

SOSYAL DENGGE

I

DEVLET YAPISININ
TARİHİ SEYRİ

DR. SÜLEYMAN AKDEMİR

Sosyal Denge I

DEVLET YAPISININ

TARİHİ SEYRİ

Dr. Süleyman Akdemir

işaret

Ankara Cad. No: 107/63 Çağaloğlu - İstanbul Tel: 519 17 28

KISALTMALAR

ABAM	: Akevler Akdeniz Bilimsel Araştırma Merkezi
AİTİA	: Ankara İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi
AÜ	: Ankara Üniversitesi
AUHF	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜBYYO	: Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu
AUSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Bak.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ED., EDS.	: Editör, Editörler
İHFM	: İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İÜHF	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
İÜİF	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
İSAV	: İslamî İlimler Araştırma Vakfı
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
P-	: Page
s.	: Sahife
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
TDV ve SİD:	Türk Demokrasi Vakfı Ve Siyasi İlimler Demeği
TODALE	: Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
ve dev.	: Devamı
Yay.	: Yayın evi
Zik	: Zikreden

SOSYAL DENGEL

DEVLETYAPISININ TARİHİ SEYRİ

Bilimsel Araştırma Dizisi: 8

Sosyal Denge I
Devlet Yapısının
Tarihî Seyri

DR. SÜLEYMAN AKDEMİR

İŞARET YAYINLARI: 42
BİLİMSEL ARAŞTIRMA DİZİSİ: 8

DİZİ EDITÖRÜ:
İSMET UÇMA

KİTABIN ADI: SOSYAL DENGİ I (DEVLET YAPISININ TARİHİ SEYRİ) ■ YAZARI: DR.
SÜLEYMAN AKDEMİR ■ DİZİN: SÜLEYMAN AKDEMİR ■ TASHİH: KOMİSYON ■
KAPAK VE İÇ DÜZENLEME: YAZİEVİ ■ BASILDIĞI YER: İSTANBUL ■ **BİRİNCİ BASIM:**
TEMMUZ 1990 ■ DİZGİ: BEY GRAFİK ■ BASKI: DAMLA OFSET ■ CİLT: BAYRAK
MÜCELLİTHANESİ ■

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	17
-------------	----

SOSYAL DENGELER DEVLET YAPISININ TARİHİ SEYRİ

GİRİŞ	21-34
I-ANAYASA BİLİMİ - ANAYASA HUKUKU.....	21
II- ANAYASANIN KAPSAMI.....	22
III -İDEOLOJİ - SOSYAL BİLİM İLİŞKİSİ.....	24
IV -TOPLUMSAL DEĞİŞME: İNKILÂP VE DEVRİM.....	27
V -YÖNTEM: TARİHİ YORUM VE EKSTRAPOLASYON.....	28
VI-ÇALIŞMANIN KAPSAMI.....	29
DİPNOTLAR	32
DEVLET YAPISININ TARİHİ SEYRİ.....	35 - 232
I - GENEL OLARAK.....	37-43
A - TOPLUM DÜZENİ VE SOSYAL KURUMLAR.....	37
B - PSİKOLOJİK VE SOSYOLOJİK TEMELLER.....	38

C- YÖNTEM-----	40
DİPNOTLAR-	42
II - SİYASİ AŞAMALAR:	
TARİHÇE - GÜNÜMÜZ - ESKTRAPOLASYON	45 -102
A-GENELOLARAK	45
B - TARİHÇE	46
1) Genel Olarak	46
2) Tarihten önce- Devlet Öncesi Dönem- Sosyal Disiplin-----	47
a) Genel Olarak	47
b) Familiya - Aşiret Aşamaları-----	47
c) Kabile - Site Aşamaları-----	48
3) Tarih Sonrası - Devlet Dönemi - Sosyal Sözleşme.....	48
a) Genel Olarak	48
b) Siteler Düzeni - Mezopotamya.....	50
c) Krallık Düzeni - Mısır-----	50
d) Mevzuat Düzeni - Filistin	51
e) Çoğunluk Düzeni - Eski Yunan-----	51
f) Dinî Düzen - Hıristiyanlık.....	52
g) İmparatorluk Düzeni - Doğu Roma / Bizans İmparatorluğu.....	52
h)-İçtihat Düzeni - İslâm.....	53
i)-Bürokratik Düzen - Batı	55
C - SORUNLAR - NEDENLER	
VE ÇATIŞMALAR.....	56
1) Genel Olarak.....	56
2) Siyasî Sorunlar	57
a) Kapsam Sorunu	57
b) Siyasî Dengesizlik Sorunu.....	58
c) Sosyal Dengesizlik Sorunu.....	58
d) Savaşların Biçimi Sorunu.....	59
e) Silahlanma Yansı Sorunu - Saldırma İçin Silahlanma.....	60

Yetkili Mercinin Bulunamaması Sorunu	60
f) Vatandaş ile Memur Ayrılığı Sorunu.....-	61
h)Mevzuat Sorunu.—	61
i) Mevzuatın Hayatın GerisindeKalması Sorunu	62
j) İç Güvenlik - Anarşi Sorunu.....	62
k) İktisadi Güvenlik - Mafya Sorunu.....	63
l) Rüşvet Sorunu.....	63
m) Soruşturma - İşkence Sorunu.....—	64
n) Yargı Soruna.....	64
o) Adaletin Gecikmesi Sorunu	65
3)Nedenler.....	65
a)Genel Olarak- —	65
b)Siyasî Dengesizliğin Nedeni.....	66
c)Sosyal Dengesizliğin Nedeni	66
d)Savaşların Şekli ve Nedeni	67
e)Silahlanma Yarışının Nedeni..... —	67
f)Yetkili Bulunamamasının Nedeni	68
g)Devlete Güvensizliğin Nedeni.....	69
h)MevzuatSorununNedeni—	69
i) Mevzuatın HayatGerisinde Kalma Nedeni —	70
j) Anarşinin Nedeni.....	70
k) Mafyanın Nedeni.....	71
l) Rüşvetin Nedeni	72
m) İşkencenin Nedeni.....	72
n) Yargı Sorununun Nedeni	73
o) Adaletin Gecikmesinin Nedeni.....	73
4) Çatışmalar.....-	74
a) Genel Olarak.....	74
b) Siyaset İlim Çatışması.....	74
c) Siyaset Din Çatışması.....-	75
d) Siyaset İktisat Çatışması.....	75
e) Siyaset Siyaset Çatışması.....	76
5) Değerlendirme.....-	76

D - GİDİŞ - EKSTRAPOLASYON -	77
1) Genel Olarak.....	77
2) Kuvvetler Dengesi - Sosyal Denge.....	79
3) Yerinden Yönetim -Merkezî Yönetim Dengesi.....	80
4) Oydaşma - Konsensüs - İcma.....	82
5) Sosyal Gruplaşma Sistemi.....	83
a) Genel Olarak.....	83
b) Siyasî Partiler -Siyasî Dayanışma Ortaklıkları.....	83
6) Kamu Hizmetleri -	Serbest
Ehliyetli Hizmetliler Sistemi.....	85
7) Hukukun Üstünlüğü ve İtham Sistemi.....	86
8) Başkanlık Sistemi - Başkanın Yetkileri.....	86
9) Vatandaşlık - Ayrılma Sistemi ve Sürgün.....	87
DİPNOTLAR -	88
III- İKTİSADÎ AŞAMALAR:	
TARİHÇE-GÜNÜMÜZ-EKSTRAPOLASYON	103-155
A - GENEL OLARAK.....	103
B - TARİHÇE.....	106
1) Genel Olarak.....	106
2) Kapalı Ekonomi Dönemi.....	106
a) Genel Olarak.....	106
b) Toplayıcılık Aşaması.....	107
c) Avcılık Aşaması.....	108
d) Çobanlık Aşaması.....	110
e) Çiftçilik Aşaması.....	111
3)-Piyasa Ekonomisi Dönemi.....	114
a) Genel Olarak.....	114
b) Pazar Mübadelesi Aşaması.....	114
c) Aracılı (Tüccar) Mübadele Aşaması.....	116
d) Emek Mübadelesi - İşçilik Aşaması.....	117
C - SORUNLAR-NEDENLER-ÇATIŞMALAR	122
1) Genel Olarak.....	122

2)-Sorunlar ve Nedenleri.....	123
a) Dengesizlik.....	123
b) Açlık	123
c) İşsizlik	124
d) İsrar.....	124
e) Gösteriş.....	125
f) Serbest Rekabet - Tekelleşme.....	125
g) Enflasyon	125
h) Düşük Verim.....	126
i) Boş Kapasite.....	126
j) Sınıflaşma.....	127
k) İstismar - Sömürü.....	127
ka) Genel Olarak	127
kb) Emek istismarı.....	127
kc) Piyasa istismarı.....	128
kd) Vergi Yüğü.....	128
kc) Sosyal Güvenlik - Sigorta Yüğü.....	128
l) Değerlendirme.....	128
3) Çatışmalar	130
a) Genel Olarak	130
b) İktisat Siyaset Çatışması	131
c) İktisat İlim Çatışması	131
d) İktisat Din Çatışması	132
e) İktisat İktisat Çatışması.....	133
f) Değerlendirme	134
D - GİDİŞ - EKSTRAPOLASYON	134
1) Genel Olarak.....	134
2) Ortaklık Aşaması.-	138
a) Genel Olarak	138
b) Var Sayımlar	138
Ba) Çıkar Paralellığı Var Sayımı.....	138
bb) Fırsat ve İmkân Eşitliği Var Sayımı.....	138
bc) Nimet Kulfet Eşitliği Var Sayımı.....	139
bd) Mikro Düzeyde Serbeslik ve Makro	
Düzeyde Devlet Müdahalesi Var Sayımı	139

c) İktisadî Kurumlar.....	140
ca)Devlet Müdahalesi - Planlama	140
cb)Kamu Sektörü -Özel Sektör Ayırımında Kriter.....	140
cc)Senet Piyasası - Borsa	141
cd)İktisadî Faktörler ve Bölüşüm.....	142
d) Çatışmayı Giderici Çareler	145
e) Değerlendirme	146
DİPNOTLAR	147

IV - DİNÎ AŞAMALAR:

TARİHÇE-GÜNÜMÜZ-EKSTRAPOLASYON157-186

A - GENEL OLARAK	157
1) Kavram.....	157
2) Dinin Niteliği	159
3) Peygamberler ve İlim Adamları İlişkisi— _160	
4) B - TARİHÇE	162
1) Genel Olarak.....	162
2) Yönetici - Kapalı Dinler Dönemi	162
3) Yönlendirici - Açık Dinler Dönemi.....	163
a) Genel Olarak	163
b) İlimin Ayrılması.....	164
c) Hukuk Düzenin Ayrılması.....	165
d) İktisadî Yapının Ayrılması.....	166
e) Dinin - Ahlâkın Ayrılması	166
4) Din ile Düzen Arasındaki Son Düzenleme	167
a) İslâmiyet.....	167
b) Lâiklik.....	169
C - SORUNLAR-NEDENLER-ÇATIŞMALAR	170
1) Genel Olarak.....	170
2) Sorunlar ve Nedenler.....	170
3) Çatışmalar	172
a) Genel Olarak.....	172
b) Din İlim Çatışması.....	172
c) Dinin Diğer Dinlerle Çatışması.....	172

d) Din Ekonomi Çatışması -----	173
e) Din Siyaset Çatışması -----	173
D - GİDİŞ VE EKSTRAPOLASYON _____	174
1) Genel Olarak _____	174
2) Dinin Sosyal Denge İçindeki Yeri -----	175
a) Genel Olarak-----	175
b) Dinin Toplum İçindeki Fonksiyonu.....	176
c) Diğer Bazı öneriler. -----	178
DİPNOTLAR _____	180

V - İLMÎ AŞAMALAR:

TARİHÇE-GÜNÜMÜZ-EKSTRAPOLASYON .187 - 232

A - GENEL OLARAK _____ 187

- 1) Kavram _____ 187
- 2) İlim Din ilişkisi _____ 188
- 3) İlim Adamı. _____ 190

B - TARİHÇE. _____ 191

- 1) Genel Olarak. _____ 191
- 2) Görenek (Taklit) Aşaması ----- 192
- 3) Ders Verme (Tedris) Aşaması ----- 193
- 4) Tartışma Aşaması _____ 194
- 5) Deneme aşaması ----- 195

C-SORUNLAR-NEDENLER-ÇATIŞMALAR.....197

1)Sorunlar.....197

- a) Genel Olarak _____ 197
- b) İlimin Dağınıklığı. _____ 198
- c) İlimlerin Birbirinden Kopukluğa ----- 198
- d) İlimde Gizlilik ve Kapalılık _____ 199
- e) İlimde Çıkarıcılık _____ 199
- f) Alternatifsizlik- _____ 200

2)Nedenler _____ 200

- a) Yaşlanma _____ 200
- b) İlimde Dağınıklığın Nedeni ----- 201
- c) ilimde Kopukluğun Nedeni ----- 201
- d) İlimde Kapalılığın Nedeni _____ 202

e) İlmî Çıkarıcılığın Nedeni	203
f) Alternatifsizliğin Nedeni	203
3) Çatışmalar	204
a) İlim Din Çatışması	204
b) İlim Hayat Çatışması	204
c) İlim Düzen Çatışması	205
D - İLİMDE ARAÇ SORUNU:	
DİL VE MATEMATİK.....	206
a) Genel Olarak.....	206
b) Dil ve Matematik İlimleri.....	209
ba)Dil.....	209
bb)Matematik.....	210
E - GİDİŞ VE EKSTRAPOLASYON.....	212
1) Genel Olarak.....	212
2) Sistematik Dönem.....	213
a) Genel Olarak.....	213
b) İlmin Genelliği ve Uzmanlaşma	214
c) İlmin Teşkilatlanması -	
İlmî Sosyal Gruplar	215
ca)Genel Olarak.....	215
cb)İlmin Ölçülebilmesi-Ehliyet Kavramı....	216
cba)Kavram.....	216
cbb)Ehliyet Teminatı ve Ekolleşme.....	217
cbc) Ehliyetin Dereceleri.....	218
cbd) Özerklik.....	219
d)İlmin Diğer Sosyal Kurumlarla İlişkisi	220
da) İlmin Devlet İçindeki Fonksiyonu.....	220
db)İlim İktisat İlişkisi	220
dc) İlim Din ilişkisi.....	221
e)Diğer Öneriler.....	221
ea)Sınav Sistemi	221
eb)OrtakGörüşler-Oydaşma-Konsensus.....	222
ec)Metinler.	222
ed)İlmin Yaygınlaştırılması	223
DİPNOTLAR.....	224

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	233 -244
I - DEĞERLENDİRME	235-239
A- GENEL OLARAK.....	235
B- SİYASÎ GELİŞMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ..... - -	235
C- İKTİSADÎ GELİŞMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	237
D- DİNÎ GELİŞMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	238
E- İLMÎ GELİŞMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	238
F- GENEL DEĞERLENDİRME.....	239
II- SONUÇ.....	241 - 244
ŞEKİLLER.....	245 248
KRONOLOJİ.....	249 -260
KAYNAKÇA.....	261 -270
DİZİN	271 -279

ÖNSÖZ

"Sosyal Dengeye Yönelik Bir Anayasa Çalışması" adını taşıyan çoğaltılmış eserimiz, yapılan eleştiriler de dikkate alınarak yeniden ele alınmış ve "Sosyal Denge" adı altında dört kitap haline getirilmiştir. Elinizde bulunan bu ilk kitap "Sosyal Denge I (Devlet Yapısının Tarihi Seyri)" adını taşımaktadır. Bu kitapta toplum içinde var saydığımız sosyal dengenin tarihsel gelişimi, günümüzdeki durumu ve geleceği üzerinde durulmakta, devletin temel sosyal kurumları ile ilk insandan bu yana meydana gelen sosyal değişme ve gelişmeler anlatılmaktadır.

ikinci kitabımız, "Sosyal Denge II (Devletin Teorik Temelleri), üçüncüsü Sosyal Denge III (Devletin Unsurları: Kişi, Temel Hak ve Hürriyetler - Toplum ve Topluma Ait Kararlar)", dördüncüsü, "Sosyal Denge IV (Anayasa)" adını taşımaktadır. Henüz çalışmaları devam eden bu üç kitabın 1990 ve 1991 yılları içinde tamamlanacağını ümit etmekteyiz. Sosyal denge adını taşıyan bu seri, anayasa bilimi açısından ele alınmaktadır. Bilim olarak yeni disiplinleşen bu alanda, yürürlükteki anayasaların yorumlanmasından çok, anayasalarda yer alan veya alması gereken konular üzerinde durulmakta, özellikle anayasaların nasıl oluştuğu ve olması gerektiği açıklanmaktadır.

Değerli eleştiri ve katkılarından dolayı Yük. Müh. Süleyman Karagülle'ye müteşekkirim, ilk çalışma nüshalarını düzelten ve eleştirileriyle katkılarda bulunan Doç. Dr. Arif Ersoy, Doç. Dr. Sabri Tekir, Doç. Dr. Şükrü Karatepe, Doç. Dr. Bilâl

Eryılmaz, Arş. Gör. Ali Sayı, Doç. Dr. Mehmet Tekelioğlu, Yrd. Doç. Dr. Zerrin Toprak, Arş. Gör. Hüseyin Özgür, Arş. Gör. Mustafa Lütü Şen, Reşat Erol, Kazım Erten, Hilmi Altın, Av. Lüt-fiye Özdemir, Harun Özdemir, Mehmet Afacan ve toblolarla şekillerin çizimini gerçekleştiren Yük. Müh. Hüseyin Kayahan ve Mimar Şemsettin Güneri burada şükranla anıyorum. Kitabın basıma hazırlanmasında Beyan Yayınlarının değerli mensuplarına ve kitabı çıkartan işaret Yayınları'nın sahibi ismet Uçmaya da teşekkür etmek bir hak bilirlik olacaktır.

Dr. Süleyman Akdemir
Mart, 25.1990-izmir

İstanbul/Yenibosna/AKEVLER irtibat tel:021245276 51

av.dr.SÜLEYMAN AKDEMİR gsm:0532 2723255

GİRİŞ

I - ANAYASA BİLİMİ - ANAYASA HUKUKU

Sosyologlar tarafından kullanılan toplumsal sözleşme kavramı, hukuk terminolojisinde yasaları ve özellikle de anayasayı karşılamaktadır. Toplumsal sözleşme denildiğinde, daha çok toplum düzeninin teorik temelleri anlaşılırken, anayasa denildiğinde hukuk düzeni akla gelmektedir. Bir başka deyişle, biriyle toplumu meydana getiren unsurların teorik temelleri anlaşılırken, diğeriyle devletin organlarının düzenlenişi, organlar arasındaki ilişkiler, kişi hak ve hürriyetleri ile yürürlükteki hukuk kuralları kastedilmektedir. Siyaset bilimcileri arasında, birinci yaklaşıma "anayasa bilimi" diğeri ise "anayasa hukuku" adı verilmektedir. (1) Böylece sosyoloji ile hukuk arasında bir köprü kurulmakta, sosyologların toplum alanındaki görüşleri pratik değer kazanarak toplumsal yaşamı en fazla etkileyen anayasa alanına girmektedir. Bu gelişmeye bağlı olarak, "anayasa bilimi" anayasayı doğuran düşünceleri ve etkenleri ortaya koyarken, "anayasa hukuku" yapılmış ve yürürlükte olan anayasanın nasıl yorumlanacağını ve uygulanacağını incelemektedir.

Bu kitap bir "anayasa bilimi" çalışmasıdır. Bizi, bu alanda çalışmaya iten nedenler şöyle özetlenebilir:

Ülkemizde ortalama on yılda bir yapılan ihtilal veya darbelerden sonra ya yeni bir anayasa hazırlanmakta, ya da mevcut anayasalar büyük ölçüde değiştirilmektedir. Bu yapılırken, siyasî buhranın kaynağının anayasa olduğu öne sürülerek, fatura eski anayasaya çıkarılmakta ve hazırlanan yeni metne kurtarıcı gözüy-

le bakılmaktadır. Ancak anayasanın kabulünden hemen sonra, yapılan düzenlemenin yanlışlığı ve yetersizliği tartışmaları başlamaktadır. Kanımızca, bu tartışmaların en önemli nedeni, yapılan anayasaların, toplumun değişik kesimlerinin üzerinde ittifak ettikleri konsensüs-oydaşma metni olmamasıdır. Böyle olunca kitleler tarafından benimsenmediğinden rejimleşme şansını elde edememektedir. (2) Bir anayasa günümüzün ve geleceğin en güzel metni de olsa, eğer o toplumu oluşturan sosyal kurumları şartları ile belirlemiyor, toplumda yaşayan insanlar tarafından anlaşılabilir olarak benimsenmiyor, sahip çıkılmıyorsa, sadece yazılıp yürürlüğe konulmakla toplumsal dengeyi sağlayamayacaktır. Toplumsal hayatta yasalar ve özellikle anayasalar arasındaki bu eksiklik ve kopukluk, ülkemizde anayasa tartışmalarını canlı tutulmasına ve yeni anayasa hazırlıklarının gündeme getirilmesine neden olmaktadır. Sorun, ihtilâl ve darbeleri teşvik edecek boyutlarda önemli olmasına rağmen, bu alanda "anayasa bilimi" çalışmalarının yeterli olduğu söylenemez. Bilim adamları anayasanın yapılması ve hazırlanması konusunda sorunu çözecek yöntemleri açık bir şekilde ortaya koymadıkları sürece, darbeler sonunda parmak hesabıyla anayasa yapılmaya ve bu anayasalar da tartışılmaya devam edecektir.

II- ANAYASANIN KAPSAMI

Bir toplumsal sözleşmeyi - anayasayı belirleyen ve ona etki eden faktörler vardır. İnsanlık tarihindeki gelişmeler, yakın tarih, bulunan çağın belirleyici özellikleri, insan hakları, yurttaş hakları, içinde yaşanılan toplumun özellikleri, kültürel ve doğal çevresi, olması gereken ve gelecek ile ilgili var sayımlar, karşılaştırmalı kuram ve hukuk sistemleri, ideolojiler, içinde yaşanılan çağ ve uygarlık, bu çağ ve uygarlığın geçmişten devraldığı etkiler, şu anda bulunduğu nokta ve gidişi bunlar arasında sayılabilir (3). Genelde anayasa denilince, yakın tarih ve anayasa ile sınırlı karşılaştırmalı hukuk esas alınır ve diğer faktörler üzerinde yeterince durulmaz. Anayasalar yakın tarihin etkilerini taşıyan nedeniy-

le birer tepki niteliği taşırlar; tepki ise karşı tepkiyi doğurur ve kısır bir döngü içine girilir.

Bir anayasa metni içinde kural olarak: 1- Devlet organlarının kuruluş ve işleyişini gösteren bir örgütlenme bölümü; 2- devlet işlevleri ve bunların dağılımını gösteren bir işlevler bölümü, 3-temel haklar ve ödevler bölümü; 4- başlangıç bölümü; ve 5- özel nitelikte (başkente, bayrağa, millî marşa, devlet diline, devlet armasına ilişkin) kurallar yer alır. Bunlardan ilk üçü, uzun ya da kısa biçimde, bütün anayasalarda vardır. Ama diğer ikisi için aynı şey söylenemez (4). Kanımızca bu içerikte kişi de ayrıca yer almalıdır. Gerçi kişinin temel hak ve hürriyetler içinde yer aldığı ileri sürülebilire, ancak, kişi ile kişinin fiilleri farklı şeylerdir. Mevcut anayasalar toplumu sadece devlet kabul eden anlayışlarla hazırlanmakta, toplumu veya devleti oluşturan unsurlardan biri olarak kişiyi tanımlamamakta ve yeterince ortaya koymamaktadır. Hatta temel hak ve hürriyetler dahi devletin bir ihsanı, bağıışı ve lütfü olarak kabul edilerek, kişinin varlığından bile söz edilmemektedir. Bunun iki nedeni vardır: Birincisi, anayasaların tek metin içinde yazılışının çok yeni olması ve kişinin genelde medenî kanunlarda anayasalardan önce düzenlenmiş bulunmasıdır, ikincisi ise, kişi aleyhine ve devlet lehine olan totaliter anlayışlardır. Bu anlayışlara göre kişiler, toplum hayatında devlet için vardırlar ve genelde otoriteye boyun eğmek durumundadırlar.

Toplumsal sözleşmede yer alması gereken başka konular da olabilir. Bunlar şartlar gereği ortaya çıkabilir. Örneğin bir içki yasağı ve uyuşturucu kullanımı yasağı anayasada yer alabilir. Almıştır da (5). Ancak bu konudaki düzenleme doğru olmakla beraber, çözümün sadece siyaset veya hukukî müeyyidelerle bulunabileceğini sanmak yeterli değildir ve yanıltıcıdır. Aksi sonuç doğurabilir ve giderek yaygınlaşmasına neden olabilir. Olmuştur da. Bu tür mücadeleler dinî ve ahlâkî kurumların yöntem ve değerlendirilmesine bırakılması halinde daha çok etkili olabilir. Çünkü dinler, insanlara sevgi ve inanca yaklaşır. Bu tür sorunların tedavisi ancak ruhi tedavi ile sağlanabilir. Günümüzde dışlanmış, bir dinden dolayı bu tür sorunların müeyyideler yolu ile çözüleceği sanıl-

makta, tersine içki tüketimi ve uyuşturucu kullanımı sürekli artmaktadır. Bunun sonucunda insanların bunlardan dolayı hastalanmaları bir tarafa, milyonlarca suçlu da üretilmiş olmaktadır.

Görülüyor ki, anayasa biliminin olaya bakış açısı ve olayı değerlendirışı sadece bir metin hazırlamaktan ibaret değildir. Anayasa sorununun önce bilim adamlarınca bu çerçevede ortaya konulması, bu tartışmalarda ortaya çıkan görüşlerin yeterince yayılması, bunun sonucunda çıkan ortak noktaların halka sunulması ve tüm kademelerde kabul edildikten sonra anayasa metninin oluşturulması gerekir. Yoksa birkaç yabancı anayasaya dayanan karşılaştırma ile sadece yakın tarihin olaylarına karşı tepki niteliği taşıyan düzenlemeler, yapısal yetersizlik ve karşı tepkiyi doğuracağı için, toplumsal sorunlar ve krizler aşılamaz ve darbeler önlenemez.

III- İDEOLOJİ - SOSYAL BİLİM İLİŞKİSİ

Bu kitap öncelikle ideolojik bir yaklaşım değildir, ancak bu durum onun her türlü ideolojik etkiden arındırılmış olduğu anlamına gelmez.

" Toplumların bilimsel çözümlemesi henüz fazla gelişmiş değildir. Pozitif bilimlere kıyasla sosyal bilimler geri kalmış bir durumdadır. Bunun anlamı, nesnel çözümlere, kesin gözlemlere ve gerçekten bilimsel nitelikteki açıklamalara erişebildiğimiz alanın, olguların ancak "sağduyu", kişisel, öznel ve kesin olmayan izlenimlerle bilindiği alana kıyasla çok daha güçsüz olmasıdır. Dolayısıyla, bilimsel araştırmanın geliştirebilmesi için elzem olan var sayım, model ve kuramları kurmak son derece güçtür. Bu var sayım, model ve kuramların büyük kısmı, ister istemez, kanıtlanmamış ve kesin olmayan ögelere dayanmaktadır. Pozitif bilimlerde de rastlanılan benzer türden var sayım, model ve kuramlara göre burada sayıları çok daha fazladır."

"Öyle ise bilimsel var sayım, model ve kuramları ideolojiden ayırmak zordur. Burada ideolojiden anlaşılan, belli bir toplumu korumak, değiştirmek ya da yıkmak üzere girişilen bir eyle-

me mesnet teşkil eden açıklama sistemidir. Liberalizm, marksizim, bütün büyük siyasal ve toplumsal doktrinler birer ideolojidir, ideoloji ve bilimsel kuram her ikisi de toplumun açıklayan birer sistem ve toplumun işleyişini anlamaya yardım eden birer düşünce ürünü oldukları için birbirine benzerler, iki noktada birbirinden ayrılırlar: ilkin bilimsel kuram, bir değer yargısı içermez. Oysa ideolojide bir değer sistemi vardır, ikinci olarak bilimsel kuram her şeyden önce bilimin daha önceden gözlemlendiği ve kanıtlandığı olgulara dayanır. Oysa ideoloji ilke olarak bu olguları içermekle birlikte bunları aşar ve çoğunlukla öznel birtakım izlenimlere, yüzeysel gözlemlere ve kısmi yorumlara dayanır."

"Toplum bilimlerinin az gelişmişliği, çok sayıda kesin ve kanıtlanmış gözlemle çalışmaya olanak vermediğinden ve kuram kurmak için çok sayıda izlenim, sezgi ve sağduyu verisine başvurmak zorunlu olduğundan, kavramlar ve kuramlar ister istemez bir ideoloji niteliğine bürünür. Gözlemcinin gözlemlediği olayların bir ögesi olması da bilim adamını, farkına varmaksızın kendi ideolojisinden beslenen kuram ve var sayımlar geliştirmeye iterek, bu karşıklığı daha da artırır. Toplum bilimci, dürtüst, nesnel ve tarafsız olmak için ne kadar çabalarsa çabalasın, bunu tam anlamıyla hiçbir zaman gerçekleştiremez. Gerçekleştirdiğini sanan egemen ideolojiden esinlenendir. Çünkü egemen ideoloji, en azından yaygın biçimde kabul gördüğü için daha "nesnel" görünür."

"Kaldı ki ideolojiler sosyolojinin ve sosyal bilimlerin gelişmesi için yararlı da olurlar, ideolojinin önerdiği var sayım, model ve kuramlar araştırmayı yönlendirmek ve ona bir çerçeve sağlamak açısından çok değerlidir. Kuşkusuz, daha nesnel birtakım var sayım, model ve kuramlar araştırmayı yönlendirmek ve ona bir çerçeve sağlamak açısından çok değerlidir. Daha nesnel birtakım var sayım, model ve kuramlara sahip olabilseydik, elbette daha iyi olabilirdi. Ama, hiç var sayımsız, kuramsız ve modelsiz kalmaktansa, yaklaşık öznel ve "adanmış" birtakım kuram, model ve var sayımlarla çalışmak ehvenişerdur. 19. ve 20. yüzyılların başında sosyolojinin doğuşuna ve elli yıldır ABD'de göser-

diği gelişmeye liberalizm güçlü bir şekilde destek olmuştur. Daha sonra da Marxizm sosyolojik araştırmaları yeni yollara yöneltmiş ve büyük bir itici güç kazandırmıştır."

"Sosyal bilimci, sosyal bilimlerin çağdaş gelişme düzeyinde elde edilme olanağı bulunmayan bir nesnellik ve tarafsızlığa ulaşmak için çabalamak yerine, ideolojileri aşmanın olanaksız olduğuunun bilincine varmalı ve hiç değılse bu olanaksızlığın yaratacağı sakıncaları sınırlandırmalıdır. Bunu gerçekleştirebilmek için sosyal bilimcinin ilkin kendi ideolojisinin bilincine varması ve bunu itiraf etmesi gerekir, ikinci olarak sosyal bilimci var sayım ve kuramı geliştirirken yalnız kendi ideolojisini değıl, başka ideolojileri de göz önünde bulundurmalıdır. Son olarak da kuram ve var sayımlarını ortaya koyarken sosyal bilimci, bilimsel olarak kanıtlanmış öğelerin yanı sıra şu ya da bu ideolojiden yapmış olduğu aktarmaları olanca açıklığı ile belirtmelidir. Bu gerekere uymak kolay değıldir her zaman."

, Bu yazılanlar yorumsuz M.Duverger'e aittir (6). Türkiye'de ideolojik yasaklamalar altında sosyal bilimlerin ne denli gelişemeyeceğine işaret etmesi bakımından aynen vermeyi uygun gördük.

Bilimsel düşünce var sayımlardan hareket eder. Bu var sayımların belirlenmesinde ideoloji gereklidir. Ancak karşılaştırmalar yapılırken, bilimsel yöntemler asıl kabul edilmelidir. Var sayımların belirlenmesinde iki temel görüş etkili olmuştur. Bunlardan biri, "hakkı üstün tutup gücün kaynağını hakta bulan görüş", diğeri ise "gücü üstün tutup hakkın kaynağını güçte bulan görüş"tür. Birinci grup Doğu uygarlıklarının, ikinci grup ise Batı uygarlıklarının bakış açısını yansıtmaktadır, bu çalışmada "hakkın üstün tutulduğu ve haklının güçlü olduğu" var sayımı esas alınarak kuram geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu var sayımın kabulü Batı uygarlıklarını ve gücü egemen kılan dünya görüşlerini tamamen red anlamına gelmez. Çünkü, görüşler karşılaştırılmadan, gerçek değerleri anlaşılamaz. Bu nedenle farklı görüşlerin karşılaştırılması gerekir ve var sayımların doğru seçilip seçilmediğı bu karşılaştırmalarla daha iyi anlaşılır. Günümüzde egemen bulunan

Batı uygarlığı hukuka ve hukukun üstünlüğüne ve hukuk devleti ilkelerine bağlı bulunduğunu ileri sürüyorsa da, bu iddia gücün egemen kılınmadığı anlamına gelmez. Çünkü, hukuku da egemen güçler belirlemekte ve dolayısıyla hukuk güçlülere imkân tanımak üzere oluşturulmaktadır. Batı'da devlet hemen her dönemde güçlü sınıfların çıkarlarına hizmet eder ve hukuk bu sınıfların, haklarını garanti altına almak için üretilir. Bunun tipik örneği egemen ve süper güçler tarafından oluşturulan Birleşmiş Milletler Teşkilatı'dır. Tüm ulusların çıkarını kollama amacıyla kurulduğu söylenen bu teşkilat, güçlü devletlere veto hakkı tanımakla, gücü egemen kılmaktadır. Diğer taraftan güçlülerin egemenliğinin devamını temin için ülkeler süper güçler tarafından çatıştırılmakta, savaşla tarafların güçleri yok edilirken, silah satışı yoluyla güçlülerin egemenliği sürekli hale getirilmektedir. Bu anlayışın sonucu olarak, hukuk, hakkın üstünlüğüne göre değil, gücün üstünlüğüne göre dengelenmektedir. Toplumsal kurum ve kurallar, güçlülerin haklı çıkaracak ve onların çıkarlarına hizmet edecek şekilde düzenlenmektedir. Egemen güçlerin isteklerine göre oluşmuş yetkili organlar eliyle konulan kurallara yasa denilmekte ve hukukun üstünlüğü ilkesi gereğince bu yasalara uyulması istenmektedir. Hakkın belirlenmesinde ayrıcalıklar ve çoğunluk sistemi esas alınarak güçlülerin egemenliği pekiştirilmektedir. Böyle kurulan ilişkiler düzeninde Prof. T. Ateş'in, "Az gelişmiş ülkelerde demokrasi kurulabilir ve yaşayabilir. Ancak bunun koşulu Batı'lı değerler sistemini almak değil, kendi değerler sistemini korumak(bize göre kurmak) olmalıdır (7) tespitine katılıyor ve yeni değerler sistemi oluşturulması gerektiğini kabul ediyoruz.

IV- TOPLUMSAL DEĞİŞME: İNKILÂP VE DEVRİM

Batı düşüncesi, güç var sayımlarını öyle hemen kolayca bulmuş ve uygulamış değildir. Bu dünya görüşünün eski Mısır, Roma ve Yunan'a dayanan düşünce temelleri rönesans ve reformla atılmış, 18. ve 19. yüzyılda sistemleştirilmeye ve uygulanmaya başlamıştır. Batı'da sosyal gelişmelere ve değişikliklere, Descartes,

Montesquieu, Rousseau, Comte, Marx, Durkheim ve Pareto, Weber gibi düşünür ve yazarlar öncülük etmiştir (8). Bu düşünürlerin etkisiyle Avrupa'da devrimler ve savaşlar yapılmış ve haklar bu yollarla kazanılmıştır. Batı'da değişme güce dayanarak olmuş ve gücün egemen kılınmasının yöntemi olarak devrimler ve savaşlar ön plana çıkmıştır.

Sosyal değişme ya eskisini yıkarak ya da düzelterek olur. Birincisine ihtilâl veya devrim, ikincisine ise inkılâp veya İslahat adı verilir. İnkılâpta değişme sosyal kanunların gereklerine göre önce kafalarda sonra sosyal yaşamda gerçekleşir. Biz, ikinci var sayıma dayanıyor ve toplumsal değişmelerin sosyal kanunların gereklerine göre, inkılâp yoluyla gerçekleşmesi gerektiğini esas alıyoruz. Esasen bu iki var sayım gerek hakkı gerekse gücü üstün tutan her iki dünya görüşünde de kullanılabilir. Ancak genelde ve sonuçta hangi var sayım dominant ise, döneme veya uygarlığa adını veren o yaklaşımdır. Günümüzde egemen olan Batı uygarlığında sosyal değişmeleri belirleyen özelliğin devrim ve savaşlar olduğunu söyleyebiliriz (9).

V- YÖNTEM: TARİHİ YORUM VE EKSTRAPOLASYON

Dört kitapta tamamlamayı düşündüğümüz çalışmamamızın bu birinci kitabında, temel sosyal kurumlar, tarihi gelişmeleri günümüzde bulundukları nokta yönünden ele alınarak incelenmiş ve ekstrapolasyon yöntemi ile gidişleri, bir başka deyişle gelecekleri, tahmin edilmiştir.

"Her hangi bir zaman serisinin bilinen kıymetlerine dayanılarak bilinmeyen kıymetleri hakkında tahmin yapmak olan 'ekstrapolasyon' ", matematikte ve özellikle istatistikte kullanılan bir yöntemdir. Zaman serisinde tahmin edilmek istenen dönem seri kıymetlerin arasında ise 'interpolasyon', buna karşılık tahmin edilmek istenen kıymet veya dönem, serideki kıymetlerin dışında ise 'ekstrapolasyon' söz konusudur (10). Bu çalışmada sosyal kurumların tarihi seyirde yer alan değişmeleri, zaman noktaları olarak belirlenmiş ve günümüzdeki nokta belirlendikten sonra tahmin-

lerde bulunulmuştur. Bu nedenle ekstrapolasyon çalışmamızda temel yöntem olarak kabul edilmiştir. Esasen bu yöntem özellikle sosyal bilimciler tarafından çokça kullanılmakla beraber adı konulmuş değildir. Örneğin Marx'ın, Comte'un gelecek ile ilgili tahminleri birer ekstrapolasyondur. Biz bu yöntemi sosyal bilimlerin istatistik ve matematikte kullanıldığı şekli ile ele alıyor ve temel bir yöntem olarak kabul ediyoruz. Tahminlerde yapılan hatalar veya sapmalar, yöntemin yanlış olduğundan değil, eski noktaların yanlış tespit edilmesi veya uygulama yapanın baştan belirlediği hedefleri zorlamasından olabilir. A. Comte ve K. Marx'ın yanıtları, dönemlerinin sosyal bilimlerinin bu denli gelişmemiş olması ve hedeflerini baştan seçmeleridir. Bununla beraber bu düşünürlerin yanıtları yanında pek çok doğruyu önceden tahmin edebildikleri de bir gerçektir.

VI- ÇALIŞMANIN KAPSAMI

Toplumsal sözleşme niteliği taşıyan bir anayasada ilk bulunması gereken ana sosyal birim devlet- toplum'dur. Genelde devlet tanımı ve unsurları konusunda yazarlar arasında kayda değer bir ihtilafa rastlanmamaktadır. Devlet bir ulusun ülke üzerinde mülk yolu ile egemenlik kurmaasıdır". Ulus, insan unsurunu ülke toprak unsurunu, egemenlik ise iktidar unsurunu meydana getirir.

Ancak toplumu oluşturan diğer sosyal kurumlar yoğun tartışmalara konudur ve bu konuda ortak bir görüşten söz edilemez. Hukukçular tarafından belirlenen ve devlet organları olarak isimlendirilen yasama, yürütme ve yargının gerek teşkil ediliş şekli gerekse fonksiyonları arasında bir ahengin bulunduğu ve bunlar arasında bir işbirliğinin olduğunu söylemek zordur. Bunun nedeni toplumu oluşturan sosyal kurumların, sosyolojinin verileri dikkate alınmadan belirlenmesidir. Bundan dolayı çalışmamız sosyoloji ağırlıklı olup, toplumsal sözleşmenin unsurları, klâsik anayasa metinleri yerine, sosyolojinin belirlediği unsurlara öncelik verilerek ele alınacak ve sosyoloji ile anayasa bilimi arasında

ilişki kurulacaktır.

Toplumu oluşturan sosyal kurumlar, tarihin her döneminde, ilk topluluklar dahil, basit de olsa vardır ve halen şu veya bu şekilde etkilerini devam ettirmektedir. Bu kurumlar, "din", "ilim", "iktisat", "siyaset"tir. Dinin tarihteki diğer kurumları kapsamaması zamanla terk edilmiş ve her bir sosyal kurum kendi işlevlerini kendi kriterleri ile yürütebilir hale gelmiştir. Hatta dinin sosyal hayattan itilerek vicdanlara ait olması düşüncesi dahi ileri sürülebilmüş ve bu düşünce özellikle sosyalist ülkelerde belli ölçüde de uygulama imkânı bulabilmiştir. Günümüzde, kapitalist ülkelerde iktisat, sosyalist ülkelerde ise siyaset topluma egemendir ve topluma ait nihai ve bağlayıcı kararlar bunlar tarafından belirlenmektedir. Dinlerin ve din adamlarının topluma egemenlikleri, çok az istisnalar dışında, etkisini kaybetmiştir.

Burada ele alınan kurumlardan siyasetin ve dar anlamda idarenin anayasa konusu olduğunda bir tereddüt bulunmamaktadır. Ancak burada sorun siyasetin toplumun bütününe kapsayıp kapsamadığı konusunda çıkmaktadır. Siyaset ve idare kurum olarak toplumun bütünü değil, bir parçasıdır. İktisadî kurumlar insanlık tarihi kadar eski olmakla beraber, toplumsal sözleşmede yer alışı yenidir. Prof. V.Savaş'ın deyimiyle "anayasal iktisat" (11), toplumsal sözleşmenin bir unsurudur; ancak bütünü değildir. Din ilk dönemlerden beri topluma yön vermiş ve egemen olmuş bir kurum olmakla beraber, günümüz anayasalarında yer alışı nedeni, daha çok kontrol altında tutma amacına yöneliktir. Ateizm, monoteizm, politeizm, animizm veya A.Comte'un din şeklinde takdim ettiği pozitivizm şeklinde de olsa, din sosyal bir kurumdur ve toplumsal sözleşmenin bir unsurudur; ancak bütünü değil, bir parçasıdır. İlim kurumunun da toplumsal sözleşmenin bir unsuru olduğunu söyleyebiliriz. Esasen günümüzde toplumsal yaşama getirdiği çözümlerle egemen olması gereken bu kurum, neredeyse toplumsal sözleşmede yer dahi alamayacak durumdadır. Tarihi gelişmeler ilmi kurumların işlevleri nedeniyle, günümüzde ön plana çıkarmıştır. Bize göre, ilim de toplumsal sözleşmenin bir unsurudur ve parçasıdır; ancak o da bütünü değildir.

Bu kitapta ele alınan sosyal kurumlar, parçalardan bütün teşkil etmek amacı ile yapıldığından bir sistem yaklaşımı olarak kabul edilmelidir. Burada toplumsal sözleşmenin unsurları tarihsel yöntemlerle belirlenip incelenerek bir bütüne varılmaya çalışılmıştır. Sistemi oluşturan kişi, toplum ve sosyal kurumların teorik temelleri ise, ayrı bir çalışma konusu olarak ikinci kitapta takdim edilecektir.

Çalışmamızda bazı güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu güçlükler okuyucu için de geçerlidir. Örneğin okuyucu, bazı konulara yeterince önem verilmediği veya teğet geçildiği izlenimine kapılabilir. Bir sistem yaklaşımında, o sistemin var sayımları ve unsurları belirlenir; ayrıntıya gidilemez. Konuya bu açıdan bakıldığında ise, okuyucu, bazı konularda ayrıntılara girdiğimizi bile söyleyebilir. Çalışmada bu iki güçlük arasında denge korumaya gayret edilmiştir. Ayrıntılar veya eksiklikler varsa -ki vardır-, daha sonra eleştiri ve katkılarla düzelebilir.

Zor olmakla beraber bu tür sistem yaklaşımı üzerindeki çalışmalara hız verilmelidir. Bu çalışmalar üzerinde ne denli fazla kafa yorulursa, çözümlere ulaşma da o denli kolay olur. Ancak ideal ve soyut sistem yaklaşımı yerine, basit, somut ve pilot uygulamalara imkân sağlayan yaklaşımlar daha etkin ve pratik değeri olduğu için insanlığa daha faydalıdır. Bu nedenle, her türlü düşüncenin pilot uygulamalarının gerçekleştirilebildiği bir düşünce ortamına geçilmedikçe, toplumsal sözleşme sorununun çözümlenmesi oldukça zor görünmektedir. Bugün insanlığa mal olmuş sistemler büyük ve makro düzeylerde uygulanmakta, başarısızlık insanlığa fatura edilmektedir. Halbuki, kişilerin serbest iradeleri ile katılacakları pilot bölgelerde her sistem kolayca uygulanabilir ve başarılı olması halinde kapsamı genişletilebilir. Böyle bir yöntemin kabulü günümüzde insanlığın karşılaştığı ideolojiler sorununu kökünden çözer; baskı yerine hak ve hürriyetler rejiminin kurulmasına yol açar.

DİPNOTLAR

(1) Yüksek öğretim kurumu tarafından hazırlanan ana bilim dalları arasında bu ayırımı göze çarpmaktadır. Kamu yönetimi içinde yer alan siyaset ve sosyal bilimler ana bilim dalı "anayasa" adı ile bu ayırımı benimsemektedir. "Anayasa teorisi" veya "anayasa bilimi" adı verilmesi kamu hukuku içinde yer alan "anayasa hukuku" disiplininden ayrılması ve konunun siyaset ve sosyal bilimler yönü daha ağırlıklı olarak belirtilmesi bakımından daha uygun olurdu. Bu ayırımın gelişmesinde hocamız Prof. Tunaya'nın katkılarını burada zikretmemiz gerekir. Dersteki konuşmalarında, kendilerinin bir kuru anayasa hukukçusundan çok, dinamik bir siyaset bilimci yönüyle anayasacı olduklarını ve bu yönünü daha çok sevdiklerini hatırlıyor, bu ayırımı katkılarını burada zikretmeyi bir vecibe sayıyoruz. Bak: Tunaya, T.Z., Siyasal Kurumlar ve Anayasa hukuku, İstanbul 1980; bu arada Prof. Soysalın da kitabına "Anayasaya Giriş" adını vermesi, benzer yaklaşımdan dolayıdır. Kitap, yazarının önsözdeki, "Bu yayın, tam anlamıyla bir "hukuk kitabı" olmuyor; hatta bir bakıma, şimdiye kadarki "anayasa" kitaplarında "hukuk"un ağır basmasına karşı bir tepki bu. Ama, hukuk kavramlarının bütünü ihmal edildiği, bunlara hiç değinilmediği de söylenemez; tam tersine kitap asıl konusu olan anayasa hukukunu daha anlamlı bir çerçeveye oturtmak amacını güdüyor. Bununda ötesinde, anayasa hukukunun bütün inceliklerini böyle bir yayında aramamak gerekir. Niyet, fazla dozlarla öğrencileri hukuktan soğutmak değil, onları anlamlı bir hukuk öğrenimine ısındırmaktır.", deyişle bu ayırımı işaret etmektedir. Bak: Soysal, M., Anayasaya Giriş, Ankara 1969 s.VH; "Anayasa bilimi" ifadesini ilk kullanan ise Doç.Çağlar olmuştur. Bak: Çağlar, B., Anayasa Bilimi bir Çalışma Taslağı, İstanbul 1989 s.2-3

(2) Hukuk devletinin siyasî rejimi anayasada yer alan kurallar üzerine oluşur. Bu kurallar bir oydaşmanın ürünü ise kitleler anayasaya sahip çıktığında kriz dönemleri daha kolay atlatılır. Böylece anayasa daha uzun ömürlü olur ve ülkenin siyasî

rejimi ile özdeşleşir. Bak: Çağlar, 78.

(3) "Anayasa, her şeyden önce, bir devletin temel kuruluşunu, örgütlenişini ve işleyişini düzenleyen kuralları gösterir... Anayasalar politik gelişmelerle elde edilmiş hakların, kazanılmış özgürlüklerin bir çeşit güvence belgesi sayılıyor... Ama, genellikle , anayasaların görevi, yalnız erişilen aşamayı sağlama bağlayıp kurallara dökmekle bitmiyor, Bir de amaç gösterici, program çizici yönü var anayasaların... Demek ki, "Anayasa hukuku" deyimi, yalnız bir tek metinde bulunan kurallarla ilgili değil. Belki, bir devletin temel kuruluşunu, işleyişini ve bir ülkedeki politik oluşların genel çerçevesini meydana getiren bütün hukuk kurallarını "anayasa hukuku" kapsamına almak daha doğru olur... bu nedenlerle, kitabın başlıca amacı şu olacak: Dünyadaki rejim sorunlarının ışığında Türk anayasa hukukunu anlamaya yarayacak temel bilgileri vermek. Bu amaca erişebilmek için en elverişli yöntem de tarihsel yöntem", Soysal, 1-3.

(4) Karamustafaoğlu, T., Bir Anayasa yasağının Hikâyesi, AÜHFĐ. CXXXV- Sayı 1-4 Ankara 1978 s.126

(5) Karamustafaoğlu, 119

(6) Duverger, M., Siyaset Sosyolojisi, (çev.Ş.Tekeli) Varlık Yayınları, İstanbul Tarihşiz, s.16-18; ideoloji kavramı ve ayrımı için ayrıca bak. Mardin, Ş., ideoloji, Ankara 1982 s.12 ve dev.; Ergil, D., ideoloji, Ankara 1986 s.13 ve dev.

(7) Ateş, İLLauffer'in "Demokrasi Batı düşüncesinin bir ürünü olduğuna göre, Batılı olmayan uygarlıkların siyasi toplumlarının demokratlaşması en azından Batılı olmayan değerler sisteminin Batı ile ortak yaşantıya (symbiose) girmesini gerektirir.", deyişine karşı çıkmakta bu ifadenin ekonomik sömürüyü sürdürme amacını taşıdığını belirtmekle ve Batı dışı değerler sistemi oluşturulması gerektiğini savunmaktadır. Bak: Ateş, T., Demokrasi, Kavram - Tarihi Süreç- ilkeler, İstanbul 1976 s.180-185

(8) Aron, R. , Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, (Ç e v . K. Alemdar), Ankara 1989 s.5 ve dev.

(9) "Taş üstünde taş bırakılmayan ülkeler çok ağır baskılar

altında mutluluğu nasıl arayacaklar ve yaratacaklar? Gelişmelerin politikaları, gelişmeye zorunlu ülkelerin insanlarını şartlandırıyor. Ve dünya üstündeki 'mazlumlar' sayısı her gün biraz daha artarak aç insanların cesetlerinden oluşan tepeleri yükseltiyor. Yirmibirinci yüzyılda uygarlık tablosu bu mu olacak?", (...) "Tarihin bağrından gelen çizgide insanca bir değişim yapılamaz mı? insanlar ve toplumlar tutsak edilmeden serbestçe mutluluklarını arama hakkına kavuşturulamaz mı?" Tunaya, T. Z., Medeniyetin Bekleme Odasında, İstanbul 1989 s.160

(10) Ekstrapolasyon kavramı için bak: Akkaya, Ş., -Hasgür, İ.İ., Uygulamalı istatistik, izmir 1989 s.411-412; istatistikte ekstrapolasyon, "Bir şey başka bir şeyin değişmesi ile değişiyor ve bunun bir kısmı biliniyorsa, diğer kısmı bilinenlerin gidişi ile bilinebilir" şeklinde de tanımlanır. Taşdemiroğlu, E., Pratik Hesap, İzmir 1974 s.63 Örneğin bir ülkenin geçmiş yıllarda nüfusu %2 artmış ise geleceğin yakın yıllarında bu artışın böyle devam edeceği söylenebilir. Keza, 100 km hızla giden bir araba hiçbir zaman birden duramaz; araba belli bir süre hızla gidecek demektir. Bütün bunlara atalet kanunları neden olmaktadır.

(11) Savaş, VJ⁷., Anayasal iktisat, İstanbul 1989

DEVLET YAPISININ TARİHİ SEYRİ

I- GENEL OLARAK

A- TOPLUM DÜZENİ VE SOSYAL KURUMLAR

İnsanlık bugüne tarihi aşamaları geçirerek gelmiştir. Sosyolojiye göre ilk toplumlardan itibaren insanların oluşturdukları toplum düzeni ve sosyal kurumlar vardır. İnsanlar bu düzen ve kurumları karşılaştıkları sorunlara ve ihtiyaçlara göre geliştirerek yeni şekiller vermişlerdir (1).

İnsanlar, toplumsal düzen bakımından, başlangıçta "sosyal disiplin" içinde doğal olarak yaşadılar (2). Zamanla bu sosyal disiplinden "sosyal- toplumsal sözleşme"ye geçerek devleti oluşturdular. Toplumsal sözleşmenin unsurlarını, sosyal disiplinin kendilerine doğal olarak verdiği sezilerle belirlediler ve bu içeriği zamanla geliştirdiler. "Sosyal kurum"lar adını verdikleri bu unsurlarla "uygarlık"lar oluşturdular (3).

Başlangıçta sosyal kurumlar içinde "din", sosyal düzenin oluşması ve gelişmesinde önemli bir yer tuttu (4). Dinler, insanların inanma ihtiyaçlarını tatmin ettiği gibi sosyal düzen fikrini de aşıladı ve onlara güven duygusunu verdi. Bu şekilde sosyal düzenin hâmilliğini de üstlenmiş oldu. İnsanlar, bu inançlarıyla düzeni oluştururken güvenliklerini korumak zorundaydılar. Bu maksatla "siyasî" kurumları oluşturdular (5). Toplum düzenini bu kurumlarla sürekli hale getirebildiler. İnsanlar, maddî ve özellikle fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayabilmek için geçim şeklini sağlayan "iktisadî" kurumları oluşturdular ve geliştirdiler (6). Dinî, Siyasî ve İktisadî kurumlara ek olarak, düşünce biçimleriyle "ilmi" kurum-

ların oluşmasını da sağladılar (7).

Sosyal kurumlar içinde toplum düzeninin korumasını siyasi - idari kurumlar sağladığı halde, hâmilliğini uzun yıllar kadar dinî kurumlar üstlenmiştir. Ancak insanlık özellikle ilmi bakımdan önemli gelişmelere sahne olmuş ve doğa içindeki yerini diğer bütün canlılara oranla etkin bir şekilde belirlemiştir. Bir başka deyişle, himayeden kurtularak rûstünü ispatlamıştır. Artık insanlık her hangi bir hamiye gerek duymadan gelişen ilimlerin ışığında sosyal düzeni oluşturabilir bir düzeye erişmiştir.

Ancak bu düzeye geliş kolay olmamıştır, insanlar himayeden kurtulmak isterlerken siyasi otoritelerin boyunduruğuna ve iktisadi sömürünün de ağına düşmüşlerdir. Burada ilme ve ilmi kurumlara düşen görev sosyal bir düzende bütün bu kurumların yer alışı şekillerini ve işlevlerini tam olarak belirlemektir. Böylece dinler sosyal düzen içinde hâmilik yerine, asıl işlevleri olan sosyal kontrol / denetime dönebilir (8). Ancak bu takdirde insanlık, din adamlarının yönetimi ve bir bakıma himayesi demek olan teokrasiden, siyasi kurumların baskısı demek olan totaliter rejimler ile faşizmden ve iktisadi sömürü demek olan kapitalizmden kurtulabilir ve geleceğe güvenle bakabilir.

B- PSİKOLOJİK VE SOSYOLOJİK TEMELLER

Psikolojinin konusu insan, sosyolojinin ise toplumdur, insanı meydana getiren unsurlar ile yeteneklerini ve toplumu teşkil eden unsurlar ile sosyal kurumları tablo halinde göstermek mümkündür (Tablo 1,2)

Tablo. 1) Psikolojik insan

İnsan			
#1- ruh		#2- beden	
1-hîs	*2- fikir	*3- irade	*4-ünsiyet

TABLO 1'İN AÇIKLAMASI: İnsan, ruh ve bedenden meydana gelir, Ruhî yapısı manevî, bedenî yapısı maddî yönünü oluşturur. İnsanların "his ve inanma", düşünce", irade" ve ünsi-yet" yetenekleri vardır (9); insan önce hisseder ve bu hislerini düşünmeye başlar. Düşüncelerini oluşturarak bir karara varır ve iradesini kullanır. İradesini kullanırken diğer insanları, yani içinde yaşadığı toplumu hesaba katar. Böylece psikolojide insanın dört yeteneğinden bahsedilir.

Tablo.2) Sosyolojik toplum

TOPLUM			
#1- ULUS		#2-ÜLKE	
*1-DİN	*2-İLİM	*3- İKTİSAT	*4-SİYASET

TABLO 2'NİN AÇIKLAMASI: İnsanın bedenini toplumda ülke, ruhunu ise ulus karşılar. İnsanın yetenekleri toplumda sosyal kurumları oluşturur ve bu kurumlar toplumsal yapıyı belirler. Sosyolojide bu kurumlar "din", "ilim", "iktisat" ve "siyaset" olarak incelenir.

İki tablonun mukayesesi, insan ve toplum arasındaki benzerlikleri ortaya koymaktadır.

Burada önce toplumu oluşturan sosyal kurumların arka planı ve gelişme seyri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Sosyal yapıyı oluşturan bu kurumlar, din ilim, iktisat ve siyaset olarak sırayla incelemek mümkündür. Şimdiye kadar anayasalar genelde yalnız siyasî güç ile ilgili hükümler getirmiş ve siyasî gücün oluşmasının ve bu güce karşı kişinin korunmasının esaslarını ortaya koymuştur. Oysa anayasalar toplumu oluşturan temel yasalardır. Toplum ise sadece siyasî gücün ibaret olmayıp iktisadî, dinî ve ilmî kurumlar da içerir. Bu nedenle bu kurumların da en az siyasî kurum-

lar kadar geçmiş ve etkisi olduğundan, toplumsal sözleşmede yer almaları gerekir. Çalışmamız daha çok siyaset bilimi ve anayasa ağırlıklı olduğu için, devlet ve siyasî gelişmelere öncelik vererek incelemede bulunmak istiyoruz. Böylece devletin ve devlet içinde yer alan siyasî birimlerin toplumsal yapıyı etkileyişi tarihsel olarak ortaya konulmuş olacaktır. Daha sonra insanların üretim ve tüketim ilişkilerini belirleyen iktisadî yapıyı ortaya koyacağız. Üretim araçlarının yapılması, bu araçların dayanıklı olması ve o zaman keşfedilen bu üretim tekniklerinin belli ölçüde halen devam etmesi nedenleriyle, en fazla kalıcı izler bırakan iktisadî kurumlardır, insanların tarih öncesi bilgilerini tespit etme, üretim teknikleri ve araçlarını belirlemek suretiyle yapılmaktadır. Bu nedenle, siyasî aşamalardan sonra iktisadî aşamaların belirlenmesinde fayda vardır. Daha sonra din ve ilim üzerinde durulacaktır. İlimin sona konulması, sosyal düzenin teorik temellerine dayanak teşkil etmesi bakımındandır. Ayrıca geleceğin dünyasında bu kurumların her biri sosyal denge içindeki yerini koruyacak olmakla beraber bu dengeyi belirleyecek, bize göre, "ilim" olacaktır.

C- YÖNTEM

Eskiden insanlar yerleşme yerlerini doğal olarak oluşturlardı (10). Bir kişi veya ailenin yanına diğer kişi ve aileler gelirler veya nüfuslarının artması sonucu yeni evler yaparlar, sonunda bir şehir ortaya çıkardı. Ancak günümüzde ilimler o denli gelişmiştir ki, artık şehirler, şehir uzmanları, mimar ve mühendisler, sosyal çevreciler gibi teknik elemanların katılması ile önceden planlanmakta, projeleri yapılmakta ve şehirler daha sonra bu plan ve projelere göre oluşturulmaktadır. Günümüzde, artık sosyal düzenin de gelişen ilimler sayesinde aynen böyle planlanması ve projelendirilmesi mümkündür ve gereklidir. İşte, burada sosyal dengeye yönelik bir toplum düzeni, ilimlerin vardığı sistemleşme düzeyi dikkate alınarak, temel kurumlarıyla ortaya konulmaya çalışılacaktır (11). Böylece, toplum düzeninin planlanması ve projelendi-

rilmesine yönelik bir sistem denemesine girişilecektir. Bunun için, önce her sosyal kurumun tarihte geçirdiği aşamalar - dönemler belirlenecektir. Bu kurumların günümüzde karşılaştığı sorunlar ve nedenleri üzerinde durulacak ve gidiş ile ilgili ekstrapolas-yon yöntemi ile tahminler yapılacaktır. Bu tahminler her sosyal kurumun, tarihte ve günümüzde bulunduğu noktalar belirlendikten sonra, daha çok var sayımlar bazında ortaya konulacaktır. Toplum düzeninin teorik temellerine ise, aynı bir çalışma yapılacağından, burada girilmeyecektir.

DİPNOTLAR

(1) Kurum ihtiyaç ilişkisi ve kurumlaşma kavramı için bak: Ersoy, A., İktisadi Müesseseseleşme Tarihi İktisadi Kalkınmanın Tarihi Seyri, İzmir 1986 s5 ve dev.; Karatepe, Ş., Osmanlı Siyasi Kurumları "Klâsik Dönem", İstanbul 1989 s.9 ve dev.

(2) Disiplin ve sosyal disiplin kavramları için bak: Dönmezer, S., Sosyoloji, Ankara 1984 s.85-168; Garçon. M., Ceza Hukuku,Dönmezer-Şensoy Çev. İHFM CX1945 s. 649-650; Ergil, D., 100 Soruda Sosyoloji El Kitabı, İstanbul 1973 s.7-8

(3) Uygarlıkların gelişmeleri için bak. Mcneill, W.H., Dünya Tarihi, (çev. A.Şenel), İstanbul 1985; Tanilli, S., Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, İnsanlık Tarihine Giriş, I, İstanbul 1984; Okundan, R. G., Umumî Hukuk Tarihi, İstanbul, 1952 s.7

(4) İnsanlığın zihnî gelişmesini üç hal kanunu ile açıklayan Sosyologların içinde A.J.J. Tur gol ve A. Comte'a göre "İnsanlık içinde üç tefekkür tarzı, çağı birbirini takip eder; teolojik, metafizik ve pozitif düşünce çağı. "Dinî düşüncenin başlangıcı olduğu hakkında ayrıntı için bak: Freyer, H., İctimaî Nazariyeler Tarihi, (çev. T. Çağatay) Ankara 1968 s.39-40; Aron, R., Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, (Çev. K.Alemdar) İstanbul 1989 s.60-62; Rousseau, J.J., Toplum Sözleşmesi, (çev. V. Günyol) İstanbul 1982 s.147

(5) "... Siyaset sisteminin çözümlenmesinin büyük bir bölümü olarak almayan bir toplum incelemesi düşünülemez." Bak: Lipset, S.M., Siyasal İnsan, (çev. M. Tuncay) Ankara 1986 sJU; ayrıca bak: Lipson, L., Politika Biliminin Temel Sorunları, (çev. T. Karamustafaoğlu) Ankara 1986, s.65 ve dev.

(6) İktisadî kurumların iktisadî faaliyetleri etkilemesi üzerinde birçok yazar durmuştur. Ayrıntı için bak: Veblen, T., The Theoey of The Leisure Class, Boston, 1973; Commons J M., Institutional Economics, American Economic Review Supplement, March 1936p.237-249; Şenel, A., İlkel Topluluktan Uygar Topluma, Ankara 1985 s.34 ve dev.; Ersoy A., İktisadî Müesseseseleşme Tarihi İktisadî Kalkınmanın Tarihî Seyri, İzmir 1986 s.17ve

dev.; Lipson, 201-203

(7) Dinî himayeden kurtulma ilmi gelişmelerle mümkün olabilmektedir. Ancak bu konuda o kadar ileri gidilmiştir ki, dinin yerine de ilim ikâme edilmek istenmiştir. Özellikle A.Comte tarafından ileri sürülen bu düşünce pozitivism olarak adlandırılmıştır. Ayrıntı için bak: Aron, 90; "...A.Comte sosyolojisinin son safhası, pozitif ilmin rehberliğinde bir insanî din yaratmak hususuna hasrolunmuştur. Onun bu çalışmaları dört ciltlik bir eserde tespit edilmiş bulunmaktadır. Bu eser, "Système de politique positive, ou traite de sociologie instituant la religion de l'humanité" adıyla 1851-1854 yıllarında yayınlanmıştır. Zikreden için bak: Freyer, 55.

(8) Toprak, B., Türk Siyasal Hayatının Gelişimi: Türkiye'de Dinin Denetim işlevi, (eds. E. Kalaycıoğlu - A.Y.Sarıbay) İstanbul 1986 s.359; Dönmezer, S., Sosyoloji, Ankara 1984 s.262

(9) İnsan ve yetenekleri için bak: Morgan, C.T., Psikolojiye Giriş, (çev. H. Arıcı Ve 16 çevirici), Ankara, 1989 s.49,143,225, 388, Eren, E., Yönetim Psikolojisi İstanbul 1979 s.28 ve orada zikredilen yazarlar.

(10) Şehirlerin kurulmasını açıklayan çeşitli teoriler vardır. Bak: Yavuz, F., -Keleş, R., -Geray C., Şehircilik, Sorunlar -Uygulama ve Politika, Ankara 1973, s. 32-44; Isbir, E.G., Şehirleşme ve Meseleleri, Ankara 1986, s.20

(11) Sosyal düzene bir bütün halinde bakış oldukça eskidir. Ancak sosyolojinin gelişmesi ile sosyal olaylar ve toplum bir bütün ve sistem olarak ele alınmaya ve incelenmeye başlanmıştır. Sosyolog yazarlardan Freyer ve Ar o n a göre sosyolojide sistemleşme hadisesi E. Durkheim, V. Pareto ve M. Weber ile gerçekleşmiştir. Toplumu bir bütün halinde ele alma model geliştirme ancak bu yazarlardan sonra gerçekleşebilmiştir. Ayrıntı için bak: Freyer, 131 ; Aron, 218.

II- SİYASÎ AŞAMALAR: TARİHÇE - GÜNÜMÜZ - EKSTRAPOLASYON

A- GENELOLARAK

Siyaset biliminin konusu ve kapsamı üzerinde, bilim adamları arasında tam bir görüş birliğinin varlığından söz etmek zordur. Bazılarına göre konu ve kapsam sadece "devlet"le sınırlıdır. Ama çoğunluk, daha geniş bir kavram olan "iktidar"dan hareket etmektedir. Devlet, toplumların evriminde yönetimin kurumsallaşması aşamasında ortaya çıkmıştır. Oysa siyaset olgusunun devletten önce de ve devletin dışında da var olduğunu biliyoruz. İktidar kavramı ise otoriteyi de içerir. Otoritenin görüldüğü her yerde "yöneten" ve "yönetilen" ayrımı bulunur. Toplumun en küçük birimlerinde, hatta ikili bireysel ilişkilerde bile otoriteye rastlayabiliriz. İktidar kavramı, karar alma ve onu uygulama, uygulatma gücünü de içerir. Bu nedenle de düşünülebilecek tek iktidar biçimi "siyasal iktidar" değildir. Örneğin günümüzde bir "ekonomik iktidar"dan söz etme alışkanlığı oldukça yaygındır. Ve temelde yanlış da sayılamaz. Siyaset bilimini ilgilendiren, siyasal iktidarın oluşumu, paylaşılması, işleyişi ve kullanılmasıdır; siyasal iktidarla ilgili süreçlerdir. "Ekonomik iktidar" başta olmak üzere, diğer iktidar türleri ise, siyaset bilimini ancak bu çerçeveye etki yaptığı ölçüde ilgilendirir (1).

Siyasal yaşamın temel ögesi insandır. Birey siyasal yaşam içinde tek başına rol oynadığı gibi, küçük gruplar toplumsal sınıflar ve sonunda toplum - devlet boyutunda da rol oynar. Siyaset olgusunun birey düzeyinde yansması ile toplum düzeyinde yansı-

ması farklılıklar gösterir. Siyasal süreç, kişiler arasında olduğu kadar siyasal kurumlar ve örgütler arasında gerçeklik kazanır. Bu kurumlar ve örgütler siyasal iktidarı ile geçirmek veya siyasî iktidarı etkilemek için var olmuşlardır (2).

Siyasal yaşamın olduğu bir ortam vardır. Bu ortam, siyasal yaşamın gelişimine yön veren nedenleri içinde barındırır. Nasıl ki güneş, hava ve su bulunmayan yerde bitki olmazsa, belirli koşulları bütününden soyutladığımızda da bir siyasal yaşam düşünülemez. Siyaset olgusu, ancak topluluk halinde yaşayan insanlar arasında doğar. Bu topluluğun yerleşmiş olduğu doğal çevre vardır. Toplulukla kendisini çevreleyen doğal koşullar arasında sürekli bir etkileşim söz konusudur. Bu etkileşimin ürünü olan teknolojik düzey ve doğal çevrenin doğrudan sağladığı imkânlar, o toplumun ekonomik yapısının belirlenmesinde temel etkeni oluşturur. Ekonomik yapı ise siyasal gelişim üzerinde önemli bir etki yapar. Siyasal yaşamı belirleyen koşullar, bu maddî etkenlerle sınırlı değildir. Toplumsal bireylerden oluşur. Doğuş nedenlerinden bağımsız olarak, toplumsal kurumlar da bireyin davranışları üzerinde etkide bulunur. Nihayet, toplumlar üzerlerinde kaçınılmaz bir biçimde geçmişlerinin izlerini taşır. Kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel bir kalıta da sahip olur. Kültürel etkenleri gözönüne almadan, bireysel ya da toplumsal bir çok davranış açıklanamaz (3). Bu kısa açıklamalar siyasî alanın belirlenmesi konusunda çalışmamıza ışık tutacak nitelikte kabul edilmelidir. Bu ayırmada siyasî kurum ve olayların arka planını belirlemek için kısaca siyasî aşamaların tarihçesi, günümüz dahil, yapılacak, bugün siyasî alanla ilgili karşılaşılan sorunlar ve nedenleri üzerinde durulacak ve gidiş hakkında ekstrapolasyon yöntemi ile tahminlerde bulunulacaktır.

B- TARİHÇE

1) GENEL OLARAK

İnsanlık siyasî bakımdan oluşturduğu kurum ve kuruluştan

nasıl geliştirmiştir? "Sosyal değişme"nin (4) ve "sosyal evrim"in (5) yasalarını nasıl keşfetmiştir? Bu değişme ve evrimin "siyasal değişmeye" ve "evrim"e etkisi neler olmuştur? Bu soruların cevaplarını siyasal kurumların arka planı olan tarihçede özetle gösterilmeye çalışılacaktır.

Ancak siyasal aşamalar, bu bakımdan devletin oluşmasıyla paralel izlenecektir. Devletin biçimini ise uygarlıklar belirlemiştir. İnsanların yerleşik hayata geçmelerini ifade eden uygarlıkların etkisi ile devletin gelişmesi "şekil/biçim/form" (6) kazanmıştır. Uygarlıklara, devlete etkileri nedeniyle yer verilecektir.

2) TARİHTEN ÖNCE:

DEVLET ÖNCESİ DÖNEM - SOSYAL DİşİPLİN

a) GENEL OLARAK

Sosyologlar, insanların uygar toplumu ifade eden yerleşik düzene yani devlet aşamasına geçene kadar doğal ve sosyal disiplin içinde yaşadıklarını genelde kabul etmektedirler (7). Tarih öncesinde insanlar ilk olarak aile (aile - aşiret) adı verilen sosyal grup içinde yaşamışlar (8), zamanla aileler çoğalarak aşiretleri ve bunlar birleşerek kabileleri oluşturmuşlardır. Kabileler de birleşerek site devleti seviyesinde toplumları meydana getirdiler. Bütün bu oluşlar bazan anlaşmalarla bazan da savaşlar yoluyla sağlanmıştır (9).

b) FAMILYA - AşİRET AşAMALARI

Yakanda da işaret edildiği gibi, insanların başlangıçta aile adı verilen sosyal bir düzen, -ki sosyologlar buna sosyal disiplin demektedirler- içinde yaşadıkları kabul edilmektedir. Buradaki aile kelimesinin bugünkü aile kelimesinden tamamen farklı anlamda kullanıldığını, basit ve sade olmak üzere bir devlette olan fonksiyonlara sahip bulunduğunu ifade etmeliyiz (10). Mülkiyetin kolektif olduğu, ferdi mülkiyetin belli ölçüde ve çok

sınırlı olmak üzere tüketim mallarında bulunduğu ve ata erkil bir başkanlık sisteminin cari olduğu bu düzen, daha sonra aileler birliği olan ve Arapça'da aşiret adı verilen sosyal grup haline gelmiştir (11).

c) KABİLE - SİTE AŞAMALARI

İnsanlar, daha sonra kabile - gens adı verilen sosyal doğal düzeni oluşturmuşlardır. Kabileler de aile - familya gibi bir bütün teşkil etmekte, fakat bünyesinde aileleri ve aşiretleri barındırmaktadır. Kollektif mülkiyet ve kollektif ceza sistemi devam etmekte, ferdî mülkiyet tüketim mallarını aşamamaktadır. Hakim başkanın doğallığı devam etmektedir (12). İnsanlar kabile döneminden sonra site adı verilen ve kabilelerin uzlaşması veya savaşması sonucu meydana gelen siteyi oluşturmuşlardır. Site'ler bir bakıma devletin ilk görüntüleri olarak değerdendirilebilir (13).

3) TARİH SONRASI: DEVLET DÖNEMİ - SOSYAL SÖZLEŞME

a) GENEL OLARAK

Uygarlıklar değışik şekillerde çeşitli yazarlar tarafından tasnif edilir. Bu konuda ağır kritikler almalarına rağmen Arnold Toynbee ile Oswald Spengler'in yaklaşımları üzerinde durulabilir (14). Bu tasnifler eksiklikleri taşınmasına rağmen sonuçta uygarlıkların doğuşları, gelişmeleri ve çöküşleri konusunda getirdikleri düşünce ile siyasal tarihe farklı bir boyut kazandırmıştır (15). Biz burada bu tasnifler üzerinde duracak değiliz. Ancak uygarlıkların gelişme seyrine değışik bir açıdan bakarak olayı değerdendireceğiz. Burada Henri Frankfort'un Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarını ortaya koyarken belirlediği farklılıklar, devletin şekli bakımından kayda değerdere kabul edilmelidir (16). H. Frankfurt'a göre Mısır ve Mozopotamya uygarlıklarının "biçimlerinde görülen bu farklılıkların neler olduğunu belirtip, aralarındaki zıtlığı ortaya

koyamak gerekir. Böylece aslında bütün uygarlıklara biçim açısından yaklaşıp değerlendirme imkânı ortaya çıkar. H. Frankfurt'a göre Mısır ile Mezopotamya arasındaki biçim farkları şunlardır: 1- Mezopotamya'nın en eski yazılı belgeleri, son derece "PRATİK" bir amaçla ilgilidiler. Bunlar, büyük ekonomik birimlerin, yani tapınak topluluklarının, günlük işlerinin yürütülüp yönetilmesine yardımcı oldular. Öte yandan en eski Mısır yazıları, krallık anıtları üzerine yazılmış "Efsaneler" ve kralın memurlarının kimliklerini veren mühürler üzerine kazılmış işaretlerdi. 2- Mezopotamya sanatının en eski tasvirlerinin büyük çoğunluğu dinsel nitelikteyken; Mısır sanatında bunlar, kralların yaptıkları işleri gösteren ve tarihsel konulardan oluşan yapıtlardı. 3- Mezopotamya'nın anıtsal yapıları "TAPINAKLAR"dır; Mısır'ın anıtsal yapıları "KRAL MEZARLARI"dır. 4- Mezopotamya'nın en eski uygar toplumu, her biri çevresinde kendini besleyen topraklara sahip olan, birbirlerinden ayrı ve belirli, bencil siyasal varlıklar olan "ÖZERK KENTLER" çekirdeği çevresinde oluşmuş iken; Mısır toplumu, mutlak bir kralın, birleşmiş, ama kırsal nitelikli "TEK BİR MÜLKÜ (MERKEZİ YÖNETİM)"biçimini almıştı (17). Biz bu farklılıklara bir ilave yapmak istiyoruz. Esasen bu ilave diğer dört farklılıkların bir sonucu olarak da kabul edilebilir. 5- Mezopotamya hakkı üstün tutan ve haklıyı kuvvetli kabul eden bir sistem geliştirmiş iken; Mısır, kuvveti üstün tutmuş ve kuvvetli olanı haklı sayan bir sistem geliştirmiştir. Ayrıca ikincisi birincisinin kuvvete dönüşmüş ve dolayısıyla bozulmuş bir şekli olarak da kabul edilebilir. Buradan hareketle Mezopotamya ve Mısır'dan sonra oluşan uygarlıkları iki ana grupta toplayarak tasnif edebiliriz. Birinci grup, hakkı üstün tutup kuvvetin esasını hakka dayandıran ve gösteriştten çok, halkı devreye sokan ve yerinden yönetimi esas alan Doğu uygarlıklarıdır ki, Mezopotamya, Filistin, Hristiyanlık ve İslâmiyet adları ile tarih sahnesinde yer almışlardır; ikinci grup ise Mısır ekolü olup kuvveti üstün tutup hakkın esasını kuvvete dayandıran, merkezî yönetimi esas alan ve güçlendiren ve halkı ge-

nelde köleleştiren uygarlıklardır ki, Mısır, Eski Yunan, Roma ve Batı olarak adlandırılır (18).

Bu uygarlıklar tarihte gece ile gündüzün birbirini izlemesi gibi arka arkaya gelmişler ve devletin teorik ve pozitif gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Mezopotamya Siteler Düzenini, Mısır Krallık Düzenini, Filistin Mevzuat Düzenini, Eski Yunan Çoğunluk Düzenini, Hristiyanlık Dinî Düzeni, Roma Emperyal Düzeni, islâmiyet içtihat Düzenini, Batı Bürokratik Düzeni insanlığa ve siyasî hayata kazandırmışlardır. Şimdi kısaca da olsa bu düzenleri ele alarak konumuz açısından incelemeye geçebiliriz.

b) SİTELER DÜZENİ - MEZOPOTAMYA

Yerleşik ilk düzenin ve uygarlığın Dicle ve Fırat'ın aktığı Mezopotamya denilen yörede başladığı bilinmektedir. İktisadî bakımdan çiftçilik dönemine rastlayan bu safhada önce site devletleri oluşturulmuştur. Bu küçük devletler, dıştan gelen tehlikelere karşı koymak için aralarında anlaşmışlar; bu suretle siteler birliğini iç işlerinde özerk/serbest kalmak suretiyle kurmuşlardır. Böylece siyasî bakımdan özerk yönetim sistemini gerçekleştirmişlerdir (19).

Bu dönemde, devlete ait toprak mülkiyetinin gelişmesinin yanında, kişilere ait toprak mülkiyeti de gelişmiş ve ceza sistemi kolektiflikten şahsiliğe doğru kaymıştır. Mezopotamya'da kabileler varlıklarını sürdürmüşlerdir. Son dönemi krallığa dönüşen Mezopotamya, ilimlerin temellerinin atıldığı bir dönemi ifade etmektedir (20). Bu dönemin özellikleri yukarıda açıklandığı için burada sözü uzatmıyoruz.

c) KRALLIK DÜZENİ - MISIR

Mezopotamya'da siteler özelliklerini koruduğundan çok güçlü merkezî bir devlet oluşmamıştır. Diğer tarafta ulaşım imkanlarının gelişmesi sebebiyle merkezî bir devlet daha güçlü olduğundan bunu başaran Mısır, Mezopotamya'yı geçerek krallık

düzeni içinde merkezi bir devlet kurmuştur. Yukarıda nitelikleri sayılan bu dönemde firavunlar halkın büyük bir kesimini köleleştirmişler ve böylece kuvveti egemen kalmışlardır (21). Mısır'da merkezi yapının zaman zaman kesintiye uğradığı ve site devletlerinin meydana geldiği, ancak tekrar merkezleşmeye yöneldikleri de bilinmektedir (22).

d) MEVZUAT DÜZENİ - FİLİSTİN

Hız. Musa'nın önderliği ile Mısır'dan Filistin'e göçen Yahudiler, bu önderlerinin getirdiği Tevrat ile bir devlet kurdular. Daha önceleri devletler, hükümdarların emirnameleri ile yönetilir ve bu kimseler aynı zamanda kanun koyucu kabul edilirdi. Hız. Musa topluluğun hukukunu ilâhî hukuk ilkeleri içinde düzenleyerek şeriatı vaz etti. Böylece yöneticilerin kanun koyma yetkileri terk edilerek sadece yönetimle uğraşmaları sağlandı. Devlet kişisellikten çıkarak toplumsal bir olguya ulaştı. Hız. Musa sadece Yahudiler'e gelmiş bir peygamber olmakla beraber getirmiş olduğu Tevrat ve hukukî düzen insanlara bir kurallar bütünü içinde yaşamayı örnek olarak gösterdi ve yöneticileri kurallarla sınırlandırma sistemini ortaya koymuş oldu (23). Hız. Musa "On Emir" ile tanındı (24).

e) ÇOĞUNLUK DÜZENİ - ESKİ YUNAN

Birçok siyaset bilimci, siyasî tarih ile ilgili değerlendirmelerini bu dönem ile başlatır (25). Eski Yunanda, yöneticiler, ilâhî sistem ile sınırlandırma yerine halk tarafından sınırlandırma demek olan demokratik sisteme ön ayak oldular. Ancak burada gelişen sınıf esasına dayalı çoğunluk sistemi olup halkın bütünü kapsamıyordu ve kölelik de yaygın idi. Eski Yunan'da özellikle ticaretin geliştiğini görüyoruz. Bu dönemde Yunanlılar ticarî yolla kolonileştirme ve etki alanını genişletme sistemini geliştirdiler (26).

Atina sitesinde nüfusun büyük bir bölümünü oluşturan köleler, iktisadî faaliyetlerde bulunabilmekle beraber siyasî faaliyet-

lere katılma hakkına sahip değillerdi.(27).

şDÎNÎ DÜZEN - HIRİSTİYANLIK

Hız. İsa, kavimlerle sınırlı dinî inançları evrenselleştirerek din ve inancın insanlığa ait olduğu düşüncesini getirdi. Hız. İsa'nın İncil'de devlete ait hükümler getirmediğı de bilinmektedir. Bu sebeple Hristiyanlar bir devlet oluşturmamışlar, uzun yıllar Romalıların zulmüne maruz kalmışlar ve gizlenerek hayatlarını sürdürmüşlerdir. Kapadokya bölgesi yer altı şehirleri ile doludur. Ancak daha sonraları, Romalıların Hristiyanlığı kabul etmeleri üzerine devleti tamamen hakimiyetleri altına almışlardır. Devletin yönetiminde ayrıca Tevrat'tan da yararlanmışlar; papa ve Kardinaller yoluyla dinî - teokratik bir devletin ilâhî kurallarını koyma cihetine gitmişlerdir (28). Hristiyanlık daha önce özellikle uluslararası ticaret yoluyla devlet yönetiminin etkisinden çıkan ekonominin yanında, dinin de yönetimin etkisinden çıkmasını sağlamış ve devletlerin sınırlarını aşan Doğu'daki dinlerin Batı'da yayılmasına öncülük yapmıştır. Dini, yönetimin dışına çıkarmış ve dinlerin devletlerle sınırlı şekline son vermiştir. (29).

p) İMPARATORLUK DÜZENİ:

DOĞU ROMA/ BİZANS İMPARATORLUĞU

Roma, tarihi bakımdan değişik devrelere ayrılarak incelenir. Burada Hristiyanlığın Romalılar ile birleşmiş ve hem Hristiyanlığın hem de Batı Roma'nın değişmiş şekli ile emperyalist bir düzen kurmuş olan Bizans üzerinde durulacaktır (30). Doğu Roma, Bizans ile yaklaşık bin yü süren bir egemenlik dönemi geçirmiştir. Bu dönem Batı Roma'dan oldukça farklıdır.

Romalılar güce dayalı ve merkezî bir sistem ile yer yüzünde imparatorluk düzenini geliştirmişler ve eski dünyanın önemli bir kısmını egemenlikleri altına almışlardır. Batı Romalıların hukuk sisteminin gelişmesinde birden fazla sayıda yetkiliden oluşan

"magistra sistemi" ile bunların davranış şekillerini önceden belirledikleri beyanname olan "edictum sistemi"ni burada zikretmek gerekir (31). Böylece geliştirilen hukuk sistemi egemenliğin sağlanmasında ve devam etmesinde etkili olmuştur.

Romalılar, geliştirdikleri "provincia" adı verilen "eyalet sistemi ile fethettikleri yerleri haraca bağlamışlar ve daha sonra eyalete dönüştürerek imparatorluklarını büyümüşlerdir. Roma, Hıristiyanlığın da katkısıyla bir ulusun sınırını aşan uluslararası bir uygarlık kurmuş ve etkisini Bizans ile devam ettirmiştir.

Roma hukuk sisteminin özelliği kanun sistemi yerine değişik beyannameler sistemi olup bu yöntemle hukukî bakımdan etkili bir alan oluşturabilmiştir (32). Ayrıca Roma toplumu farklı sınıflardan meydana gelmiş olup sınıflar arası ilişkiler, siyasî ve hukukî düzenlemenin temelini teşkil etmiştir (33).

h) İÇTİHAT DÜZENİ - İSLÂM

Arap Yarımadası'nda Hz. Muhammet, önceki hakka dayalı uygarlıklar olan Mezopotamya, Filistin ve Hıristiyanlığın peygamberleri Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ile diğer peygamberlerin devamı olduğunu açıklayarak İslâm uygarlığının temellerini atmıştır. Başlangıçta, Mekke'de kabile hayatı seviyesinde yaşayan Arapları İslama davet eden Hz. Muhammet büyük bir tepki ile karşılaşmıştır. O dönemin sosyal statüsü gereği diğer kabileler kendisine bir şey yapamamışsa da, amcası Ebu Talip ve hanımı Hatice'nin vefatı üzerine mensubu bulunduğu kabilenin kendisinden "eman hakkı / güvenlik hakkı / kabileye mensubiyet hakkı / vatandaşlık hakkını kaldırması ve diğer kabilelerin kendisini öldürmek için birleşmesi üzerine Medine'ye göçmek zorunda kalmıştır (34).

Hız. Muhammed'in Medine'de ilk yaptığı şey, burada yaşayan bütün kabileleri din farkı gözetmeksizin "Medine İttifakı"na çağırması olmuştur. Bu çağrıya Hıristiyanlar, Yahudiler, ve putperest Arap kabileleri de katılmışlar ve böylece yer yüzünde ilk defa farklı dinlere mensup kabilelerin yaşadığı ve bir arada uzlaş-

tiğı "Medine site devleti" kurulmuştur. Bu ittifakın özellikleri Medine'de yaşayan kabilelerin sosyal anlaşma ile bir araya gelerek "devlet"i teşkil etmeleri; aralarındaki "kan davaları"na son vererek cezada sadece faile ceza verilmesini ifade eden "kısas sistemi"ni kabul etmeleri; kabile içi işlerde "özerk / serbest" olmaları na karşın dış düşmana karşı ortak hareket etmeyi benimsemeleri ve başkana aynı zamanda çıkacak ihtilafları çözmek için "hakemlik" yetkilerini vermeleri olarak özetenebilir. Bu kabullerin doğal sonucu olarak, her kabile özellikle Hristiyan ve Yahudiler, kendi hukuk sistem ve örflerinin uygulanmasını, anlaşma gereği sağlamışlardır (35).

Böyle bir ittifakla devlet aşamasına geçen Medineliler, bir anda dağınık kabileler şeklinde yaşayan diğer Araplara üstünlük sağlamışlardır. On yıl gibi kısa bir zaman içinde bütün Arap Yarımadası'nda yaşayanlar, kısmen savaş ve fakat çoğunlukla anlaşmalar suretiyle ve kendi rızalarıyla islâm devletine bağlanmışlar ve büyük çoğunluğu da Müslüman olmuşlardır. Hz. Muhammet, bir kitap olarak takdim ettiği Kuran ile siyasî yapılanma yanında dinî, ilmi ve iktisadî kurumları da ortaya koyarak bir uygulama örneği göstermek için gönderildiğini açıklamıştır (36).

Hz. Muhammed'in vefatı üzerine yakın arkadaşları olan Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali "biat / seçilme" suretiyle "devlet başkanı / halife" olmuşlardır. Bu dört halife döneminde islâmiyet üç kıtaya yayılmış ve fethedilen bu yerlerden özellikle Sasanî ve Bizans siyasî kurumlarından etkilenmeler olmuş ve başlangıçtaki biat / seçime dayalı sistem kısa zamanda saltanata dönüşmüştür. Bu sebeple, Islâmiyetin özellikle seçim ve yönetime ilişkin hükümlerinde, bu ayırıma dikkat etmek ve orjinal şeklini Hz. Muhammet ve dört halife ile sınırlamak gerekir (37). Hatta dört halifeden her birinin vefatından sonra seçme keyfiyetinden ödünler verildiği ve bunun sonucu olarak çatışmaların bu dönemde başladığı, Ebu Bekir hariç diğerlerinin öldürüldüğü, bunda seçim sistemi yerine atama ve tavsiye etme yöntemi ile saltanata adım adım gidildiği de burada belirtilmelidir. Hz. Muhammed'in yerine birini bırakma konusunda bir direktifi olmamasına rağmen Halifeler

tavsiyelerde bulunma ve adayları belirleme gibi usulleri ihdas etmişlerdir (38).

Hız. Muhammet ile savaşlar nitelik değıştirmiş ve kavimlerin egemenliklerini sağlamak ve genişletmek amacı yerine İslâmiyeti yaymak üzere ideolojik bir şekil almıştır. İslâmı yaymaktan maksat barışı tesis etmek ve din ve vicdan hürriyetini sağlamak anlaşılmıştır (39). Nitekim zorla din değıştirme veya dini inancı zorla kabul ettirme gibi bir uygulama İslâm tarihinde görölmemiştir (40).

İslâm uygarlığı, farklı ekollerin oluşturduğu "içtihat ve icma -oydaşma- consensus"a dayanan bir hukuk sistemi geliştirmiştir. Roma'daki kentler arası farklılıklar burada mezhepler (ekoller) arası farklılığa dönüşmüş, böylece kişilerin diledikleri mezhebe katılma ve hukuk sistemini kabul etme imkânı demek olan nisbî uzlaşma sisteminin temelleri atılmıştır (41).

i) BÜROKRATİK DÜZEN - BATI

İslâm uygarlığı zirvede iken, bu uygarlığın da etkisiyle (42) Batı'da "rönesans ve reform" hareketleri başlamış ve yeni bir uygarlığın temelleri atılmıştır. Başlangıçta Roma ve Hristiyanlığın etkisi ile teokratik nitelikli olan Batılı devletlerde, krallarla kilise arasındaki mücadeleyi krallar kazanmışlardır. Diğer taraftan, topun icadı ile Avrupa'da egemen bulunan "feodal yapı"da etkisini kaybetmiştir (43).

"Sanayi inkılabı" ile birlikte mevcut sosyal ve ekonomik düzen ihtiyaçlara cevap veremez hale gelmiş (44) ve krallar dinin etkisinden kurtulan devleti oluşturdukları "bürokrasi" ile yönetmeye başlamışlardır. Böylece bürokrasi, sanayileşme sonucu nicel ve nitel olarak artan sosyal ve ekonomik ihtiyaçları karşılama yanında, feodal yapının yıkılmasının getirdiği otorite boşluğunu da doldurmuştur. Sonuçta merkezî devlet bu sayede çok güçlü hale gelmiş, bu güçlenmede "teknokratlar / uzmanlar"ın rolü büyük olmuştur (45). Ancak bu arada devletin masrafları artmış ve devlet, yeni vergiler koymak zorunda kalmıştır (46). Rüşvet ve yolsuz-

luklar başlamış, bütün bu gelişmelerin sorumlusu krallar kabul edilerek aleyhlerinde hareketler başlamıştır. Bürokrasinin zulmünden kurtulabilmek için "meşrutî ve cumhurî rejimler" doğmuş, zenginleşen tüccar da değişmeyen krallar yerine daha kolay değişebilen ve bu sebeple kolay etkilenebilen geçici başkanları tercih ederek bu halk hareketlerini desteklemiştir. Ancak pratikte ne büroksasiye bir çare bulunabilmiş, ne de gerçek bir demokrasiye geçilebilmiştir. Nisbi sisteme dayalı uzlaşmayı esas alan demokrasi yerine, çatışmayı esas alan çoğunluğa dayalı demokrasi sistemi benimşenmiş, bu suretle halklar birbirine" düşürülmüş ve iç isyan ile ihtilâller sürüp gitmiştir. Belki de tarihte en fazla iç isyan ve ihtilâlin olduğu bir dönem yaşanmıştır (47).

Bütün bu olumsuzluklara rağmen, bu dönem devletin en fazla güçlendiği ve devletin etkisinin her alanda görüldüğü bir çağ olarak belirlenebilir. Bu arada insanın temel hak ve hürriyetleri ve demokrasi konularında, özellikle fikrî bakımdan, çok önemli mesafeler de alındığı burada ifade edilmelidir (48). Bu dönem, gerçek bir demokrasiyi işler hale getirmemişse de, uzlaşmaya dayanan nisbî temsile dayalı demokrasi düzenine çok uygun bir zemin hazırlamıştır (49).

C- SORUNLAR, NEDENLERİ VE ÇATIŞMALAR

1) GENEL OLARAK

Tarihçeden de anlaşılacağı üzere, insanlar toplum halinde yaşamışlar ve bu yaşayışlarını güvenlik altına almışlardır. Bu nedenle sosyal ve siyasal kurumlar oluşturmuşlar; zamanla yaşlanan ve yıpranan bu kurumları sosyal ve siyasal değişimin kanunlarına göre yeniden düzenlemişler ve dönemlerinin sorunlarını çözmüşlerdir (50). İnsanlar, günümüzde çok sayıda siyasal sorun ile karşı karşıya bulunmakta ve bu sorunlara çözümler aramaktadırlar. Sorunlara karşı önerilen çözümleri uygulamakta, ancak bu yeni uygulamalar yeni sorunları da beraberinde getirmektedir. Yaşlanan bir insan gibi sorunları artmakta, uygulanan tedaviler bir ta-

rafı iyileştirirken, diğer tarafı bozmakta ve yeni hastalıklara neden olmaktadır. Bu nedenle sorunlar sürekli ve geçici olmak üzere iki grupta toplanabilir. Lipson'un da belirttiği gibi, "Siyasal bilimin karşılaştığı öyle birtakım önemli sorunlar vardır ki bunlarla bütün hükümetler karşılaşılır ve bu sorunları şu ya da bu yolla çözmek zorunda kalırlar, işte bunlar sürekli sorunlardır. Hiç ortadan kalkmazlar. Onlardan kaçınma olanağı da yoktur... Bu sorunlar şunlardır: 1- Yurttaşlığın kapsamı: Dar mıdır, geniş midir? 2- Devletin görevleri: Devletin görev alanı sınırlı mıdır, sınırsız mıdır? 3- Otoritenin kaynağı: Otorite halktan mı yoksa hükümetten mi doğmaktadır? 4- Otoritenin örgütlenmesi: İktidar sıkı mıdır yoksa gevşek midir? 5- Devletin boyutları ve dış ilişkileri: Hangi hükümet birimi üstün tutulabilir? Hangi birim işlemeye daha elverişlidir? Devletler arasında nasıl bir sistem vardır (51)?" Siyaset bilimciler tarafından ileri sürülen bu sorunların günümüzde görünüş şekilleri nelerdir? Bu sorunların nedenleri nasıl onaya konulabilir? Bu sorunların çözümünde ileri sürülecek alternatiflere geçmeden ve gidiş ile ilgili tahminlerde bulunmadan önce sorunları ve nedenlerini belirlemek istiyoruz.

2) SİYASİ SORUNLAR

a) KAPSAM SORUNU

Konuya girerken de açıklandığı üzere, siyasi alanın sınırları tartışmalıdır (52). Bize göre, siyasi örgütlenmenin dış güvenliği sağlamada nihai ifadesi olan devleti, devlet içinde yer alan sosyal düzeninin bir parçası olan yönetimi, yönetimi oluşturan sosyal grupları, hukuk düzenini belirleyen mevzuatı, dış ve iç güvenliği, soruşturmayı, yönetimin yetki alanının belirlenmesi ve ihtilafların halledilmesi demek olan yargıyı bu kapsam içinde kabul etmek gerekir. Bu alanlarda karşılaşılan sorunlar siyasi sorunlardır. Esasan gerçek sınır teorik temellerin belirlenmesinden sonra tam olarak ortaya konulabilir. Şimdilik belirlenen bu sınırlar içinde kalmak üzere günümüzde karşılaşılan siyasi sorunları ortaya koy-

maya çalışacağız (53).

b) SİYASİ DENGESİZLİK SORUNU

Siyasî yapının dış güvenliği ilgilendiren yönüyle devlet, güç itibarıyla üstün bir otorite niteliği taşımasına rağmen, gerek teşkil edilmiş şekli, gerekse fonksiyonları bakımından doğal ve sosyal gerçeklere uymamakta ve bugün için karşılaşılan önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, nüfusu bir milyarı aşan Çin, bir milyara yaklaşan Hindistan ile yüz binlerle ifade edilen İslânda, Lüksemburg ve benzeri ülkeler aynı kefedeyse tartışılmaktadır. Diğer taraftan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile eyaletler birliği Amerika Birleşik Devletleri yapay bir büyüklük içinde bulunmaktadır. Kanada'nın daha büyük olan Amerika'ya katılmak istemesi, Sovyetler'deki cumhuriyetlerin ayrılmasını talep etmesi, bugünkü siyasî dengesizliğin tipik görünüş şekilleridir. Diğer taraftan Birleşmiş Milletler içinde, ABD, SSCB, İngiltere, Fransa ve Çin'in imtiyazlı statüleri ve bu imtiyaza karşı diğer devletlerin yapacak bir şeylerinin olmaması bu dengesizliğin diğer yönleridir. Devletlerin doğal ve sosyal oluşlar dışında yapay olarak sömürü düzenini devam ettirmeye hizmet etmeleri," siyasî bunalımların artmasına neden olmaktadır. Dünya bu nedenlerden dolayı, siyasî bakımdan büyük bir huzursuzluk içindedir.

c) SOSYAL DENGESİZLİK SORUNU

"Devletler arasında görülen dengesiz ve sömürüye yönelik yapılanmanın yanında, devlet içinde de devleti oluşturan temel sosyal kurumlar arasında bir dengesizlik vardır. Bugün, devleti meydana getiren dinî, ilmi, iktisadî ve siyasî kurumların toplum içindeki fonksiyonel yapısı ve birbirleriyle ilişkileri tamamen dengesizdir. Tarihte dinî kurumların devlete egemenliği sonucu ortaya çıkan dengesizlik, bu defa kapitalist ülkelerde iktisadî, sosyalist ülkelerde siyasî kurumların egemenliği nedeniyle dengesizdir.

Bu sosyal kurumların fonksiyonlarını esas alan kuvvetler ayrılığı ilkesi yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üç organ arasında ele alınmakta (54), dördüncü kuvvet olması gereken "denetim" üzerinde hiç durulmamaktadır. Ayrıca kuvvetler ayrılığı yerine parti disiplini yolu ile kuvvetler birliğine gidilmekte, denge gerçekleşmemektedir. Bunun sonucu olarak, işler ve fonksiyonlar karma karışık bir nitelik taşımaktadır. Sosyalist ülkelerde siyasîler, kapitalist ülkelerde ise sermaye çevreleri sosyal dengeyi kendi taraflarına kaydırmaktadırlar. Sonuçta bu belirsizlik, halkın giderek daha fazla baskı altında tutulması ve yoksullaşması sorununu artırmaktadır.

d) SAVAŞLARIN BİÇİMİ SORUNU

Siyaset bilimciler, savaş, bir devletin uluslararası ilişkilerinde yer alan en önemli bir denge aracı olarak kabul ederler (55). Hakları tanımayan ve hukuku bilmeyen saldırgan ulusların durdurulması veya ıslah ve terbiye edilmesi için en etkili silah savaştır. Bu tür devletlere karşı komşu veya diğer devletler birleşerek, haksızlığı haklı olmanın verdiği güçle giderebilir ve hatta saldırgan devleti yok edebilir (56). Bazı hallerde, devletlerin diğer devletleri yok etmesi ile de karşılaşılır. Tarih içinde bu duruma devletlerin yaşanması; müesseselerinin eskimesi ve bu nedenlerle fonksiyonlarını yerine getiremez hale gelmesinden dolayı başvurulur. Komşu devlet o ülkeyi işgal ederek halkı özellikle anarşiden kurtarır (57).

Günümüzde savaş bu fonksiyonu icra edememektedir.

"Önemli olan en güçlü olmaktır", der Lenin ve devam eder, "...ve anını ve yerini kesin sonuç alacak şekilde belirleyip yenmektir" (58). Süper güçler, "Dünyayı ele geçirmek için kapitalizm ve sosyalizm sonuna kadar boğuşacaklardır" (59). Süper güçlerin arkasında bulunan kapitalistler kendi sömürülerini sürdürmek için, ya Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nda olduğu gibi bütün dünyayı kamplara bölüp çatırtırmakta veya Irak - İran, Kore ve Vietnam'da olduğu gibi kardeş veya aynı ulusu bölüp birbirleriyle bo-

ğıştırmaktadırlar. Yüzyılımızın savaşlarına ânz olan hastalık budur. İsteyenlerin savaşması yerine herkesi zorla savaşa götüreme bu hastalığın kronik halidir.

e) SİLAHLANMA YARIŞI SORUNU: SALDIRMA İÇİN SİLAHLANMA

Vücutta değişik mikroplar vardır; vücudun her hücresi kendisini bu mikroplardan koruma aracına sahiptir. Topluluklar veya uluslar içinde de mikroplar vardır ve bunlardan korunmak için silahlanma bir araçtır. Oysa bugün silah yasağı ile bu savunma hakkı insanların elinden alınmıştır. Bunun yerine uluslar halklarını / vatandaşlarını baskı altında tutabilmek için ordularını durmadan güçlendirmektedir. Diğer taraftan, süper güçler de dünyayı baskı altında tutabilmek için silahlanma yarışına girmişlerdir. Silah tüccarları da bunları desteklemektedirler. Devletlere ait bütçelerin hemen hemen üçte biri bu silah yarışına harcanmaktadır. Beşeriyet silahlanma sorununu çözemez durumdadır. Bunun bir sonucu olarak genel güvenlik harcamalarının çokluğu nedeniyle sosyal güvenlik ihmal edilmekte, açlık baş göstermekte ve sosyal huzur sağlanamamaktadır (60).

0 YETKİLİ MERCİİN BULUNAMAMASI SORUNU

Hukuk uygulaması bakımından tarih boyunca gelişmiş hukukî usuller vardır. Kişiler, aralarında her hangi bir niza çıkarsa önce yöneticiye başvururlar. Yönetici o anda zilyetlik ilkesine dayanarak bir tarafa geçici olarak malı teslim eder (61). İş sürüncemede kalmaz; taraflar ve topluluk zarar görmez. Bu karar acil alındığı için haksızlığa neden olmuş ve taraflardan biri gadre uğramış olabilir. Bunun için mağdur olduğunu zanneden mahkemeye başvurur. Mahkeme de delilleri değerlendirerek bir karara varır ve varsa mağduriyet giderilir. Bugün genelde yönetim ihtilaf halinde olaya karışmamakta ve mahkemelere başvurulmasını istemektedir. Mahkemeler ise birbirinden kopuktur. Vatandaş yöneticilere

gidince bu mahkeme işi diye savsaklanmakta, mahkemeler de yüklü olduğu için hakları geciktirmekte ve dağıtamamaktadır (62). Adeta günümüzde devlet hak dağıtan bir merci olmaktan çıkmış, kendi bürokratını besleyen bir işletme ve hatta bazı ülkelerde çete teşkilatına dönüşmüştür. Bu çağımızın bir türlü dile getirilemeyen önemli bir sorunu ve hastalığıdır.

g) VATANDAŞ İLE MEMUR AYRILIĞI SORUNU

Merkezî kuvvet sistemine dayanan bugünkü devlet anlayışında ceza ve yönetim, bir başka deyişle mevzuat, kişilerin haklarını korumak, onlara güven içinde çalışma ve yaşamayı sağlamak yerine, devleti güçlendirip halkı baskı altında tutma aracı olarak tedvin edilmektedir. Bu da devlet ile halkı / vatandaşı karşı karşıya getirmekte adeta birbirine düşman etmektedir. Kapitalist ülkelerde de durum aynıdır. Bu yerlerde serbest teşebbüs ve kişisel haklar esas alınmış görünmekte ise de, devlet işçi ile tekelleşmiş patronlar arasındaki problemleri patronlar lehine çözen halkın hasmı gibidir (63). Bu ayırım da büyük bir hastalıktır. Mutlak hakim hükümdarların elinde bugünkü araçlar yoktu. Hakimiyet yine sevgi ile karışık baskıya dayanarak kuruluyordu. Bugün ise bu hakimiyet zora ve silaha dayanılarak kurulmaktadır.

h) MEVZUAT SORUNU

Hukuk düzenleri kurulmadan önce halk kendilerini yakından tanıyan baba oğul muamelesi içinde yöneticilerin emir ve talimatları ile yönetiliyordu. Topluluklar büyüyünce yöneticiler ile halk birbirini tanıyamaz oldu. Bunun üzerine yazılı hukuk metinleri ortaya çıktı. Keyfî yönetim yerine mevzuat yönetimi başladı. Ne var ki, günümüzde mevzuat çoğalmış (64); birbiryle çelişen maddeler belirmiş; yetkili, maddelerden istediğini uygulamaya başlamış; böylece adeta hukuk düzeni öncesi döneme dönmüştür. Vatandaşlar kanunların varlığına güvenerek hareket etmekte, ancak görevliler başka kanun maddelerini uygulayarak onları

mağdur etmektedirler. Mevzuat adeta vatandaşı yanıltıp suç işletmek için vardır. Bu da bir hastalıktır. Bütün bunlar merkezî kuvvet sisteminin doğal sonuçlarıdır.

i) MEVZUATIN HAYATIN GERİSİNDE KALMASI SORUNU

Tarihte yer alan büyük dinler, getirdikleri hukuk düzenleri ile beşeriyete büyük hamleler yaptırmıştır. Diğer taraftan beşeriyet, bugün bundan iki asır önce hayal bile edemediği, peri masallarında bile mevcut olmayan imkânlarla kavuşmuştur. Bugünkü haberleşme ve ulaşım araçları kayıt ve yayın araçları insanlığı bambaşka bir dünyaya götürmüştür. İnsanlık mal mübadelesinden emek mübadelesine geçmiştir (65). Bu yeni dünyanın hukuk düzeni ise bundan binlerce yıl öncesine ait hukuk düzenlerinin kötü uygulamasından öteye gidememiştir. Uygulanan kanun sistemi ile insanlar ciltler ve maddeler arasında kaybolup gitmektedirler. Hukuk, bugün geri kalmış bir zihniyetin çağımız insanına dolanan bir bağ ve bir zulüm aracı haline gelmiştir. Ayrıca bu konuda diğer bir sorun, yeni mevzuatın düzeltme yerine düzeni bozmasında görülmektedir. Getirilen sistemler baştan çözüm gibi gözükmekle beraber, kısa bir müddet sonra zulüm haline dönüşmektedir. Örneğin sosyal güvenlik aracı olarak sigorta sistemi getirilmekte, ancak öngörülen prim sistemi kısa bir süre sonra tekrar büyük haksızlıklara neden olmaktadır (66). Keza gelişmenin bir aracı olan keşifler, patentlerle sınırlanmakta ve sonunda yeni gelişmelere setler çekilmektedir.

j) İÇ GÜVENLİK - ANARŞİ SORUNU

Günümüzde, devletin sadece merkezî otoriteyi ve egemen sınıfları düşünmesi tüm beşeriyet içinde kendisine karşı bir güvensizlik doğurmuştur. Adeta insan kendisini her zaman boğup yok etmek üzere olan bir devlet düzeni ile karşı karşıya hissetmektedir (67). Bu insanların sabrına taşımakta ve yer yer patlamalara

neden olmaktadır. Düzen silah zoru ile işkencelerle korunmaya çalışılmaktadır. Ne var ki, bu baskı içindeki huzursuzluğu ortadan kaldırmamakta, aksine gerginliği daha çok artırmaktadır. Bunun bir sonucu olarak bir anda insanlar sokağa dökülebilmektedirler. Bu, bir gün devlet kuvvetlerini yok etme şekline dönüşebilir. İran'da olduğu gibi buna karşı silahlar tesirsiz kalabilirler. Sonra da insanlar birbirlerini yok etmeye başlayabilir. Bugün dünya savaşları durmuş gibi gözükmektedir. Ancak anarşi, terör, sabotaj, uçak kaçırımlar her gün biraz daha tırmanarak artmaktadır (68),

k) İKTİSADÎ GÜVENLİK - MAFYA SORUNU

Günümüzde devletler merkezî kuvvet sistemi içinde oluşmuş yönetim ile idare edilmektedir. Zaman zaman idare güvenliği sağlamakta aciz kalmaktadır. Hakkı alıp haksızlığa uğrayana teslim edememektedir. Bu nedenle, birçok ülkede halkın kendisi bizzat ihkakı hak cihetine gitmektedir. Zorbalar polisten daha güvenli bulunmakta ve halk bunlara haraç vererek kendi hakkını korumayı tercih etmektedir. Sermaye sahipleri bunları daha iyi beslemekte ve bir denge kurulmaktadır. Bugün Amerika'da mafya denilen teşkilat o kadar güçlenmiştir ki, artık polis bunlarla uzlaşmak ve birlikte halkı ezmek cihetine gitmek zorunda kalmıştır. Devlet içinde devlet türemiştir. Bu hastalık bile çöküş için yeterli olup, örneğin Kolombiya'da uyuşturucu mafyasının gerek bütçe gerekse silah bakımından, devletten çok güçlü olduğu hemen herkes tarafından kabul edilmektedir (69).

1) RÜŞVET SORUNU

Mevzuatın bolluğu, merkezî denetimin yetersizliği ve imkânsızlığı, bürokratik düzen ve halkın örgütlenememesi nedenleri ile devlet görevlileri rüşvet almaya zorlanmakta ve rüşvet şebekeleri teessüs etmektedir. Bu şebeke yetkili yerlere kendi istedikleri kişileri tayin ettirmekte ve rüşvet giderek kurumlaşmak-

tadır. Rüşvet almayanlar hakkında iftira ve asılsız şikayetler, yine rüşvet vasıtasıyla değerlendirilerek bunların başka yerlere nakli sağlanmakta, şebekenin istediği kimselerin kilit noktalarda bulundurulması bu yolla temin edilmektedir. Asıl rüşvet alanlar belki ortada hiç gözükmemekte, perde arkasında bulunmaktadırlar. Bugün için rüşvet hemen her ülkede değişik boyutlarda olmak üzere yaygın olup adeta tedavisi kabil olmayan kanser hastalığına benzemektedir (70).

m) SORUŞTURMA - İŞKENCE SORUNU

Bir sosyal düzende hakların doğması kadar, hakların tespit edilmesi de önem taşır. Hakların tespit edilmesi ve zararların giderilmesi için hukukta soruşturma kurumu geliştirilmiştir. Günümüzde birçok ülkede tahkik sistemi ile olaylar araştırılmakta ve tespit edilmeye çalışılmaktadır (71). Polisin, savcının araştırmasından sonra atanmış hakimler de, ayrıca olayı tahkik etmektedirler. Bunun sonucu olarak olaylar tekrar tekrar araştırılmakta ve bir türlü bitmemekte veya gerçekler ortaya çıkmamaktadır. Ceza davalarında ise hazırlık aşamasında karakol soruşturması yapılmaktadır. Bu şekli ile yapılan soruşturmanın varlığı bile işkence olmaktadır. Karakola çağınlma bile yeter derecede işkencedir. Bunun ileri safhası dövme, sakat bırakma, öldürme veya sabıkalı hale getirip topluluktan tecrit etme durumuna götürmektedir. Tecrit edilenler çoğalınca doğrular tecrit edilir hale gelmiştir. Bugün anarşi kadar işkence de tehlikeli boyuttadır (72).

n) YARGI SORUNU

Yargı sorunu siyaset bilimi ile değişik nedenlerle kesişir. Herşeyden önce soruşturmanın büyük bir kısmı siyasî iktidara bağlı idare tarafından yürütülür. Sonra infaz aşaması da tamamen idarenin elindedir. Yukarıda açıklandığı üzere mevzuatın belirlenmesi de esasen yargının dışındadır. Nihayet yargıda görev yapan bütün elemanlar idarenin içinde yer alırlar. Günümüzde he-

men her ülkenin anayasası, mahkemelerin bağımsızlığını kabul etmektedir. Ancak yine hemen her ülkede hakimler merkezce atanmakta, merkezce denetlenmekte, merkezce yargılanmakta, merkezce terfi ettirilmekte, maaşları merkezce ödenmektedir. Bunlara rağmen, hakimlerin bağımsız olduğu söylenmektedir. Ayrıca hakimlerin bir meslekî dayanışma kuruluşu da bulunmadığından, tek başlarına tüm şerhlerle adeta savaşıma durumunda kalmaktadırlar. Bu şartlar altında, hakimlerin bir kısmı da yolsuz rüşvetli düzene entegre olabilmektedir. Suç işleyen hakimler de meslekî dayanışma alt bilinci ile birbirlerini korumaktadırlar. Böylece mahkemeler, bu defa kendileri devlete dönüşmektedir. Hakimler kanun yerine kendi içtihat veya istediklerini uygulamaktadırlar. Bunu yeterince denetleyecek bir kurum da bulunmamaktadır (73).

o) ADALETİN GECİKMESİ SORUNU

Bu sorun da yargıya ait görünmektedir. Ancak yargının gecikmesi nedeniyle toplum hayatı işlerliğini kaybetmekte ve sonuçta bu olgudan yine siyasiler sorumlu görünmekte ve tutulmak ladırlar. Günümüzde adalet sistemi içinde en önemli sorun kararların bir türlü alınamaması ve gecikmesidir (74). Mahkemelerin tanınmamış kitleleri muhakeme etmesi, ayrıca soruşturmaları bizzat kendilerinin yapması, davaların kısa zamanda sonuçlanmasını önlemekte; bu da bir çok mağduriyetlere neden olmaktadır. Davayı kazanan taraf bile hakkını alamamakta ve mağdur olmaktadır. Mahkeme masrafları ve yıllarca süren huzursuzluklar, kazananlar için elde ettiklerinden daha fazla şey alıp götürmektedir. Böylece mahkemeler adaleti dağıtan kuruluşlar olmaktan çıkmış ve birer zulüm aracı haline gelmiştir (75).

3) NEDENLER

a) GENEL OLARAK

Acaba karşılaşılan bu sorunların gerçek nedenleri nelerdir?

Bu hususta söylenecek çok şey vardır. Ancak burada bu sorunların görünen nedenlerinden çok, gerçek nedenlerine inmeye çalışacağız.

b) SİYASİ DENGESİZLİĞİN NEDENİ

Sömürüdür. Günümüzde devletlerin meydana gelmesi, doğal, coğrafi, sosyal ve kültürel etkilere çok, yapay nedenlere dayanmakta ve sömürü aracı için süper güçlerin isteklerine göre oluşmaktadır. Bu dengeye uymayan ülkelerin başına beklenmedik olaylar gelmekte ve savaşın içine itilmektedirler. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sonrasında yapılan anlaşmalar ile süper güçler arasında Yalta'da yapılan paylaşım esaslarına göre sömürü düzeni devam etmektedir. Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin sömürülmesi keyfiyeti bu dengesizlikte önemli bir yer tutmaktadır. Bu dengesizlikte asıl olan kuvvetin üstün tutulması ilkesinin egemen olması ve dünya pazarlarının ona göre kurulmasıdır (76).

c) SOSYAL DENGESİZLİĞİN NEDENİ

Belirsizlikler ve kavramlardaki kargaşadır. Sosyal dengesizliğin temelinde, sosyal yapı ve düzen ile bunları oluşturan sosyal kurumların tanımlanmaması ve bu nedenle ortaya çıkan belirsizlik vardır. Sosyal dengeyi ve onu oluşturan kurumları tanımlamada özellikle gelişen sosyolojiden ve sosyal olay ve kurumları açıklayan görüşlerden yeterince yararlanılmamaktadır. Bunun sonucu olarak, toplum bir kavram kargaşası içine sürüklenmekte ve sosyal denge bir türlü kurulamamaktadır.

Günümüzde toplumu oluşturan sosyal kurumların anayasalarda bir denge içinde olmadığı açıkça görülür. Örneğin, «denetim» fonksiyonuna yer verilmez. Bu fonksiyon bir organa verileceği yerde, her kurumun kendi içinde dolaylı olarak yer alır ve bunun sonucu olarak da denge sağlanamaz. Ayrıca bugün sosyal denge bakımından devletlerin kabul ettikleri rejimlere göre, devlete egemen olan ve sosyal hayatta etkin olan sosyal kurum farklı-

dır. Örneğin sosyalist devletlerde, her şey yönetime ait iken, kapitalist ülkelerde sermaye çevreleri, yani iktisat etkindir. Sosyal bir kurum olan din bu amaçlara uygun ise kabul görür. İlim ise sadece bu kurumlara hizmet ediyorsa yaşayabilir ve denetim altındadır. Görülüyor ki, sosyal dengesizliğin nedeni, belirsizlikler ve tanımsızlıklar içinde bir karmaşadır.

d) SAVAŞLARIN ŞEKLİ VE NEDENİ

Kuvvetin üstün tutulması ilkesidir. Sosyal ve siyasî düzenler sistem olarak iki ana gruba ayrılabilir: 1- Kuvveti üstün tutan görüşler, 2- Hakka üstün kabul eden görüşler, Bunlardan ikincisine göre hakkın koruyucusu Hak / Tanrı kabul edilir. Zulme her zaman galip gelir. Çünkü Tanrı'dan daha güçlü kimse yoktur. Bu görüşe göre, insanlardan istenen kuvvetten korkmayıp hakkın yanında yer almalarıdır. Bu yer alışı hakkı kuvvetli kılar. Kuvveti üstün tutanlar, hakkın kaynağını kuvvet kabul etmekte, genelde Tanrı'yı veya hesabı / ahireti inkâr etmektedirler. Kuvvetli haklı kabul edilerek her türlü zulüm meşru hale getirilmektedir. Bunun sonucu olarak, "HAK VERİLMİYOR ALINIR" ilkesi benimsenerek savaş sürekli kılınmaktadır. Çünkü bu dünya görüşü çıkar çatışmasını esas almaktadır. Hakka dayalı barış düzeninde savaş, hakkı üstün kılmak için varken, bugünkü kuvvet düzeninde savaş, kuvvetliyi belirlemek içindir. Savaşları sürekli kılan bu görüş ve anlayıştır (77).

e) SİLAHLANMA YARIŞININ NEDENİ

Merkezî yönetimlerdir. Hiyerarşik düzen kurabilen tek varlık olan insan, toplu haldeki yaşayışını ve teşkilatlanmasını bu özelliğine borçludur. Devlet denilen sosyal kuruluşun teşkilatlanmasında iki temel yönetim şekli vardır: 1- Yerinden yönetim, 2- Merkezî yönetim (78). Birincisinde, yöneticilerle yönetilenler arasında bir yararlanma dengesi sağlanır ve yönetim saygı üzerine kurulur. Oysa ikincisinde yani merkezî yönetimde, yöneticilerle

yönetilenler birbirlerini tanımadıkları için yönetim baskı ve korkuya dayanır. Korkanlar isyan için fırsat beklerler. Yönetimler halkı bastırabilmek için silahlanmak zorundadır. Süper güçlerin de ayaklanacak küçük devletleri bastırabilmeleri için silaha ihtiyaçları vardır. Halkın sindirilebilmesi ve bastırılabilmesi için silahtan tecrit edilmesi gerekir. Ancak yönetim silahlanmaya devam eder. Bu şekildeki silahlanmada silahlar savunma aracı yerine, saldırma aracı olarak kullanılır (79). Silahlanmada yarışma gerek ülkede halka karşı gerekse uluslararası platformda küçük ve müstemleke devletlere karşı merkezi kuvvet sisteminin tek dayanağıdır. Halk üzerinde baskı kurmanın bir diğer yöntemi sıkıyönetim uygulamalarıdır. Dışa karşı kullanılması gereken ordu, halka karşı kullanılmakta, en küçük bahanelerle bile ilan edilmektedir. Sıkıyönetim uygulamaları üzerine ülkemizde yapılan bir araştırmada Cumhuriyet tarihinde yaşanan 64 yılın 26 yıla yakınının sıkıyönetim altında geçtiğini ortaya çıkarmıştır (80). Hatta silahlı kuvvetlerin sanki görünmeyen ve iktidara ne zaman geleceği belli olmayan bir siyasal parti şeklinde değerlendirilmelere konu edildiği de ileri sürülmüştür (81).

f) YETKİLİ BULUNAMAMASININ NEDENİ

Günümüzdeki memur sistemi ve bürokrasidir. Bugün devlet hizmetleri maaşlı memur sistemi / bürokrasi ile görülmektedir. Ancak memuru gerçekten denetleyen bir mekanizma bulunmamaktadır. Denetçi de memur olduğundan görevli tamamen serbest kalmaktadır. Onun için çalışıp çalışmama aynı şeydir. Hatta çalışma hassas merkezlerle karşı karşıya getireceğinden görevi yapmama, şikayetleri dinlememe, dosyayı oradan oraya havale etme, mahkemelerde de bir noktayı bulup ileriye erteleme asıl hale gelmiştir. Maaşlı memur sistemi, bürokrasi adı verilen bir hastalığı doğurmuştur ki, sistem içinde tedavisi kabil değildir (82).

g) DEVLETE GÜVENSİZLİĞİN NEDENİ

Çoğunluğun güçlü kabul edilmesidir (83). Tarihte, monarşilerde kral kendisini kimseye beğendirmek zorunda değildi. O'nun istediği sadece kendisinin güçlü olması idi. Akıllı hükümdarlar kuvvetli olmada yolun halka kendisini sevdirmeye olduğunu bilirlerdi. Bu yol, bilindiği gibi adaletten geçmektedir. Dolayısıyla adil bir düzen kurulabilirdi. Oysa bugün uygulanan ve uğrunda mücadeleler verilen demokratik rejimlerde yöneticiler halkın çoğunluğu ve reyleri ile iktidarda kalabilmektedirler. Çoğunluğu sağlama zorunluğu vardır (84). Bu da ancak güçlülere yanına alıp onlarla birlikte baskı kurup muhalifleri ezmek ve belli kişileri de beslemekle mümkün olmaktadır. Böylece adil düzen yerine kayırma düzeni ortaya çıkmaktadır. Halk bunu müşahade etmekte ve kendisini sürekli bir güvensizlik içinde hissetmektedir. Kimin ne zaman iktidar olacağı ve iktidarın ne zaman ve nasıl bir muamele yapacağını bilmediği için herkes endişe içindedir; huzursuzdur, güveni yoktur. Neden, çoğunluk sistemidir (85). Siyasî partilerle bürokrasi arasındaki çekişme bu güvensizliği bir kat daha artırmaktadır. Yahut bürokratlarla bütünleşen partiler dikta rejimi kurmak zorundadır.

h) MEVZUAT SORUNUNUN NEDENİ

Mevzuatın içinden çıkılmaz derecede çokluğudur. Tarihte benzer soruna Roma hukuku ile İslâm hukukunda da rastlanmıştır. Daha önce belirtildiği gibi Roma hukuku magistraların edictumları (beyannameleri), İslâm hukuku ise müctehitlerin içtihatları ile gelişmiştir. Magistralar ve müctehitler, o dönemin ehliyetli kimselerinden oluşuyordu. Zamanla bu edictum ve içtihatlar o kadar mükemmelleşmiştir ki, daha iyisi yapılamaz hale gelmiştir. Bu noktada Roma hukukunda kodifikasyona gidilmiş, İslâm hukukunda ise içtihat kapısının kapandığı ileri sürülmüştür. Böylece yeni olaylar, kısa bir zaman sonra çözülmemeye başlamış ve bu büyük hukuk sistemleri tarih sahnesinden çekilmiştir (86).

Bugün hukuk alanında mevzuatın geliştirilmesi, meclislerin çıkardığı kanunlara dayanmaktadır. Meclisler, halka dayanmakta ve siyasî partiler kanun yapma yetkisini kullanmaktadır. Değişik zamanlarda değişik siyasî gruplar / partiler tarafından oluşturulmuş yığınca metinler arasında uyumun mevcut olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Diğer taraftan kanun yapabilme yetkisini kazanan meclisler, toplumun diğer sosyal kesimlerini de müdahaleci düzenlemelerle etkilemiştir. Esasen bu mevzuatı öğrenip uygulamak, uygulanıp uygulanmadığını denetlemek imkansız hale gelmiştir. Dolayısıyla herkes bildiği ve dilediği gibi uygulama yapmakta, bunun sonucunda devlet hukuk devleti olmaktan çıkmaktadır. Hele kanunların sürekli değiştirilmesi, olay zamanında hangisinin yürürlükte olduğunu ve uygulanacağını dahi bilemememize neden olmaktadır. Mevzuatın biri uygulanmadan değiştirilip yeni mevzuat getirilmektedir. Çelişkiler doğuran çok sayıdaki mevzuat yeterince sistemleştirilememiştir.(87)

i) MEVZUATIN HAYAT GERİSİNDE KALMA NEDENİ

Kanunların yapıma şeklinden kaynaklanmaktadır. Mevzuat ihtiyaçlara göre tedvin edilir. Farklı yer ve durumlarda da mevzuat değiştirilir. Küçük topluluklarda bu mevzuat tek idi ve yeterli oluyordu. Oysa bugün topluluklar büyümüş olup süratle değişmekte ve gelişmektedir. Merkezde yapılan tek tip kanunlarla ihtiyaçlar karşılanamamaktadır. Değişik yer ve zamanlara aynı mevzuat uymamaktadır. Diğer taraftan kanunların geç ve zor değiştirilebilir olması nedeniyle yeniliklere uymaları da sağlanamamaktadır. Bu şartlar altındaki bir teşri / yasama sistemi içinde hukukun çağ dışı kalması doğaldır (88).

j) ANARŞİNİN NEDENİ

Anarşi halkın birbirini tanıdığı birimlerde gerçekleşemez. Günümüzde mülkî taksimatın "tanıma" ilkesine göre düzenlen-

memesi anarşinin en önemli nedenidir. Eskiden kırsal yerlerde yaşayan on, on beş köy birleştirilip bir birim / bucak oluşturur ve bu yerdeki güvenlik, oranın güvenlik kuvvetleri tarafından kolayca sağlanırdı. Çünkü yöneticiler herkesi tanırlar ve şüpheli kişileri çok kolay izleme imkânına sahip olurlardı. Birkaç birim / bucak birleştirilip daha büyük bir birim / ilçe oluşturuldu. Burada çarşı kurulur ve üretilen mallar alınıp satılırdı. Buraya gelenler birbirlerini tanımasalar dahi, kabileleri tanırlardı. Hasılı teşkilat, o günkü nüfus dağılımına dayanırdı. Bugün o yerlerin / bucakların nüfusu milyonları bulduğu halde statüsü hala bucak veya ilçe olarak devam etmektedir. Bu dengesiz dağılım ve belirsizlik anarşinin kaynağı olmuştur. Çağın çok gerisinde ve dışında kalan bu teşkilatlanma kaldırılıp yeniden düzenlenmedikçe anarşinin önlenmesi çok zordur (89).

k) MAFYANIN NEDENİ

Kapitalist sistem uygulamalarıdır. Kapitalizm, bir ülkeyi büyük sermayeye sahip birkaç patronun / zenginin yönetmesi demektir. Yani devlet, adeta bu bir avuç sermayedarın paralı bekçisi / askeri gibidir. Ordular memleketten çok patronların sermayelerini savunmak için vardır. İç güvenlik sermayedarların mallarının korunması anlamına gelmektedir. Bununla beraber, halkın kandırılabilmesi için, devlet bu şekilde takdim edilmemekte ve göstermelik de olsa seçimler yapılmaktadır (90). Ancak devletin / yöneticilerin sermayedarlara ihanet etmemesi de gerektiğinden, onlara karşı bir teşkilat oluşturulmaktadır. İşte siyasi etkisi yönüyle mafya budur ve mafya teşkilatı olmayan yerde kapitalist sistem yaşayamaz. Çünkü memurlar / yöneticiler ancak bunlardan korkutularak sermayedarlara hizmet ettirilebilir. Gerek Amerika gerekse diğer ülkelerde buna başkaldıran devlet başkanlarının öldürülmesi bu açıdan incelenmeye değer bir olaydır. Bugün Kolombiya'daki mafya teşkilatının gövde gösterisi de kayda değer niteliktedir.

) RÜŞVETİN NEDENİ

Bürokrasi ve enflasyondur. Tarihte uygulaması olmakla beraber, özellikle banknot / kağıt para sisteminin keşfedilmesine bağlı olarak 1929 iktisadî bunalımından sonra sistemleştirilen enflasyon (91), günümüzde hemen her toplumun başta gelen sorunudur. Burada enflasyon üzerinde iktisadî açıdan duracak değiliz. Ancak enflasyonun sosyal bakımdan ortaya çıkardığı sorunlar vardır ve bu sosyal sorunlar neticede siyasî yapıyı da etkilemektedir.

Enflasyon ve ana nedeni olan faiz, insanların zamana bağlı taahhütlerini yerine getirememesi, doğru bir iş yapamaması, sabit gelirinin de aç kalması demektir (92). Bunun sonucunda kimse meşru hareket edemez hale gelir. Herkes hile yapmak, çalmak yolsuzluk yapmak zorunda kalır. Görevli de artık bu şartlar altında mevzuatı uygulayamaz ve suç işlemeğe başlar. Diğer taraftan kendisi de açtır. Sıkıntı içindedir. O zaman mevzuat dışına çıkan memur, buradaki sorumluluk payı olarak rüşvet almak zorunda kalır. Oluşan rüşvet şebekeleri bunları örgütler. Enflasyon nedeni faiz kalkıp yerine adil bir kredi sistemi kurulmadıkça, rüşvetin devam etmesi kaçınılmazdır. Kanser gibi devletleri çökertebilecek güce sahip rüşvet, ileri safhada işkence ile birleşir ve halkın soyulmasında rüşvet ve işkence beraber hareket eder.

m) İŞKENCENİN NEDENİ

Çağ dışı soruşturma sistemi,dolayısıyla karakol soruşturmasıdır. Günümüzde yürütülen soruşturma sistemi, insanların çoğunun okuma yazma bilmediği, konuşmaların kaydedilemediği, daktilonun bile bulunmadığı dönemlerin soruşturma sistemidir ve birbirini tanıyan kimseler arasında uygulama jmkânı bulabilir. Esasen bugün karakollarda alınan ifade çok az anlam taşımaktadır. Dolayısıyla karakolların, insanlara işkence etmek suretiyle merkezî kuvvet adına yıldırma operasyonu şekline dönüştüğü kabul edilebilir. Suçlu olsun olmasın, insanlar karakola çağnıp ka-

palı ifade alma yetkisi kişilere verildikçe ve faili meçhul suçlarda sadece görevliler sorumlu tutulmaya devam edildikçe, işkence kaçınılmaz olarak sürecektir (93).

n) YARGI SORUNUN NEDENİ

Uygulanan merkezî atama sistemi ile "tahkik sistemi"dir. İnsan denilen varlığın doğuştan hiçbir yükümlülüğü yoktur. İnsanı sonradan yükümlü kılan iki şeydir 1- Kendi rızası ile yaptığı anlaşmalar ve bunlara dayanarak yapılan işler, 2- Mahkemelerin kendisi hakkında verdiği kararlar. Anlaşmaların kendisini bağlaması doğaldır. Ancak başka bir hakimin verdiği kararın onu bağlamasının esası şudur: Hakim, Kralı / otoriteyi / kuvveti temsil etmektedir. Oysa demokratik düzende bu açıklama yeterli olmayıp, bu şekil bir savunma mümkün değildir. Çünkü, merkezî yönetim tarafından atanan hakim, gerçekte hiçbir zaman bağımsız ve adil olamaz. Çünkü yönetim tarafından atanmış olmakla beraber, halka karşı yalnızdır. Bu sistem devam etlikçe hükümler mevzuata göre değil, keyfi olarak ve genelde yönetim ağırlıklı olarak verilecektir. Yani yöneticilerin veya hakimlerin keyfi istekleri kararların kaynağı olacaktır.

Yargı sorununun temelinde bir diğer önemli etken uygulanan tahkik sistemidir. Bu sistemde soruşturmanın her kademesi tekrar tekrar tahkike konudur. Atama suretiyle gelen görevliler, bu soruşturmayı yaparlar. Tekrarlanan incelemeler, yargı sistemi içinde yer alan kurumlara güvensizliği doğurmaktadır (94).

o) ADALETİN GECİKMESİNİN NEDENİ

Tahkik sistemi ile avukatlık sisteminin kabul ediliş şeklidir. Mevzuatın çokluğu hukuk alanında uzmanlara ihtiyaç gösterir. Hele bu mevzuatın sistemsiz olması, bu ihtiyacı daha da artırır. Günümüzde avukatsız bir dava düşünülemez hale gelmiştir. Ancak avukatların kamusal nitelikte hizmete dayanan işleri, tamamen pazarlığa ve ücrete dayalı müşteri esasına göre kurulmuştur.

Davaların hemen halledilmesi veya nizaların azalması halinde ortaya bu defa avukatın geçimi sorunu çıkmaktadır. İşte avukatların kendi gelirlerini temin etmeleri ve müvekkillerden ücret alabilmeleri için yeni niza üretmeleri ve durmadan davaları uzatmaları gerekmektedir. Avukatların iyi birer insan olmaları bu gerçeği değiştirmemekte, sistem bilinçli veya bilinçsiz bu sonuca götürmektedir. Kamusal nitelikte olan hukukî savunma işi devlete ait bir görev olarak kabul edilerek avukatların maaşları devletçe karşılanıp sayıları dengeye getirilmedikçe, davaların zamanında halledilmesi, nizaların azalması mümkün görünmemektedir. Gerçekte mahkemeler ve avukatlar nizaların çıkmaması için vardırlar. Hiçbir zaman nizaların çoğalması için değil. Avukatlık kurumu bu sistem ve şekli ile devam ettiği müddetçe davaların yıllarca sürmesi, gereksiz şeylerin dava konusu yapılarak mahkemelerin işgal edilmesi önlenemez (95).

4) ÇATIŞMALAR

a) GENEL OLARAK

Siyasetin toplumun yapısını teşkil eden diğer kurumlarla ilişkileri üzerinde de durmak gerekir. Ancak burada bu ilişkilerde uyumdan çok çatışmaları ele almak istiyoruz. Siyasî kurumlar ve idare kendisini devletle eş kabul etmiş ve diğer bütün kuruluşları egemenliği altına almak istemiştir. Bunun sonucunda hem tarihte hem de günümüzde diğer kurumlarla çatışmalar olmuş ve bu çatışmalar devrim ve isyanların kaynağını teşkil etmiştir.

b) SİYASET - İLİM ÇATIŞMASI

Gücü üstün tutan sistemler merkezî yönetimi yeğlemişlerdir. Bunlardan sermayeyi daha güçlü görenler kapitalizmi, parti ve orduyu daha güçlü görenler sosyalizmi oluşturmuşlardır. Sosyalizmde bütün yetkiler siyasî güce toplanmıştır. Sosyalistlere göre ilim, siyaseti egemen kılma aracıdır. Güç gösteresidir. Oysa

ilim her zaman bu araca hizmet etmemektedir. Bu da siyaset ile ilim arasında devamlı sürtüşmeye neden olmakta, geri kalmış ülkelerde askerî müdahalelerin sonunda ilim adamları baskı altına alınmaktadır. Her zaman ezilen ilim adamları olmuş ama sonunda hep ilim kazanmıştır.

c) SİYASET - DİN ÇATIŞMASI

Din adamları halkı inandırarak ve sevdirek peşlerine takarlar; siyaset adamları ise müeyyidelere dayanarak ve korkutarak onları yönetmektedirler. Mutlak yönetimi sürdürmeleri için din adamlarına karşı duydukları kışkırtıcı nedenlerle din düşmanı olmuşlar ve onlara savaş açmışlardır. Sadece siyasî partilerin katıldığı bir meclis dengeyi oluşturamamıştır. Oysa İngiltere’de kral, lordlar kamarası ve halk meclisi kısmen bu dengeyi sağlamıştır. ABD’de de bu denge başkanlık sistemiyle çözülmüştür. Siyasîleri dengeleyecek bir sınır bulunmamaktadır.

d) SİYASET - İKTİSAT ÇATIŞMASI

Yasama ve yürütmeyi tekellerine almış bulunan siyasî güçler, büyümelerini karşılayabilmek için, sıkıştıkça vergi yükünü artırmaktadırlar. Bunun sonucu millî hasıla azalmakta, kendi vergi gelirleri de düşmektedir. Halka kaldıramadıkları vergiyi yükleyen hükümetlere karşı, ister istemez vergi kaçakçılığı başlamakta, bunun sonucu iktisat ile siyaset karşı karşıya gelmektedir. Devletten kredi alan tekeller ödedikleri ağır faizleri gider kaydetmekte ve dolayısıyla vergi ödememektedirler. Oysa devletten kredi alamayan ve kendi sermayeleriyle çalışan vatandaşlar ise enflasyonun getirdiği görünürdeki şişkinlikten dolayı vergi ödemekte ve vergi kaçakçılığını yapmasalar iflas etmektedirler. Bu iflaslar, kapitalizmin doğması için araç olarak kullanılmakta, vergi zulmü devam etmekte ve enflasyondan vergi alma sürdürülmektedir. Bu nedenle ekonomi bir türlü düzelmemektedir.

e) SİYASET SİYASET ÇATIŞMASI

Merkezî sistem ve çoğunluğa dayanan seçim sistemleri ile oluşan iktidarlar, sık sık değişmekte ve birinin yaptığını diğeri bozmaktadır. Siyasî partiler birbirleriyle hizmette yarışacaklarına, iktidar nimetinden yararlanma mücadelesine ve savaşına girmektedirler. Bundan yararlanan bürokratlar da devleti kendi çıkarları istikametinde yürütmektedirler.

5) DEĞERLENDİRME

Bugün siyasî alanda toplumsal yetkilerin hemen hemen tamamı siyasî partiler tarafından kullanılmaktadır. Toplumu bağlayan yasalar siyasî partilerden oluşan meclisler tarafından konulduğu gibi, yürütme yani hükümet etme yetkisi de bu kuruluşlara aittir (96). Toplumu oluşturan ve ileride açıklanacak olan iktisadî, dinî ve ilmfî demokrasiden ve bu kurumların toplum içindeki işlevlerinden söz açılmamakta, siyasîlerin etkinliği ve topluma hakimiyeti hem hukukî hem de fiili olarak devam etmektedir. Böyle olunca günümüzde karşılaşılan bu sorunların hemen hepsinin siyasî iktidarlar tarafından çözümlenmesi istenmektedir. Siyasî iktidarlar meclislerde kanunlar yapmak, hükümetlerde ise işleri bürokratlara havale etmek suretiyle sorunları göğüslemektedirler. Ancak sorunların temelinde kendisini yenileyemeyen kanun sistemi ile sürüncemeye sokan veya aksatan bürokrasi yatmaktadır.

Bugün bürokrasi ve teknokrasi nedeniyle siyasî partilerin faaliyetleri de göstermelikten öteye gitmemekte ve siyasî partiler egemenliğe görünüşte sahip bulunmaktadır. Hatta demokrasi yerine bürokrasinin ve teknokrasinin egemenliğinden söz açılmaktadır (97). Bütün bu kısır döngüler özellikle siyasî alanda yeni alternatiflerin ileri sürülmesini ve gerçek bir hukuk devletinin kurulmasını gerektirmektedir.

Diğer taraftan, gerçek bir halk yönetimini sağlamak amacıyla fikrî alanda yoğun çalışmalar olmakla beraber (98), de-

mok rasi, nisbî temsil yerine çoğunluğa dayanmakta ve insanlar çatışma içine sokulmaktadırlar. Bugün demokrasinin yaygınlaştırılması, çoğunluk handikapının (99) aşılması ile bürokrasi sorunlarının (100) çözülmesi öncelik taşımaktadır. Dolayısıyla yeni bir alternatif önermenin şartı bu ana sorunları çözmektir. Gidiş ile ilgili düşüncelerimizde bu sorunların çözümü esas alınacaktır.

D- GİDİŞ - EKSTRAPOLASYON

1) GENEL OLARAK

TARİHCENİN DEĞERLENDİRİLMESİ: Buraya kadar anlatılanlarla tarih öncesi ve sonrası değişmeler ve gelişmeler özetle belirlenmeye, bu gelişmelerin siyasal alana getirdiği temel , kavramlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Şimdi siyasî gelişmelerde bulunduğumuz noktayı belirleyecek, tarihteki bilinenlerden yararlanarak gidiş hakkındaki görüşlerimizi ileri süreceğiz. Buna geçmeden önce tarihi gelişmelerin siyasî dönemler ve aşamalar itibarıyla bir tablosunu vermek istiyoruz (Tablo 3) (Bak: Şekil. 1 s. 245).

TABLO 3'ÜN AÇIKLAMASI: Tabloda tarihten önceki aşamalar devlet öncesi dönem, tarih sonrası ise devlet dönemi olarak gösterilmiştir. İnsanlar tarihten önce yaşadıkları "sosyal doğal disiplin" niteliğindeki toplumlarını, tarih sonrası devlet dönemi ile birlikte "sosyal sözleşme" niteliğine dönüştürmüşlerdir. Mezopotamya ve Mısır'da kurdukları "ilk düzenler"i, İbranî ve Eski Yunan'da dış ticaret ve kolonileştirme suretiyle "açık düzen"e dönüştürmüşlerdir. Hristiyanlık ve Doğu Roma ile evrenselliği ve imparatorluğu gerçekleştirmişler, İslâmiyet ile düşünce ve inanç hürriyetini gerçekleştirmek için ideolojiler uğruna savaşmayı öğrenmişler, Batı ile sömürgeleştirmeyi ideoloji haline getirmişlerdir. Her uygarlık bir öncekine oranla daha fazla sorunu çözmüş ve insanlığın siyasî gelişmesine artan nüfusa paralel katkıda bulunmuştur. Ancak bunlar, gücü ne denli fazla olursa olsun, (Tablo 3)

Siyasî aşamalar TABLO:3
<u>1- TARİHTEN ÖNCE - DEVLET ÖNCESİ DÖNEM - SOSYAL DİSİPLİN</u>
<u>1- FAMILYA - AİLE</u>
<u>2- ASİRET - AİLELER BİRLİĞİ</u>
<u>3- KABİLE - AŞİRETLER BİRLİĞİ</u>
<u>4- SİTE - KABİLELER BİRLİĞİ</u>
<u>2- TARİH SONRASI - DEVLET DÖNEMİ - SOSYAL SÖZLEŞME</u>
<u>1- İLK DÜZENLER</u>
<u>1- MEZOPOTAMYA - SİTELER BİRLİĞİ</u>
<u>2- MISIR - KRALLIK DÜZENİ</u>
<u>2- AÇIK DÜZEN</u>
<u>3- İBRANİ - HUKUK DÜZENİ</u>
<u>4- ESKİ YUNAN - DEMOKRASİ</u>
<u>3- EMPERYAL DÜZEN</u>
<u>5- HİRİSTİYANLIK - DİNİ DÜZEN</u>
<u>6- DOĞU ROMA - BİZANS - İMPARATORLUK</u>
<u>4- İDEOLOJİK DÜZEN</u>
<u>7- İSLÂMİYET - İCTİHAT DÜZENİ</u>
<u>8- BATI - BÜROKRATİK DÜZEN</u>
<u>EKSTRAPOLASYON: DEVLET DÖNEMİ - SOSYAL UZLAŞMA</u>
<u>1- BARİS DÜZENİ</u>
<u>9- DENGİ - OYDASMA DÜZENİ</u>

yaşlanarak sorunları çözememekten ve dolayısıyla ömrünü tamamlayarak çökmekten kurtulamamıştır. Bugün içinde yaşadığımız Batı uygarlığının zirve noktasını aştığı ve gidişinin çöküşe doğru olduğu Batılı yazarlar tarafından da yazılmaya başlanmıştır. Biraz önce sıraladığımız siyasî sorunlar ve nedenleri hastalığın doğal yaşlanma olduğunu ve ayrıca diğer hastalıkların da bünyeyi sardığını göstermektedir. Tedavi için uygulanan çözümler yeni sorunlar çıkarmakta, hastalıklar artmaktadır (101).

İşte, tarihi gelişmenin bugünkü noktasını belirlemiş bulunuyoruz. Bize göre bu nokta zirvenin aşıldığını ve çöküşün başladığını göstermektedir. Bu nedenle, gelecek ile ilgili tahminlerimizi yaşadığımız uygarlığın yaşlanma ve çöküş konumuna göre yapacak ve yeni bir oluşun var sayımlarını ortaya koyacağız. Bu tahminler, yakın gelecekte konu ile ilgilenen her bilim adamı tarafından yapılacak, dileyenler pilot uygulamalar ile deneyecek, başarılı olmaları halinde kapsamı genişleyecektir. Bütünü kapsayan uygulama ancak tabandaki bu gelişmelerin başarısından sonra gerçekleşecektir. Bu yöntem ile bir komünizm, bir sosyalizm, bir liberalizm, bir teokrasi veya her hangi yeni bir sistem pilot olmak ve katılanların serbest iradesi bulunmak şartı ile denenebilecektir. Yeni uygarlığı, yasakları çoğaltan ve nefes alış bile yasalarla düzenleyen uluslar değil, her türlü fikrin örgütlenmesini, dilediği sistemi veya modeli diğer insanlara baskı kurmadan kendi içinde yaşayabilen hakkı kuvvete üstün tutan ve bu çeşitliliğe bünyesinde yer veren uluslar kurabilecektir.

Bu kısa değerlendirmeden sonra siyasî bakımdan gelecek ile ilgili düşüncelerimizi ortaya koyabiliriz.

2) KUVVETLER DENGESİ - SOSYAL DENGİ

Devlet, ulusu ve ülkesi ile tanımlanır. Ulus ülkeyi mülk edinerek egemenliğini kurar. Şu konuda günümüzdeki ulusal devlet tanımı gelecek uygarlıkta da devam edecek, devlet ulus egemenliğine dayanacaktır (102).

Ancak devleti teşkil eden kuvvetler ayrılığı kavramı kuvvetler dengesi şekline dönüşecek ve kuvvetlere yeni bir kuvvet eklenecektir. Bu yeni kuvvetin adı "denetleme" kuvveti olacaktır. Yasama, yürütme, yargı ve denetleme arasında ayırım yerine ahenk ve denge esas olacaktır. Esasen burada kuvvetler dengesi yerine görevler veya fonksiyonlar dengesi kavramı daha uygun düşmektedir. Toplumu oluşturan kuvvetler, temel sosyal kurumlardır ki, bunlar din, ilim, iktisat ve idaredir. Toplum bunlar arasında dengede olacaktır. Söz konusu yasama, yürütme, yargı ve denetleme

görevleri bu kuvvetlerin birer fonksiyonu olarak kabul edilecek ve sosyal denge gerçekleşmiş olacaktır. Konunun teorik açıklaması ayrı bir çalışma konumuz olup yayınlanacaktır.

3) YERİNDEN YÖNETİM -MERKEZİ YÖNETİM DENGESİ

Yeni uygarlık merkezî yönetim ile yerinden yönetim kriterlerinden her ikisini var sayım olarak kabul edecek ve toplumun örgütlenmesini bunlar arasındaki dengeye göre düzenleyecektir. İkili bir yapılanma suretiyle hem halkın katılımı sağlanacak ve demokrasi gerçekleşecek hem de devletin merkezî güç kaynağı ve en üstün olma niteliği de korunmuş olacaktır. Bu ikili yapılanmanın bir tarafını "siyasî" yapılanma diğer tarafını da "ekonomik" yapılanma oluşturacaktır. (Tablo 4)

Tablo.4) Siyasî ve ekonomik birimler ve teşkilatlanma

SİYASİ BİRİMLER	EKONOMİK BİRİMLER	NÜFUS	YÖNETİM ŞEKLİ
KİŞİ	-	1	-
AİLE		3-10	
MAHALLE	-	30-100	YERİNDEN
	KÖY-SEMT	300-1.000	MERKEZİ
BUCAK	-	3.000-10.000	YERİNDEN
	İLÇE	30.000-100.000	MERKEZİ
İL		300.000-1.000.000	YERİNDEN
	BÖLGE	3.000.000-10.000.000	MERKEZİ
DEVLET		30.000.000-100.000.000	YERİNDEN
	TOPLULUK	300.000.000-1.000.000.000	EKONOMİK
İNSANLIK		3.000.000.000-10.000.000.000 -	

TABLE 4'ÜN AÇIKLAMASI: Tabloda iki tip örgütlenme

ayırımı yapılmıştır. Nüfus kriterine göre sistematik bir şekilde sıralanmıştır, Her kademe onlu sisteme göre bir basamak artırılmıştır. Bir ailenin ortalama üç ile on kişi arasında olabileceği var sayılmıştır. Demokrasinin temeli bu öğütlenme sistemine bağlı olduğundan bu birimleri kısaca açıklamak isliyoruz. **1- Kişi:** Şahsiyete sahip olup günümüzde olduğu gibi tek başına varlık olma özelliğini devam ettirecektir. Kendisi ile ilgili kişiliğine doğrudan bağlı hakları var kabul edilecek ve bunları sadece ve ancak kendisi kullanabilecektir. Bu alana hiçbir şekilde, hiçbir güç tarafından müdahale edilmeyecektir. **2- Aile:** Günümüzde olduğu gibi ayrı bir kişiliği olmayacaktır. Kişinin içinde hayatını devam ettirdiği ve temel ihtiyaçlarını karşıladığı ekonomik bir birim olarak kabul edilecektir. **3- Topluluk - aşiret - oba - apart-man:** Bu ünitenin varlığı değişik şekillerde ifade edilmekle beraber, statüsü günümüzde net olarak belirlenmemiştir. Gelecekte başkan seçimi gelecek ve tüzel kişiliği kabul edilecektir. En küçük demokratik yerel birim sayılacak ve doğrudan seçim esası geçerli olacaktır. **4- Köy veya semt:** Belli sayıda aşiret veya apartmanın bulunduğu ekonomik birim kabul edilecektir. Günümüzdeki aksine tüzel kişiliği olmayacak ve yöneticisi bir üst siyasî birim olan bucak başkanı tarafından atanacak ve ekonomik bir birim kabul edilecektir. **5- Bucak veya Site:** Tüzel kişiliği olacak ve başkanları seçimle gelecektir. **Bağımsız bir birim olarak kabul edilecektir.** Ayrıca diğer sosyal kurumlar bu birim içinde örgütlenecektir. **Adeta devletin küçük modeli işlevini görecektir.** Başkanın ilmi, iktisadî, siyasî ve dinî kuruluşların temsilcilerinden oluşan bir "bucak meclisi / şurası" olacaktır. Başkan bu kuruluşlar arasında dengeyi sağlayan ve ihtilaflarda hakem kabul edilen bir statüye sahip olacaktır. **6- İlçe:** Bucak veya sitelerin ortak ihtiyaçlarının görüldüğü yöneticisi - kaymakamı bir üst kuruluş olan vilayetçe atanan ekonomik bir birim kabul edilecektir. **7- Vilayet:** Başkanı olan vali seçimle gelen ve tüzel kişiliği haiz siyasî bir birim şeklinde sokulacaktır. Sosyal kuruluş temsilcilerinin katıldığı "il meclisi / şurası" oluşturulacaktır. **8- Bölge:** Vilayetlerin ortak işlerinin görüldüğü ve yöneticisinin devlet

başkanı tarafından atandığı ekonomik bir birim olarak kabul edilecektir. 9- **Devlet**-başkanı temsilciler tarafından seçilen ve üstün güce sahip, tüzel kişiliği haiz, günümüzde olduğu gibi, siyasî bir birim kabul edilecektir. Sosyal kuruluşların temsilcilerinden seçilen bir "devlet şurası - millet meclisi" oluşturulacaktır. 10-**Ortak pakt veya pazarlar**: Bunlar da tüzel kişiliği olmayan iktisadî birimler olarak kabul edilecek, bir sekreteryaya şeklinde yönetilecek ve devletler, kişiliklerinden taviz veren bir pakt veya pazara girmeyeceklerdir. Devletlerin kişiliklerini ve hakimiyetlerini saklı tutma kaydıyla bu tür pazarlar geliştirilecektir. 11-**İnsanlık** -kavramı bir tüzel kişilik oluşturma seviyesinde henüz değildir. **Ancak gezegenler arası ilişkilerin kurulacağı daha sonraki çağlarda** muhtemelen insanlık bir birlik ve bütün oluşturacaktır. 12-**Dünya** da insanın şu anda bağlı bulunduğu en büyük ekonomik birimdir.

Yeni uygarlıkta örgütlenme doğal hatta zarurî kabul edileceğinden, siyasî ve ekonomik teşkilatlanma sistematik bir şekle bağlanacaktır. Bütün mesele bu birimlere fonksiyonlarını vermekten ibaret olacaktır. Demokratik ve siyasî birimler yerinden yönetim ilkesine göre siyasî özerkliğe sahip olacak, başkanları seçimle gelecek ve iç işlerine kanşılmayacaktır. Bunların üstünde yer alan ekonomik ünitelere bir üst siyasî birim atama yapacak ve kontrol ve denge bu suretle sağlanacaktır. Siyasî birimlerin üst kuruluşlarda teşkilatlanması temsilcilik esasına göre teşkil edilecek, böylece merkezî yönetim ile yerinden yönetim dengesi kurulmuş olacaktır (103). Sonuçta, demokrasilerde hacim meselesi ve doğrudan ve temsili seçim sorunları çözülecektir.

4) OYDAŞMA - KONSENSÜS - İCMA

İnsanlar tarih boyunca gruplar içinde yaşamışlardır. Önceleri farklı grupları bünyelerinde yaşatmamışlar ve dışlamışlardır. Bugün ise insanların tek grup ve tek model içinde yaşamaları artık düşünülmemekte, ancak totaliter rejimler bu yola başvurmaktadır. Bu rejimler de teker teker çökmektedir. Demek ki gelecek, tek

tip kanun sistemi yerine farklı hukuk sistemlerinin bir arada bulunabileceği bir aşama olacaktır. Farklı sistemler arasında toplumu ve sosyal sözleşmeyi bir başka deyişle anayasayı teşkil edecek ortak nokta, değişik sözleşmelerin kesişmesi sonucu ortaya çıkacak "oydaşma - konsensüs - icma" (104) kabul edilecektir.

5) SOSYAL GRUPLAŞMA SİSTEMİ

a) GENEL OLARAK

Yeni uygarlıkta toplumdaki güç paylaşımı sadece siyasî gruplarla sınırlı olmayacak ve halkın siyasî, iktisadî, dinî ve ilmî gruplar oluşturması suretiyle her alanda katılımı sağlanacaktır, bu sosyal grupların örgütlenmesinde "dayanışma" ilkesi esas alınacaktır (105). Şimdi gelecek siyasî aşamanın temel özelliklerini ortaya koyacağız.

b) SİYASÎ PARTİLER: SİYASÎ DAYANIŞMA ORTAKLIKLARI

Yeni uygarlıkta insanların gruplaşmalarının doğal kabul edileceği, farklı düşüncelerin, farklı inançların, farklı siyasî görüşlerin ve farklı çalışma sistemlerinin olabileceği bir uzlaşma ve dayanışma sistemi ve düzeni geliştirilecektir. Bu var sayımlara dayanılarak geliştirilecek sistemde siyasî gruplar dayanışma ilkesine göre kurulacaktır ve siyasî dayanışma gruplarının özellikleri şöyle belirlenecektir: 1- İnsanların gruplaşmaları doğaldır. Gruplaşmalar, öncelikle dört temel sosyal kurum içinde gerçekleşecek, bunlardan biri de siyasî gruplaşma olacaktır. Günümüzde olduğu gibi, toplumsal bütün sorumluluk ve yetkiler siyasî grupların tekelinde olmayacak ve üzerlerine yüklenmeyecektir. 2- Gruplar içinde ortaya çıkacak sorumluluğun hukukî esası, günümüzde kabul edildiği gibi üyeliğe göre değil, ortaklığa göre olacaktır. 3- Her sosyal kurum içinde farklılaşma, dolayısıyla gruplaşma olacağından, ortaklık (grup) sayısı çok tutulacaktır. Makro düzeyde nüfus

sayısına göre bu ortaklıkların en az ve en üst ortak sayısı belirlenebilecektir. Bize göre sınır, en az yedi en çok yirmi arasında olabilir. Böylece insanlar diledikleri gruba girebilecekler ve gerçek bir çoğulculuğu yaşayabileceklerdir. 4- Her bir sosyal kurum içinde oluşan bu ortaklıklar, o sosyal kurum içinde yer alacaklarından ortaklarının (mensuplarının) durumunu belirleyen bir anasözleşme hazırlayacaklardır. Anasözleşmeler karşılaştırılarak ortak noktalar tespit edilecek, böylece o sosyal kurumu oluşturan ortaklıkların ortak noktaları oydaşma / icma / konsensüs ilân edilerek herkesi bağlar hale getirilecektir. Bütün sosyal kurumlarda, bu suretle ortaya çıkan ortak noktalar - konsensuslar sosyal düzenin temel esası kabul edilecektir. İhtilafli konularda ise, her ortaklık kendi anasözleşmesine göre hareket etme serbestisine sahip olacaktır. 5- Her ortaklık ortaklarına kendi konusunda olmak üzere teminat / güvence verecektir. Ortağın verebileceği zararların, grubun - ortaklığın taahhüdünde olması sistemi geliştirilecek ve ortağın bir zarar vermesi halinde bu zarar, dayanışma ilkesi gereği diğer ortaklarla paylaşılacak suretiyle ödenecektir. 6- Zararı paylaşma usulü dayanışma sistemine göre olacak ve ortakları mağdur etmeyecek şekilde sınırlandırılacaktır. Zararın büyük olması halinde, katılma kapsamı bağlı bulunulan üst kuruluşlarla genişletilecektir. Örneğin, küçük bir zarar ortağın kendisi tarafından, çok büyük zararlar da genel merkez veya devlet seviyesindeki bütün ortaklar tarafından karşılanacaktır. Olaydan sonra ödenecek olan taksitler ile ortaklıklar mensuplarına teminat verebilecek, böylece sosyal kurumlar içindeki bütün ortaklar, bir başka deyişle halk, teminatlı (sigortalı) hale getirilmiş olacaktır. 7- Gruplar - ortaklıklar ortaklarının aynı zamanda danışma birimi olacaklardır. Böylece hukuk dışı işler azaltılmış olacaktır. Ayrıca hukukî sorunlarla karşılaştıklarında hukukî savunmalarını da yapacaklardır. 8- Her ortak istediği zaman ortaklığını değiştirebilecek, ancak mutlaka bir ortaklığa kaydolacaktır. (106).

Esaslarını saymaya çalıştığımız dayanışma ortaklıkları sistemi, ikisadî, siyasî, dinî ve ilmi alanda bu temel var sayımlara dayanacaktır. Gelecekte demokrasi sadece siyasî alanla sınırlı olma-

yacak, aynı zamanda diğer sosyal kurumlarda da çokluk esasına göre ve nisbî temsile dayalı olarak gerçekleşecektir.

6) KAMU HİZMETLERİ:

SERBEST EHLİYETLİ HİZMETLİLER SİSTEMİ

Yeni uygarlıkta kamu hizmetleri günümüzde olduğu gibi devlete ait olacaktır. Ancak bu hizmetlerin belirlenmesinde kriterler konulacak ve devlet sadece hizmet niteliğindeki görevleri yerine getirebilecektir. Hizmet birimlerinin teşkilatlanmasında vakıf sistemi esas alınacak ve bu vakıflarda serbest tasarruf yerine tarifeli tasarruf şekli kabul edilecektir.

Memurun - görevlinin kamu hizmetleri aracılığı ile halkı ezmesinin önüne geçilecek, bugünkü tek yetkili memur ve bürokratik düzen yerine devlet işlerinin aksamadan yürütüldüğü sistemler geliştirilecektir. Bunun için kamusal nitelikteki hizmetler bugün noterlerde de uygulandığı gibi, çok sayıda ehliyetli serbest kamu hizmetlileri (serbest meslek erbabı) ve bunların gruplaşarak oluşturdukları kuruluşlara yaptırılacaktır. Bu hizmet kuruluşlarını ehliyetli olan ve grup oluşturabilen herkes kurabilecek veya kurulu olanlara katılabilecektir. Bu kuruluşlar sayılarına göre bütçeden pay alacaklardır. Örneğin hukuk işleri tek baro tarafından değil de, gruplaşan avukatlardan oluşan barolar tarafından, keza mühendislik işleri bir oda tarafından değil de odalar tarafından görülmüş olacaktır. İmar mevzuatını izleme görevi belediyelerin değil, bu odaların olacaktır. Halk çok sayıda olan bu kişi ve kuruluşlardan dilediğine başvurarak işini yaptıracaktır. Bunlar yaptıkları işe göre devletten karşılık alacaklar ve böylece aralarında bir hizmet rekabeti ortamı doğarak devlet işleri hız kazanacaktır. Bu hizmetliler mevzuata göre işleri yapacaklar; aksi veya yanlış kararları ile kişileri veya devleti zarara sokmaları halinde, bağlı bulundukları ortaklık (grup) tarafından zararları tazmin edeceklerdir.

Böylece memur sınıfının imtiyazı kaldırılmış ve kamu hizmetleri halkın doğrudan işini beğendiği ve seçerek yaptırdığı ehliyetli kimseler eliyle yürütülmüş olacaktır. Hasılı devlet vatandaşın olacaktır.

7) HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ VE İTHAM SİSTEMİ

Yeni uygarlık hakkı üstün tutacak ve hakları ve hukukun üstünlüğü ilkelerine dayanacaktır. Günümüzdeki kara-Avrupası'nın Kanonik hukuk sistemine dayanan ve baskıcı rejimlerin temelini teşkil eden "tahkik sistemi" terkedilecek; onun yerine tarafların seçimine dayanması nedeniyle demokratik olan ve **hakim yerine hakem** statüsünü taşıyan, mahkumiyet karan olmadıkça tutuklama dahil koruma tedbirlerine başvurmeyen ve kesin deliller bulunmadıkça kişileri töhmet altında bırakmayan "itham sistemi" kabul edilecektir (107).

Bu sistemde her türlü niza önce mülkî başkanlar tarafından giderilecek, taraflar bundan sonra mahkemelere başvuracaklardır. Yargı birimi bucaklarda teşkil edilecek ve ilk yetkili bucak başkanı kabul edilecektir. Soruşturmalar yeminli -teminatlı muhakkikler- polisler tarafından yapılacak, mahkeme getirilen delilleri ya red veya kabul edecektir. Ayrıca hakimin kendisi soruşturma yapmayacak sadece karar verme durumunda olacaktır.

8) BAŞKANLIK SİSTEMİ: BAŞKANIN YETKİLERİ

Demokratik ve siyasî her birimin bir başkanı seçimle gelecek ve bu birimlerde nihai yetkili bu kimse olacaktır. İlk siyasî birimi bucak kabul ettiğimizden, bucak başkanları karşılaştıkları sorunların ilk çözümünü yapıp nizadan dolayı işlerin süruncemede kalmasını önleyeceklerdir. Zilyedliği belirleyen bu kararlar geçici kabul edilecek ve taraflar kendilerinin seçtiği hakemlere başvurarak başkanın geçici kararını düzelttirme imkânına sahip olacaklardır. Başhakemi tarafların hakemleri seçecektir. Siyasî partiler avukatlarına kamu davasını ikame ettirebileceklerdir. Başkanlar, her demokratik ve siyasî birimde sosyal kuruluşların temsilcilerinden oluşan meclislerin, hakem konumunda başkanı sayılacaklardır. Başkan yasama tarafından yapılan düzenlemeler, yürütme tarafından yapılan işler, yargı tarafından giderilen

ihtilaflar ve denetleme tarafından belirlenen aksaklıklar arasında çıkan ihtilaflarda hakem kabul edilecek, bu organların işlerine müdahale edemeyecektir.

9) VATANDAŞLIK: AYRILMA SİSTEMİ VE SÜRGÜN

Yeni uygarlık, vatandaşlığı kimseye zorla yükletmeme esasına dayanacaktır (108). Vatandaşlık sadece devletle sınırlı kabul edilecek, ayrıca her bucağın ve her vilayetin ayrı mensubiyeti olacaktır. İsteyen herkes bucağını, vilayetini ve hatta devletini değiştirebilecektir. Kişinin o topluluktan ayrılma isteği üzerine mal varlıkları rayıcı ile değerlendirilerek kamu tarafından satın alınacak ve ayrılma istekleri kolay ve pratik hale getirilecektir. Tüzel kişiliğe haiz her birimden ayrılma ikamet değiştirme kabul edilecek, devletten ayrılma ise vatandaşlıktan çıkma olarak değerlendirilecektir. Böylece insanların diledikleri yerde serbestçe yaşamaları mümkün hale gelecek ve insanlar hür olacaklardır. Buna karşılık bir topluluğun kendisini istememesi halinde ise başkanlara zarara uğratmadan sürme hakkı verilecek, böylece kişilerle başkan arasında denge sağlanmış olacaktır. Sürgüne rağmen ayrılmaması halinde topluluğun o kimseyi hukukî himaye külfeti olmayacaktır (109).

DİPNOTLAR:

- (1) Kışlalı, A.T., Siyaset Bilimi, Ankara 1987, s.3-4
- (2) Kışlalı, 113
- (3) Kışlalı, 225

(4) Sosyal değişme veya toplumsal değişme kavramı ve ayrıntı için bak: Kongar, E., Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Ankara 1979, s.21 ve dev.; Özbudun, E., Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma, Ankara 1975, s.8 ve dev.; Siyasal gelişme kavramı için bak: Huntington, S.P., - Domínguez, J. I., Siyasal Gelişme, (çev. E.Özbudun), Ankara 1985, s.14.

(5) Sosyal evrim kavramı için bak: Durkheim, E., Toplum-bilimsel Yöntemin Kuralları, (çev. C.BAk), Ankara 1985, s.99 ve dev.; "Biyolojik evrimden toplumsal evrime." Şenel, A., İlkel Topluluktan Uygar Topluma, Ankara 1985, s. 34

(6) "Bir uygarlığın kolayca kavranabilecek bir şey olmayan bu çetin kimliğine onun 'biçimi' ('formu) denmesini öneriyorum. Bir uygarlığın, zaman içinde değişmelere uğramakla birlikte, hiç bir zaman yok olmayan yanı, işte bu 'biçimi'dir." Bak: Frankfort, //., Uygarlığın Doğuşu, (çev. A.Şenel) Ankara 1989, s.17

(7) "Tarihte ve insan tarihi öncesinde ne kadar eskilere gidilirse gidilsin, insanı grupta ya da gruplarda yaşarken görürüz", Ergil, D., Sosyoloji ve Tarih, İstanbul 1982, s.14; Rousseau, J. J., İnsandaki Eşitsizliğin Kaynağı, (Çev.RN.İleri) İstanbul 1986, s.49; Şenel, A., Siyasal Düşünceler Tarihi, Ankara 1986,4-7

(8) "Devlet kavramının tarihi tekâmülü" ve ayrıntı için bak: Akbay, M., Umumî Amme Hukuku Dersleri, Ankara 1958, s. 52 ve dev.; Okandan, R.G.,Umumî Hukuk Tarihi Dersleri, İstanbul 1951, s. 5 ve dev.

(9)birincibaskıda unutulmuş(sh-39 a bak)ali bülent

(10) Okandan, 324

(11) Freyer, H., Din Sosyolojisi, (Çev. T. Kalpsüz), Ankara 1964, s.40; Garçon, M., Ceza Hukuku, (çev. Dönmezer-Şensoy) İHFM, CX., 1945, s.649; Akdemir, 27

(12) Garçon, 649; Ben- Amitai, J., Siyasal Düşünceler Tarihi, (Çev. MA.Kılıçbay L. Köker) Ankara 1983, s.19; Okandan, 7; Ribard, 15

(13) Tanilli S., Yüzyılların Gerçeği ve Mirası, I, İlk Çağ s.41 ve dev.; Şenel, A., Siyasal Düşünceler Tarihi, Ankara 1986, s.42

(14) Spengler, O., Batının Çöküşü, t, (çev. Giovanni Scog-namillo), İstanbul 1978, s.340; Arnold, T., A Study of History, I, s.176

(15) Turan, Ş., Türk Kültür Tarihi, Ankara 1990, s.28 ve dev.; Ayrıca bak: Frankfort, 18-44 ve burada ismi geçen yazarlar.

(16) Frankfort, 73-74

(17) Frankfort, 74; Mezopotamya'da din adamlarının kamusal nitelikli işlevleri ve hizmetleri örgütledikleri, mabetlerin kredi verme fonksiyonları hakkında bak: Yalvaç, K., -Tosun, M., Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi Saduka Fermanı, 1975 Ankara s.25; Kredi kurumu için bak: Dauphin, M., Bankacılık Tarihi, (çev. AAkincılar), İstanbul 1969 s.7-9; Parmaksızoğlu, t, -Çağlayan, Y., Genel Tarih, I, Eski Çağlar ve Türk Tarihinin İlk Dönemleri, Ankara 1976 s>l; Mezopotamya'da ilk rahiplerin pratik bilim adamı olmaları değerlendirmesi hakkında bak: Welsh, G., Kısa Dünya Tarihi, İstanbul 1972 s3; Sümerlerin silteler halinde ve önce mabedin yapılması, sonra onun etrafında toplanılması hakkında bak: Günallay, Ş., Türk Tarihinin ilk Devirlerinden Yakın Şark Elam ve Mezopotamya, Ankara 1987 s.355; Tarihçiler uzun zaman bıraktıkları muhteşem eserlere bakarak Mısır'ı Mezopotamya'dan önce kabul etmişlerdir. Ancak Arkeolojik kazılar sonucu elde edilen bilgiler Mezopotamya'nın önce olduğunu ortaya çıkarmıştır. **Matematiğin Mezopotamya'da geometrinin ise Mısır'da gelişmesi hak ve kuvvet, hesap ve gösteriş anlayışlarının bir sonucu olarak kabul edilebilir. Kuvvet görkeme dayanır; hak ise dengeye dayanır. Ayrıntı için bak: Sayılı, A., Mısırlarda ve Mezopolamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp, Ankara 1982, s.33-65,159-250; Göker, L., Matematik**

Tarihi ve Türk - İslâm Matematikçilerinin Yeri, Ankara 1981 s.27-34

(18) Bu tasnifte yer alan uygarlıklar hakkında her hangi bir tereddüt yoktur. Ancak Batılı yazarların önemli bir kısmı özellikle Doğu uygarlıklarını atlamakta veya çok az işaret ederek geçmektedirler. Mamafih, son zamanlarda Doğu uygarlıklarına daha fazla yer veren yazarlara rastlanmaktadır. Ayrıntı için bak: Guenon, R., Doğu ve Batı (çev. -Farslan) İstanbul 1980 s.7 ve dev.; Guenon, R., Modern Dünyanın Bunalımı, (çev. NAvcı) İstanbul 1977; Şarkın etkileri ve Şark kavramı için bak: Barthold, W., İslâm Medeniyeti Tarihi, (çev. MF.Köprülü), Ankara 1963, s.3-7

(19) Frankfort, 74

(20) Sayılı, 10, ve dev.; Frankfort, 7-9; Şenel, A., Siyasal Düşünceler Tarihi, Ankara 1986, s.60;Ertop, K., -Yetkin, C, Sos-yo-Ekonomik Temelleriyle Siyasal Düşünceler Tarihi, I, İstanbul 1985, s.21

(21) Mısır'da Firavun tarafından İsrail Oğulları'na uygulanan soykırımı ve köleleştirme hakkında bak: İbni Kesir, Kasa-su'l Enbiya, II, (tahkikli neşir Abdülkadir Ahmed) Beyrut 1982, s.4-7; Parmaksızoğlu - Çağlayan, 89; Tanilli, I, 96; Mısır'da merkezî bir devlet/krallık oluşması hakkında bak: Taberî (İbni Cerîr), Tarihü'l-Ümem ve'l-Mülûk, I, (tahkikli Muhammed Ebu'l Fazl İbrahim) Beyrut tarihsiz s.388; Firavunun tanrısalları hakkında bak: Mcneill, Wtf., Dünya Tarihi, istanbul 1985 s.33; Childe, G., Tarihle Neler oldu, (çevM.Tuncay - A.Şenel) İstanbul 1983, s.83-86

(22) Şenel, Siyasal..., 108

(23) Tevrat ile getirilen hukuk düzeni, sonraki yasal metinlerin çoğunu etkilemiştir. Hatta Hristiyanlığın kitabı olan İncil'de hukukî düzenlemelerin olmaması Hristiyanlar arasında Tevrat'ın önemini arttırmış ve Orta Çağ'da kilise hukuku Tevrat ile eş kabul edilmiştir. On emir halen bütün hukuk düzenlerinde etkisini devam ettiren hükümleri içermektedir. On emir için Bak: Tevrat Çıkış, Bap 20,1-18

(24) Tevrat Sosyal yapı bakımından on emri getiren bir kutsal kitaptır. On Emir sosyal ve siyasal yönden şöyle açıklanabilir; 1- Tanrıyı tek tanıma (tek devletin vatandaşı olma), 2- Şirk koşmama (bu devletin üstünde güç tanımama anlamına gelir), 3-Tanrının adını boşa anmama (toplum işlerini yerine getirme, ihmal etmeme anlamına gelir), 4- Sebt gününü takdis etmek için hatırdı tutma (toplumun ortak günlerini sadece ortak işlere ayırma), 5- Baba ve anaya hürmet (aile düzenini koruma), 6- Katletmeme (yaşama hakkını koruma), 7- Zina etmeme (nesebi koruma), 8- Hırsızlık etmeme (mülkiyeti koruma), 9- Yalan şahitlik etmeme (yargıyı koruma), 10- Komşunun malına, canına ve haklarına tamah etmeme (düzene uyma). Dikkat edilecek olursa sosyal ve siyasal yapıyı temellendiren düzenlemelerin hemen tamamı burada ifade edilmektedir. Açıklamalar Usul-ı Fıkıhtan yararlanılarak yapılmıştır. On emir için bak: Tevrat, Çıkış, Bap 20,1-18.

(25) Çam, Siyaset..., 35 ve dev.; Popper, K., Açık Toplum ve Düşmanları, I, Platon, İstanbul, 1989 s.28-34; Akın, F.İ., Temel Hak ve Özgürlükler, İstanbul 1971

(26) Kıvanç, E., -Yetkin, C., Sosyo Ekonomik Temelleriyle Siyasal Düşünceler Tarihi, I, İstanbul 1985, s.85 ve dev.; Parmaksızoğlu - Çağlayan, 161; Mcneil, s.87

(27) Kuyucuklu, N., İktisadî Olaylar Tarihi, İstanbul 1982 s.6-7; Tanilli, 1,321-334; Mcneill, 87 vd.

(28) "Kayserin şeylerini Kaysere ve Allah'ın şeylerini Allah'a ödeyin". Matta Bap 22,22; Hristiyanlığın değerlendirmesi ve ayrıntı için bak: Mcneill, 141; Şenel, Siyasal..., 273 ve dev.; Toynbee, A., Medeniyet Yargılanıyor, (çev. U.Uyan), İstanbul 1988, s.1845

(29) Şenel, Siyasal..., 275 ve dev.

(30) Şenel, Siyasal..., 286-287

(31) Umur, Z., Roma Hukuku, İstanbul 1982, s XX ; Schwarz, A3., Roma Hukuku Dersleri, (çev. T. Rado) İstanbul, 1956, s.88; Akdemir, S., Ceza Hukukunda Mağdurun Korunması, İzmir 1988, s.49

- (32) Umur,XX; Akdemir,47
- (33) Mcneill,137ve dev.
- (34) Hamidullah, M., Resulullah Muhammed, (çev. S.Tuğ), İstanbul 1973, s.94-109
- (35) Hamidullah, M., İslâm Peygamberi, MS.Mutlu, 1, İstanbul 1966, s.121 ve dev.; Medine Anayasası hakkında bak: Akgündüz, A., Eski Anayasa Hukukumuz ve İslâm Anayasası, İstanbul 1989, s. 8 ve dev.; En-Nebhan, M. F., İslâm Anayasa ve İdare Hukukunun Genel Esasları, (çev. S Armağan); İstanbul 1980, s.61 ve dev.
- (36) ".islâmiyet, öte dünyaya olduğu kadar bu dünyaya da önem veren, bunun doğal sonucu olarak da ruhsal iktidar - bedenlen iktidar ayırımını tanımayan bir din olmaktadır.", Kışlalı, AT., Siyaset Bilimi, Ankara 1987, s.318; Bu konuda daha geniş bilgi için bak: Rodinson, M., HzMuhammed, (çev. ATokatlı), İstanbul 1968; Karaman, H., İslâm Hukukunda İctihad, Ankara 1975 s.179; Akdemir, 52 ve dev.
- (37) Aldıkaçtı, O., Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, İstanbul 1978 s.23; İslâm'da hilafetin doğuş ve gelişimi ile ilgili bak-Nebhan, s.67 ve dev.; Goloğlu, M., Halifelik Ne idi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı? Ankara 1973, s.8 ve dev.; Karaman, H., Başlangıcından Zamanımıza Kadar İslâm Hukuk Tarihi, İstanbul 1975 , s.45 ve dev.
- (38) Nebhan, 67 ve dev.
- (39) Kuran, Bakara 193; Enfal 39
- (40) Dinlerinde serbest bırakılarak, kendileriyle yapılan barış anlaşmalarında zimmîlere yüklenen mükellefiyetler için bak:Ebu UbeydKasimb. Sellâm, Kilabul-Emvâl (çev. C.Sayhık) İstanbul 1981 s.179; Savaşla alınan topraklarda, kilise, havra ve ateş tapınaklarının yıktırılmayacağı, ipka edileceği hakkında bak: Ebu Yusuf, Kitabul Haraç, (çev. A.Özek) İstanbul 1970 s.123,125, 225-229; İslâm devletleri bünyesinde farklı dinlerin yaşamasına imkân sağlandığı hakkında bak: "Blasco İbanez, Araplar, kendilerinden yedi yüz yılda geri alınan İspanya'ya iki yılda yayıldılar. Silah zoru ile kabul ettirilen bir işgal değildi..

Arapların sahip oldukları kentlerde Hristiyanları kiliseleri ile Yahudilerin sinagogları yan yana yer alıyordu..." , "Roger Gara-udy, İslâm'ın sinesinde Haçlı duygusu veya Engizisyon mezalimi gibi kavramları taşımadığını vurguluyor," Kışlalı, 320; Konunun Osmanlı devleti açısından ele alınışını gösteren çalışma ve ayrıntı için bak: Eryılmaz, B., Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi, İstanbul 1990, s.18 ve dev.

(41) Karaman, H., İslâm Hukukunda İhtilad, Ankara 1975, s.179-190

(42) İslâmiyet'in Batı uygarlığının doğmasına etkisi için bak: Hunke, S. Avrupa Üzerine Doğan İslâm Güneşi (çev. S. Sezgin) İstanbul 1972, s.25-92, 296 ve dev.; Şenel Siyasal..., 322; Garaudy, R., İslâmın Va'detlikleri, (çev. N.Uzel), İstanbul 1983, s.121 ve dev.; Esasen her uygarlık bir sonraki uygarlığa etki eder ve yeni uygarlık ancak bu etki ile doğabilir, insanlık tarihindeki uygarlıkların dışlanarak tamamen yeni bir uygarlık kurulması zaten düşünülemez.

(43) Şenel, Siyasal... 286,353; Russel, B., Bilimin Toplumsal İşlevi, (Çev. E. Esençay), İstanbul tarihsiz, s.23; Batı'da feodalizmin yıkılışı ve ulusal devletlerin kurularak sömürgeci politikaların izlenmesi ile ilgili olarak bak: Zeytinoğlu, E., İktisat Tarihi, İstanbul 1976, s.95-139

(44) Özellikle emek faktörünün kabul ediliş şekli ve iktisadî bakımdan yeni bir döneme geçilişi sosyal ve hukukî normlar üzerinde etki yapmıştır. Bu konu üzerinde iktisat ayırımında durulacaktır. Sanayi inkılâbının hukukî kurumlara etkisi hakkında bak: Dal, K., Türk Esas Teşkilat Hukuku Ankara 1986, s.36

(45) "Teknolojik ilerlemeler, siyasal kuvvetler arasında, varolagelen dengeyi bozmuştur. Bugünün siyasal hayatı, sanayi devrimlerinin baskısı altındadır... Artık denklemler tamamen değişmiştir. Televizyon, elektronik beyin, nükleer mekanizmalar, kamu oyu sondajları ve nihayet otomasyon, nükleer çağın olayları ve araçlarıdır." Ayrıca teknokrasi kavramı için bak: Tunaya, T.Z., Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, İstanbul 1980, s.105-109

(46) Savaş, V.F., Anayasal İktisat, İstanbul 1989, s.15 ve dev.

(47) 1789 Fransız ihtilâli, Amerika'daki Kuzey-Güney savaşları, 1917 Sovyet ihtilâli, I. ve II. Dünya savaşları, ülkemizde, diğer üçüncü dünya ülkelerinde hemen her on yılda bir yapılan darbeler ve bu arada sosyalist ülkelerdeki gelişmeler bütün dünyayı derinden sarsan sosyal patlamalar olarak değerlendirilebilir.

(48) Bak: Lijphart, A., Çağdaş Demokrasiler Yirmibir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri, (çev. E. Öz-budun, E. Onulduran) Ankara, 1986, s.1-14; Sartori, G., Demokrasi Kuramı, (çev.D.Baykal) Ankara Tarihsiz, s.1 ve dev.; Ateş, T., Demokrasi, Kavram -tarihi süreç- ilkeler, İstanbul 1976, s.185; Lipson, L., Demokratik Uygarlık, (çev. H. Güllalp- T.Al-kan) Ankara, 1984, s.7ve dev.; Popper, K., Açık Toplum ve Düşmanları, I, İstanbul 1989, s.126-127; Popper, K., Açık Toplum ve Düşmanları, II, İstanbul 1989, s.145-146; Tunaya, 429-451; Kalaycıoğlu. E., Çağdaş Siyasal İlim Teori Olgusu ve Süreçler, İstanbul 1984, S.199 ve dev.; Ancak Özellikle demokrasinin gelişmesindeki yozlaşma üzerinde de durulabilir. Bu konuda ayrıntı için bak: Savaş, 1

(49) Lijphart, 14-17; Ateş, 189

(50) Esasen insanlığın bugünkü varlığı ve doğa üzerindeki egemenliği bu değişme ve gelişmelere ayak uydurmasının bir sonucu olarak kabul edilebilir.

(51) İnsanlarda veya daha geniş bir ifade ile canlılarda ve hatta cansızlarda da yaşlanma vardır. Toplum da bu doğa yasasına tabidir. Tarihte bütün topluluklar bu kurala tabi olmuştur. Şu anda mevcut toplumlar da aynı sonuçla karşılaşacaktır. Bütün sorun yaşanan dönemin şartlarına göre davranabilmekten ibarettir. İnsanlar yaşlanınca vücutlarının mukavemetleri azalır ve daha fazla hasta olurlar. Tedaviler sırasında uygulanan yöntemler veya müdahaleler yeni yeni hastalıklara neden olur. Bu konuda organizmacı - biyolojik görüşlerin yaklaşımları dikkat çekicidir.

(52) Siyaset biliminin kapsamı ve bölümlerinin tespitinde UNESCO'nun öncülüğü ile 1948'de yapılan bir çalışma genellikle hareket noktasını oluşturmaktadır. Bak: Kışlalı, 19; Çam, Siyaset., 14 ve dev.

(53) "Her önemli sorunu çözme ve bu çözümleri birleştirme yöntemlerine göre, siyasal sistemler ya birbirine benzerler ya da birbirinden ayrılırlar. Böylece, eskiçağ, ortaçağlar, ulusal devlet gibi geniş tarihsel dönemler; diktatörlük ya da demokrasi, sınıf üstünlüğü ya da eşitlik milliyetçilik ya da uluslararası örgütlenme gibi karşıt sistemlerin siyasal özellikleri akla uygun biçimde ayırt edilebilir." Bak: Lipson, L., Politika Biliminin Temel Sorunları, (çev. T.Karamustafaoğlu), Ankara 1986, s.14-17

(54) Kuvvetler ayrılığı kavramı ve ayrıntı için bak: Tunaya, T.Z., Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, İstanbul 1980, s.391 -400; Özbudun, E., Türk anayasa Hukuku, Ankara 1989, s.141-147; Dal, K., Anayasa Hukuku (Temel İlkeler), Ankara 1979; Akçalı, N., Çağdaş Siyasî Rejimler, İzmir 1989, s.9-11; Güneş, T., Parlamenter Rejimin Bugünkü Mânâsı ve İşleyişi, İstanbul 1954, s.4-6

(55) "Jus Belli" Savaş yapma hakkı sadece devletlere ait bir yetkidir. Bak: Eroğlu, 11., Devletler Umum Hukuku, Ankara 1984, s.114

(56) "Barış için savaş" insanlık tarihinde çok kullanılan bir deyiştir. Ancak barışın kuvvet yolu ile hak yolu arasında kullanılması farklıdır. Ayrıntı için bak: Revel J.F., Demokrasi Çıkmazı, Çev:(N.Erkurt) İstanbul 1987, s.145 ve dev.

(57) İbni Haldun, Mukaddime, I, (Çev. ZK.Ugan), İstanbul 1986, s.444 ve dev.

(58) Revel, 77

(59) "...Daha ilk yıllardan beri Sovyetlerin iddiası şudur ki, dünyayı ele geçirmek için kapitalizm ve sosyalizm sonuna kadar boğuşacaklardır." Zile: Revel, 127

(60) Silah harcamalarının bütçede önemli bir yer tuttuğu, açlığa rağmen ülkelerin silahlanmayı bırakmadıkları bir gerçektir. Bak: Revel, 327-328

(61) Zilyedin korunması ve müdahalenin menı konusunda yasal düzenlemeler olmakla beraber, yöneticiler bu konuya girmemekte ve sorunu mahkemelerin çözmesini beklemektedirler. Buna neden yönetim birimlerindeki dengesiz büyüklük ve karar almada güçlütür. Olay mahkemeye intikal edince zaten yüklü olan mahkemede uzamakta ve sorunlar çözölememektedir. Bu konuda 3091 Sayılı Taşınmaz Mal Zilyedliğıne Yapılan Tecavüzlerin Önlenmesi Hakkında Kanuna bakınız.

(62) Türkiye'de her adlfıylın açılış konuşmalarında gecikme olayına temas edilmeden geçilememektedir. Gecikme adetten sayılmaktadır.

(63) Esasen marksist teori ve sosyalizm kapitalist sisteme ve özellikle sermayedarlara karşı ileri sürölmüş ve taban bulmuş bir yaklaşım olarak değelendirilebilir.

(64) Bugün mevzuat sorunu içinden çıkılmaz bir vaziyette olduğı herkes tarafından tartışmasız kabul edilmektedir.

(65) Ersoy, A., iktisadi Müesseseleşme Tarihi iktisadi Kalkınmanın Tarihi Seyri, s.112 ve dev.

(66) Sosyal güvenlik sistemi ile ilgili kritikler için bak: Friedman, M., Fridman, /?., Free To Choose, New York and London 1981; Akdemir, S., Ceza Hukukunda Mağdurun Korunması, izmir 1988, s.122-126; Savaş, 88

(67) Anarşi bugün hemen her ülkenin gündeminde olan bir konudur. Türkiye'de anarşi gerekçe gösterilerek 12 Eylül hareketi yapılmıştır. Halen bu sorunun çözömlendiğı ileri sürölemez. Anarşi önlenmek istenirken yeni yeni mağduriyetlere neden olunmakta ve suç failleri bulunamamaktadır.

(68) Terör, sabotaj... dünyanın gündeminden hiç eksilmeyen konulardır. Doğrudan kapitalizmin korkunun kaynağı olduğı ve korku ürettiğı hakkındaki şu çalışmaya bak: Duhm, D., Kapitalizmde Korku, (çev. S.Sölçün) Ankara 1987

(69) Mafya, devlete karşı oluşturulmuş bir şebekedir. Bu şebeke özellikle Amerika'da yaygın bir teşkilata sahiptir, bugün Amerika dahil birçok ülkenin devlet başkanlarının öldürölmesi bu tür organizasyonların bir sonucu olarak kabul edilebilir. Ko-

lombiya'da uyuşturucu şebekesinin Amerika'nın desteğine rağmen, devletten gúçlü olduğu genelde kabul edilmektedir.

(70) İşlâm hukuk literatüründe "belvi umumî (umumî bela)" kavramı bu konuda ilginçtir. Belvi umumî tefessüh etmiş topluluklarda herkesin yaptığu hukuka aykırı hareketlere cevaz veren bir fetvadır. Buna göre herkesin rüşvet verdiğu bir toplumda bir müslüman da zorunlu işleri için günah olmasına ranmen rüşvet verebilir. Bu ancak çöküş toplumları ve zaruret hallerinde başvurulabilen bir durumdur.

(71) Kara Avrupası ülkelerinde uygulanan tahkik sistemi eski Kilise hukukundan kalan ve gizliliği temel kabul eden bir sistemdir. Bugün hala bu sistemin devam etmesi nedeniyle soruşturma içinden çıkılmaz bir vaziyettedir. Tahkik sistemi ve kritiği için bak: Kunter N., Muhakeme Hukuku Ceza Muhakemesi Hukuku, İstanbul 1986, s56; Erem, tahkik sisteminin bütün kalıntılarıyla reddedilmesi gerektiğini, insanlığın bu sistem yolu ile çağın çok gerisinde kaldığını kabul eder. Bak: Erem, F., Ceza Usulü Hukuku, Ankara 1978, s.69

(72) Bugün ülkelerin işkencelerini izlemek üzere İnsan Hakları Komisyonu kurulmuştur. Bu Komisyon dahi işkencenin yaygınlığını ispatlama bakımından yeterlidir.

(73) Bugün hakimlerin bağımsızlığı anayasalara girmiş olmakla beraber, uygulamada bağımsızlığın sağlandığını söylemek çok zordur. Tahkik sisteminin doğal sonucu olarak bu bağımsızlık devlet tarafı bir bağımsızlıktır.

(74) Gecikme sorunu o denli fazladır ki elli yılı aşan davalardan söz açılmaktadır.

(75) Bu şartlar altında mahkemelerin bir zülüm aracı olduğu gerçeği ileri sürülebilir.

(76) Siyasî paylaşımın tipik örneklerinden Yalta konferansı üzerinde durulabilir. Bak: Revel, 256 vd.

(77) "Kuvvetinin zayıfı yok etmemesi" kavramı, ta Hammurabi Kanununda zikredilen bir ilkedir. Bak: Hammurabi Kanunu, m.37-39 Zik: Tosun, M.,- Yalvaç, K., Sümer,'Babil, Assur Kanunları ve Ammî- Saduka Fermanı, Ankara 1975, s.180

(78) Siyaset bilim alanından temel sorunlardan biri yerinden yönetim ve merkezi yönetim ilişkileridir. Mezopotamya ve Mısır'dan bu yana devletin teşkilatlanmasında bu iki ayırım etkili olmuştur. Bu konuda ayrıntı için bak: Lipson, 362 ve dev.; Arslan. S., Türkiye'de ve İngiltere'de Merkezi İdarinin Mahalli İdareler Üzerindeki Denetimi, Ankara 1978

(79) Silahlanma yarışı ve detant için bak: Revel, 251

(80) Üskül, Z., Siyaset ve Asker, İstanbul 1989, s.9

(81) Üskül, 222

(82) Bürokrasinin kritiği ve pahalı olduğu hakkında bak: Savaş, V., Anayasal İktisat, İstanbul 1989, s.15; Oktay, C., Yükselen İstemler Karşısında Türk Siyasal Sistemi ve Kamu Bürokrasisi, İstanbul 1983, s.10

(83) Çoğunluk Sistemi ve kritiği için bak: Başgil, A.F., Esas Teşkilat Hukuku, I, İstanbul 1960, s.242; Lipson, demokratik..., 476; Savaş, 6

(84) Kanun sisteminin önemli sakıncası tek tip uygulama getirmesi ve yöresel farklılıkları dikkate almamasıdır. Keza bu sistemde değişiklik, kaldırma ve yeniden yapma uzun prosedürlere tabidir. Bu konuda tahliller için bak: Lipson, L., Demokratik Uygarlık, (Çev. H., Gülaip-Talkan), Ankara 1984, s.375 vd.

(85) Çoğunluk sorunu üzerinde birçok yazar durmaktadır. İstikrarı temin etmek maksadı ile değişik seçim sistemleri geliştirilmiştir. Böylece hükümetlere çoğunluğa dayanan bir istikrar içinde geniş yetkiler verilmiştir. Ancak bu defa ülke içindeki azınlıkta kalan veya çoğunluğu ele geçirmek isteyen muhaliflerin çatışması ile karşılaşmıştır. Çoğunluk nedeniyle demokrasiye eleştiriler için bak: Başgil, A.F., Esas teşkilat hukuku, İstanbul 1960, s.242; "...Çoğunluk yönetimini savunmanın bir yolu vardır. Fakat, bu bir ahlâksa savunma değildir ve hiç bir zaman da öyle gösterilmemelidir. Çoğunluk kendi başına haklılığı taşımaz. Çoğunluk yalnızca bir yönden gücü açısından üstündür. Bunu açıkça görmek ve göstermek gerekir. Çoğunluğun öbür bütün savunmaları aldatıcıdır. Eğer bir demokraside çoğunluk yönetiyorsa, bunun olağan olarak nedeni, istencini geçerli kılacak gü-

cünün bulunmasıdır. Çoğunluk yönetimi lehine yinelenip duran bildiğimiz basmakalıp sözlerin hepsi, aynı tema üzerinde yapılan çeşitlemelerdir... Çoğunlukların yayıldığı görüşünü kanıtlamak için ne ayrıntılı tartışmalara, ne de pek çok örnek göstermeye gerek vardır. Çoğunluğun verdiği karar kendi içinde doğru değildir. Görüşleri her zaman akıllıca olmaz. Adalet standartlarının daha yüksek olması gerekmemektedir. Bu nedenle, kendi anlamını süreçlere bırakan ve süreçsel gereksinmelerin yerine getirildiği sürece demokrasinin sonuçlar açısından yansız olduğunda ısrar eden demokrasi görüşünü benimsemek olanaksızdır. Adaleti sağlamak için uygun süreçler önemlidir." Bak: Lipson, demokratik... 476-477; Teziç, E., Anayasa Hukuk İstanbul, 1986, s.287 vd.; Devrim, F., -Karatepe, Ş., Anayasa Hukukuna Giriş, İstanbul 1989, s.58-59; Savaş, V., Anayasal İktisat, s.8; Özbudun, istikrarın ancak güçlü bir çoğunlukla sağlanacağı görüşündedir. Çoğunluğun istikrarı güçlü çoğunluk sağlayacak seçim sistem-lerindedir. Bak: Özbudun, E., Türk Anayasa Hukuku, Ankara 1988; Çoğunluğun üstünlüğünü kabul etmekte barabar bu ilkenin hürriyet ve eşitlik ilkeleri ile bağdaştırılarak kararlar alınması da ileri sürülen görüşler arasındadır. Bak: Araslı, O., Adaylık Kavramı ve Türkiye'de Milletvekilliği Adaylığı, (doktora tezi), Ankara 1972, s.37

(86) "İslâm ve Türk Hukuk Sistemi'ne hakim olanların en büyük hataları, içtihat kapılarını kapayıp evvelki müçtehitlerin hadiselerin hususiyetlerine göre koydukları hükümleri umumî ve şaşmaz bir kaide imiş gibi, şartları tamamen aynı olmayan hadiselere tatbik etmeleri idi..." Belgesay, MR., Kuran Hükümleri ve Modern Hukuk, İstanbul 1963, s.8

(87) Mevzuatın hayatın gerisinde kalmasına alternatif Kanun Hükümünde Kararnameler Sistemi'dir. Ancak bunun da sakıncası yürütmenin güçlenmesidir. Bu konuda ayrıntı için bak: Kuzu, B., Türk Anayasa Hukukunda Kanun Hükümünde Kararnameler, (Doktora tezi), İstanbul 1985'

(88) Anarşinin en önemli nedeni yönetim hacimlerinin büyüklüğüdür. Demokrasilerde hacim meselesi bu bakımdan da

kayda değer bir konudur.

(89) Bu konu üzerinde toplumun örgütlenme biçimi anlatılırken durulacaktır.

(90) Seçimler tek partili ülkelerde tamamen göstermeliktir. Çok partili ülkelerde de göstermelik olma özelliği katılma oranlarının düşüklüğünden kolayca anlaşılmaktadır. Ülkemizde son seçimlerde beş yıl iktidarda kalacak siyasal partilerin onar veya otuzar dakikalık propaganda konuşmaları bunun tipik örneğidir.

(91) Savaş, para arzının anayasa konusu olduğu görüşündedir. Bak: Savaş, 54 ve dev.

(92) Er soy, 124,128

(93) İşkence yasağı hemen hemen bütün anayasalarda düzenlenmesine ve uluslararası belgelerde zikredilmesine rağmen günümüzde bu sorun çözülebilmüş değildir. Bu konuda sanığın hakları bakımından bak: Donay, S., İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları, İstanbul 1982, s.3

(94) Tahkik sistemi ve kritiği için bak: Erem, F., Ceza Usulü Hukuku, Ankara 1978, s.69

(95) 1136 Sayılı Avukatlık Kanunu, m.1,2 avukatlık mesleğini bir kamu hizmeti görmekle beraber, çalışmasını serbest bırakmakta, böylece toplumun temel işlevi olan hukukilik paralı hale gelmektedir. Bunun sonucu olarak davalar bilmemektedir.

(96) Duverger, M., Siyasi Partiler, (çev. E.Özbudun) Ankara 1986, s541-542; Duverger, M., Seçimle Gelen Krallar, İstanbul 1986, s.11

(97) "Çağdaş toplumlardaki bürokrasi olgusuna en büyük önemi Max Weber vermiştir. Karl Marx'ın kuramında sınıf çatışmalarının oynadığı rolü, Weber'de bürokrasi oynamaktadır. Alman sosyologuna göre, demokratik toplumlarda siyasal iktidar, seçimle gelen siyaset adamlarından çok bürokrasiye aittir." Değerlendirme için bak: Kışlalı, A.T., Siyaset Bilimi, Ankara 1987, s.270; Bürokrasinin masraflı ve etkin olmayan bir tarzda çalışmasının, piyasada olduğu gibi, ilgili büronun tasfiyesine yol aç-

maması, aksine, daha büyük ödenek ve kadro imkanlarıyla desteklenmesi yoluna gidilmesidir. Piyasada masraflarını azaltamayan ve kâr edemeyen bir firma kapatılır. Bürokraside ise, vatandaşlardan gelen şikayetlerle, ilgili devlet dairesinin kadro ve bütçe ödeneklerinin artırılması yoluna gidilir..", Savaş, 16

(98) 30-31 Mart 1 Nisan 1990 tarihleri arasında Ankara'da "Anayasa Kurultayı" ismini taşıyan toplantıda halkın katılımında "oydaşma" ile ilgili oldukça ilginç görüşler ileri sürülmüştür. Bu toplantıdaki tartışmaların 1990 yılında kitap halinde basılmasına karar verilmiştir.

(99) "Oydaşma Modeli, kurumları ve kuralları hükümeti geniş tabanlı katılmayı ve hükümetin hangi politikaları takip edeceği hususunda geniş bir anlaşma sağlar", Lijphart, A., Çağdaş Demokrasiler, (çev. E.Özbudun - E.Onulduran), Ankara 1988, s.3; Demokrasilerde farklılaşmalar için bak: Duverger, M., Siyasi Partiler, (çev. E.Özbudun) İstanbul 1974, s.15 vd.; Tunaya, T.Z., Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, İstanbul 1980, s.245 vd.

(100) Oktay, 10; Savaş, 15-17

(101) Örneğin, siyasetin yozlaşması ile ilgili olarak bak: Savaş, 6

(102) Göze, A., Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, İstanbul 1986, s.357-360

(103) Demokrasilerde üzerinde en fazla tartışılan konu demokratik hacim sorunudur. Siyasal ünitelerin büyüklüğü sonunda doğrudan ve temsili demokrasi kavramlarını gündeme getirir. Bak: Çam, E., Siyaset Bilimine Giriş, 176-178 Lipson, 331; Ülkemizde idarenin teşkilatlanmasına yönelik çalışmalar vardır. İdarenin Yeniden Düzenlenmesi İlkeler ve Öneriler, İdarî Reform Danışma Kurulu Raporu, TODAİE, Ankara 1972; Yavuz, F., Türk Mahallî İdarelerinin Yeniden Düzenlenmesi Üzerinde Bir Araştırma, Ankara 1966; Olaya denetim açısından yaklaşım için bak: Arslan, S., Türkiye'de ve İngiltere'de Merkezi İdarenin Mahalli idareler Üzerindeki Denetimi, Ankara 1978

(104) Oydaşma kavramı için bak:Lijphart, 2,14; Aron, R.,

Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, (çev. Kalemдар), Ankara 1989, s.218

(105) Akdemir, 128-129

(106) Akdemir, 128-129

(107) İtham sisteminin özellikleri için bak: Kunter, 55-57

(108) Nomer, E., Vatandaşlık Hukuku Dersleri, İstanbul 1985, s.7

(109) Hukukî himayenin kaldırılması, bir insanın toplumdan tecrit edilmesi ve diğer insanların yapacaklarına karşı korunmayacağı ifade eder. Toplumun kurallarına uymayanlar gösterilen müeyyideye katlanamazlar veya karşı çıkarlarsa bu müeyyide ile karşılaşır.

III- İKTİSADÎ AŞAMALAR:

TARİHÇE - GÜNÜMÜZ - EKSTRAPOLASYON

A- GENEL OLARAK

İnsanın en azından fizyolojik varlığını sürdürebilmesi için ihtiyaçlarını karşılaması gerekir. İnsanın ihtiyaçlarını karşılayan mal ve hizmetler, çoğu zaman onun tüketimine hazır bir şekilde ve belli bir yerde bulunmadığı gibi bu mal ve hizmetler, insanın arzu ve ihtiyaçlarını hemen tatmin edecek ölçüde bol da değildir. Dolayısıyla insan, içinde yaşadığı doğal çevrenin kaynaklarından yararlanmak için gayret gösterip çalışmak zorundadır (1).

İnsan ihtiyaçlarının çokluğu, çeşitliliği ve biyolojik faktörler, onun toplu yaşamasını zorunlu kılmaktadır. Toplum halinde varlığını sürdürmek durumunda olan insanlar, bu ihtiyaçlarını daha kolay karşılayabilmek için çeşitli sosyal ve iktisadî kurumlar meydana getirmişlerdir (2). Muhakeme yetenekleri ve hafızaları sayesinde geçmişteki olaylardan ders alarak bu kurumları sürekli geliştirmişlerdir. İnsanın hata yapabilen karaktere sahip olması, bu hatalarını hafızasına kaydederek yeniden değerlendirebilmesi sosyal değişmeyi zorunlu kılmış ve bu özellikler sosyal gelişmenin temelini oluşturmuştur. Diğer canlılarda bu özelliklerin bulunmaması, onların hayatlarında insandakine benzer bir gelişmenin meydana gelmesini engellemiştir (3).

Aynı şekilde bireyin yaşaması üretim ile tüketim arasındaki dengeyi sağlaması ile mümkündür. İnsanların üretim, tüketim, bölüşüm ve değişim faaliyetlerini düzenleyen iktisadî kurum-

ları meydana getirmesi bu dengenin sağlanmasına yöneliktir. Bu açıdan insanı, "ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kurumlar meydana getirebilen canlı" (4) olarak tanımlayabiliriz. İhtiyaçların zamanla gelişmesi, iktisadî faaliyetleri düzenleyen yeni kuralların ortaya çıkmasına ve buna paralel olarak da kurumların değişmesine neden olmuştur (5).

İktisadî kalkınmanın tarihi seyrini belirleyen iktisadî kurumlaşmaya paralel olarak insanlar arasında "iş bölümü" ve "uzmanlaşma" da gelişmiştir. İş bölümü ve uzmanlaşma geliştikçe ve düzeyi yükseldikçe, iktisadî kalkınma süreci de hızlanmıştır (6). İnsanın ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturulan iktisadî kurum ve kuruluşlar, iktisadî kalkınma ve değişmeye ortam hazırladığı ölçüde toplulukların üretim potansiyellerini harekete geçirmiş ve hatta arttırmıştır. Bunun sonucu olarak insanların ve bunların mensubu oldukları toplumların refah düzeyi yükselmiştir.

İktisadî faaliyetler, esasen insanın "beslenme", "giyinme", "barınma" ve "güvenlik" ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. Topluluklar geliştikçe ihtiyaçların çeşidi ve miktarı da artar. Artan ihtiyaçların karşılanması için iktisadî kurumların sayısı arttığı gibi nitelikleri de değişir. Burada "iktisadî ihtiyaç" kavramının tanımlanması da önemlidir. Çünkü, bu takdirde, iktisadî gelişme ve değişimin kapsamı daha iyi belirlenebilir. İktisadî ihtiyaç, "karşılanması ile insana haz, karşılanmaması ile elem veren istekler" olarak tanımlanabilir (7). Demek ki, iktisadî ihtiyaç, insan isteklerinin tatminini sağlayan mal ve hizmetlerdir. Özetle, tarih boyunca insanları çalışmaya, yeni üretim teknikleri keşfetmeye ve iktisadî kurumları kurup geliştirmeye hep bu ihtiyaçları zorlamıştır.

Burada iktisadî ihtiyaçların özelliklerine de işaret etmek gerekir. İlk olarak, bu ihtiyaçlar, "sürekli olarak değişir ve yeni yeni ihtiyaçların doğmasına neden olur". İnsanların çaba ve faaliyetlerini değiştiren ve arttıran iktisadî ihtiyaçların bu özelliğidir. İkinci özellik, "ihtiyaçların yenilenmesi"dir. Bazıları sık sık yenilenirken, bir kısmı belli aralarla tekrarlanmaktadır. Örneğin beslenme günde bir kaç kez tekrarlanırken giyinme belli süreler ile yenilen-

mektedir. Bir başka özellik de, "ihtiyaçların şiddet derecelerinin farklılığı"dır. İhtiyacın derecesi ile ihtiyacı karşılayan malın miktarı arasında çoğu kez ters orantı vardır. İhtiyacımızı karşılayacak malın miktarı arttıkça ihtiyacın şiddet derecesi azalır. Halta doyum noktasında artık söz konusu mala karşı duyulan ihtiyaç sona erer. Zorunlu ihtiyaçları giderici malların arzının talebe göre yetersiz olması ihtiyacın şiddetini artırır ve ihtiyacı karşılayacak malın fiyatını yükseltir. Bu ilişki "miktarı artırdıkça marjinal faydası azalan mallar" için söz konusudur. Bu mallarda fiyat oluşumu "arz ve talep" kanunlarının serbestçe işlemesi ile sağlanır. Dördüncü özellik olarak "ihtiyaçların ikame edilebilir olması"nı sayabiliriz. İnsanı bazı ihtiyaçlarından vazgeçirmek suretiyle başka ihtiyaçlarının karşılanmasına yöneltebiliriz. Beşinci özellik ise "ihtiyaçların sonsuz olması"dır. İnsan ihtiyaçlarına sınır çizmek mümkün değildir. Sonsuz ihtiyaçların sınırlı imkânlarla karşılanması sorunu iktisat kurumunun ve ilminin doğmasının önemli bir nedenidir (8).

Görülüyor ki, insanların ihtiyaçlarını karşılamaları ve hayatlarını devam ettirebilmeleri üretim ve tüketim faaliyeti içinde bulunmalarına bağlıdır. Diğer canlılardan farklı oluşları (9), bu faaliyetlerinin sürekliliğini gerektirmektedir. İnsanlar, akıl, yetenek ve doğa içindeki mücadeleleri ile bugüne kadar gelebilmişlerdir. İnsanlar canlılıklarını sürdürebilmekte gerekli enerjiyi elde edebilmeleri için, başlangıcından bugüne değişik ve gelişen teknikleri kullanmışlar ve geliştirmişlerdir. Karşılaştıkları iktisadî sorunları yaşadıkları dönemin ihtiyaçlarına göre çözmüşler ve ihtiyaçlarının en çok olduğu dönemlerde yeni bir dönemin tekniğini bulmuşlar ve sorunların üstesinden gelebilmişlerdir (10). Bütün bu özellikler iktisadî kurumların, sosyal düzenin temel taşlarından biri kabul edilmesi gerektiğini ve sosyal anlaşmanın içinde yer alması zorunlu bir kurum olduğunu ortaya koymaktadır (11).

İktisat tarihçileri ve genel tarih ile uğraşanlar, iktisadî faaliyetlerin tarihini, çeşitli kriterler kullanarak ve dönemlere ayırarak incelemeye çalışmışlardır (12). Toplulukların iktisadî gelişmeleri sahip oldukları imkânlarla, iktisadî uğraşı alanlarına, kullandıkları

Üretim tekniklerine göre farklı aşamalar göstermiştir. Her aşamada iktisadî kurumlaşma farklı nitelikler göstermiştir. Toplulukların ihtiyaçlarının artması ve niteliklerinin değişmesine bağlı olarak iktisadî değişmeler olmuştur.

ktisad gelişmenin tarihçesi "kapalı ekonomi" ve "piyasa ekonomisi " olmak üzere iki dnerne ayrılarak incelenebilir. Ayrıca bu iki dnerin içinde yedi aşamanın geçtiği genelde iktisat tarihçileri tarafından kabul edilmektedir. Bugün için karşılaşılan iktisadî sorunların, yeni bir iktisadî aşamanın doğum sancıları olduğunu yazan ve ileri süren yazarlar çıkmaya başlamıştır (13).

B- TARİHÇE

1) GENEL OLARAK

ktisad kurumun tarih içinde sosyal düzeni nasıl etkilediğini ve belirlediğini tesbit edebilirsek, günümüz sosyal anlaşmalarında, daha güncel bir deyişle anayasalarında, bu kurumun yer alış şekli ve ilkelerini de ortaya koyabiliriz. şimdi, iktisadî dönemleri "kapalı ekonomi" ve "piyasa ekonomisi" iktisadî aşamaları ise "toplayıcılık", "avcılık", "obanlık", "iftilik", "Pazar mübadelesi", "Aracılı mübadele", "Emek mübadelesi" olarak inceleyeceğiz (14). Böylece gelecek hakkında ekstrapolasyon yöntemini kullanarak tahminlerde bulunabilme imkanına kavuşmuş olacağız.

2) KAPALI EKONOM

a) GENEL OLARAK

Üretimin aile, aşiret ve kabile aşamasında yaşayan insan topluluklarının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olduğu kapalı ekonomi döneminde iktisadî kurumlaşma oldukça "basit"tir (15). Bu aşamada ilkel araçlar ile yapılan üretim sınırlı sayıda mallan kapsamıştır ve emeğin verimi oldukça düşük, iktisadî değişmenin

seyri "yavaş"tır (16). Bu dönemde iktisadî kurumlaşma belli ve sınırlı alanlarda ortaya çıkmış ve daha çok aile ve kabilenin üyeleri arasında iş bölümünü arttırmaya yönelik olmuştur. Sosyal yapı da, gelenek ve göreneklere bağlı olduğundan "statik"tir.(17). Bu dönemde "mülkiyet", önce tüketim mallarında daha sonra üretim araçlarında gerçekleşmiştir (18). Bu dönemi, toplayıcılık, avcılık, çobanlık ve çiftçilik olmak üzere dört aşamaya ayırarak inceleyebiliriz.

b) TOPLAYICILIK AŞAMASI

İlk insanlar, meyva ve otlardan müteşekkil yiyecekleri toplamak suretiyle yaşayışlarını sürdürmüşlerdir. İnsanın bilgi düzeyi emeğinin verimini arttıracak üretim tekniklerini geliştirmeye elverişli olmadığından, henüz iktisadî faaliyetleri düzenleyen iktisadî ve hukukî normlar kurumlaşmamıştır (19).

Toplayıcılık (20) adı verilen bu aşamada iktisadî kurumlaşmayı belirleyen faktör insanın ihtiyaçları olmuştur. Toplayıcılık aşamasında insanlar ihtiyaçlarını üzüm, hurma, elma armut gibi ağaç ve otlaklarda topladıkları yiyecekler ile karşılamışlardır. Zamanla nüfusun artması ve meyva ağaçlarının yetersiz kalması, insanı yiyecek arama zorunda bırakmıştır. Bu durum insanların göçebe bir hayat sürmelerine neden olmuştur. İnsanlar daha fazla meyva toplamak için ağaçlara çıkmak, dalları eğmek ve ağaçtan sopa ve merdiven yapmak zorunda kalmışlar ve böylece basit aletler üretmeye başlamışlardır (21).

İlk insanların başlangıçta sıcak iklim kuşağı olan bölgelerde yaşamaya başladığı tezi yazarlar arasında ortak kabul gören bir görüştür (22). Ağaçların her mevsimde meyva vermemesi ve ağaç sayısının sınırlı olması, toplanan meyvalardan artanların kurutularak korunması tekniklerinin gelişmesini sağlamıştır. Bu dönemde "mülkiyet", tüketim malları üzerinde gelişmiştir. Nüfusun artması ve farklı aşiret ve kabilelerin oluşması üzerine, meyva ağaçlarında kabile mülkiyeti de doğmuştur. Meyva ağacını çitle çeviren kabilenin bu çitini bozma veya bu ağaçlardan izinsiz meyva

koparma, o kabilenin mülkiyetine tecavüz sayılmış ve savaş sebebi kabul edilmiştir (23).

İnsanın savunma ve korunma ihtiyacı, ilk dönemden itibaren onun var olan bir özelliğidir. İlk insanlar hayatlarını tehdit eden tehlikelere karşı kendilerini taş ve ağaçlardan yaptıkları sopalarla savunmuşlar ve korumuşlardır. İnsanlar zamanla taşla şekil vererek koruyucu aletler yapmaya başlamışlardır. Bu nedenle tarihin ilk dönemleri insanların taşla şekil vermelerine göre devrelere ayrılmaktadır (24).

Bu aşamada insanların, ilk mübadele aracı olarak, "kuru yemiş"i semen (para) kabul ettikleri söylenebilir (25).

c) AVCILIK AŞAMASI

Nüfusun artması sebebiyle meyva toplama insanların ihtiyaçlarını karşılamaya yetmemiş ve insanlar ateşin de bulunması ile avlanmaya ve bu hayvanların etlerini pişirerek yemeye başlamışlardır. Bu suretle et, insan hayatına gıda olarak girmiştir. Böylece dünya, gıda bakımından, daha çok insana yeterli hale gelmiştir. İnsanlar, meyva toplamadan farklı olarak, ekipler (26) halinde avlanmayı öğrenmişler ve aralarında iş bölümü doğmuştur. Av hayvanlarının izlenmesi gerektiğinden yeni yerlerin keşfi sağlanmış ve insanlar dünyaya yayılmışlardır. Avlandıkları hayvanların derilerini giymek suretiyle daha soğuk iklimlere göç edebilmişlerdir (27). Toplayıcılık aşamasında ağaçların, yaprak ve bitkilerin liflerinden giyinme ihtiyaçlarını karşılayan insanlar, avcılık aşamasında hayvanların postlarından giyinmeye ve yünlerini eğirerek kendilerini soğuktan koruyacak elbiseler yapmaya başlamışlardır. Avcılık aşamasında insanların barınma ihtiyaçları da farklılaşmıştır. Toplayıcılık dönemindeki bitkiler ile örtülü ağaç kulübeler, hayvan derilerinden yapılan çadırlara dönüşmüştür. Ayrıca hayvanları izleyen insanlar, onların barındıkları mağaraları bulmuşlar ve buralarda da yaşamaya başlamışlardır. Bu aşamada savunma ihtiyaçlarında da değişiklikler olmuş, vahşi hayvanlardan korunmaya göre savunma araçları yapmaya başlamış-

lardır (28).

Avcılık aşamasında üretim teknikleri de değişmiştir. İnsanlar hayvanların kemiklerinden yararlanarak bunlara şekil vermişler, sivri ve düz kemikleri bir tür bıçak gibi kullanarak avlanmada ve etleri kesmede kullanmışlardır. Daha sonra ateşin etkisi ile orman yangınlarında madenlerin eridiğini gören insanlar, ateşin de yardımıyla madenlerin bu özelliğinden yararlanarak avlanma ve savunma araçları yapmaya başlamışlardır. Bu dönemde metalden yapılmış araç ve gereçlerin sayısı artmış ve kalitesi geliştirilmiştir. İktisadî faaliyetlerin hacmi genişlemiş ve insanlar dünyanın hemen her tarafına yayılmışlardır (29).

Toplayıcılık aşamasındaki küçük aile ve kabilelerin yerini, avcılık aşamasında büyük aile ve kabileler almıştır. İnsanlar soğuk iklimlerde de yaşamaya başladıklarından iktisadî faaliyetler günlük ihtiyaçları karşılamaktan öte, mevsimlik olarak temin etme şekline dönüşmüştür. Doğal çevrenin değişmesi giyinme, barınma ve savunma araçlarının da değiştirilmesi sonucunu doğurmuştur (30).

Avcılık döneminde gelişen iktisadî kurumlarda en önemli özellik, işbirliği ve iş bölümünün artmasıdır. Yırtıcı hayvanlara karşı "ekip" ve/veya "takım" kurma zorunluluğu dayanışmayı gerektirmiş ve zamanla iş bölümü sonucu "uzmanlaşma" da başlamıştır. Bu aşamada iktisadî faaliyetler daha karmaşık bir hal aldığından, yeni yetişen gençlerin eğitilmesi ve avlanma tekniklerinin öğretilmesi gerekmiştir. Kadınların çocuklara bakımı ve avcılık işlerinin zorluğu nedeniyle bu faaliyetlere katılamaması onları özellikle avlanma konusunda ikinci plana itmiştir. Halbuki, toplayıcılık döneminde kadın çocuğu ile birlikte üretime katılabiliyordu. Ancak kadın bu defa etin pişirilmesi, yünlerin eğrilmesi, derilerin kurutulması gibi arka plandaki işleri yapmıştır (31).

Avcılık aşamasında üretim gibi "bölüşüm" de güçleşmiştir. Bunun nedeni, aile veya kabilenin bütün fertlerinin üretime doğrudan katılmamasıdır. Ayrıca katılan üyeler de eşit avlanamıyorlardı. Bazıları boş dönerken, diğer bir kısmı ihtiyaçtan fazlasını avlamış olabiliyordu. Nasıl bir bölüşüm yapılacaktı? Bölüşüm ya-

pan otoritenin "müeyyide" gücüne sahip olması gerekiyordu. Bu aşamada başkanın yetkileri artmış ve bölüşümdeki ihtilafları gideren hakem yetkisini de kazanmıştır. Bu durum zamanla başkanın sosyal ve iktisadî görevlerini arttırmış ve müeyyide ile donatılması gerektiği düşüncesini geliştirmiştir (32).

İnsanların bu dönemde, mübadele aracı olarak, "hayvan derileri"ni semen kabul ettikleri söylenebilir (33).

d) ÇOBANLIK AŞAMASI

İnsanların sürekli avlanmaları, av hayvanlarının sayısının azalmasına sebep olmuş, nüfusun da artmasıyla insanlar gıda ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmişlerdir. Ancak avcılık aşamasında hayvanları yakından tanıyan insanlar, en çok yararlandıkları hayvanları ehlileştirmeye, bunları besleyerek çoğaltmaya başlamışlardır. Bu durum iktisadî yapıda değişikliklere neden olmuştur. Daha önce tüketim mallarında oluşan mülkiyet, bu defa üretim araçlarına geçmiştir, insan, daha önce savaştığı ve avlamaya uğraştığı hayvanları emrine almış ve ayrıca imarda bu hayvanların gücünden de yararlanmaya başlamıştır. İnsanlar bu aşamada ilerideki ihtiyaçlarını karşılayacak hayvanları yetiştirdikleri için, artık geleceklerini de belli ölçüde güven altına almışlardır. Çobanlar bir çok hayvanı kontrol etme yeteneğine sahip olduklarından emeğin verimi artmış ve diğer insanların başka işlerle uğraşmaları imkânı doğmuştur (34).

Önceki aşamalarda geçimini tesaüflerle sağlayan insanlar, bu aşamada gıda ihtiyaçlarını belli bir düzene sokmuşlardır. Ayrıca ehlileştirdikleri hayvanların etinin yanında, sütünden ve yumurtalarından, hatta ısılarından yararlanmaya başlamışlardır. Daha sonra sütü ve etli mamuller yapmayı da öğrenmişlerdir (35).

İnsanlar, çobanlık aşamasında barınma ihtiyaçlarını da önemli ölçüde geliştirmişlerdir. Kışlık yerlerde taştan ve ağaçtan kulübeler yapmayı öğrenmişlerdir. Kışlık yerler ile yaylalar arasında gidip gelmeye başlamışlar, mevsimlik de olsa yerleşmeyi öğrenmişlerdir. Üretim tekniği olarak hayvanların kesilmesi için

metal bıçaklar yapmışlardır. Hayvanlardan taşıma, binek aracı olarak da yararlanmaya başlamışlardır (36).

İktisadî kurumlardan "mübadele", hayvan mübadelesi şeklinde ortaya çıkmıştır. İş bölümü ve uzmanlaşma gelişmiştir. Hayvanlar üzerinde başlayan mülkiyet, hukuk kurallarının gelişmesinde etkili olmuş yerleşik düzene basamak teşkil etmiştir. İnsanların yer yüzüne dağılmaları en fazla bu aşamada gerçekleşmiştir. Yer yüzündeki kabile ve soylar arasındaki ilişkiler göçebe toplulukların hareketleriyle yoğunluk kazanmış, bilgiler ve kültürler yayılmış, insanların bilgi birikimi artmıştır (37).

Bu aşamada, otlak ve mer'aların mülkiyeti önem kazanmış ve kabileler arasında ortak mülkiyet kavramı gelişmiş, aynı zamanda "ferdi mülkiyet" de yaygınlaşmaya başlamıştır (38).

İnsanların bu aşamada semen olarak "ehlî hayvanları" birim aldıkları söylenebilir (39).

e) ÇİFTÇİLİK AŞAMASI

Yer yüzünde nüfusun artması ve ehlî hayvanlara ayrılan otlakların yetmemesi sebepleriyle insanlar yine ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmişlerdir. Buna çare olarak hem ehlî hayvanlarının hem de kendilerinin ihtiyaçlarına cevap veren yararlı bitkileri ekip biçmeye başlamışlar ve zamanla "tahıl" üretimini keşfetmişlerdir (40). Bunun için önce kendiliğinden sulanan ve verimli alanlar olan yerleri tercih etmişler, toprağı sürmüşler ve bu işte, kendi emeklerine ehliştirdikleri hayvanların bir kısmının gücünü de eklemişlerdir. Sabanı da bu dönemde keşfetmişlerdir. Toprağın sürülmesi, ekilmesi, ürünün toplanması, harmanlanması ve depolanması gibi faaliyet ve teknikler, insanların yerleşik hayata geçmelerine sebep olmuştur. Tarihçiler uygarlıkları insanların bu aşamaya geçmeleriyle başlatırlar. İlk yerleşik uygarlığın Mezopotamya denilen iki nehrin aktığı sulak ve çok verimli yerde başladığı tarihçiler tarafından kabul edilir (41).

İnsanların tahıl üretimine geçmeleri, üretim tekniklerinin değişmesine, dolayısıyla sosyal kurumlarda da değişikliklerin

meydana gelmesine neden olmuştur. Toprağı işleyen ve eken insanlar, çıkacak ürünü beklemek zorunda kalmışlar ve bunun sonucu olarak "yerleşik hayat"a geçmişlerdir. Artık her ihtiyacı kendisinin karşılaması gerekmemiş, mal değişimi olabildiğinden iş bölümü ve uzmanlaşma artmıştır. Kendi yapamadığı ihtiyacı olan şeyleri başkasından almak, ürettiğini başkalarına satmak suretiyle "değişme/mübadele" olayını iyice öğrenmiştir (42).

Bu aşamada insanlar, tarımsal ürünlerin bir bölümünü oluşturan tahılın ileride tüketilmek amacıyla "depo" edilmesini öğrenmişler, böylece "tasarruf ve "artık değerleri biriktirmeyi sağlamışlardır. Kullanılan üretim tekniklerinin, tarım kesiminde çalışanların verimi artırması nedeniyle tarım dışı işlerde uğraşanların sayısı da çoğalmıştır. İnsanların bir kısmı mübadele ile uğraşırken, diğer bir kısmı "sanat" faaliyetlerine yönelebilmişlerdir (43).

İnsanların yerleşik topluluklar haline gelmeleri bu aşamadan sonra gerçekleşebilmiştir. Ağaç, çalılık ve taşlardan temizledikleri toprakları ekime hazırlamak için gayret sarfetmişler ve toprağın ıslahı için "yatırım" yapmaya başlamışlardır, ihya ederek sahip oldukları toprakları bırakarak uzağa gidememişler ve tarlalarının yakınına yerleşmişlerdir. Çiftçilik aşamasında "ihya" ve "imar" önem kazanmış ve yatırım düşüncesi egemen olmuştur. Savunma araç ve tekniklerini de değiştirmek ve geliştirmek, özellikle dış saldırılara karşı korunmak için metal silahlar ve savunma kaleleri yapmak zorunda kalmışlardır (44).

Tarımda sabanın üretim aracı olarak kullanılması, insan gücünün yanında hayvan gücünden de yararlanılması, büyük bir teknik gelişme olarak değerlendirilebilir. Bu değişme ile insan emeğinin değeri ve toprağın verimliliği kat kat artmış ve tarım dışı alana kaynak aktarılması mümkün olmuştur. Bu aktarma, özellikle kentleşme sürecini başlatmış ve yeni "site"lerin doğmasına neden olmuştur (45). Bu arada teknolojik gelişme de önemli mesafeler alınmıştır. Teknolojik gelişme emeğin ve toprağın verimini artırdığı için "sermaye oluşumu"na ortam hazırlamıştır. Kentleri birbirine bağlayan yollar yapılmış, yolların barınma ve korunma

ihtiyaçlarının karşılanması için kervansaraylar inşa edilmiştir. Kentlerde mübadele faaliyetlerinin yapıldığı pazarlar kurulmuş ve böylece insanlık piyasa ekonomisi dönemine geçme aşamasına gelmiştir. Mülkiyet kurumunun belirginleşmesiyle insanın ihtiyaçları artmış, artan ihtiyaçların karşılanması için fazla çalışmak zorunda kalmış, bunun sonucu olarak iktisadî ve sosyal hayat büyük bir "dinamizm" kazanmıştır (46).

Yerleşik düzene geçen toplulukların iktisadî ve diğer sosyal kurumları daha belirgin bir hal almıştır. Devletlerin büyümesi, artan kamu işlerinin yürütülmesi için üretilen hasılanın bir bölümünün "vergi" olarak alınmasına neden olmuştur (47).

Tarım ve tarım dışı işlerde aile bireylerinin yanında başka topluluklardan savaş veya başka yollarla getirilen yabancı kişiler de köleleştirilerek karın tokluğuna çalıştırılmaya başlanmış, bunların ürettiği fazla değerler özellikle sarayların, malikânelerin ve mabetlerin yapımında kullanılmıştır (48). Çiftçilik aşamasındaki topluluklar, "devlet" olarak teşkilatlanabilmişler ve bunun sonucu olarak hukukî normlarda önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Söz gelimi, toplumu oluşturan bireylerin, sosyal grupların ve sınıfların statüleri belirlenmiş; iktisadî faaliyetler de yoğunlaştığından borç alacak ilişkilerini düzenleyen hukukî normlar geliştirilebilmiştir (49).

Yerleşik hayata geçen insanların, sosyolojik bakımdan, kabile döneminden devlet aşamasına bu dönemde geçtikleri de kabul edilmektedir. "Toprak mülkiyeti" kavramının gelişmesi de bu dönemin ürünüdür. Gelişen üretim tekniklerinin yanında "yazı"nın semboller ile ifadelendirilmesi, sosyal disipline dayanan düzenin, "sosyal anlaşma" düzeyine çıkmasında basamak teşkil etmiştir (50).

Bu dönemde mübadele aracı olarak "tahıl"ın semen kabul edildiği söylenebilir (51).

3) PİYASA EKONOMİSİ DÖNEMİ

a) GENEL OLARAK

Piyasa ekonomisi kavramı günümüzde daha çok planlı ekonomilerin karşısı ve kapitalizm ile eş anlamlı olarak kullanılır (52). Bu kavram, burada iktisadî faaliyetlerin geniş çapta arz ve talep mekanizması ile pazarda belirlendiği anlamında kullanılacaktır. Esasen piyasa, "alıcı ile satıcı arasındaki ilişkinin kurulduğu yer veya yöntem" olarak da tanımlanabilmektedir (53).

İlk çağlarda dar da olsa bir pazardan söz etmek mümkündür. İnsanlar, haftada veya ayda bir veya yılın belli dönemlerinde ulaşımı kolay yerlerde kurulan pazarlarda alıcı veya satıcı olarak bir araya gelirler, ihtiyaç fazlası mallarını, ihtiyacını duydukları mallarla takas ederlerdi (54).

İnsanların üretimi sadece kendileri için değil de piyasa için yapmaya başlamaları ve ihtiyaçları olan malları başkalarından alabilmeleri, iktisat tarihinde önemli bir gelişme ve dönem olarak değerlendirilir. Çünkü böyle bir gelişme, iş bölümü ve uzmanlaşma demektir. Herkes pazar için çalışıp çıkarını artırmaya çalışırken, en iyi malı üretmekte ve böylece diğer insanlara yardım etmektedir. Piyasa mekanizması sayesinde malların üretimi "kollektif" hale gelmiştir. Birbirini tanımayan, dilleri, dinleri ayrı olan hatta birbirleriyle savaş halinde bulunan insanlar ve topluluklar, piyasa için üretmeyi terk etmemişlerdir. Piyasa "fiyat" denilen mekanizma ile işlerliğini sürdürmüştür (55).

Bu dönem, "pazar mübadelesi", "aracılı (tüccar) mübadelesi" ve "emek mübadelesi" aşamalarına ayrılarak incelenebilir.

b) PAZAR MÜBADELESİ AŞAMASI

İnsanların yerleşik düzene geçmelerinden sonra ihtiyaçları daha da artmış ve sahip oldukları toprak, arazi ve evlerin dış saldırılardan müştereken korunması gerekmiştir. Bu durum onları daha büyük topluluklar halinde örgütlenmeye sevk etmiştir. İş bölü-

mü artmış ve dayanışma şekli sistemleşmiştir. İnsanların ve toplulukların ihtiyaçları mübadeleyi gerekli kılmıştır. İnsanlar mübadelenin yaygınlaşmasına bağlı olarak barınaklarını da geliştirmişler ve kentler kurmaya başlamışlardır. Barınak yapımında çalışan ustaların bütün mesailerini inşaata ayırmaları gerekmiş ve insanların daha sağlıklı evlerde oturmaları mümkün hale gelmiştir (56). Bütün bunlar iş bölümü ve uzmanlaşma ile teknolojinin gelişmesi sonucunu doğurmuştur.

Bu aşamada insanların savunma araçları da nitelik değiştirmiştir. Mübadelenin güven içinde yapılabilmesi için devletlerin güçlenmesi gerekmiştir. Pazarın güvenliği sağlandığı ölçüde mübadele artmıştır. Bu da, iç ve dış güvenlik açısından "askeri" gücün oluşturulmasını gerektirmiştir. Güçlü orduya sahip olan devletler egemenlik alanlarını geliştirmişler, bunun sonucu olarak da yayılmacı politikalar izlemeye başlamışlardır (57).

İnsanlar arasında mal mübadelesinin artması, "borç" ve "emanet" ilişkilerini düzenleyen hukukî kurumların da gelişmesini sağlamış ve "mala dayalı kredi" sistemi doğmuştur. Günümüzde iktisadî hayatın temel kurumu sayılan bankaların işlevlerinin ilkin bu dönemde kurumlaşmaya başladığı, kredi merkezleri olarak mabetlerin kullanıldığı söylenebilir (58).

İktisadî faaliyetlerin amacı, mevcut kıt kaynakların rasyonel bir şekilde değerlendirilerek, insan istek ve ihtiyaçlarının en az maliyetle karşılanması sağlamaktır. İnsan, ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kararlarında kendi iradesini en rasyonel olarak serbest piyasa içinde kullanabilir. Bu nedenle, bu aşamada teşekkül eden en önemli iktisadî kurumun "pazar" olduğu söylenebilir. Pazar sayesinde neyin, nasıl, ne kadar ve kimler için üretileceği belirlenebilmiştir. Önceleri yalnız kendi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan insanlar, artık başkalarının ihtiyaçları için de üretimde bulunmaya başlamışlardır (59).

Pazar ekonomisinde başlangıçta "trampa / takas" esas iken, insanlar madenî parayı ve özellikle bakır ve gümüş parayı bu dönemde keşfetmişlerdir. Pazara getirilen malların alım satımı böylece kolaylaşmış, pazar yerlerinin kurulduğu ve bu pazarların ge-

liştirildiği yerler şehirleşmiş, bu şehirleşme olgusu da iş bölümünü ve uzmanlaşmayı hızlandırmıştır (60).

Bu dönemde mübadele aracı olarak piyasada "madenî para" kullanılmıştır (61).

c) ARACILI MÜBADELE AŞAMASI

Malını doğrudan pazarlamak isteyen üreticinin, malın imal edilmesi, depolanması, korunması, taşınması, pazarlanması ve benzeri hizmetlerinde kendisinin yapması gerekir. "Tüccar" başlangıçta kendi malının yanında yakınlarının mallarını da korumaya ve pazarlamaya başlamış, daha sonra başkalarının ürettiği malları alıp satan durumuna geçmiştir. Tüccarın bu alım satımdan kendi ihtiyaçlarını ve geçimini temin etmeye başlaması ile iktisadî bir özellik olan "kâr" kurumu ortaya çıkmıştır. Kâr, piyasa ekonomilerinde iktisadî faaliyetlerin yönünü belirleyen bir kurum haline gelmiştir (62).

Tüccarların üreticilere ait malları pazarlamaları, insanlar arasında iş bölümü ve uzmanlaşmayı daha da artırmıştır. Bu sınıfın oluşması, mallarını satan üreticilerin pazar arama ve pazara gidip gelme külfetini ortadan kaldırmış ve maliyetleri düşürmüştür. Aynı şekilde tüketiciler de ihtiyaçları olan malları daha kolay temin edebilme imkânına kavuşmuşlardır. Tüccarlar, "kâr" edebilmek için hem üreticiyi hem de tüketiciyi bulmak zorundadırlar. Bunun sonucu olarak bölgeler, ülkeler ve kıtalar arasında mal alım satımı ile iktisadî değerler akışında bir hızlanma meydana gelmiştir. Böylece üretime yönelik bilgi ve teknoloji yer yüzüne yayılma imkânı bulmuştur (63).

Ticaret, malı ucuza alıp pahalıya satarak "kâr" etmektir. Tüccar bunun için, bir malı fiyatı düşük olduğu mevsimde satın alır, depolar, korur, nakleder ve fiyatı yüksek olduğu mevsim veya yerde satar. Böylece "yer" ve/veya "zaman"ı değiştirilmek suretiyle malların faydası artırılmış olmaktadır (64).

İnsanların ürettiklerini bizzat pazara götürmeleri ve ihtiyaçları olan malları pazardan almaları, kendileri için büyük bir külfet

teşkil ediyordu. Bu sebeple malın üretimine doğrudan katılmamakla beraber, üretilen malları üreticilerden toplayarak pazara getiren aracı bir sınıf ortaya çıktı. "Tüccar sınıfı" adını alan bu kimseler, "malın rantı"nı arttırmak suretiyle iktisadî hayata bir unsur olarak girdiler ve üreticilerin nakletme ve stoklama gibi güçlüklerini giderdiler (65). Fazla ürünleri, diğer pazarlara götürdüler ve bu pazarların fazlalıklarını da ihtiyaç gösteren pazarlara ulaştırdılar. Bu suretle, "uluslararası ticaret" başladı ve hemen bütün ülkeler tüccarların bu faaliyetlerini desteklediler. İpek yolları bu dönemde ortaya çıktı. Devletler bu yolları güven altına aldılar ve devletler arası ilişkiler bu dönemde gelişti. Madenî paraya ek olarak, taşıması daha kolay ve daha değerli olan ve uluslararası ticarete de ortak kabul gören "altın para" keşfedildi ve bu keşif uluslararası ticareti hızlı bir şekilde geliştirdi (66).

Bu dönemde mübadele aracı diğer madenî paraların yanında, "altın para" da semen olarak kullanılmıştır (67).

d) EMEK MÜBADELESİ - İŞÇİLİK AŞAMASI

Uluslararası ticaretin gelişmesi, iktisadî malların rantını yükseltmekle beraber artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamaya yetmedi. Bu döneme kadar insanlar emeklerini kendi işlerinde kullandılar ve genelde emeklerini pazara sürmediler. Ancak Batı'da sanayi inkılabının başlamasıyla, emek faktörüne duyulan büyük ihtiyaç insanın sadece emeğini ortaya koyarak iktisadî hayata girmesinde önemli bir rol oynadı. Böylece ekonomik faaliyette, "emek mübadelesi / işçilik" aşaması diye nitelendirilen bir dönem başlamış oldu (68). Batının yeni dünyayı keşfi ve bu yerlerde süs eşyası olarak kullanılan altının Avrupa ülkelerine getirilerek "altın para" şeklinde kullanılması ve Doğu'daki malların bu altınlarla Batı'ya aktanılması, dünyanın bu yöresinde büyük bir "sermaye birikimi"ni doğurdu. Bu birikimle büyük sanayi tesisleri kuruldu ve insanlar kurulan bu iş yerlerinde emeklerini koyarak çalışmaya başladılar. Ekonomide "liberalizm" doğdu; bu sistem zamanla "ticarî kapitalizm"e, o da "sanayi kapitalizmi"ne dönüştü (69). Pi-

yasaya iktisadî girdi olarak giren "emek" faktörü, mal gibi değeri değerlendirildiğinden nüfus arttıkça emeğin değeri düştü ve Batıda büyük bir sefalet başladı. "Sosyalizm" ve "komünizm" alternatif olarak ileri sürüldü. Bu sistemler emeğin bütün iktisadî değerlerin ortaya çıkmasında temel faktör olduğu var sayımından hareketle, dünyanın birçok yerlerinde uygulamaya konuldu. 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren, kapitalizm de emek faktörünü değerlendirme biçiminden ödünler vermeye başladı ve "karma" sistem çıktı. Sosyalizm de emek dışında alternatifler olduğu ve ferdî mülkiyeti kabul etme konusunda ödünler verdi (70). Ancak bu iki sistem tarafından verilen bu ödünler, insanlar ve ülkeler arasındaki gelir dağılımı dengesizliklerini çözmeye yetmedi. Ortaya çıkan işsizlik sorunu çözülemediği gibi devletin iktisadî hayata müdahalesi arttı. Dünya üzerindeki sömürü ve gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki uçurum giderek büyüdü. Silahlanma yarışı hızlandı ve dünya iki büyük savaş ile yerle bir oldu.

Yer yüzünde doğal çevreyi şekillendiren ve maddeye değer kazandıran insanın emegidir. Her aşamada üretim araçlarına sahip olmayan ve emeğini başkasına satarak veya kiralayarak geçimini sağlamaya çalışan insanlar bulunmuştur. Avrupa'da 16. yüzyılda ticarî faaliyetler ve merkantalizm sonucu başlayan üretim artışı, 18. yüzyıldan itibaren hız kazanmış; insan emeği ve hayvan gücünün yanında ilmi buluşlara bağlı olarak buhar gücü ve daha sonra elektrik enerjisi, üretim ve ulaşımda kullanılmaya başlamıştır. Üretimde sağlanan teknolojik gelişmelerle kitle üretimine geçilmiş, ülkeler ve bölgeler arasında hammadde ve mamul madde taşımacılığı hem kolaylaşmış hem de hızlanmıştır. Üretim teknolojisinde ve taşıma araçlarında meydana gelen bu hızlı değişmeye "sanayi inkılâbı" adı verilir (71).

Teknolojinin gelişmesi büyük yatırımları arttırmış ve emeğe daha fazla ihtiyaç doğmuştur. Artan nüfus emeğini satmak suretiyle ücret elde etmeye başlamıştır. Sermayedarlar da üretimi artırmak ve geliştirmek için emeği diğer üretim girdileri gibi adeta piyasadan fiyatla satın almışlardır. İşçiler, kendilerinin ve yakınlarının geçimini sağlamak için emeklerini piyasaya arz etmişler ve

kendilerine ait bulunmayan ve sermayedarların kontrolünde olan sermaye mallarını kullanarak üretime katılmışlar, elde ettikleri ücretin bir bölümü ile kendilerini, diğer bölümü ile çocuklarını geçindirmişlerdir. İşçilik aşamasına geçen Avrupa ülkelerinin ve bunu izleyen Kuzey Amerika ve Japonya gibi ülkelerin iktisadî yapıları önemli ölçüde değişmiş, iktisadî faaliyetlerin nitelikleri farklılaşmış ve iktisadî kurumlar yeni bir görünüm kazanmıştır. Bu nedenledir ki, işçilik aşamasına geçen topluluklar, "sanayileşmiş topluluklar" diye bilinir (72). Bu dönemde ortaya çıkan iktisadî görüşler, emek faktörü fiyatının da aynen malın fiyatı gibi, serbest piyasada arz ve talebe göre belirlenmesi gerektiğini savunmuşlardır (73).

İşçilik aşamasında, özellikle 18. yüzyılın sonundan itibaren ulaşım araçlarında büyük gelişmeler kaydedilmiştir. Bu durum ülkeleri birbirine bağlamış, üretilen mallar ucuz olarak ve kısa bir zaman içinde nakledilebilmiştir. Yapılan demir yollar boş arazilerin değerlendirilmesinde önemli rol oynamış, arazinin yoğun kullanımı, üretim tekniklerini de geliştirmiştir. Malların değerlendirilmesi için pazarlar ve büyük şehirler kurulmuş, buharla işleyen büyük gemilerin yapılması, deniz aşırı kolonilerden Avrupa'ya gıda mallarının aktarılmasını kolaylaştırmıştır. Süveyş ve Panama kanallarının da açılması ulaşım maliyetlerini önemli ölçüde düşürmüş ve taşıma süresi kısalmıştır (74).

Bu aşamada üretim teknolojisindeki gelişmelerin önemli bir kısmı tarımda kullanıldığından beslenme ve gıda ihtiyaçlarının karşılanmasında da büyük başarılar elde edilmiştir. Giyinme ihtiyaçlarının karşılanmasında tekstil sanayii alanında da önemli gelişmeler sağlanmıştır. "Uçan mekik" adı verilen buluş ile "mekanik iplik bükme aleti" ve "otomatik dokuma tezgahı"nın keşfi dokuma sanayiinin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Bu sanayi işçilik aşamasına geçilmesinde sürükleyici bir faktör olmuştur.

Özellikle gümrük uygulamalarının yaygınlaşmasında ucuz pamuk üretiminin rolü etkili olmuştur (75).

Bu aşamada barınma ihtiyacının karşılanmasında da önemli değişiklikler meydana gelmiş, güvenlik ihtiyacı özellikle son iki

yüzyıl içinde farklı bir boyut kazanmış, sosyal ve genel güvenlik alanında önemli mesafeler katedilmiştir (76).

Bu aşamada sermaye oluşumu sürecinin hızlanması, üretimin örgütlenme biçimine etki etmiş ve büyük işletmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Demokrasinin gelişmesine paralel olarak yönetime katılma da artmış, serflik ve kölelik kurumları yıkılmış, bunların yerine emeğini pazara koyan "işçilik" sistemi gelişmiştir. Sanayileşmiş ülkelerde küçük işletmeler kapanmış ve çırak kalfa, kalfa usta ilişkisi terk edilmiştir. Sermayedarların kurduğu büyük işletmelerde çalışan elemanlar, müdür, mühendis, şef, usta, işçi gibi yeni unvanlar ile adlandırılmıştır. Üretimin ağır yükü işçilerde olduğu halde, bu işletmelerde çalışanlar üretim araçlarının sahibi değillerdir (77).

İşçilik aşamasında sermayedarların kârlarının büyümesi tasarruf ve yatırımı doğurmuş, bu da sanayileşmenin tarihin hiçbir döneminde görülemeyen bir hızla gelişmesine neden olmuştur. İktisadî faaliyetlerin dinamikleşmesi, üretim tekniklerini sürekli olarak geliştirmiş, iktisadî yapıdaki değişme de süreklilik kazanmıştır. Daha önceki aşamalarda sosyal yapı iktisadî yapıyı belirlerken, bu aşamada iktisadî yapı sosyal yapıyı şekillendirmiştir. İktisadî faaliyetlerin sosyal ilişkiler üzerindeki belirleyicilik etkisi önemli ölçüde artmıştır. İktisadî faaliyetlerin sürekli değişmesi hem iktisadî yapıda hem de sosyal yapıda dengenin kurulmasını güçleştirmiştir. Bu nedenle zaman zaman çatışmalar, darbeler, ihtilâller ve savaşlar çıkmıştır. Gelir dağılımındaki aşırı dengesizlik ve bu dengesizliğin sürekli artması, tekelleşme ve bu tekellerin piyasayı tek başlarına etkilemesi ve belirlemesi arz ve talep arasındaki dengeyi bozmuş ve iktisadî bunalımlar ile sosyal patlamalara yol açmıştır (78).

Bu sosyal patlamalara karşı, "sosyal güvenlik" kurumları ile işçilerin örgütlenmelerinde önemli gelişme ve değişimler meydana gelmiştir. Çatışmada dengeyi sağlamak amacıyla işçiler "grev" yoluna başvurmuşlar, bu eylemlerini anayasal bir hak olarak elde etmişler, buna karşı ise işverenler "lokavt" yoluna başvurmuşlardır (79).

Emeğin iktisadî alana faktör olarak girmesi altın para sisteminde değişikliklere neden olmuş, altın para emeğin payını karşılamaya yetmemiştir. Buna çare olarak insanlar "kağıt para" sistemini bulmuşlardır. Bu sistem uzun bir süre karşılaşılan sorunları çözmede etkili olmuştur. Önceki dönemlerde yasak ve günah olan "faiz" meşru kabul edilmiştir. Önceleri, bankalar, kendilerine güvenlik amacı ile para yatıranlardan koruma ve depolama hizmetleri karşılığı olarak kira alırlarken, zamanla bankalardaki bu stoğun yüksek meblağlara ulaştığı görülmüş ve statik durumdaki paralar ihtiyaç sahiplerine faiz karşılığında "kredi" olarak verilmeye başlanmıştır. Faiz, kredi ikilemi ile sermaye birikimi oluşmuş ve büyük yatırımlara girilmiştir. Bunun sonunda büyük işletmeler ve tekeller doğmuş, tekelleşme olgusu piyasada fiyat hakimiyetine yol açtığından geniş halk kitlelerini fakirleştirmiş, ellerinde para kalmayan halk yokluk ve sefalet içinde yaşarken, büyük firmalar ellerindeki malları eritemedikleri için büyük bir iktisadî krizin içine düşmüşlerdir. Bunun sonucu olarak 1929'larda dünya büyük bir iktisadî krizle karşılaşmıştır. Ünlü iktisatçı J.M.Keynes bu dönemde ortaya çıkmış, kağıt paranın getirdiği kolaylıkları dikkate alarak devletin emisyonla piyasaya para sürmesini ve halka vermesini ileri sürmüştür (80). Bu yönde uygulanan politikalarla halkın talep gücü artmış ve kriz atlatabilmiştir. Ancak karşılıksız para basmayı öğrenen insanlar yeni bir hastalığa yakalanmışlardır. "Enflasyon" adı verilen bu hastalıkla yine halkın elindeki para alınmış ve halk yeniden fakirleşmeye başlamıştır (81). Hâlen "kağıt para"nın mübadele aracı olarak kullanıldığı bu aşamanın içinde yaşamaktayız.

Keşfedilen kağıt paranın da etkisiyle bankacılık sektöründe büyük gelişmeler meydana gelmiştir. Bankalar, önceleri büyük sermayenin korunduğu yerler şeklinde örgütlenirken, zamanla küçük tasarrufların bir araya getirilmesi işlevini yüklenmiş ve "kredi" mekanizması ile de ekonominin kalbi haline gelmiştir (82).

Hukukî normların belirlenmesinde ve geliştirilmesinde de önemli değişimler olmuştur. Önceleri, din adamları veya yönetici-

ler tarafından belirlenen yasalar, seçimle iş başına gelen ve toplumu oluşturan grupları temsil eden "yasama" organı tarafından konulmaya başlanmış, yürütme organına sınırlar getirilmiş ve yargılama faaliyeti bağımsız mahkemelere verilmiştir. Kamu oyu ve seçimler yoluyla yasaların yapımında halkın etkisi artmıştır (83).

İşçilik aşaması da, diğer aşamalar gibi, insanlık tarihi boyunca süregelen iktisadî değişme ve gelişmenin bir evresi olarak değerlendirilebilir; değerlendirilmelidir de. Gerçekten, bu dönemde tarihin hiçbir döneminde görülmemiş derecede ilerlemeler kaydedilmiş, gerek bilimsel alanda gerekse üretim teknolojisinde büyük gelişmeler sağlanmıştır. Bu arada dünya kaynakları aşırı bir şekilde kullanılmış ve üretim görülmemiş ölçüde artmıştır. İnsanların tümü olmasa da bir bölümünün refah düzeyi yükselmiştir. Karşılaşılan sorunlar hemen çözülmüş ve yeni gelişmelerle "dinamizm" sürekli hale gelmiştir (84). Ancak hâlen içinde bulunduğumuz bu aşamada, yeni yeni ortaya çıkan sorunların çözümünde önemli birtakım güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bu sorunların başında elde edilen hasılanın paylaşımındaki dengesizlik, ulusal ve uluslararası gelir dağılımındaki adaletsizlik, sömürü, enflasyon, rüşvet, işsizlik, az gelişmişlik, silahlanma yarışı, kartel ve tröstlerin piyasa egemenliği gelmektedir. Bu sorunlar, insanların, iktisadî bakımdan, yeni bir aşamanın eşiğine geldiğinin işaretleri olarak kabul edilebilir (85).

C- SORUNLAR, NEDENLERİ ve ÇATIŞMALAR 1) GENEL OLARAK

Hâlen yaşamakta olduğumuz işçilik aşamasında, emeğin iktisadî faktör olarak kabul edilmesi ve bu suretle değerlendirilmesi, üretimi arttırdığı gibi yeni tekniklerin de keşfedilmesine sebep olmuştur. Bu dönemde liberalizm, kapitalizm, sosyalizm ve

karma ekonomi gibi iktisadî sistemler ileri sür÷lmüş ve belli ölçüde uygulanmıştır. Başlangıçta bu sistemler iktisadî bakımdan büyük gelişmeler sağlamış, ancak zamanla ortaya çıkan sorunların çözümünde yeterli olamamış, hatta, bu sorunların artmasında ve büyümesinde etkili olmuştur. Kapitalist sisteme karşı sosyalist sistemin çıkması, 1929 iktisadî krizi, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları kapitalist sistemin ortaya çıkardığı kaçınılmaz sonuçlar olarak ifade edilmiştir. Diğer taraftan bu sistemlerin uygulanması sonucu, gelir dağılımında büyük dengesizlikler, işsizlik, devlet müdahaleciliği ve gümrük duvarları, rüşvet, gelişmiş ülkeler ile üçüncü dünya ülkeleri arasındaki faklılığın giderek artması, dünyanın bir tarafı sefahat içinde iken diğer tarafının açlık ve sefalet içinde yaşaması, enflasyon ve dış borçlar gibi sorunlar insanlığın bu iktisadî aşamada karşılaştığı ve çözemediği problemler olarak sayılmakta ve karşımızda durmaktadır (86). Şimdi karşılaşılan sorunlar ve nedenleri ile iktisadın diğer sosyal kurumlarla çatışması üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

2) SORUNLAR ve NEDENLER

a) DENGESİZLİK

Bütün doğal ve sosyal varlık ve kuruluşlar denge esasına dayanırlar ve ona göre yaşarlar. Bu husus ekonomi için de geçerlidir ve son derece önemlidir. Bu kelime Eski Yunan'da aile bütçesi giderlerinin denkleştirilmesi anlamında kullanılmaya başlamıştır. Ekonomi kelimesi, Arapça'daki iktisat kelimesinin adalet anlamına gelen "kist" kelimesinde olduğu gibi, denklik birimi anlamına da gelmektedir. Oysa bugünkü ekonomi dengesizliğe dayanmaktadır.

b) AÇLIK

İnsanlar fizyolojik ihtiyaçlarını, çalışanlar veya çalışmasınlar, karşılamak zorundadırlar. Ancak günümüzde yaklaşık bir

milyar insanın yetersiz beslendiği ve aç oldukları sürekli ifade edilmektedir. Esasen bu durum dünyadaki beslenme kaynaklarının yetersizliğinden doğmamakta, gelir dağılımının dengesizliğinden meydana gelmektedir. Gelirler dengeli dağılmayınca insanların bir kısmı aç kalmakta, diğer bir kısmı ise israf içinde bulunmaktadır. Bu gelir dağılımındaki dengesizliğin kaynağı gereksiz üretimlerin yapılması ve gereksiz tüketimlerdir. Lüks üretimi de diyebiliriz. Gelirleri bol olan insanlar para harcayacak yer ararlar, kendilerine gerekmediği halde paralarını harcamak için yatırım ve üretime girişirler, toplu üretimde emek bu tarafa kayar. Halkın ihtiyacı olan mallar üretilmez ve halkın ihtiyacı mallarda çalışanlar iş bulamazlar; ekonomik krizler doğar. Bir tarafta satılmayan mallar, diğer tarafta da onu alamıyan aç insanlar oluşur (87).

c) İŞSİZLİK

Gelirdeki dengesiz dağılım yalnız açlığı doğurmamakta, aynı zamanda işsizliği de meydana getirmektedir. Halkın ihtiyacı olan mallar satılmayınca üretim de olmamaktadır. Krediler geri dönmemekte ve işyerleri çalışmaz hale gelmektedir. Sadece zenginlere hitap eden üretim yapılmakta ve bir tarafta sefahat sürerken diğer tarafta da sefalet olmaktadır. Nakıs istihdamda denge oluşmaktadır. Keynes'in keşfettiği bu hastalığa çere olarak karşılıksız para mekanizması getirilmiştir. Bunun kaynağı insanın değil de sermayenin merkez alınmasıdır. Yani gaye insanlara iş bulma olmayıp işe insan bulmadır; Sınıflı topluluklarda insanlar ikiye ayrılmakta, bir kısım insanlar eşya için diğer kısmı ise eşya onlar için olmaktadır. Serbest rekabet içinde emeği koruma yerine tekel içinde sermayeyi koruma düzeni bu hastalıkların kaynağı olmaktadır (88).

d) İSRAF

İsraf emeğin ve eşyanın yerinde kullanılmaması demektir.

Bin lira harcanması gereken bir yerde beş bin lira harcanıyorsa israf var demektir. Bir iş on işçi ile yapılabilirken yirmi işçi ile yapılıyorsa, insanların ihtiyacı olan yemek hayvanlara veriliyorsa israf var demektir. Bir ekonomide, arz ve talep dengesi tekel veya enflasyon nedeniyle bozulmuşsa artık israf kaçınılmazdır. Devlet müdahalesi israfın kendisidir. Zorunlu ve primli sigorta böyledir. Paranın bir marjinal kullanım yeri vardır. Bunu sahibi karar verip kullanır. Zoraki tasarruflara gidilince, insanlar yemek yeme yerine ilaç almaya zorlanmış olurlar (89).

e) GÖSTERİŞ

Tüketimler insan ihtiyaçlarının giderilmesi içindir. Oysa gösteriş ekonomisinde ise kişiler aç kalsalar bile gösteriş harcamalarını tercih ederler. Ekonomi ihtiyaçları giderme yerine, gösteriş yarışı için çalışmaya başlar. Bu da topluluğun bedenî ve ruhî sağlığını bozar (90). Toplulukların büyümesi, birbirini tanımayan insanların çoğalması gösterişi azaltacağına arttırır. "Ye kürküm ye" özdeyişinde de ifade edilen, gösteriş ekonomisinden başka bir şey değildir. Bu da sosyal çöküntülere neden olmaktadır.

f) SERBEST REKABET - TEKELLEŞME

Serbest rekabet bir taraftan en verimli çalışmayı sağlarken, diğer taraftan bir işi birçok kimse yaparak gereksiz girdilerin harcanmasına neden olur. Verim düşüklüğü ortaya çıkar. Buna çözüm tekelerde aranır. Tekel ise başka hastalıklara neden olur. Bu itibarla, rekabet imkânı olmayan sahaları serbest rekabete açmak da, tekel oluşturmak da hastalıktır (91).

g) ENFLASYON

Günümüzde enflasyon iktisadî alanda karşılaşılan en önemli sorunlardan biridir. Enflasyon üretici ile tüketici arasında me-

sajları taşıyan fiyatlarda anarşi doğurur. Bu da hangi malların ne miktarda ve kim tarafından üretilmesinin en ekonomik olmasını engeller, verimi düşürür. Bir borudan akan su eğer düzgün akıyorsa çok verimlidir. Türbilans denilen şekle yani çalkantılı akıntıya dönüşürse verim çok düşmektedir. Ekonomide de fiyat çalkantıları verimi düşürmektedir. Böylece gereksiz mallar üretilmekte ve gerekli mallar üretilmeyerek israf yapılmaktadır. Enflasyonun ana kaynağı faizdir. Faiz maliyetleri yükseltip enflasyona neden olmakta, enflasyon da faizi zorlamakta böylece fiyat çalkantısı ortaya çıkmaktadır (92).

h) DÜŞÜK VERİM

Çalışan insanların işi en verimli şekilde yapmaları gerekmektedir. Bunun için bir emekçinin fazla çalışmasından ziyade dikkatli ve verimli çalışması gerekmektedir. Günümüzde işçi sabit ücret aldığı, verimli çalışması kendisine yarar sağlamadığı için, verimsiz çalışmakta, hatta kasten verimi düşürmektedir. Bazan götürü verilen işlerde, işçi iki misli üretim yapmaktadır(93).

i) BOŞ KAPASİTE

Serbest rekabet ve plansız ekonomi nedeniyle gereksiz iş yerleri tesis edilmekte, sonra o sektörde işçi bulunmadığından veya o mala ihtiyaç olmadığından boş kalmakta ve ekonomik imkânlar israf edilmektedir. Bir taraftan boş işçi bırakmamak esas olmakla beraber, diğer taraftan boş iş yerlerinin asgariye indirilmesi de gerekmektedir. Bunu yeterince gösteren bir gösterge bugünkü ekonomilerde bulunmamaktadır. Oysa şirketin hisse senetleri sektörün getirisi ile değerlendirilmeli ve bu suretle hangi sektörde yeni yatırımlara ihtiyaç olduğu bilinmelidir. Bunu da, tekel rejimi ile dengesiz kredi rejimi önlemektedir. Kredi nereye açılırsa yatırım oraya yapılmakta, bu da boş kapasitenin doğmasına neden olmaktadır (94).

j) SINIFLAŞMA

Günümüzde uygulanan iktisadî politikalar sınıflaşmaya neden olmaktadır. Topluluk, zengin ve fakir sınıflara ayrılmakta, zenginler alacaklı fakirler borçlu hale getirilmektedir. Bu da zengin sınıf için israfa yol açmaktadır. Bu sınıflaşmaya neden olarak faiz kadar gelir vergisi de gösterilebilir. Gelir vergisi sistemi vergiyi tüketiciye yıkmakta, zenginden vergi almamaktadır. Çünkü üretici ve tüketiciden elde edilen gelir, devletle tüccar arasında paylaşmakta, servet her zaman artmakta hiç eksilmemektedir (95).

k) İSTİSMAR - SÖMÜRÜ

ka) GENEL OLARAK

Bir toplulukta yetenekli olup çalışanların kazanması ve zengin olması kadar doğal bir şey yoktur. Bu gerçek doğal kabul edilmediği takdirde insanın çalışma azmi, tasarruf gayreti ve teşebbüs yeteneği ihmal edilmiş olur. Ancak bu başkalarının hakkını gasp etmeye, zengini daha çok zengin etmeye neden olmamalıdır. Örneğin emek yerine krediyi zengine vermek veya zenginden vergi almamak böyledir.

kb) EMEK İSTİSMARI

Emek sahibi aç ve işsiz bırakılırsa ister istemez ucuz çalışmak zorunda kalır ve istismar edilmiş olur. Bu da bir hastalıktır. Zira arkasından sendikalar hareketler başlar, grevler, isyanlar ve ihtilâller olur. Bunun nedeni kredinin işverene verilmesidir. Böylece istenen insan patron yapıp halk ona köle haline getirilmektedir (96). Bunu önlemek için, krediyi çalışana vermek ve çalıştıran işveren borçlandırılarak işçiye ödeme yapmak gerekir. Böylece işçi ile işveren eşit hale getirilir ve istismar önlenmiş olur. Konu üzerinde ileride ekstrapolasyon ayırımında durulacaktır.

kc) PİYASA İSTİSMARI

Günümüzde malı üretip satma işi ekonominin en zor problemi hale gelmiştir. Tüccar bankadan kredi almakta, bununla bütün malları kapatmakta, sonra da istediği fiyatla satmaktadır. Böylece tekel yoluyla hem üretici hem tüketici istismar edilmiş olmaktadır. Üretici malı tekele satmak, tüketici de tekelden almak zorunda bırakılmaktadır (97).

kd) VERGİ YÜKÜ

Günümüzde hükümetler masrafların arttığından bahisle ve egemenlik hakkının bir gereği kabul ederek vergi koyabilmektedirler. Gelir vergisinde olduğu gibi vergiler baskı altında bulundukları sermaye lehine konulmakta, dar gelirli birer biraz daha ezilerek nefes aldırılmamaktadır. Avukat ve muhاسبleri çalıştıramayan vatandaşlar ezilmekte, buna karşılık avukat ve muhاسبler arasında vergi kaçırmayı başaranlar patron olmaktadır. Yani vergi iki türlü istismar aracı olmaktadır. Haksız vergi sistemiyle yöneticiler halkı istismar etmekte, zenginler ise vergi kaçırarak devleti sömürmektedirler (98)

ke) SOSYAL GÜVENLİK - S İGORTA YÜKÜ

Sosyal güvenliğin sağlanması için oluşturulan sigorta kurumu zorunlu prim sistemiyle bir istismar aracı olmaktadır. Hasta olanları tedavi etmemekle kurum halkı, hasta olmayanlar da kendilerini hasta göstererek kurumu sömürmektedirler. Hastaneler yapay hastalar ile işgal edilmekte, dışarıda ise tedavi için hastalar sıra oluşturmaktadırlar. Bunun nedeni sosyal sigorta kurumunun tek olması ve zorunlu prim sistemidir (99).

1) DEĞERLENDİRME

Günümüz dünyasında karşılaşılan sorunların çözilemeyi-

sinin birçok nedeni vardır. Ancak bunların başlıcaları olan "emek faktörü"nün kabul ediliş biçimi ile "faiz" üzerinde biraz daha durmak istiyoruz.

"Emek faktörü"nün bir iktisadî girdi olarak kabulü doğru olmakla beraber, bu girdinin diğer girdilerden ve özellikle mal ve sermayeden farklı bir niteliği vardır. İşte başlangıçta bu farkın üzerinde durulmamış ve hatta ihmal edilmiş olması, bu kadar önemli ve büyük gelişmelerin sağlanmasına rağmen, iktisadî ve buna bağlı sosyal sorunların çözümünde yetersiz kalınması sonucunu doğurmuştur. Bilindiği gibi emek, maldan tamamen farklı bir üretim faktörüdür. Emeğin fiyatının serbest piyasada teşekkül etmesi mümkün olmadığı gibi, böyle bir fiyat oluşumunun savunulması tutarlı da değildir. Malın miktarı ile marjinal faydası arasında, yukarıda değinildiği gibi, ters ilişki vardır. Miktarının artmasıyla sağlanan yarar azalacağından arz ve talebe göre mal fiyatları serbest piyasada daha düşük seviyede oluşur. İnsan, ihtiyacından fazla olan malı satarak gelir elde eder. Kendisi için marjinal faydası yüksek olan malı satın alır. Oysa emek mal gibi değildir. Emek miktarı ile marjinal faydası arasında ters ilişki sözü konusu değildir, insan emeğini, mala ihtiyacı olduğu için satar. Emeğini satarak elde ettiği gelirle piyasadan mal satın alır. Satılan emek, hem üretim faktörü olarak mal arzını arttırır hem de ücret ile piyasaya arz edilen mala karşı talebi belirler. Bu nedenle emeğin fiyatı olan ücretin tamamen serbest piyasa mekanizmasıyla belirlendiği görüşü tutarlı olmamıştır. 18 ve 19. yüzyılda klasik düşüncenin ücretle ilgili teorik yaklaşımları doğrultusunda uygulanan politikalar, toplumsal sefaletlere yol açmış, talepteki daralmalar iktisadî bunalımlara neden olmuştur (100).

İktisadî bakımdan ortaya çıkan sorunların nedenlerinden bir diğeri "faiz'dir. Büyük sermaye hareketleri ve tekelleşmeler tüccar mübadelesi döneminde başlamıştır. Ancak bu dönemde büyük dinlerin faizi yasaklaması ve uygulanan sermaye vergileri tekelleşmeleri belli ölçüde önlemiştir. Bu tedbirler sermaye birikimini önlediğinden, emek mübadelesi döneminde dinlere karşı

savaş açılmış ve faiz meşru hale getirilmiştir. Faiz yolu ile altın ve gümüş önce tüccarın elinde toplanmış ve ticarî kapitalizm doğmuş ve tüccar bununla yatırım yaparak sanayi inkılâbının doğmasına neden olmuştur. Faiz ikinci aşamada halkın elindeki taşınmazları sanayicinin tekelinde toplamış ve sanayi kapitalizmi meydana gelerek sanayi inkılâbı tamamlanmıştır. Faizin halkın elinden alacağı bir şey bırakmaması üzerine kağıt para sistemi doğmuş ve bu da bankalar egemenliğini doğurmuştur. Kağıt paranın basımının kolay olması enflasyonu, enflasyon da yüksek faizi zarurî kılmıştır. Böylece halkıyoksullaştırmıştır. Faiz kendi ülkesinde sömürecek alan daralınca, uluslararası sahaya sıçramış ve dış borçlar sorununun da ortaya çıkmasına neden olmuştur (101).

3) ÇATIŞMALAR

a) GENEL OLARAK

Günümüzde iktisadî bakımdan temel kabul edilen var sayım "çıkarcı çatışması" dır (102). Çağımızda bu var sayımın hastalık olarak düşünülmesi bir tarafa, tedavi ve çözüm olarak kabul edilmektedir. Çıkar çatışması dengede konumunda var olduğu sürece hastalık sayılmaması veya hastalığın anlaşılabilmesi doğal karşılanabilir. Bu durumu barış dengesi için silahlanmaya benzetebiliriz. Ancak bunun önemli bir tehlikesi vardır; denge bozulduğunda çatışma tarafları mahveder. Eski Doğu uygarlıkları "çıkarcı paralelliği" ilkesine dayanıyordu. Çağımızın uygarlığı tersine çıkar çatışmasına dayanmaktadır. Çöküş anı beklenmedik zamanda olabilir. Bize göre çıkar çatışması yerine çıkar paralelliği daha sağlıklı bir ilkedir. Bu nedenle çıkar çatışması ilkesini yapısal bir bozukluk olarak kabul ediyor ve bir hastalık sayıyoruz.

b) İKTİSAT SİYASET ÇATIŞMASI

Sermaye daima her şeye hakim olmak ister. Devamlı olarak mevzuatın kendi çıkarlarına göre düzenlenmesini ve görevlilerin de kendi çıkarlarına göre karar almasını sağlamaya çalışır. Bir çok sermayedar, bu sayede zengin olmuştur. Sermaye bunu devlet memurlarına rüşvet vererek sağlamaya çalışır. Diğer taraftan çoğunluğa dayalı demokrasilerde sermaye kendi doğrultusunda olanları destekler; seçimlerde kullanılan para sayesinde istenen parti iktidar yapılır. Bunlar iktidarda iken hep kendi istekleri istikametinde karar almalarını isterler. Bu her zaman mümkün olmaz. Olmaz, çünkü seçenlerin seçilenler üzerinde baskıları vardır. Devlet görevlileri yaptıklarından doğrudan doğruya sorumludurlar. Böylece sermaye ile yönetim arasında çatışma sürüp gider. Yöneticiler de adil davranamaz duruma düşerler; bu da ekonomiyi bozar. O halde gayri meşru yollardan yapılan birtakım yolsuzluklarla elde edilen kazançlara dayanan ekonomi hiçbir zaman sağlıklı bir ekonomi değildir. Hastadır. Varlığının bir parçası olan devletini yıkar, kendisi de yıkılıp gider.

İki veya daha fazla kurum veya kuruluş arasında çatışma olduğunda iki tarafın da eksiklikleri olabilir, burada iktisadın toplumu oluşturan diğer temel sosyal kurumlarla çatışmalarına işaret edeceğiz.

c) İKTİSAT- İLİM ÇATIŞMASI

Günümüzde iktisat, kendi kurallarına dayalı, matematikle hesaplanan bir ilim haline gelmiştir. Bununla beraber henüz ilme dayalı bir ekonomi sistemi kurulabilmiş değildir. Herkes bugünkü teknolojiyi kullanmakta, betonarme hesaplarını yapmakta, ancak ekonomide ilmin verilerinden hâlâ yararlanmamaktadır. Düzenlemeler siyasîlerin keyif ve isteklerine göre yapılmaktadır. Ekonomi ilimden yeterince yararlanmamaktadır. Sermayedarlar, ekonomiyi çarpıtmakta; faizli düzeni yürütmek için enflasyonun asıl nedeni olan faizi gizleyerek başka sebepleri saydırmaktadır-

lar. İlim adamları ise gerçeği ortaya koyma çabası içinde olduklarından çatışma başlamaktadır.

Bir masada kumarın devam edebilmesi için oyuncuların elinde imkânın olması gerekir. Eğer bütün para bir kumarcının eline geçmiş ise artık oyun biter. Ama oyunun bitmesi kumarhanenin kapanması demektir.

Bu nedenle, sermayeleri bitenlere borç verilir ve kumar devam eder. Eğer borç geri talep edilmese kumar sonuna kadar sürüp gider. Ama borç talep edilirse işte o zaman kavga başlar. Kapitalist ekonomide durum buna benzer. Önce faiz altınları tekellerde toplar, sonra altınlar biter, bu defa mülkler tekellerin eline geçer. O da bitince sömürgeciliğe gidilir. Dünya savaşları olur. Sonra anlaşma yapılarak her taraf birlikte sömürülmeye başlanır. Ancak oradaki imkânlar da bitince veya bir devleti sömürme imkânı kalmayınca, faizi beslemek için karşılıksız para çıkarılır, karşılıksız para enflasyonu, enflasyon faizi doğurur. Bu da fiyat anarşisini ortaya çıkarır; işsizliğe ve açlığa neden olur. İşte ekonomik hastalıkların temeli dış borçlar ve enflasyondur. Bunun da ana kaynağı faizdir. Ancak her ülkede ilim adamlarının ortaya koydukları bu gerçekler değerlendirilemez ve ülkelerin ısrabı ve yıkılışı anlamında da olsa ilim ile ekonomi arasında çatışma sürüp gider.

d) İKTİSAT DIN ÇATIŞMASI

Kuvvetlinin üstünlüğüne dayanan, zengin daha çok zengin olmasını öneren bugünkü düzen, din ile karşı karşıyadır; çatışma içindedir. Dinler genelde bütün insanları, Tanrı'nın kulları olduklarına, onun merhametine layık bulunduklarına ve herkesin insanca yaşama hakkı bulunduğu inandırır ve her türlü kuvvet üstünlüğüne ve kuvvetlinin zayıfı ezmesine karşıdırlar. Bu da sermaye ile din adamlarının arasını açmıştır. Sermaye sahipleri din adamları ve dinleri, faizi kötülerlerinden dolayı gericilikle itham etmekte, faizin ve sömürünün bugünkü sermaye birikimine ve dolayısıyla bugünkü ağır sanayi doğumuna ve uygarlığın gelişimine neden olduğunu (103), sömürü varsa da onun getirdiği re-

fahın unutulmaması gerektiğini ileri sürmektedirler. Sermayenin bu savı belli ölçüde haklıdır ve ticarî ve sanayi kapitalizminin doğmasına kadar bu yararları sağlamıştır; faiz yararlı olmuştur. Şimdi ise faiz sadece iç ve dış borçlarla ekonomiyi çökertmekte ve fiyat anarşisini meydana getirmektedir. Artık zararlı olmaya başlamıştır. Bu nedenledir ki 19. asırda ve 20. asrın ilk yarısında çöken dinler şimdi yeniden canlanmaya başlamış ve sermaye çökmeye yönelmiştir. Faize dayalı bir ekonomi hastalıklarla malul olduğu gibi sömürüye dayalı ekonomi de artık sağlıklı değildir.

e) İKTİSAT İKTİSAT ÇATIŞMASI

Günümüzde Batı uygarlığı çıkar çatışmasına dayanmaktadır. Serbest rekabet ilkesi içinde herkes yarışır; böylece sağlamlar ayakta kalır; sakatlar elenir; gelişme ve ilerleme devam eder (104). Böylece yine bunların anlayışına göre ekonomide firmaların birbirleriyle çatışması hastalık değil, doğal gelişmenin sırrıdır. Bu anlayış da elbette savunulabilir bir anlayıştır. Ancak yarışma ile çatışmayı ayırmak gerekir. Usûlüne göre oynanan oyun elbette bir yarıştır ve zevkle seyredilir. Daha iyi futbol için şarttır. Ancak eğer oyuncular birbirlerini sakalamaya başarlarsa artık oyun devam edemez. Ekonomide yarışmanın sağlanması için tekelin oluşmaması gerekir. Dolayısıyla tekel oluşmadan önce çok yararlı olan serbestlik ve rekabet, tekel oluşuktan sonra artık karşı oyuncu kalmadığından bitecek ve çöküş olacaktır.

Haksız rekabet sadece tekellerden ileri gelmez. Siyâsete hakim olan sermaye, devleti kendi çıkarlarına doğru harekete geçirir ve serbest rekabet ortadan kalkar. Devletin yapısı da bozulur. Haksız rekabet sağlıklı rekabetten farklıdır. Bir insan çalışır, yorulur, bu nedenle halsiz hale gelebilir. Bu normaldir, hastalık değildir. Birde hasta olur, bitkin olur, bu da yorgunluktur ama bu defa hastalıktır. Hiçbir hasta uzun zaman yaşayamadığı gibi bu hastalıklara müptela ekonomi düzeni de uzun süre ayakta duramaz.

f) DEĞERLENDİRME

İnsanlık işçilik aşamasında da, yukarıda açıklandığı üzere, giderek artan ve çoğalan sorunlar ile karşılaşmaya başlamıştır. İnsanlık bu sorunların da üstesinden gelecektir. Ancak bu sorunları çözerken tarihi aşamaların iyice belirlenmesi, şu anda bulunulan noktanın tesbit edilmesi ve gelecek ile ilgili tahminlerin ileri sürülmesi gerekmektedir. Bir başka deyişle eskimiş ve ömrünü doldurmuş usul ve teknikler yerine, yeni arayışlar içinde olunması ve yeni sistemler üretilmesi şarttır. Burada ekstrapolasyon yöntemi ile gidiş hakkında görüşlerimizi ortaya koymaya çalışacağız. Nitekim, bu konu ile ilgili alternatifler ileri sürülmeye başlanmıştır (105). Ortaya atılan alternatifler arasında "ortaklık sistemi" de vardır. Burada şimdi, bu ekonomik sistemin var sayımlarını ve iktisadî kurumlarını ortaya koyacak ve karşılaşılan sorunların bu sistemde nasıl çözüleceğini göstermeye çalışacağız.

D- GIDIŞ - EKSTRAPOLASYON

1) GENEL OLARAK

TARİHÇENİN DEĞERLENDİRİLMESİ: İnsanlar her aşamada karşılaştıkları sorunları çözümlemek ve ihtiyaçlarını karşılamak için işbirliği yapmışlar ve ortak hareket etmişlerdir. Günümüze kadar geçirilen yedi aşamada iktisadî kurumlar farklı etkenler tarafından belirlenmiştir. Son aşamada emeğin ücret karşılığı çalışması ve hasıladaki payının bu şekilde belirlenmesi önemli gelişmelere neden olmuştur. Ancak bu aşamada zamanla karşılaşılan sorunların çözülmesinde yetersiz kalınmış, hatta giderek sorunların artması durumuyla karşılaşmıştır. Acaba bu aşamadan sonra insanlık nasıl bir gidiş ile karşılaşacaktır? Bu sorunun cevabına geçmeden önce bulunduğumuz noktayı belirle-

mek bakımından şimdiye kadar geçirilen iktisadî dönem ve aşamaları bir tablo halinde göstermek istiyoruz (Tablo. 5) (Bak: Şekil. 2 s. 246).

Tablo.5) İktisadî aşamalar
#1 - KAPALI EKONOMİ
*1-TÜKETİM MALLARINDA MÜLKİYET
1)TOPLAYICILIK(MEYVACILIK)
2) AVCILIK
*2- ÜRETİM ARAÇLARINDA MÜLKİYET
3)ÇOBANLIK
4)ÇİFTÇİLİK
#2-PİYASA EKONOMİSİ:
*3- MAL MÜBADELESİ
5)DOĞRUDAN MÜBADELE
6)ARACIMÜBADELESİ
4-EMEK MÜBADELESİ
* GÜNÜMÜZ 7) İŞÇİLİK
*EKSTRAPOLASYON 8)ORTAKLIK

TABLO 5'İN AÇIKLAMASI: Tabloda iktisadî gelişmeler kapalı ekonomi ve piyasa ekonomisi olarak gösterilmiştir. Kapalı ekonomi dönemi, tüketim mallarında mülkiyetin geliştiği toplayıcılık ve avcılık aşamaları ile üretim araçlarında mülkiyetin olduğu çobanlık ve çiftçilik aşamalarına ayrılmıştır. Piyasa ekonomisi dönemi ise, mal mübadelesi ve emek mübadelesi olmak üzere iki aşamaya ayrılmıştır. Mal mübadelesi aşaması doğrudan mübadele ve aracılı mübadele, emek mübadelesi aşaması ise işçilik olarak gösterilmiştir. Emek mübadelesi aşamasının bir

diğer safhası olan "ortaklık", geleceğin ekonomik düzeni olarak yazılmıştır. İnsanlık ister nüfusun artması isterse ihtiyaçlarının karşılanamaması nedenleriyle olsun karşılaştığı sorun ve çıkmazları, keşfettiği ve geliştirdiği yeni üretim metod ve teknikleri ile çözmüş ve hayatını sürdürebilmiştir. Ekonomik dönem ve aşamalar yeni üretim teknik ve kurumlarının belirgin özellikleri ile adlandırılmış, üretimi artırmanın yolu bu gelişmelerle sağlanabilmiştir.

İnsanların, karşılaştıkları sorunları çözmek ve ihtiyaçlarını karşılamak için her aşamada işbirliği yaptıkları bilinmektedir. Günümüze kadar geçirilen aşamalarda, iktisadî kurumlaşma ihtiyaçların karşılanmasına ve sorunların çözümlenmesine göre belirlenmiştir. Acaba işçilik aşamasının ortaya çıkardığı sorunlar nasıl çözülecektir? Emek faktörünün sömürülmesi nasıl önlenecektir? Marx'ın da belirttiği gibi tekelleşmelere neden olan "faiz" ve "kâr" kurumu (106) olmadan sermaye birikimi nasıl sağlanacaktır? Acaba gidiş ne olacaktır? Geleceği tahmin edilen ortaklık sisteminin var sayımlarını ve iktisadî kurumlarını belilemeden önce ortaklık kavramını biraz açmak istiyoruz.

ORTAKLIK KAVRAMI: İnsanlar tarih boyunca büyük işleri başarabilmek için iki yola başvurmuşlardır 1- Doğu uygarlıklarında bu gibi işleri ortaklıklar oluşturmak suretiyle çözmüşler; 2- Batı uygarlıklarında ise başlangıçta kölelik sistemini, daha sonra da işçilik sistemini kullanmışlardır. Bugün işçilik sisteminin sorunları sebebiyle Batı'da dahi ortaklık sistemine doğru gidilmeye başlandığı görülmektedir. Az gelişmiş ülkelerde işçilere yeterince güvence sağlanamadığından ve fiyat ile ücret arasındaki denge kurulamadığından dolayı ortaklık sisteminin yavaş da olsa geliştiği gözlenmektedir. Örneğin, ücretli şoför çalıştırma yerine arabayı taksitle ona satın, arabanın ömrü bitince yenisini satma sistemi özellikle ülkemizde revaçta olan bir uygulama haline gelmiştir. Böylece sermayedarlar küçük özel mülkiyetlere doğru kaymayı tercih etmektedirler. Fason işçilik ve parça başına ücret

uygulamaları, hele bunların evlerde ve küçük imalathanelerde yaptırılması, işçiliğin terk edilerek ortaklık sistemine gidişlerin işaretleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde ziraatta ve meyvacılıkta ortaklık sistemi halen revaçta olan uygulamalardır. Zeytinyağ tesislerinin işletilmesi, un değirmenlerinin çalışması hep bu sisteme göredir. Bütün bunlar göstermektedir ki, insanlık ortaklık sistemine yabancı değildir.

Diğer taraftan 19. yüzyılın başından beri üretim, dağıtım ve mübadele faaliyetlerini düzenleyen çeşitli ortaklıklar da kurulmuştur; kurulmaktadır. Şirketler, kooperatifler, vakıflar, dernekler ve benzeri kuruluş şeklindeki bu ortaklıklar 20. yüzyılın ilk yarısından beri oldukça artmıştır. İnsanlar yeni bir aşama olan ortaklık dönemine geçişi sağlayacak kurumlaşmanın alt yapısını teşkil edecek bir bilgi birikimine sahip olmaya başlamışlar, çıkar çatışması yerine çıkar paralelliğine dayanan sistemleri arar hale gelmişlerdir (107). Bu alanda yeni teorilere geçmeden önce, özellikle 19. yüzyılın sonlarına doğru ileri sürülen sosyalizm üzerinde kısa bir değerlendirme yapmak istiyoruz. Sosyalizm,, işçilik aşamasında emeğin gelir dağılımındaki aşırı dengesizlik ve tekelleşme eğilimlerinin artması gibi sorunlara çözüm getirmek için geliştirilmiş bir düşünce ve sistemdir. Ancak bu sistemin uygulandığı ülkelerde, işçiler üretim araçlarına ortak edilmedikleri gibi, üretim faaliyetlerinde de iradelerini serbestçe yansıtabilecekleri karar mekanizması kurulamamıştır. Bu nedenlerle sosyalizmi, geleceği tahmin edilen ortaklık ekonomisinin değil, kapitalizm gibi işçilik aşamasının bir gelişmesi olarak değerlendiriyoruz (108).

Gelecekteki aşamada, iktisadî yapılanmayı ve kurumlaşmayı "ortaklık" ilkesi belirleyecektir (109). Buradaki ortaklık kavramından, toplulukları oluşturan bireyler ve sosyal grupların ihtiyaçlarını karşılamaları için kendi istekleriyle işbirliği yapmaları ve serbest anlaşmalarla aralarında dayanışmayı gerçekleştirmeleri anlaşılacaktır.

Bu kısa açıklamalardan sonra ortaklık ekonomisinin var sayımlarını ve iktisadî kurumlarını ortaya koyabiliriz.

2) ORTAKLIK AŞAMASI

a) GENEL OLARAK

Geleceği tahmin edilen "ortaklık aşaması" belli var sayımlara dayanacaktır. Bu düşünce ve görüşlerin doğruluğu ve tutarlılığı bu var sayımların gerçekleşmesine bağlı olduğundan her zaman eleştiri ve tartışmalara açıktır. Şimdi bu var sayımlar üzerinde duracağız (110).

b) VAR SAYIMLAR

ba) ÇIKAR PARALELLİĞİ VAR SAYIMI

Günümüzde bireylerin, sosyal grupların, sosyal kurumların, devletlerin, devlet topluluklarının birbirlerine arz ve talep bakımından, bağımlılıkları giderek artmaktadır. O halde bunlar arasında çıkarları çalıştırma yerine, çıkarları paralel hale getirecek sistem ve kurumları önermek gerekir. Toplamı sıfır olan oyun kuramı gereğince, çıkar çatışmasında taraflardan biri kazanırken diğeri kaybetmekte ve taraflar arasında savaş süreklilik kazanmaktadır. Başlangıçta kazanan taraf kârlı gibi gözükmekte ise de, kaybeden tarafın gelirindeki sürekli düşüş alım gücünü düşürmekte ve sonuçta talebin daralmasına neden olmaktadır, bunun sonucunda kısa dönemde kâr etmiş olan taraf, uzun dönemde zararlı hale gelmektedir. Bu nedenle ortaklık ekonomisinde çıkar çatışması değil, çıkar paralellliği var sayımı esas alınacaktır.

bb) FIRSAT VE İMKÂN EŞİTLİĞİ VAR SAYIMI

Ortaklıklar fırsat ve imkân eşitliğinin sağlandığı bir ortamda kurulabilir ve gelişebilir. Rekabet de ancak fırsat ve imkân eşitliğinin bulunduğu bir yerde gerçekleşebilir. Bu nedenle, gelecekte devlete düşen görev, taraflar arasında bu var sayımın gerektirdiği ortamı hazırlamak olacaktır.

bc) NİMET KÜLFET EŞİTLİĞİ VAR SAYIMI

Bir ekonomide, iktisadî faaliyetlere katılıp külfet yüklenenlere, katıldıkları külfet oranında karşılık verilmesi gerekir. İktisadî faaliyete katılıp külfeti yüklenenlerin hasıladan yeterince ve karşılıkları oranında yararlanmadıkları takdirde, tarafların serbest iradeleriyle işbirliği yapabilmeleri ve ortaklık kurabilmeleri mümkün değildir. Yani, üretimin külfetine katılanlar, hasılanın nimetinden hakları olan payı alamadıkları bir iktisadî ortamda piyasa mekanizması oluşamaz; piyasa tekellerin eline geçer. Bu nedenlerle gelecekte piyasa mekanizmasının oluşması ve piyasanın tekellerin eline geçmemesi için nimet külfet eşitliği var sayımı kabul edilecektir.

bd) MİKRO DÜZEYDE SERBESTLİK VE MAKRO DÜZEYDE DEVLET MÜDAHALESİ VAR SAYIMI

İnsan kendi çıkarını düşünen ve bilen bir varlıktır. Ancak bunun için yetenek ve imkânlarını serbestçe kullanması gerekir. Bu nedenle, ortaklık sisteminde, mikro düzeyde üretime yönelik kararlara devlet tarafından müdahale edilmeyecek, iktisadî kurum ve kurallar, tarafların serbest irade ve rızaları ile gerçekleşecektir. Birey istediği malı maliyetine katlanarak üretecek ve fiyatını kendisi belirleyecektir. Devlet mikro düzeyde kişisel kararları sınırlayacak biçimde her hangi bir engel koymayacaktır. Kararların sonunda doğacak kâr veya zarar bu düzeyde birey veya firmaya ait olacaktır. Devlet makro düzeyde yaptığı planlar ile yönlendirici politikaları belirleyecek ve müdahalesi ancak bu suretle olacaktır. Bu müdahalenin amacı, toplumu teşkil eden birey, grup ve ortaklık çıkarlarının genel çıkarla uyumunu sağlamak olacaktır. Kamusal kaynakları kullanmada imtiyazlara sahip birey ve kuruluşların bulunduğu bir ortamda tekeli eğilimlerin artması kaçınılmazdır. Bu nedenle, her türlü imtiyaz kaldırılacaktır. Ortaklık aşamasına sayılan bu var sayımların gerçekleşmesi ile geçilecektir. Bu var sayımların yeterince sağlanamadığı gü-

nümüz toplumlarında, kurulmuş ortaklıkların iktisadî işlevleri sınırlı kalmakta ve tekelleşmeler zorunlu olmaktadır.

c) İKTİSADÎ KURUMLAR

ca) DEVLET MÜDAHALESİ - PLANLAMA

Ortaklık aşamasında devlet serbest rekabetin sürekliliğini sağlayan ve tekelleşme eğilimlerini önleyen bir işleve sahip olacaktır. İktisadî faaliyetler serbest anlaşmalar ile sağlanacak, mikro düzeyde her hangi bir müdahale söz konusu olmayacaktır. Devletin buradaki en önemli işlevi planlama olup sınırlama veya müdahale ancak bu yolla ve makro düzeyde yapılacaktır.

cb) KAMU SEKTÖRÜ - ÖZEL SEKTÖR AYIRIMINDA KRİTER

Ortaklık ekonomisinde, tekelleşmenin önlenmesi ve serbest rekabet ortamının sağlanabilmesi için devlete düşen görev açık ve net bir şekilde belirlenecektir. **Devlet, miktarının artışı ile marjinal faydası arasında ters ilişki bulunmayan hizmet ve malların üretimini vakıf statüsü içindeki kuruluşlarla gerçekleştirecektir.** Bunun nedeni, bu tür mal ve hizmetlerin fiyatının serbest piyasa mekanizması ile sağlanamamasıdır. Örneğin bir PTT hizmeti ile ulaşım hizmetleri ve kredi mekanizması böyledir. Devlet bu hizmetlerin yapılmasını özel sektöre devredemeyecektir. Aksi nitelikli olanların, yani miktarı artmakla marjinal faydası azalan malların üretimini ise tamamen özel kesime terk edecektir. Bu malların fiyatının piyasada serbestçe oluşması asıl kabul edilecektir. Özel firmaların devlet karşısında rekabet gücünün olamayacağı ve bu tür malların devlet tarafından üretilmesi serbest piyasa mekanizmasının işleyişini aksatacağından dolayı, devletin bu tür malları ne üretmesi ne de pazarlaması düşünülebilir. Örneğin devlet, bir bez veya şeker üretimini ve pazarlamasını yapamayacaktır. Yani devlet iktisadî hayata genel hizmet götürmenin di-

şında bir işleve sahip olmayacak, bu genel hizmetin içinde alt yapı da bulunacaktır. Bir şey alt yapı ve daha geniş bir ifade ile genel hizmet kabul edilirse, o iş sadece devlete ait olacaktır.

cc) SENET PİYASASI - BORSA

Ortaklık aşamasında iktisadî faaliyetlerin kalbi her çeşit senedin alınıp satıldığı "borsa" olacaktır. Borsa, arz ile talep arasındaki dengeyi dört piyasa ile sağlayacaktır. Bunlar mal, para- kredi, emek ve sermaye piyasaları olacaktır. Üretim tüketim dengesi bu piyasaların işlevlerini yerine getirmesiyle sağlanacaktır.

MAL PİYASASI: Bu piyasa tamamen serbest olarak işleyecek, devlet doğrudan bu piyasaya müdahale edemeyecektir. Burada geçerli olan arz ve talep kanunları olacaktır.

PARA - KREDİ PİYASASI: Para basımı devlete ait olduğundan bu piyasada arz ve talep kanunları işleyemez ve dolayısıyla serbest piyasa dengesi sağlanamaz. Ayrıca kredi piyasasına sahip olanlar, aynı zamanda diğer piyasaları, yani mal, emek ve hizmet piyasalarını da ele geçirirler. Bu nedenlerle, ortaklık ekonomisinde para- kredi piyasası tamamen devletin denetiminde olacaktır.

EMEK PİYASASI: Bu piyasanın sağlıklı işleyebilmesi için, önce herkesin yaşamasında gerekli geçim miktarı, devlet tarafından garanti edilecektir. Bir işçinin aç kalma tehlikesi ile karşı karşıya olduğu ortamda serbest pazarlık şartları oluşamaz, işsizlik sigortası veya kurulacak dayanışma ortaklıkların yolu ile işçiye yaşamını devam ettirebilme imkânının tanıdığı bir ortamda emek piyasası serbest anlaşmalar ile oluşabilir. Diğer taraftan iktisadî girdi olması nedeniyle emeğe kredi verilecek ve bu sistem geliştirilerek serbest anlaşma sistemi tamamen kurulmuş olacaktır. İşverene kredi çalıştıracağı işçi sayısına göre verilecek ve böylece emek serbest pazarlık ortamına tam olarak kavuşacaktır.

SERMAYE PİYASASI: Sermaye malları devletin makro düzeyde belirleyeceği planlamaya göre, sermaye oluşumunu geliştirecek biçimde kullanılacaktır. Neyin, nerede, nasıl üretileceği

makro hedefler ile belirlenecek ancak buna girişimciler karar verecektir. Çağımızda gelişen standartlaşma, ortaklık aşamasında daha da gelişecek, parçalardan oluşan bir malın tek firma tarafından üretilmesi zorunlu olmaktan çıkacaktır. Örneğin bir otomobil, standartlaşmanın yaygınlaşması nedeniyle binlerce küçük işletmenin yapacağı parçaların bir araya getirilmesiyle monte edilebilecektir (111). Ortaklık ekonomisinde standart sermaye malları senedi çıkarılarak halka yaygınlaştırılacak, üretime halkın katılımı bu suretle sağlanacaktır. Çok ortaklı büyük işletmelerin yanında küçük işletmelerin de varlıklarını sürdürebilmesi için gerekli önlemler makro düzeyde alınacaktır. Standartlama ve kalite kontrol hizmetleri vakıf niteliğindeki kuruluşlar tarafından yapılacaktır.

cd) İKTİSADÎ FAKTÖRLER VE BÖLÜŞÜM

KAVRAM: Her iktisadî sistem, temel iktisadî girdilerin işletmeye girmesi ve elde edilen ürünün paylaşılması bakımından farklılıklar ve özellikler arz eder. Ortaklık ekonomisinde dört temel girdi kabul edilecektir. Bunlar sırasıyla, "tesis", "emek", "ilk madde/döner sermaye" ve "genel hizmet" tir (112). Bu dört temel girdi bir araya gelerek işletmeyi oluşturacak, sonuçta elde edilen ürün, bu girdiler arasında anlaşmalara göre paylaşılacaktır(113)(Bk. Tablo. 6)

Tablo. 6) Ortaklık ekonomisinde iktisadî girdiler ve bölüşme

► %Kira Pavı	Tesis	Mülk Ortaklığı	İ
			Ş
► %Emek Pavı	Emek	Emek Ortaklığı	L
			E
> %Sermave Pavı	İlkmadde	Sermave Ortaklığı	T
			M
>%Gen.Hiz.Pavı Ortaklığı	Genel Hizmet	Hizmet	E

< -----PAY SENETLERİ <-----..HASILA ---->

TABLO 6'NIN AÇIKLAMASI:

TESİS: Bu paylaşımda tesisin aldığı pay kira olacaktır. Ancak kira sabit bir karşılık olmayıp anlaşmada belirlenen yüzde pay kabul edilecek ve zarara katılmayacaktır.

EMEK: Emek de anlaşmada belirlenen oranda ürünün yüzde ücret payını alacaktır. Emek, ne kadar çok üretimde bulunursa payı o oranda artacak, ancak ne kadar az üretirse eline geçen pay o oranda düşecektir. Emek, payını tesisin kirasında olduğu gibi aynı mal olarak alacaktır. Emek de zarara katılmayacak, ancak eline geçen pay az olabilecek veya üretilen malın değerinin düşük olması halinde ücreti az gelebilecektir. Bu taktirde dilediği iş sektörüne gidebilecektir. Günümüzde olduğu gibi emek sahibinin işverenin veya işyerinin kölesi haline gelmesi kalkacaktır. İşçinin sadakati sadece sözleşme sadakati ile sınırlı olacaktır. Yeterli kazançla sahip olamayan. Bir başka deyişle ortaklık payı alamayan işçi akdi feshedebilecektir. Günümüzdeki grev ve lokavt gibi çatışma ortamını arttıran kurumlara gerek kalmayacaktır.

SERMAYE: Bu kavram bugünkünden biraz farklı, tesiste işlenecek "ham madde - ilk madde"yi ifade edecek ve sadece döner sermaye karşılığı olarak kullanılacaktır. Sabit sermaye tesis kısmında kabul edilecektir. Ham maddeyi getirenler de yüzde pay alacaklar. Ürünü satarak kâr veya zarar edeceklerdir.

GENEL HİZMET: Genel hizmet ise, üretime doğrudan katılmayan, ancak üretilen malların değerlendirilmesine sebep olan işlemler kabul edilecektir. Ortaklık ekonomisinde bu hizmeti imtiyazlı veya özel ortak niteliği ile devlet görecektir. Devletin bu hizmetleri vakıf statüsündeki kuruluşlar yoluyla yapılacaktır. Kamusal hizmetler, envanter hizmetleri: insanlara, cemiyetlere, teşebbüslere ve mallara ait envanter hizmetleri; depolama hizmetleri: bilgi, belge, mal ve nakit depolama hizmetleri; kültür hizmetleri: basın, yayın, ulaştırma ve haberleşme hizmetleri; imar hizmetleri plan-proje, sağlık, tamir-bakım, güvenlik-koruma hizmetleri; hukuk hizmetleri: yazışma ve noter hizmetleri, tespit ve denetleme hizmetleri, soruşturma ve ispat külfeti hizmetleri, ha-

kemlik hizmetleri; dayanışma hizmetleri; ilmî, iktisadî, dinî ve siyasî dayanışma hizmetleri olarak kabul edilecektir. Devlet görmüş olduğu bu hizmetler karşılığında üründen bir pay alacaktır. Ortaklık ekonomisinde devletin iktisadî açıdan tanımı, "işletmelere genel hizmetiyle katılan ve bu hizmetlerin karşılığı olan payı alan imtiyazlı bir ortak" şeklinde yapılacaktır. Bu pay "vergi" kabul edilecek, oranı anayasal olarak belirlenecek, miktarın yükseltilmesi hükümetlere bırakılmayacaktır. Denk bütçe esası kabul edilerek gelecek nesillerin borçlandırılması önleneyecektir. Ortaklık ekonomisinde vergi devlet tarafından egemenlik hakkının bir gereği olarak değil, alt yapı ve ortak işleri gören ve bir hizmet karşılığında alınan pay şeklinde kabul edilecektir (Tablo. 6).

Bu paylaşımda girdileri teşkil eden her bir ortaklık, ayrı ayrı hükümlere tabi olacaktır. Bunlar kesinlikle birbirine karıştırılmayacaktır. Örneğin, mülk ortaklığının ortakları hasılayı sadece kira payı olarak alacaklar ve zarara katılmayacaklardır. Emek ortakları da aynı şekilde kendilerine düşen hasıla payını alacaklar ve zarara katılmayacaklardır. Sipariş getiren sermaye ortakları ise elde ettikleri hasıla payını satarken kâr veya zarar etmiş olacaklardır. Sermaye sahipleri tesis ve emek ortaklarının elindeki ürünleri pazarlıkla alabileceklerdir.

BÖLÜŞÜMDE ÖZELLİKLER: Ortaklık ekonomisinde, devlet de dahil her girdi işletmeye ortak olarak gireceğinden, paylaşım basit, seri ve kolay yapılabilir. Bu nedenle, ortaklık ekonomisinde girdilerin hasıladaki paylarını belirleyen "pay senetleri" çıkarılacaktır. Her pay sahibi hasıladaki payını belirleyen bu pay senetlerini dilediğine devredebilecektir. Bölüşüm bu suretle gerçekleşecek, el değiştirme basitleşecek ve taşıma külfeti olmayacaktır (114).

Ortaklık ekonomisi, halka yaygın bir sermaye hareketine sahip olacaktır. Bu sistemde sermaye birikimi ortaklığa dayanacak, böylece faizin oluşturduğu tekelleşmeler olmayacaktır. Veresiye ve faiz ile fiyatların yükselmesi yerine, "siparişte önceden peşin ödeme ve dolayısıyla fiyattan indirme sistemi" esas alın-

cak ve böylece fiyatların düşmesi sağlanacaktı(115).

Ortaklık ekonomisi, söz konusu bu üretim biçimleri ile mübadele aracı olarak günümüzün karşılıksız basılan para sistemi yerine, paranın bir malı temsil etmesi gerektiği esastan hareketle "mal senedi" sistemini de ikame edecektir. Üreticinin ürettiği mallar, satış fiyatı ile kredilendirilerek piyasaya sürüldüğünde, karşılık kadar mal senedi piyasaya girmiş olacaktır. Böylece üretim karşılığı olmaksızın karşılıksız fazla senet piyasaya sürülemeyeceğinden, fazla para basmanın da önüne geçilmiş ve sonuçta enflasyon da önlenmiş olacaktır (116). Bu dönemde mal senedi, mal karşılığı; para ise mal senedi rehnedilerek çıkarılacak ve "para= senet= mal" eşitliği geçerli olacaktır.

d) ÇATIŞMAYI GİDERİCİ ÇARELER

İktisat ile ilim arasındaki çatışmayı kaldırmak için ilmi faaliyetlere devlet bütçesinden pay ayrılacaktır. Bu pay halkın katılımı ve seçimle örgütlenmiş ilmi teşekküllere verilecektir. Bu kuruluşlar halkın katılımı oranında bütçeden pay alacaktır. Tedrisatı serbest bırakılacak ve ortak sınav sistemi geliştirilecektir. Böylece bilimin iktisat ve siyasetin etkisinden kurtulması sağlanacaktır. Ayrıca ekonomik örgütlenme imkânı sağlanacak, meslekî kuruluşlar oluşturulacaktır. Bu kuruluşlar mensuplarına / ortaklarına teminatlı ehliyet vererek dayanışacaklardır. Sömürü düzenini ortadan kaldırılması için, kredinin faizsiz verilmesi sistemi kurulacak, böylece maliyetlerin yükselmesi önlenecektir. Vergi yerine devletin genel hizmetten pay alması sistemi getirilecektir.

Ortaklık ekonomisinde haksız rekabet kredi bütçeleri yapılması ve kredinin doğrudan üretici ve tüketiciye verilmesi suretiyle önlenmiş olacaktır. Müteşebbis bankalarla değil, üretici veya tüketici ile anlaşması halinde kredi alabilecektir.

Nihayet tüm çatışmaların çaresi bağımsız yargıdır. Yargının bağımsızlığı ise itham sistemi ile çözülecektir.

e) DEĞERLENDİRME

Bu ekonomik sistemin kabulü ve uygulanması ilk bakışta ne gibi avantajlar getirecektir? Acaba günümüzün yukarıda sayılan sorunlarını çözebilecek midir? Yeni bir teknik ve metod getirmekte midir? Anayasal iktisat içinde yer alacak hükümler nelerdir? Şimdi çok kısa olarak yukarıda belirttiğimiz esasların ne gibi sonuçlar doğuracağı üzerinde duracağız.

Ortaklık ekonomisinde yatırım sahipleri tekeller değil, halk olacaktır. Tekelleşmeden doğan yatırımlardaki dengesizlikler ortadan kalkacaktır. Piyasaya tekeller değil, bütün pay sahipleri girdiğinden liberal dönemin serbest piyasa ekonomisi yeniden kurulacaktır. Kredi çalışanlara verildiğinden tekelleşmeler artık olmayacaktır (117).

Ortaklık ekonomisinde sabit giderler bulunmadığından marjinal maliyetle ortalama maliyet aynı olacaktır. Bu nedenle düşük kapasitelerle dahi çalışma imkânı daima mevcut olacak; üretimin birden durması veya ani iflaslar yerine faaliyetlerin yavaşlatılması hatta durdurulması cihetine gidilecek ve uygun şartlar oluştuğunda işletmeler tekrar devreye girebilecektir. Böylece stabil denge sağlanmış olacaktır (118).

Ortaklık ekonomisi devleti ortak kabul ederek müdahale sistemini kaldırdığından rüşvete imkân vermeyecek, çalışana kredi sağladığından tam istihdamı temin edecek, ayrıca krediyi mal karşılığı verdiği için enflasyona sebep olmayacaktır. Yine kredinin çalışana verilmesi sebebiyle aracı kârı düşecek ve bunun sonucu olarak da gelir dağılımındaki dengesizlik asgariye inecektir. Borçlanma yerine iştiraki asıl alacağından iç ve dış borçlar sorunu kalkacak, bunun bir sonucu olarak da az gelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki fark kapanabilecektir.

DİPNOTLAR

(1) Ersoy, A., iktisadî Müesseseseleşme Tarihi iktisadî Kalkınmanın Tarihi Seyri, izmir 1986 s. 7 ve dev.

(2) ihtiyaç ile kurumlaşma arasındaki ilişkiler ve ayrıntı için bak: Ersoy, 7-17 •

(3) Ersoy, 4

(4) Ersoy, 4; Kurum kavramı için bak: Karatepe, Ş., Osmanlı Siyasî Kurumları, İstanbul 1989 s.11 ve dev.

(5) Değişme kavramı ve ayrıntı için bak: Kongar, E., Toplumsal Değişme kuramları ve Türkiye Gerçeği, Ankara 1979, s. 21

(6) Ersoy, 6; Şenel, A., Siyasal Düşünceler Tarihi, Ankara 1986, s. 10; Ayrıca bak: Smith, A., Milletlerin Zenginliği, (çev. 11. Derin), istanbul 1948 kitabın birinci bölümü iş bölümü ve uzmanlaşmaya ayrılmıştır.

(7) Pekin T., Ekonomiye Giriş, izmir 1978 s. 12; Köklü, iktisadî ihtiyacı, "Bir noksanı gidermeye veya boş bir hissi devam ettirmeye ya da arttırmaya elverişli bir mala sahip olma arzusu ve çabası" olarak tanımlar. Bak: Köklü, A., iktisada Giriş, Ankara 1968 s. 136; Ersoy ise "Kısaca insan isteklerinin tatminini sağlayan mal ve hizmetler" olarak tanımlar. Bak: Ersoy, 12.

(8) Ersoy, 12-14

(9) Mcneill, H. W., Dünya Tarihi, (çev. A. Şenel), İstanbul 1985, s. 18; Leakey, L. S. B., İnsanın Ataları, (çev. G. Arsebük), Ankara 1971 s. 47-55; Şenel, A., ilkel Topluluktan Uygar Topluma, Ankara 1985, s. 4, 53-54

(10) Ersoy, 25

(11) Ayrıntı için Savaşın, iktisadî kurumların anayasa içinde yer alması gerektiği hususundaki eserine bak: Savaş, V., Anayasal İktisat, İstanbul 1989

(12) İktisat tarihini inceleyen ve kriterler getiren yazarlar ve ayrıntı için bak: Ersoy, 27; Rostow, W. W., İktisadî Gelişmenin Merhaleleri, Ankara 1966; Zeytinoğlu, E., iktisat Tarihi, İstanbul 1970, s. 20; Timur, 11., İktisadî Düşünceler Tarihi, İzmir

1964, s. 286; Sosyalist yazarlar, toplulukların tarihi gelişmelerini, üretim faaliyetlerinin teşkilatlanmasına göre ilkel komün, kölelik, feodalizm, kapitalizm ve sosyalizm aşamalarına ayırarak incelerler. Ayrıntı için bak: Baby, J., Ekonomi Politikin Temel Prensipleri, (çev. C. Karakaya) İstanbul 1975, s. 42.

(13) Bu tasnif genelde Ersoy'unkine uymaktadır. Ancak Ersoy, "pazar mübadelesi" ve "tüccar mübadelesi" dönemleri yerine, "aynî mübadele" ve "paralı mübadele" dönemleri adını vermektedir. Biz parayı semen ile tanımladığımızdan, paranın basit de olsa her aşamada var olduğunu kabul ediyor ve Ersoy'dan bu konuda ayrılıyoruz. Ayrıca aynî mübadele yerine de pazarın keşfedilmesi nedeniyle pazar mübadelesi kavramını daha uygun buluyoruz. Bak: Ersoy, 72-108; İktisadî alanda yeni alternatifler ve modern toplumun sistem politikası: "sosyal piyasa ekonomisi" kavramı için bak: Erkan, İL, Sosyal Piyasa Ekonomisi, izmir 1987 s. 107 ve dev.; Erkan, /./, -Erkan C , Ekonomide Sosyal Demokrat Alternatif, İstanbul 1989 s. 95 ve dev.

(14) Ersoy, 27 ve dev., Mcneill, 19 ve dev.; Şenel, ilkel s. 40 ve dev.

(15) Ersoy, 29

(16) Şenel, Siyasal..., 16; Ersoy, 29

(17) Ersoy, 29

(18) Mülkiyet kurumunun çıkışı ve mahiyeti yazarlar arasında daima tartışma konusu olmuştur. Örneğin Eflatun, özel mülkiyeti topluluk için sakıncalı bir kurum sayarken, Aristo, doğal bir kurum olarak değerlendirmiştir. St. Thomas, Aristo'nun yaklaşımını benimsemiştir, islâm hukukunda mülkiyet, farklı değerlendirilmiş, mutlak mülkiyet kabul edilmemiştir, özellikle toprak mülkiyetinde ihya ve imar şartı koşulmuş, bireyin toprağı verimli kullandığı ölçüde toprak üzerinde tasarruf hakkına sahip olacağı esası getirilmiştir Locke, mülkiyeti doğal kabul ederken, Proudhon hırsızlık olarak değerlendirmiş ve bütün kötülüklerin kaynağı saymıştır. Rousseau, ilkel topluluklarda özel mülkiyetin başlaması ile ihtiras ve açgözlülüğün başladığını ileri sürmüştü, Mark ise özel mülkiyeti sosyal sınıflaşmaya neden olduğu için

- doğal karşılamamıştır. Bu konuda bak: Ersoy, 29-30; Sabine, G. II., Siyasal Düşünceler Tarihi, I,II,III, (çev. H. Rızatepe- A. Öktem- Ö. Ozankaya) Ankara 1964; Ben Amitloy, J., Siyasal Düşünceler Tarihi, Ankara 1983; Rousseau, J.J., insanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı, (çev. R. N. ileri), İstanbul 1986; Oppenheimer, F., Devlet, (ÇevA. Şenel- Y. Sabuncu) Ankara 1984
- (19) Mcneill, 19; Rousseau, 83
- (20) Clark, C. & Ilaswell, M., The Economies of Subsistance Agriculture London 1970 p. 27; Ersoy, 30-37; Mcneill, 15-19; Şenel, Siyasal..., 8
- (21) Ersoy, 31
- (22) Clark -Ilaswell, 27; insanın yaşamasında çevresel etkiler için bak: Mcneill, 19-20
- (23) Ersoy, 31
- (24) Ersoy, 33
- (25) Karagülle, S., Faizsiz Yeni Bir Banka modeli, Faizsiz Kredileşme Sistemi, İstanbul 1987, s. XI
- (26) Şenel, Siyasal..., 9
- (27) Şenel, Siyasal..., 13-14; Ersoy, 40
- (28) Ersoy, 40
- (29) Rogers, L. B. & Brown, V., Story of Nations, New York 1956p. 12-13; Ribard, A., İnsanlığın Tarihi, (Çev. E. Başar, Ş. Yalçın, H. Berktaş), İstanbul 1983 s. 7-9; Mcneill, 20
- (30) Ersoy, 37; Şenel, Siyasal..., 13
- (31) Şenel, Siyasal..., 9, 15; Ersoy, 44
- (32) Ersoy, 42
- (33) Karagülle, Faizsiz....XI
- (34) Şenel, Siyasal..., 19 ve dev.; Ersoy, 45 ve dev.
- (35) Ersoy, 47
- (36) Ersoy, 48
- (37) Mcneill, 29; Şenel, Siyasal..... 19-21
- (38) Toynbee, A. J., A Study of History, London 1956 p. 168
- (39) Karagülle, Faizsiz..., XI; Ersoy, 51-52
- (40) Mcneill, 21; Şenel, Siyasal..... 15-16; Ersoy, 54 ve

dev.

(41) Frankfort, H., Uygarlığın Doğuşu, (çev. A. Şenel) Ankara 1989 s. 15-16; Sayılı, A., Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik Astronomi ve Tıp, Ankara 1982, s. 10; Mcneill, 22

(42) Ersoy, 56

(43) Ersoy, 67

(44) Ersoy, 59

(45) Okandan, R. G., Umumî Hukuk Tarihi Dersleri, İstanbul 1952 s. 101-105; Şenel, Siyasal..., 44, 58 (46) Ersoy, 64, 69

(47) Ersoy, 66

(48) Kölelikle ilgili bak: Oppenheimer, 60-62; Şenel Siyasal..., 45, 53, 54, 62

(49) Oppenheimer, 51-67; Şenel, İlkel..., 231

(50) Akdemir, S., Ceza Hukukunda Mağdurun Korunması, İzmir 1988 s. 127; Mcneill, 26

(51) Karagülle, FaizsizXI; Ersoy, 57

(52) Ersoy, 69-70

(53) Pekin, T., Ekonomiye Giriş, İzmir 1984 s. 29

(54) Ersoy, 70

(55) Friedman, M., - Friedman, R., Free to Choose, London 1980 p.. 27

(56) Ersoy, 74

(57) Mcneill, 27

(58) Davisson, W. I., & Harper, J. E., European Economic History and The Ancient World, I, New York 1972 p. 49, zik. Ersoy, 77

(59) Pazara dönük üretim için bak: Şenel, Siyasal..., 141

(60) İbni Haldun, Mukaddime, (Çev. Süleyman Uludağ), İstanbul 1983 ş. 841-842; Ersoy, 69 vd.

(61) Karagülle, Faizsiz..., XI

(62) Talaş, C , Ekonomik Sistemler, Ankara 1969 s. 71 ve

dev.

(63) Ersoy, 89

- (64) Ersoy, 90
- (65) Ersoy, 89; Şenel, Siyasal..., 52
- (66) Sanus, B. Z., Para Ekonomisi, I, İstanbul 1960 s. 174; Şenel, 58; Ersoy, 84
- (67) Karagülle, Faizsiz..., XI; Ayrıca Bak: Karagülle, S., Para, İzmir 1976
- (68) Kavram ve ayrıntı için bak: Ersoy, 112
- (69) Ayrıntı için bak: Göze, A., Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri, İstanbul 1977; Göze, A., Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, İstanbul 1986 s. 412
- (70) Bugün sosyalizmi uygulayan Doğu bloku ülkelerinde gerek mülkiyet gerekse serbest rekabet konusunda önemli değişimler olmakta ve gelişmeler ilgi ile izlenmektedir. Kapitalizm de özellikle sosyal güvenlik ve işçi hakları konularında önemli değişimlere sahne olmuştur ve olmaya da devam etmektedir. Bir bakıma sosyal devlet sistemi bu iki sistemin eksikliklerini gidermeye yöneliktir. Bak: Göze, Liberal..., 156 ve dev.
- (71) Mcneill 370 ve dev.; Heaton, H., Economic History of Europe, New York 1948 p. 480-513
- (72) Ersoy, 116
- (73) "işçilik müessesesinin iktisadî faaliyetleri belirlemede etkinliğinin artmasına bağlı olarak emek arz ve talebi ve emeğin fiyatı olan ücretle ilgili çeşitli teoriler geliştirildi. İktisat biliminin kurucusu kabul edilen A. Smith, işçi ücretleri bakımından ülkeleri " kalkınan", "duran" ve "gerileyen" ülkeler diye üçe ayırmıştır." Bak: Ersoy, A., İktisadî Düşünceler Tarihi, İzmir 1986, s. 131-132
- (74) Ritter, K., Dünya Ziraat Tarihi, (çev. K. Köylü) Ankara 1962, s. 153-154
- (75) Dicleli, V., iktisadî Gelişme Tarihi, Zık, Ersoy, 119
- (76) Sosyal güvenlik alanında şu esere bak: Talaş, C., Ekonomik Sistemler, Ankara 1969
- (77) Mcneill, 371; "Kölelik, feodallığın ilkel aşamaları döneminde zararsız bir kurumdur; ama bu zararsız kurum, "kapitalist" yöntemlerle kullanılmaya, yani köle emeği, feodal bir doğal

ekonominin gereksinmelerini karşılamak yerine, ödemelerin para ile yapıldığı bir pazarın gereksinmelerini karşılamak için kullanılmaya başlanır başlanmaz, devletin tüm yaşamı üzerinde son derece yıkıcı bir kanser biçimini alacaktır." Bak: Oppenheimer, 138

(78) Mcneill, 437 ve dev.

(79) Grev ve lokavt hakkında bak: Zaim, S., Çalışma Ekonomisi, istanbul 1977 s. 277-278

(80) Keynes ve enflasyon kavramı hakkında bak: Keynes, J. M., The General Theory of Employment, Interest & Money, New York 1936

(81)Kâğıt paranın kabulü ile para basmak çok kolay hale gelmiş; kredi ve faiz ikilisi sermaye sahipleri ve bankalar aracılığı ile halkı fakirleştirmiştir.

(82) Ersoy, 127-128; Yasama organı ve demokrasilerin kritiği hakkında bak: Savaş, 5 ve dev.

(83) Ersoy, 128; Mcneill, 370 ve dev.

(84) Bak: Ersoy, 129 ve dev.

(85) Karagülle, Faizsiz..., XI-XII; Ersoy, 129

(86) Günümüzde karşılaşılan iktisadî sorunlar ile ilgili olarak bak: Ülken, Y., 20. Yüzyılda Dünya Ekonomisi, Günümüzün iktisadî Sorunları ve Başlıca Tahlil Aletleri, istanbul 1974 s. 178 ve dev.; Ekin N., Gelişen Ülkelerde ve Türkiye'de işsizlik, istanbul 1971 s. 89 ve dev.; Samuelson, P. A., iktisat, (çev. D. Demir-gil) istanbul 1973 s. 801 ve dev.

(87) Tütengil, C. O., Az Gelişmenin Sosyolojisi, istanbul 1984 s. 34; Samuelson, 839 ve dev.

(88) "işsizlik, gerek ekonomik gerek sosyal yönden gelişme seviyesi ne olursa olsun bir ülkenin en önemli problemini teşkil etmektedir", Ekin, 3, 239; Tütengil, 61

(89) Samuelson, 849

(90) Duhm, D., Kapitalizmde Korku, (çev. S. Sölçün) Ankara 1987 s. 95; Samuelson, 47

(91) Duhm, 90

(92) Samuelson, 178 ve dev., 876 ve dev.; Ülken, 337

(93) Ülken, 290

(94) Samuelson, 872

(95) Tütengil, 113

(96) Ülken, 332; Emeğin en düşük ücretle çalıştırılması iktisat teorisinde "ücretlerin tunç kanunu" ile ifade edilir ve bu bununla emeğin sermayedar tarafından daha az ücrete zorlanması anlaşılır. Bu konuda bak: Samuelson, 615 ve dev.

(97) "Tekel, arz ve talebe müdahale eder. Bir veya birkaç müstahsil üretici bir sanayi üzerinde tekeli bir kontrol kurarlarsa son durumun rekabet şartları altındaki denge noktasından farklı olmasına sebep olurlar. Tekelci istihsalı kısararak müstehliklerin mevcut talep eğrileri üzerinde daha yüksek fiyatlara çıkmalarını sağlar", bak: Samuelson, 433-434, ayrıca eksik rekabet ve tröstlerle ilgili s. 544 ve dev.

(98) Savaş, 19 ve dev.

(99) Friedman, M., & Friedman, R., Free to Choose, New York & London, 1981 p. 117-118; Akdemir, 126

(100) Rekabet ücretleri ve ücretin tunç kanunu hakkında bak: Samuelson, 610 ve dev.; Ayrıca ücret görüşleri ve ayrıntı için bak: Zaim, S., Çalışma Ekonomisi, İstanbul 1977 s. 174-186

(101) Samuelson, 666

(102) Kapitalist sistemin çıkar çatışmasına dayandığı hakkında bak: Samuelson, 40 ve dev.

(103) Tütengil, 14

(104) Duhm, 90-95

(105) Ortaklık sistemi ile ilgili alternatif görüşler S. S. Akevler Kredi ve Yardımlaşma Kooperatifi bünyesinde 1967 yılından beri küçük bir model denemesi olarak İzmir'de uygulanmaktadır. Bu kooperatifin yönetim kurulu üyelerinden oluşan bir ekip Marmara Üniversitesinde yapılan tartışmalı ilmi toplantı şeklinde 12 tebliğle ortaklık sistemini kamu oyuna sunmuşlardır. Bir banka çerçevesi içinde ortaklık sistemi anlatılmakta ve ilk var sayımları konulmaktadır. Alternatif görüş olması sebebiyle burada sunulan tebliğcilerin isimlerini vermek istiyoruz Yük.Müh.

Süleyman Karagülle, Doç. Dr. Arif Ersoy, Doç. Dr. İHira Karagülle, Doç. Dr. Ali Erişen, Yrd. Doç. Dr. Remzi Fındıklı, Doç. Dr. Sabri Tekir Av. Dr. Salih Yavuzer, Doç. Dr. Mehmet Tekelioğlu, Yrd. Doç. Dr. Süleyman Akdemir, Arş. Gör. Ali Sayı, Yük. Müh. Süleyman Kılıç, Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli- Faizsiz Kredileşme Sistemi, İstanbul 1989 s. 1-261

Konunun Batıda bir sistem olarak ileri sürülmesi ise daha yenidir. Nordhaus, W. D., Introduction to the Share Economy, in Nordhaus and John 1986 p. 416-420; Nordhaus, W. D., & Andrew, J., eds., The Share Economy: A Symposium, published by the Journal of Comperative Economics, X 1986; Nordhaus, W., Can The Share Economy Conquer Stagflation, The Quarterly Journal of Economics, February 1988 p. 201-217; Ayrıca Bak: Weitz-man, M., The Share Economy, Cambridge 1984; Peck, M. J., Is Japan Really a Share Economy? in Nordhaus and John 1986 p. 427-432

(106) Gerek sosyalizm ve gerekse komünizm aşamasında mülkiyet topluma ait olacağından kâr ve faiz teorik olarak düşünülemez.

(107) Ersoy, 129 ve dev.

(108) Ersoy, 129

(109) Ortaklık ilkesi için (105) nolu dipnottaki eserlere bakınız.

(110) Doktora tezimizde, mezkûr kriterler üzerinde durmuş ve açıklamalarda bulunmuştuk. Daha sonra bu kriterleri Doç. Dr. Arif Ersoy kullanarak ortaklık aşamasının var sayımları olarak ele almıştır. Bak: Akdemir, 119-122; Ersoy, 129-132

(111) Standartlaşma gelecek dünyanın iktisadî yapısında çok önemli bir rol oynayacaktır. Bu sayede iş bölümü artacak ve ortaklık yaygınlaşacaktır.

(112) Klasik iktisat teorilerinde tesis yerine toprak veya doğa konulmakta, tesisler sabit sermaye olarak sermayeye dahil edilmektedir. Ortaklık ekonomisinde tesis ile toprak aynı statüye tabi tutulduğundan toprak yerine tesis kelimesinin kullanılmasını daha uygun buluyoruz. Klâsik iktisatta müteşebbis de ayrı ikti-

sadî girdi türü olarak kabul edilmektedir. Ortaklık ekonomisinde bütün ortaklar birlikte müteşebbis durumunda olduğundan müteşebbisi emeğin içinde kabul ediyoruz. Liberalizm veya kapitalizmde vergi işletmelerden değil, gerçek ve tüzel kişilerin gelirlerinden alındığından iktisadî girdi olarak ele alınmaktadır. Ortaklık ekonomisinde ise devlet vergiyi bir ortaklık payı olarak aldığından iktisadî bir girdi ve faktör kabul edilmektedir.

(113) Kapitalist sistemde bölüşmeyi müteşebbis, sosyalist sistemde ise devlet yapmaktadır. Bu konuda üretim faktörlerinin fiyatlandırılması hakkında bak: Samuelson, 596 ve dev.

(114) Yavuzer. M. S., Yeni Bir Faizsiz Banka Modelinde Senet Çıkarılması ve çeşitleri, Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli, İstanbul 1987 s. 98-116; Tekelioğlu M. S., Senetlerin Karşılıkları ve Teminatı, aynı Kitap s. 141-147; Karagülle, H. Senetlerin Tedavülü ve Fiyatlandırılması, aynı kitap s. 147-157; Erişen, A., Faizsiz Banka Muhasebesi ve işleyişi, aynı kitap s. 159-170; Kılıç, S., Bina ve Fabrika inşasının Senetle Kredilendirilmesi, aynı kitap s. 171-175

(115) Sayı, A., Faiz ve Faizin Tarihi Gelişimi, Faizsiz Yeni Bir banka Modeli, İstanbul 1987 s. 30; Karagülle, H., s. 155

(116) Dipnot (114)'de geçen makalelere bakınız.

(117) Ersoy, 132 ve dev.; Kredi kişilerin toplu halde yaşamlarının bir ürünüdür ve topluluğa aittir. Ortaklık ekonomisinde kredi kavramı ve kriterleri için bak: Tekir, S., Faizsiz Sistemde Kredileşme ve Kredi Müessesesi, Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli, İstanbul 1987 b. 84; Anlaşmaların serbestçe yapılabilmesi tarafların pazarlık edebilme imkân ve şartlarına sahip olması ile mümkündür. Bu nedenle ortaklık ekonomisinde çalışana kredi, işsizlik sigortası ve asgari geçimin devlet kefaletinde olması gibi unsurlar çalışma hayatının vazgeçilmez prensipleridir. Ancak böyle bir ortamda sermaye karşısında emeğin ezilmesi önlenabilir.

(118) Ersoy, 137,181

IV- DİNÎ AŞAMALAR: TARİHÇE - GÜNÜMÜZ - EKSTRAPOLASYON

A-GENELOLARAK

1) KAVRAM

Canlılar, tek başına ve topluluk halinde yaşayanlar olmak üzere iki grupta toplanabilir. Topluluk deyince akla sürü gelmez; gelmemelidir. Doğa içinde, iş bölümü yapmış ve fertleri tek başına yaşayışlarını sürdüremez hale gelmiş olan varlıklara topluluk diyoruz. Bir canlı grubu, kişilerin kalabalıklığı ve çokluğu anlamına gelen yığın - kitle veya topluluk (toplum) niteliği kazanabilir. Bu durumda, toplu halde yaşayan canlılar kişiliklerini kaybederek kollektif üretim ve kollektif tüketim içinde yaşarlar. Ancak insan toplumları bundan farklıdır.

İnsanlar grup halinde yaşarlar, buna rağmen kişiliklerini de kaybetmezler. İnsanlar, üretimi kollektif olarak yapmakta ancak tüketimi ortak üretime katkıları oranında hak kazanarak bölüşüp birey olarak gerçekleştirmektedirler. Bu nedenle, insanlar, toplum içinde kişiliklerini muhafaza ederler. Diğer canlılarda, toplum halinde yaşama varsa, canlı o toplum için varlığını korur ve toplum içinde görevi bitince varlığını kaybeder. Sürü durumunda ise asıl olan tek varlıklardır ve bu topluluğun işi bitince sürü olmanın fonksiyonu biter ve sürü dağılır. Halbuki insan toplumlarında ne birey sadece toplum için, ne de toplum sadece birey içindir. Her biri ayrı ayrı varlığa sahiptir (1).

Fert toplumu korur. Çünkü yaşayabilmesi için ona ihtiyacı

vardır. Ancak fert kendi varlığını aynı zamanda toplumun üstünde tutar. Toplum da fertleri korur. Çünkü onlara muhtaçtır. Ancak toplum da kendi varlığını düşünür. Bu ikili yapı/terkip insanlar için önem taşır. Zaman zaman ferdiyetçilik yönü hakim olur ve toplum dağılır. Zaman zaman da toplumsal yönü ağır basar ve fertler ezilir. Bütün istenen, ferdin temel hak ve hürriyetlerinin toplumun varlığı zedelenmeden sağlanmasıdır. Esasen ne fert toplumsuz ne de toplum fertsiz olabilir (2).

Her şeyden önce, ferdi ayrı olarak ele alıp onun varlığını ve geleceğini incelemek, onun hak ve görevlerini belirlemek; yine toplumu da ayrı olarak ele alıp onun da hak ve görevlerini ayrıca tespit etmek gerekir. Daha sonra fert ve toplum arasındaki ilişki ve ahenk ortaya konulmalıdır. Konu ile ilgili bir örnek verecek olursak eskiden beri, ülkemizde, bazı kırsal yörelerde halen rastlandığı gibi, şöyle bir uygulama vardır: Köyde ev yapmak isteyenler bir usta tutarlar ve bu usta evin taşlarını hazırladığı gibi ormana giderek ağaçları keser ve köyden bazı kimselerin de yardımıyla evi yapardı. Yani malzemeyi üreten, kullanan ve evi yapan tek ve aynı kişi idi. Günümüzde ise demiri, çimentoyu, tuğlayı, fayansı, boyayı, ayrı ayrı fabrikalar üretmektedir. Hatta aynı malzemeyi üreten birçok firma vardır. Şimdi ne inşaatçı, kişi ya da firma ile çimento veya tuğla fabrikasına karışabilmekte, ne de fabrika müdürü inşaatçı firmaya müdahale edebilmektedir.

İşte, toplum içinde de fertleri eğitip yetiştirme işi ayrı bir olay, bu yetişmiş fertleri o toplum içinde istihdam etme ayrı bir olaydır. Bunlardan biri malzeme üretme, diğeri ise malzemeyi kullanmadır. İnşaat malzemesini üretenler yalnız inşaatçılara beğendirmek için malzeme üretirler. İnşaat ustaları da yalnız inşaat malzemesi üretenlerin mallarını kullanırlar. Burada, bu malzeme benzetmesinden insan faktörünün çok önemli bir farkını daha belirtmek gerekir. İnsanın ayrıca kişiliği olduğu için onu eğitenler topluma eleman yetiştirmeyi ikinci derecede ele alırlar ve daha ziyade fertleri yetiştirmeyi düşünürler.

İktisadî konularda, örneğin inşaat malzemelerindeki fiyat, malzeme üretenler ile inşaatı yapanlar arasında dengeyi kurabilir.

Ancak fert ile toplum arasında denge nasıl kurulacaktır? İşte insanlık, bu sorunu tam olarak çözebilmiş değildir. Biz burada, fert ile toplum arasındaki dengenin nasıl kurulacağını ortaya koymaya çalışacağız. Bu nedenle bazı tanımları gözden geçirmemiz ve yenilememiz gerekmektedir. Bunların başında "din" gelmektedir.

Önceleri din bütün düzeni kapsamış, düzeni oluşturan diğer sosyal kurumlar nüve / tohum halinde din ile varlık bulmuş ve din ile yan yana ilerlemiştir (3). İnsanlık geliştikçe sosyal yapıda değişimler ve evrim meydana gelmiş, iş bölümü artmış ve toplum güçlenmiştir. Zamanla din ile düzen yer değiştirmiş ve dinin yerine düzen hakim olmaya başlamış, dinin düzene hakimiyeti, düzenin dine hakimiyetine dönüşmüştür. Dinler ve düzenler adına ihtilaller ve isyanlar yapılmış ve arada fert ezilmiştir.

2) DİNİN NİTELİĞİ

Din, "ferdi eğitip yetiştirmeyi amaç edinen bir sosyal kurum" olarak ele alınabilir. Düzen veya devlet ise, "toplumun varlığını ve gelişmesini amaç edinen sosyal bir kurum" dur. Buna göre, din ve devlet "sosyal kurum" olma gibi ortak bir özelliğe sahiptir.

Din, fertlerin ahlâkî eğitimlerini amaçlamakla birlikte, onların toplum içinde yaşamak zorunda olmalarından dolayı, düzenle de ilgilenir. Buna karşılık, devletin de fertlerin yetişmesinde rolü olması sebebiyle din ile ilgilenmesi söz konusudur. Bu şekilde din ve düzen birbirinden ayrı iki unsur değil, tam tersine bir kumaşın iki yüzü gibidir. Bunlardan birinin diğerine hakim olmaması halinde dengeden söz edilebilir. Aksi halde denge ortadan kalkmış olur.

İnsan, fert olarak ele alındığı zaman ruh ve bedeni ile tanımlanır. Bu tanım insanın "duygu/his/inanma", "düşünce/fikir", "isteme/ dileme/ irade" ve "sosyal yön/ ünsiyet" yetenekleri ile bütünleşir (4). Hisleri ile iyiyi/ güzeli bulur, fikirleri ile doğruyu arar, iradesi ile faydalıyı yapar ve ünsiyeti ile de adaleti sağlar. İşte bu nedenledir ki, dinler, insana iyiyi kötüden, doğruyu yanlıştan, fay-

dalıyı zararlıdan ve adaleti zulümden ayırt edip hakka riayet ederek yaşama azmini veren sosyal kurumlar şeklinde karşımıza çıkar. Dinler, insanları Tanrı'nın varlığına, araçları kabul etseler bile tek Tanrı'nın olduğuna ve sonunda sorumlu tutulacaklarına ve ölümden sonra da hesaba çekileceklerine inandırır (5) ve fertleri bu geniş perspektif içinde eğitir. Devlet ise insanların bu niteliklerine dayalı olarak ilim, iktisat, idare ve hatta dinden meydana gelen sosyal yapıya göre oluşur. Buna göre, dinin düzen içinde diğer sosyal kurumlar gibi bir kurum olduğu, kendisini belirleyici ve ayırıcı bir fonksiyonu bulunduğu söylenebilir (6).

Bu açıklamalardan harekede, dinin üç ayrı mânâsı üzerinde durulabilir: 1- Yukarıda da belirtildiği gibi dinin başlangıç dönemlerindeki düzen anlamıdır. 2- Kişilerin içindeki iyilik ve kötülüğü ele alan ve fertlerin inanç, ibadet ve ahlâkî yönleriyle meşgul olmasından dolayı ortaya çıkan psiko-sosyal anlamıdır. Bu şekilde din aynı zamanda insanların iyi iş yapmalarını, sözlerinde durarak adil bir düzen oluşturmalarını ve doğruyu aramalarını da ister. 3- Sosyal düzen içinde devleti oluşturan dört temel sosyal kurumdan biri olan anlamıdır. Sosyal bir kurum olarak dinin görevi, din hürriyetini sağlamak ve mensuplarını tezkiye etmektir. Dinin bu üç ayrı anlamının birbirine karıştırılmaması ve iyi değerlendirilmesi gerekir.

3) PEYGAMBERLER VE İLİM ADAMLARI İLİŞKİSİ

Tarihte yeni uygarlıklara ve sosyal oluş ve kurumlara iki grup insanlar öncülük etmiştir. Bunlar peygamberler ile felsefeciler veya bir başka deyişle ilim adamlarıdır. İnsanların meydana getirdiği Mezopotamya, İbrani, Hristiyanlık ve İslâm uygarlıklarının kurucuları peygamberlerdir. Buna karşılık Mısır, Eski Yunan, Roma-Bizans ve Batı uygarlıklarını ise diğer grup meydana getirmiştir. Kutsal kitaplara göre, ikinciler birincilerinin kuvvete dönüşmüş veya bozulmuş şekilleridir. Ancak bunlardan kurucu ve belirleyici olanlar Doğu uygarlıkları olmuştur. Demek ki, bu yaklaşıma göre insanlar ilâhî vahye dayanmadan uygarlık kura-

mamakta, ancak kurulan uygarlıkları kuvvete dönüştürüp gücü egemen kılabilenlerdir. Bir başka deyişle filozoflar hak uygarlıklarını kuvvet uygarlıklarına dönüştürebilmektedirler. Bu var sayıma göre, yeni bir uygarlık da vahye dayanmak zorundadır. Ancak kutsal kitaplardan Kur'an'ın yazdığına göre (6a), yeni peygamberler gelmeyecek ve yeni kitaplar da inmeyecektir. Öyleyse yeni hakka dayalı bir uygarlık nasıl kurulacaktır? Bu ayırımında bu soruya da cevap verilmeye çalışılacaktır(6b).

Bugün gelişen ilimler, binlerce halta milyonlarca yıl önce oluşmuş varlıkların yaşlarını tespit edebilmekte, işlenmiş bir taş parçasının hangi medeniyete ait olduğunu bilebilmekte, bir kan damlasının kime ait olduğunu, parmak izi ile failin kim olduğunu ortaya koyabilmekte, atılan bir imzanın kimin imzası olduğu tespit edilebilmekle, bilgisayarlar, fotoğrafları tanıyabilmektedir. Esasen insan beyninin de aynı metotları kullanarak tanıma gücüne sahip olduğu bilinmektedir.

Günümüzde bu tanıma ilmi çok gelişmiştir ve bu ilmin basit matematik kuralları vardır. İstatistiki dağılım ve istatistiki dağılımdaki sapmanın azlığı bize varlıkları ve olayları tanıtmaktadır. Aynı usulü kullanarak, ne kadar değişmiş ve bozulmuş olurlarsa olsunlar Tevrat, Zebur, İncil, Kuran veya başka mukaddes kitapların aynı kaynaktan gelip gelmedikleri, kâinatı var edenin eseri olup olmadıkları ortaya konulabilir. Böylece onlardan daha güvenli bir şekilde yararlanma imkânı doğar.

Tanrının varlığını ve onun peygamberler ve kitaplar gönderdiğini peşin kabul etmek ne kadar yanlış ise onları reddetmek de o kadar ilmi değildir. Her şeyi açıkça ilmin kriterlerine göre ortaya koymak gerekir. Gerçeklerden ne dindar olarak, ne de dinsiz olarak korkmak gerekir.

Esasen peygamberler tarihini incelediğimizde bunların nasıl peş peşe sistemli bir şekilde insanlığı bugünkü hale getirdiklerini görürüz. Bu bile bunların ilâhî kaynaklı olduklarını belirtmek yeterlidir. Yoksa bugün bile anlamakta zorluk çektiğimiz bu sistemleri, insanlar parça parça nasıl oluşturabilirlerdi (6c)?

B- TARİHÇE

1) GENEL OLARAK

Sosyologlar din kurumunun ilk insan topluluklarından beri var olduğunu yazarlar. Hatta başlangıçta dini, toplumun tek belirleyici kurumu olarak kabul ederler. Bu dönemde din diğer bütün sosyal kurumların üstünde ve onları kapsayıcı bir nitelik taşımaktadır. Biz, burada dinler tarihi üzerinde duracak değiliz. Ancak dinlerin düzen ve düzeni oluşturan diğer sosyal kurumlar ile ilişkilerini sosyal anlaşma ve siyaset bilimi açısından değerlendirerek nasıl ve hangi yönde bir gelişme seyri gösterdiğini belirlemeye çalışacağız. Dinlerin düzene etkileri bakımından gelişmesi "yönetici dinler", "yönlendirici dinler" ve "dinî düzen" ile "lâiklik" olmak üzere üç döneme ayırarak inceleyebiliriz.

2) YÖNETİCİ - KAPALI DİNLER DÖNEMİ

Din tarihin ilk toplumlarında bile varlığı bilinen bir kurumdur. İlk topluluklarda, tüm toplumsal yaşama egemen en önemli güç, din olmuştur. Bu aşamada siyasi, iktisadi ve ilmi yapı dinsel yapı ile iç içe, birbiri ile kaynaşmış ve tek bir bütün olarak belirmiştir (7). Hatta Rousseau'ya göre "Başlangıçta, insanların tanrılarından başka kralları, dine dayanan yönetimden başka yönetimleri yoktu". Rousseau devamla, "Her politik toplumun başına bir tanrının konulmuş olması, ortaya ulus (kabile olacak) sayısı kadar tanrı çıkmasına yol açmıştır. Birbirine yabancı ve her zaman düşman olan iki ulus (kabile), uzun süre, aynı varlığı efendi olarak tanıyamamışlardır: Birbirleriyle çarpışan iki ordu da aynı başın buyruğunda olamazlardı. Böylece ulus (kabile) ayrılığından çoktanrıcılık doğdu, bundan da dinsel ve toplumsal hoşgörüsüzlük doğdu ki, bunların ikisi de aynı kapiya çıkar.", (8) der. A. Comte ise entellektüel gelişmeyi üç safhaya ayırır. İnsan zihninin teolojik merhaleden başlamak suretiyle metafizik düşünüş merhalesi üzerinden geçerek pozitif düşünüş çağına vardığını

söyler. A. Comte, bu üç düşünüş tarzının her birinin insanlık tarihinde gelişme bakımından belli bir sosyal düzen yarattığını ispat etmeye çalışır. Örneğin ilk dönemlerde fetişlik aşaması küçük kabilelerin yan yana oturmalarına, çok tanrıcılık ise insanlığı siyaseten teşkilatlanmak suretiyle birtakım halk topluluklarının ayrılmasına, dinin tek tanrıcılık aşaması ise feodal yapı üzerine kurulu büyük devletlerin teşekkülü ve universal kilisenin doğuşuna tekabül eder (9). Dinler her aşamada ve özellikle ilk dönemlerde sosyal düzen üzerinde tamamen etkindir.

Sosyal kurumlar ise ancak ilk toplumların, daha büyük ve örgütlü toplumsal bütünlükler oluşturmalarından sonra ortaya çıkmaya başlamıştır.

3) YÖNLENDİRİCİ - AÇIK DİNLER DÖNEMİ

a) GENEL OLARAK

Bir hücre önce büyür; belli bir büyüklüğe ulaştıktan sonra, tek hücre olarak hayatını sürdürmez hale gelir. Bölünmeye başlar; çoğalır. Daha sonra ayrı ayrı yaşayamadıklarından organize hale gelirler; iş bölümü yaparlar. Toplu bir vücut oluşturarak hayatlarını öyle sürdürürler. İlk toplumların yaşadığı düzen de başlangıçta dinin egemen olduğu tek düzen halinde idi. Topluluklar gelişince iyilik ve kötülük kriterine sahip olan dinî kurum tek başına yeterli olamadı. Bölündü ve ilim, idare ve iktisat kurumlarını doğurdu. Kendisi de diğerleri gibi çoğaldı, değişti, din ve mezhepler doğdu.

Din ile düzenin birbirinden ayrılması konusunu, bunlarla ilgili gelişmelerin nasıl meydana geldiğini ve muhtemel gelişme seyrinin ne yönde olabileceğini belirlemek gerekir. Başlangıçta tamamen dinin içinde düzenlenen sosyal kurumlar insanların yerleşik hayata geçip devlet ve uygarlıkları oluşturmalarıyla safha safha ayrılmaya başlamıştır. Bu ayrılma sürecinde dinlerin ve bu arada büyük dinlerin elçileri olan peygamberlerin önemli katkıları olmuştur. Sorun, daha çok felsefecilerin dinden ayrılmaları şek-

linde ele alınmıştır. Peygamberlerin bu konuda katkılarının bulunup bulunmadığı tartışmasına genelde girilmemektedir. Bu eksikliği gidermek için, burada, daha çok peygamberlerin ayrılmaya ilişkin katkıları üzerinde durulacaktır. Nitekim, lâikliğin temel

cümlesi olan "Kayser'in hakkını, Kayser'e....." Hz. İsa'ya aittir.

Keza, bugün sosyal düzende yasaklamaların temelini teşkil eden konular Tevrat'taki "on emir"de bulunmaktadır. Bütün bunlara rağmen, peygamberlerin bu konudaki katkılarının incelenmemesi ilginçtir. Biz, burada bu boşluğu gidermek istiyoruz.

b) İLMİN AYRILMASI

İlk dönemlerde din adamlarının söyledikleri itirazsız doğru kabul ediliyor ve herkes bu söylenenlere uyuyordu. İnsanlar için delil sadece din adamlarının söyledikleri idi. Zamanla insanın düşünce yeteneğini, duygu yeteneğinden kurtardığı görülür. Düşünce ve ilmin, ilk olarak sistemli bir şekilde Mezopotamya'da dinin etkisinden ayrıldığı söylenebilir. İnsanlar söylenenleri akıl yolu ile muhakeme etmeye başladılar. Bu ayrılımda kutsal kitaplar Hz. İbrahim'in mantığın ilk önermelerini ve kurallarını koyarak öncülük ettiğini yazar (10). İlmin ilk beşiğinin Mezopotamya olduğu ve matematik, mantık ve astronomi gibi ilimlerin ve takvim sistemlerinin, ayrıca bugün dahi kullanmaktan vazgeçemediğimiz altmışlı sistemin (saat, takvim ve daire) temeli bu dönemde atılmıştır. Böylece tarihi gelişmede kavimleri aşan evrensel mesaj ilk olarak ilmi kurumda gerçekleşmiştir (11). Buradaki ayrılma şüphesiz ilmin dinden kopması demek değildir. Aksine dinî düzen içinde özerk bir alan oluşturma olarak kabul edilebilir.

Bu ayrılmanın önemi şuradadır Bu döneme kadar bütün deliller sübjektifti. Kendisine inanılan kimse ister bir hükümdar, isterse bir peygamber olsun, söyledikleri tartışmasız doğru kabul ediliyordu. Doğaldır ki, din adamları ve hükümdarlar çok olduğundan hakikatler de fazlaydı. Kabileler veya kavimler üstü gerçekler yoktu. Ancak sözlü delil olan nakil yerine, akıl ikame edilmeye başlanınca, uluslararası gerçekler ortaya çıktı ve tüm insan-

lığı birleştiren ilim kurumu doğdu (12). Değişik inanışlara mensup kimselerin bir arada yaşamalarını sağlayan ve bu yaşayışın ortak noktalarını bulan akıl, dinden ilk defa ilmi ayırmış oldu.

c) HUKUK DÜZENİNİN AYRILMASI

Kutsal kitaplar incelendiğinde, dinden sosyal kurum olarak ikinci ayrılmanın hukuk düzeninde gerçekleştiği görülür. Daha önce devletin kurallarını ya din adamları veya kendilerini ilâh kabul eden devlet adamlarının sübjektif kararları oluştururdu. Bu kimselerin söyledikleri kanun sayılıyor ve herkes bu kararlara uymak zorunda kalıyordu. Onların bu gücüne sınır getirecek bir müessese de yoktu. Hukuk düzeni konusunda öncülüğü İbranî/Filistin uygarlığı yapmıştır. İlk defa yazılı bir metin ortaya koyan Hz. Musa olmuştur. Esasen "On emir"i de düzenleyen bu metin, Hz. Musa'nın kendi arzusu olmayıp Tanrı'nın emirlerini içeriyordu (13). Kendisi, diğer yöneticiler ve din adamı olan hahamlar bu metne uymak zorunda kaldılar. Böylece sübjektif kararların yerini objektif yazılı metinler almış oluyordu. Artık insanlık din adamlarına, krallara, yani o dönemin yöneticilerine sınır getirmeyi öğrenmiş ve sorumsuzluklarını sona erdirmiştir. Tevrat'ın dinî nitelikli bir kitap olması, yöneticilere sınır getirildiği gerçeğini değiştirmez. Bu gelişme ile kurallar nesnelleşmiştir. Bu kuralları Tanrı'nın koyması, o dönemde, yasaklanacak hareketlerin önceden belirlendiği bir yönetim şekli ortaya çıkarmıştır. "On Emir", bugün dahi sosyal düzenin esaslarını teşkil etmekte olup hiçbirisi eskimiş değildir (14).

Bir kavim veya devlette hukuk düzeninin konulması, devletler arasında anlaşmalar yapılması fikrini de geliştirmiştir. Hukuk düzenleri sayesinde kavimler ve devletler arasında sosyal ve ekonomik ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesi imkânı doğdu. Böylece mevzuat oluştu ve konulan kurallar koyanları da bağladı.

d) İKTİSADÎ YAPININ AYRILMASI

Ekonominin gelişmesi her şeyden önce hukuk düzeninin varlığını gerektirir. Genel ve objektif hukuk kuralları olmadan ekonominin uluslararası boyut kazanması mümkün değildir. Tevrat ile hukuk düzeninin teşkilinden sonra Filistin'de iktisadî alanda da önemli gelişmeler olmuştur (15). Kutsal kitapların yazdığı' na göre Hz. Davut ve Hz. Süleyman ekonominin ve özellikle teknoloji ile deniz ticaretinin gelişmesine büyük katkılarda bulunmuşlardır (16). Ekonomik yapının dinî düzenin içinden ayrılmasını insanlığa öğretmişlerdir. Daha sonra Eski Yunan'da bu ticaretin kolonileştirme hareketiyle giderek geliştiği ve yaygınlaştığı görülür. İktisat ile tekniğin iç içeliği bu dönemdeki demir (17) ve benzeri madenlerin eritilerek üretimde kullanılmasını ve üretim araçlarının gelişmesini sağlamıştır.

Özellikle ferdî mülkiyet bu gelişmelerle artmış ve uluslararası anlaşmalarda hakemlik sistemi gelişmeye başlamıştır. Her toplumun dini ayrı olmakla beraber ilim yoluyla değişik toplumların düşünceleri birbirine yaklaştırılmış ve anlaşmalar düzeni oluşturulmuştur. Buna bir de hakemlik sistemi eklenince farklı devletler arasındaki ilişkiler, özellikle ekonomik faaliyetler yoğunluk kazanmıştır. Bütün bunların bir sonucu olarak, iktisat da dinden ayrı özerk bir sosyal kurum haline gelmiştir (18).

e) DİNİN - AHLÂKIN AYRILMASI

Kutsal kitaplara göre tarihî gelişim süreci içinde dinin, düzen anlamındaki dinden ayrılmasının öncülüğünü de bir peygamber yapmıştır: O da Hz. İsa'dır. Bu peygamberin getirmiş olduğu öğretiye göre, insanın kişi olarak ilmi, siyasî ve iktisadî görevleri yanında ayrıca dinî görevleri vardır. Hz. İsa, çok meşhur sözüyle "Kayserin (Sezar) hakkı Kayser'e aittir" (19), derken bu ayrımı açık bir şekilde ifade etmiştir. Hatta, Hz. İsa düzene dönüşmemesi için bir cemaat da oluşturmamış, arkadaşlarına sadece güzel ahlâkı ve Tanrı inancını yaymaları için tavsiyelerde bulunmuştur.

Hız İsa 'dan sonra yayılan arkadaşları / havarileri, O'nun bu öğretisini bütün dünyaya yaymışlardır (20).

Böylece din ahlâkî yönü geliştirerek, kendisini sosyal düzenden ayırmış oldu. İnsanlık din ile düzenin ayrı şeyler olduğunu öğrendi. Din yeni bir şekil kazandı ve sadece inançlara ait dinî ve ahlâkî kurumun ilke ve esasları insanlara öğretilmiş oldu. Böylece din sosyal düzen anlamındaki dinden ayrılarak gerçek fonksiyonunu evrensel bir nitelik kazanarak elde etti. Ancak daha sonraları Romalıların Hıristiyanlığı kabulü ile yeniden eski haline döner gibi olduysa da kazanılan evrensel nitelikten geri dönülemedi. Ancak Orta Çağ'da Kilise Hz. İsa'nın öğretisini terk ederek bütün Avrupa devletlerini hakimiyeti altına aldı ve teokratik düzene tekrar dönüldü ve Avrupa karanlık bir çağın içine sokulmuş oldu (21).

4) DİN İLE DÜZEN ARASINDAKİ SON DÜZENLEME

a) İSLÂMİYET

İnsanlık tarihinde semavî dinlerin önde gelen peygamberleri olan Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. Davut ve Hz. İsa (22), gelecekte bir peygamberin kendileri tarafından başlatılanları tamamlayacağını haber vermişlerdir. Hz. İsa bunu tereddüte yer bırakmaya cak şekilde bildirmiştir (23). Sonra Hz. Muhammet gelmiş ve daha önceki peygamberler tarafından başlatılanların tamamlandığını bildirmiştir (24). Bu son peygamber'in bu konuda getirdikleri ve tamamladıklarını kısaca belirtmede yarar vardır.

Hız. Muhammed'in getirdikleri kısaca şöyle özetlenebilir: / -
Önceki peygamberlerin getirdiklerini tamamlamış, eski getirilenlerden farklı yeni bir şey icad etmemiştir. İsa, Musa, Davut, İbrahim ve diğer bütün peygamberlerin varisi olduğunu söylemiştir (25).

2- Sadece kendi kavmi olan Araplara değil, bütün beşeriyete hitap ettiğini ve bütün insanları ilgilendiren kuralları bir bü-

tün halinde sunduğunu söylemiştir (26).

3- Kur'an isimli ilâhi bir kitap getirdiğini, bu kitapta geçmiş peygamberlerin olayları anlatıldığı gibi geleceğin sorunlarının çözümünün de bulunacağını ileri sürmüştür (27).

4- Ayrıca kendisinin son peygamber olduğunu, artık vahiy gelmeyeceğini (28), bundan sonra karşılaşılabilecek sorunların ruhbanlar tarafından değil, Kurana dayanarak akıl ve ilim yoluyla ilim adamları tarafından çözülebileceğini söylemiştir (29).

5- Din ve düzenle ilgili hükümlerin daha önceki peygamberlerde olmayan içtihat yolu ile karşılanacağını, hata edilse bile bu hatanın günah kabul edilmeyeceğini, aksine sevap yazılacağını ve doğru sonuca varılsın veya varılmasın içtihatlarla göre hareket edilmekle yükümlü olunacağını söylemiştir (30).

6- Düzenle ilgili olan konularda asıl olanın anlaşmalar olduğunu, uzlaşma suretiyle mevzuatın oluşacağını ve verilen sözlerde mutlaka durulması gerektiğini ortaya koymuştur (31).

7- Bundan böyle bir dine mensup olanların ayrı ayrı devletlerde yaşayabileceği, ayrıca bir devlet içinde de ayrı ayrı dinden insanların bulunabileceği, din ile düzenin birbirinden ayrıldığı ve dinde zorlama olamayacağı prensiplerini getirmiştir (32).

8- Sosyal düzende uzlaşma sağlanamaması halinde savaşa başvurmada ayrılanabileceğini, ayrı ayrı toplumlar oluşturmanın mümkün olduğunu, devletin görevinin bir dini korumak veya O'nu yaymak olmadığını, tam tersine bütün dinlere hürriyet verilmesini sağlamak olduğunu ve esasen devletin hürriyetleri korumak maksadıyla kurulduğunu ortaya koymuştur (33).

9- Savaşın insan hak ve hürriyetlerine tecavüz edenlere veya korumayanlara karşı yapılacağını, sadece bir dine değil bütün dinlere serbestçe inanabilmeyi sağlamak için de bu yola başvurulabileceğini söylemiştir (34).

10- Doğal kanunlar gibi sosyal kanunlar olduğunu, ilmin bu kanunları ortaya koyacağını, kendisinden sonra insanların vahiyle değil, ilimle yönetileceğini, Kur'an'ın bütün ilimleri kuşattığını ve bu Kitab'ın hiç bir zaman değiştirilemeyeceğini, Ken-

di mucizesinin bu Kitap olduğunu söylemiştir (35).

Yukarıda sayılanlar gerçekleşmekle beraber, tarih bu süreç içinde çok kanlı sahnelerle karşılaştı. Daha önceleri Romalılar tarafından Hristiyanlara yapılan zulüm, Romalıların ve Bizanslıların Hristiyan olmalarından sonra bu defa Hristiyanlık adına haclı seferleri ile yapılmaya başlandı. "...Ve senin sağ yanağına kim vurursa ona ötekini de çevir. Ve eğer biri seninle mahkemeye gidip senin gömleğini almak isterse ona abanı da bırak. Ve kim seni bir mil gitmeye zorlarsa onunla iki mil git" (36) diyen İsa'nın ümmeti hem içte hem de dışta kanlı savaşlar yaptı. Din hürriyeti adına meşru kılınan savaş, Hristiyanlık- İslâmiyet savaşına dönüştü ve bin yıldan fazla sürdü. Hatta bu savaşın henüz tam olarak bittiği bile söylenemez. Mamafih, bu savaşların artık kavmilikten ve çapulculuktan çıkıp ideolojik bir nitelik kazandığı söylenebilir. Artık insanlık hakikatleri aramak için veya inandığı gerçekler uğruna savaşmaktır (37).

Hız Muhammet'ten sonra kurulan İslâm devletleri genelde dinde zorlama yapmadılar. Değişik dinlere mensup kimseleri bir arada yaşatabildiler ve böylece insanlık çok önemli gelişmelere sahne oldu (38).

b) LÂİKLİK

Din ile düzen ayırımının tarihî gelişme süreci Avrupa'daki kanlı boğuşmalardan sonra lâiklik ilkesinin benimsenmesi ile sonuçlandı (39). Doğudaki İslâm ülkelerinin din ile düzen ayırımı konusundaki uygulamaları Batı'da da kabul edildi. Ancak özellikle Kara Avrupası bu sorunu tam olarak halledemedi. Ekseriyet sistemi içindeki uygulamalar sebebiyle genelde tek dinin veya mezhebin jandarmalığını yapma şeklinde bir uygulama ortaya çıktı. Çare olarak pozitivizm ve ateizm gibi dinsizliği esas alan dinler ileri sürüldü ve zamanla yönetime bunlar hakim olmaya başladı (40). Dinler, toplumsal hayatın dışında kabul edildiklerinden sosyal hayattan soyutlandı. Bu gelişme dinleri daha da tutucu yaptı. Sonuçta dinlerin vicdanlarla sınırlı kabul edilmesi gerektiği dü-

şünceleri ileri sürölmeye başladı, ilim adamları din boşluğunu materyalist düşünce ile doldurmaya çalıştılar. Sorunlar giderek arttı ve çatışmaya bir çözüm bulunamadı.

C- SORUNLAR - NEDENLER VE ÇATIŞMALAR

1) GENEL OLARAK

Sosyolojinin doğuşundan bu yana, ilim adamları tarafından üzerinde en fazla tartışılan konulardan biri "din" olmuştur. Tartışmalar, bu kurumun sosyal bir kurum olmasından çok, niteliği, içeriği ve kapsamı konularında meydana gelmiştir. Bazı yazarlar dinin vicdanlarda kalması gerektiğini (41), bazıları dinin düzeni de kapsadığını (42), bazıları ise bir sosyal kurum olduğunu ve toplumda işlevleri bulunduğunu (43) ileri sürmüşlerdir. Bu düşüncelerden her birine sahip çıkan devletler olmuş ve böylece her biri uygulama imkânı bulabilmiştir (44).

Bugün özellikle dinî alanda karşılaşılan bir dizi sorunlar olduğu gibi, dinin diğer sosyal kurumlar ile çatışması da söz konusudur. Bunların bir kısmı dinden, diğer bir kısmı ise diğer sosyal kurumların dine karşı davranışlarından kaynaklanmaktadır. Şimdi önce sorunlarla nedenleri ve daha sonra ise sosyal kurumlar ile çatışmalar üzerinde kısaca duracağız.

2) SORUNLAR VE NEDENLER

Günümüzde, insanlığın uzun süren tarihi boyunca oluşmuş ilme ve akla aykırı inançlar, topluluklara yayılmış bulunmaktadır. Toplulukları adeta hurafeler ve masallar yönlendirmektedir. Bunun sebebi dinlerin yeni gelişmelere ayak uyduramaması, ilme ve akla uygun gerçek inancı takdim edememesidir.

Tanrı'ya inanmayanlar kendilerine tanrılar ararlar ve kendilerinde gizemli güçlerin olduğunu ileri süren din istismarcılarına inanırlar. Böyle bir düzende yaşayan sermayedarlar ve yöneticiler ise bunları desteklerler. Hak din, genelde hakkı savunduğu için

sermaye sahiplerinin veya yöneticilerin işine gelmez. Para ve baskı yoluyla din adamlarını emirlerine alırlar. Böylece din istismar aracı haline gelmiş olur. Diğer taraftan, Hak dinler ile hayat arasındaki çelişkiler, biraz da dinlerdeki tutuculuktan kaynaklanan nedenlerle, yöneticileri ve sermaye sahiplerini dine düşman hale getirmiştir.

Eskiden doğa kuvvetlerinden veya hayvanlardan korkanlar, onları ilâhlaştırır ve onlara tapmak suretiyle kendilerini koruduklarını zannederlerdi. Şimdi ise Tanrı'ya inanmayanlar diktatörlerden korkmakta, onları adeta ilâhlaştırıp tapmaktadırlar. Bunun nedeninin totaliter rejim uygulamaları olduğu söylenebilir.

Dinler inançlara dayanır; inançların temeli ise insandaki hislerdir (45). Kriteri de iyilik ve kötülüktür; doğruluk ve yanlışlık değildir. Ancak dinlerin de doğruluk ve yanlışlık ilkelerine uymaları ve kendi içlerinde çelişki taşımamaları gerekir. "Bir'in üçe eşitliği" gibi çelişkili ilkeler, o dinin aklı olmasını ortadan kaldırır ve dinlerin hayatîyetlerini kaybetmesine neden olur. Zamanla asliyetini kaybeden dinler bu tür çelişkiler içine girebilmiştir. Bunun nedeninin, tarihî gelişmeler sonucu ortaya çıkan yeniliklere din adamlarının ayak uyduramaması olduğu söylenebilir.

Günümüzde artık eski din adamlarının koyduğu öğretiler yeterli olmamaktadır. Din adamları bunları yenileyemedikleri gibi ilim adamları ile işbirliği içinde de değildirler. Böyle olunca eskiden belirlenmiş helâl ve haramlar artık ihtiyaçlara cevap verememektedir. Bunun sebebinin sosyal olay ve oluşların evrimi olup dinlerin sosyal değişme ve gelişmenin kanunlarına uymayarak statik kalmaya devam etmesi olduğu söylenebilir. Dinler hayatın ihtiyaçlarına cevap veremez hale gelince, lâiklik ilkesi ile sosyal olaylardan soyutlanmışlar, böylece hayat dışı kalmışlardır. Dinlerin bu şekilde sosyal hayattan tamamen soyutlanması müntesiplerinin ve özellikle de din adamlarının tutuculuğunu arttırmış ve bu hâl toplum için zararlı olmaya başlamıştır. Örneğin faize, bu yasağın açıklaması yapılmadan veya yeni bir alternatif geliştirilmeden, karşı çıkılmak istenmiştir (46). Öte yandan iktisadî faaliyetleri son derece yoğun ve karmaşık hale getiren sanayi inkılabı

çalışma saatleri ile ibadet vakitlerinde çelişmeye neden olmuş, bu gelişmelere dinler ayak uyduramamış veya alternatifler sunamamıştır.

3) ÇATIŞMALAR

a) GENEL OLARAK

Dinin toplum hayatından soyutlanması beraberinde bir dizi sorunlar çıkarmıştır. Bu sorunlardan bir kısmı, dinin diğer kurumlarla olan ilişkilerine dayanır. Din adamları dinin tarihteki gelişme sürecini bir tarafa bırakarak, düzeni eskisi gibi egemenlikleri altında tutmak isteyince, diğer kurumlarla çatışmalar çıkmış ve din ile düzen arasında kavgaya neden olmuştur. Bu kavga dinin topluluğa düşman fertler yetiştirmeye başlamasıyla sonuçlanmış, bu da baskı rejimlerinin doğmasına neden olmuştur. Sebebi, toplum içinde ahengi esas alan gerçek lâikliğin olmaması, yani sosyal kurumlar arasındaki dengesizliktir. Şimdi dinin diğer sosyal kurumlar ile çatışması üzerinde duralım.

b) DİN İLİM ÇATIŞMASI

Dinler, çağın ilmi sonuçlarını öğrenip dinî anlayışlarını ona göre düzenlemiş değildir. Hâlen varlıklarını ilk düzenlemelere göre sürdürmektedirler. Bunun doğal sonucu olarak gelişen ilimler ile din arasında bir çatışma başlamıştır.

c) DİNİN DİĞER DİNLERLE ÇATIŞMASI

Tarih, dinler arası kavgalarla doludur. Doğu ile Batı arasında gerçekte siyasî olan kavga ve savaşlar, Hristiyanlık ve İslâmiyet arası kavga ve savaşlar gibi gösterilmiştir. Oysa gerek Hristiyanlık gerekse İslâmiyet savaşı değil barışı öngörmektedir. Dinler başkalarına düşmanlık üzerine değil, cemaatler arasında dostluk üzerine kuruludur.

d) DİN EKONOMİ ÇATIŞMASI

İnsanlık birbirinden kopuk, ayrı ayrı tarım toplumları halinde hayatını sürdürürken, artan nüfus yeterli gıdayı bulamamış ve sanayi aşamasına geçilmiştir. Bu geçişte en önemli rolü sermaye birikimi oynamıştır. Faiz yasağı ise sermaye birikimine, dolayısıyla sanayileşme aşamasına geçişte önemli bir engel olarak görülüyordu. Faizi yasaklayan dinler ile faize ihtiyaç duyan sermaye arasında böylece çatışma başlamıştır (47). Din adamları ve dolayısıyla dinler, faize karşı sermaye birikimini sağlayacak alternatif getiremediklerinden düzene egemen hale gelen sermayedarlar tarafından dışlanmışlardır.

e) DİN SİYASET ÇATIŞMASI

Başlangıçta insanlar yeterli bilgiye ve ilme sahip olmadıklarından, hayatlarının tamamını dinlerine göre düzenlemişlerdir. Akıl sahibi olmayan insanlar da hayatlarını hislerine göre düzenlerler. İnsanların ve toplumların karşılaştığı sorunların çözümü ise düşünceler ve ilim yolu ile olmaktadır. Bundan dolayıdır ki, eski teokratik düzen artık yoktur ve olması da mümkün değildir. Din adamları hâlâ kendilerini böyle bir dünyada var saymakta ve dinî yönetim istemektedirler. Bu da mümkün olmadığı için çatışma ortaya çıkmaktadır.

Bütün bu sorunların ve çatışmaların dine yüklenmesi, sorunların ve çatışmaların çözümünde yararlı olmayacağı gibi dinin hayattan soyutlanmasını da doğurur ki, bu hal toplum içinde sorunların ve çatışmaların daha da büyümesine neden olur. Bu bakımdan sosyal bir kurum olan dinin toplum içindeki yerinin ve fonksiyonunun belirlenmesi ve bu kurumun gerçek yapısının ortaya konulması gerekir. Şimdi ekstrapolasyon yöntemi ile yapılacak olan da budur.

D- GİDİŞ VE EKSTRAPOLASYON

1) GENEL OLARAK

TARİHÇENİN DEĞERLENDİRİLMESİ: Buraya kadar dinlerin tarihi gelişmeleri, günümüzde karşılaştıkları sorunlar ile nedenleri ve diğer sosyal kurumlarla çatışmaları üzerinde durulmuştur. Şimdi, dinî gelişmeler açısından günümüzde bulunulan noktanın tespiti yapılacak ve gelecekteki gelişme seyri belirlenmeye çalışılacaktır. Buna geçmeden önce dinin tarihteki gelişmelerini yönetime etkisi açısından bir tablo halinde göstermek istiyoruz (Tablo. 7) (Bak: Şekil. 3 s. 247).

Tablo. 7) Dinî aşamalar

#1- YÖNETİCİ DİNLER DÖNEMİ
KAVMÎ DİNLER (KAPALI DİNLERE)
2-YÖNLENDİRİCİ DİNLER DÖNEMİ
1) İLİM DİNİ - Hz. İBRAHİM - SUHUF
2)ŞERİAT DİNİ - Hz. MUSA - TEVRAT
3)İKTİSAT DİNİ - Hz. DAVUT-ZEBUR
4) AHLAK DİNİ - Hz. İSA - İNCİL
#3- DİNİ DÜZEN VE LÂİKLİK
1) İSLÂMİYET - Hz. MUHAMMET - KUR'AN
2) DİNE FONKSİYON VERMEYEN LÂİKLİK
EKSTRAPOLASYON:SOSYAL DENGELİNE FONKSİYON VEREN LÂİKLİK

TABLO 7'NİN AÇIKLAMASI: Tabloda dinler yönetime etkisi bakımından, üç aşamaya ayrılarak gösterilmiştir. Başlangıçta yönetime dinler egemen olduğundan, bu aşamaya "yönetici dinler" adı verilmiştir. Dinlerin kapalı karakterde olduğu bu aş-

mada, her aşiret veya kabile ve nihayet kavmin dini, kendi topluluğunu ilzam etmektedir. Dinler kapalıdır. İkinci aşamada dinlerin bütün insanlığa mesaj getiren nitelik kazandığını ve aşama aşama din anlamındaki düzenden toplumu teşkil eden sosyal kurumların ayrıldığını ve belirli bir özerk alan oluşturduğunu görüyoruz. Bu gelişmenin ortaya çıkmasında, peygamberler en az filozoflar kadar etkili olmuşlar, hatta kutsal kitaplara göre bu öncülüğü onlar yapmışlardır. Peygamberler, Suhuf, Tevrat, Zebur ve İncil isimli kutsal kitaplarla insanlığa ilmi, hukuku, iktisadı ve ahlâkı öğretmişlerdir. Üçüncü aşama ise sosyal kurumlar arasında bir dengenin öngörüldüğü düzenleme aşamasıdır. İslâmiyet ile gelen bu son dönemde bütün sosyal kurumlar arasında denge ve ahengi esas alan bir ayırım getirilmiştir. Batı uygarlığı bu dönemi kendi içinde mücadelesini verdiği "lâiklik" ilkesi ile açıklamış, birçok ülkede dinler sistemli bir şekilde toplumdaki işlevlerinden soyutlanmıştır. Batıda lâiklikten anlaşılan sosyal kurumlar arasında ahenk değil ayrılıktır (45). Şimdi gelecekte dinin toplumsal bir kurum olarak var sayımlarını ortaya koymak istiyoruz.

2)DİNİN SOSYAL DENGİ İÇİNDEKİ YERİ

a) GENEL OLARAK

Gelecekte din toplum içinde sosyal bir kurum olarak yer alacak ve kendisine yüklenilen fonksiyonları yerine getirecektir. Dinin bütün düzene egemen olması düşüncesi kalkacak, sadece toplum içinde isteklerin belirlenmesi ve ahlâkî bakımdan denetim fonksiyonu teminatı olmak üzere bu kuruma ait olacaktır. Din diğer sosyal kurumlarla uyum içinde yaşayacaktır. Gelecekte, değişik din ve mezheplerin kalkması değil, tam tersine hücrelerde olduğu gibi varlıklarını koruyabilmesi, ortaklık ve dayanışma içinde yaşaması ve bu işbirliği içine girmesi kaçınılmaz olacaktır. Böyle bir işbirliği geriye dönüş değil, tersine ileri bir adım olarak kabul edilecektir.

b) DİNİN TOPLUM İÇİNDEKİ FONKSİYONU

Sosyal dengeye dayalı düzende, dinin topluluk içinde temel görevi "ahlâkî eğitim" i yapmak olacaktır. Dinin bir topluluk içindeki yeri inşaat malzemesini üreten firmalarınkinin benzeri olduğundan, dinin eğittiği kimseleri topluluk alacak ve kendi yapısı içinde kullanacaktır. Dinin fonksiyonu saha olarak değil de görev olarak belirlenecektir. İyilik ve kötülük kriteri bakımından din topluluğun her yerinde etkisini gösterecektir. İnşaatla gaye yapı olduğu halde, dinî eğitimde gaye kişinin kendisi olacaktır. Dinlerin, biri kişinin dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayacak şekilde yetiştirmek, diğeri ise topluluğa yapı malzemesini üretmek olmak üzere iki yönü kabul edilecektir. Devlet dinlerin bu ikinci yönü ile ilişkide olacaktır. Ahlâklı kişi, her zaman benzer olaylar karşısında benzer davranışlar gösterme özelliğine sahip olduğundan, bu görev toplumsal nitelikli kabul edilecek ve dinlere verilecektir.

Dine topluluk içinde verilecek bir diğer görev halkın isteklerini belirlemek olacaktır. Herkesin isteği ayrı ayrıdır. Din adamları bu istekleri toplayıp belirleyecek, kendilerine göre helâl ve haramı tespit edeceklerdir. Kişiler bunlardan hangisinin cemaati olurlarsa, o dinin veya adamlarının isteklerini arzuladıkları kabul edilecektir. Topluluk onların bu isteklerine cevap verecek şekilde düzenlenecektir. Örneğin, Hristiyanlar için domuz çiftlikleri, Müslümanlar için koyun çiftlikleri kredisi verilecektir. Dinin bir diğer görevi mensuplarını tezkiye etmek ve kendi konuları ile ilgili teminat vermek olacaktır. Eskiden olduğu gibi herkesin birbirini tanımasından dolayı tezkiye ve teminata gerek kalmadan iş yapması sistemi kalkacak, onun yerine grup teminatı sistemi kurulacaktır. Gelecekte ilmi, dinî, meslekî ve siyasî teşekküllerin referansları ve teminatlı destekleri alınmadan o konularda iş yapılamıyacaktır. Bilgi bakımından ilmi, beceri bakımından meslekî, suçlar bakımından siyasî teşekküller teminat vereceklerdir. İhmâl, tembellik ve güven bakımından da ahlâkî/ dinî teşekküller tezkiye edecek ve teminat verecektir. Sözünde durmayan,

örneğin işyerine gelmeyen birinin verdiği zarar, onu tezkiye eden ahlâkî kuruluş tarafından tazmin edilecektir.

Dinin topluluk içindeki temel işlevi denetleme olacaktır. Denetleme işlevinin gerçekleşebilmesi için, dinî sosyal grupların dayanışma ilkesine göre oluşmaları gerekecektir. Böylece topluluk içinde dine bir işlev verildiği gibi, bu işlevini en iyi yerine getiren ile getirmeyen gruplar arasındaki fark da ortaya çıkmış olacaktır. Dinî grupların teminat ve tezkiyeleri arasındaki ihlâl fazlalığı, o din veya mensuplarının topluma olan zararlarını da kolayca belirlemeye yardımcı olacaktır.

Topluluk içinde örgütlenmelerine göre ele alarak, dinlerin denetim ve teminat açısından işlevlerini biraz daha açmak istiyoruz.

Dinî sosyal grupların liderleri, kendi cemaatlarını ahlâk bakımından sıraya koyacaklar, yüksek ehliyetlileri ildeki ahlâkî kuruluşlar, üstün ehliyetlileri ülkedeki ahlâkî ehliyetliler tezkiye edeceklerdir. Bucak ahlâkî teşekkül başkanlarını apartman/aşiret teşekkül başkanları, il ahlâkî teşekkül başkanlarını bucak başkanları ve devlet dinî teşekkül başkanlarını da il başkanları tezkiye edeceklerdir. Böylece dinî grupların adalet dereceleri ile bir dinî grup içinde kişinin adalet derecesi ortaya çıkacak, bunların çarpımı kişinin topluluk içindeki adalet derecesini ortaya koyacaktır. Dinler kendi mensuplarından tezkiye edilmiş olanların işledikleri suçlara göre de adalet derecesini alacaklar, topluluk içinde bazı hizmetleri yüksek adalet derecesine sahip olmayanlar göremeyeceklerdir. Teminatlı tezkiye ile birlikte bu sosyal kontrol/ denetim de sağlanacaktır. Dinler bu tezkiyelerini uyarılarına kulak verip vermeme ilkesine dayandıracak, sosyal bir fonksiyon yüklenmiş olacaktır.

Devlet dinî eğitime müdahale etmeyecek, bunların tamamen serbest yapılması sağlanacaktır. Buna karşılık birliğin sağlanması ve kendi düzeni içinde eleman temini bakımından devlet tarafından sınav sistemi geliştirilecek ve ahlâkî ehliyeti verme devlete ait olacaktır. Ehliyet ve sınav sistemi üzerinde ilim bahsinde durulacaktır.

d) DİĞER BAZI ÖNERİLER

Gelecekte, din adamları, tarihi gelişmelere uyarak toplumun bütününi kendilerinin düzenliyeceği düşüncesini bırakacaklardır. Din adamları yeniliklere ilmin ışığında uyacaklar ve inançları ilme dayandıracaklardır. Tanrı ve ahiret inancı ilmi hale getirilerek Tanrı ve ahiret inancını ilmen ispatlayan hikmet ilimleri tedris edilecektir.

Din adamları, yöneticiler ve sermaye sahiplerinin baskı ve parasal etkilerine karşı korunacak, bunun için dinlerin toplum içinde sosyal gruplar halinde oluşmalarına ve dayanışmalarına imkân tanınacaktır. Bu gruplar yüklenecikleri fonksiyona göre kamu bütçesinden de pay alacaklar, dinî grupların kendi mensuplarını tezkiye etmesi fonksiyonu verilerek sermaye sahiplerinin ve yöneticilerin bu gruplara karşı dengesi sağlanmış olacaktır.

Dinler kendilerini yenileyecekler ve bunda İslâmiyetin öngördüğü içtihat ve icma - konsensüs kurumlarından usul olarak yararlanacaklardır. İchtihat, yeni olaylara kitap ve sünnet ışığında şartların gerektirdiği yeni ilmi çözümler getirmek olarak kabul edilecek ve kitap denilince, kendisinden hüküm çıkarılan ve hakkı üstün tutan bütün metinler ve dar mânâda Kur'an; sünnet ise peygamberlerin ve insanlığın hakka dayalı bütün uygulamaları olarak değerlendirilecektir. Yeni içtihatlarla hayat yeniden düşünülecek ve çözümler yeni şartlara göre getirilecektir. İcma kurumu içtihatlar arasındaki ortak noktaları, bir başka deyişle oydaşmaları ifade edecektir. Dinlerin yeni hayata çözüm getirip getirmedikleri anlaşılacaktır. Dinlerin toplum içindeki işlevleri yasaklamalarla önlenemeyecek, bir dinin sosyal hayattan çekilmesi, ancak kendilerine verilen fonksiyonları yerine getirmedikleri takdirde mensuplarının o dini terketmeleri suretiyle olabilecektir.

Din denildiğinde, insanların duygu ve inançlarının meydana getirdiği sosyal kurum anlaşılacak, bu anlamda ateizm, pozitivizm, materyalizm, kısacası dinsizlik de bir din sayılacaktır. Semavî dinlerin dışında da dinler olacaktır. Gelecekte, insanların toplum içinde kendi iradeleri ile inanabilecekleri ve bu inançlarını

örgütleyebilecekleri bir toplumsal yapı, baskıya gerek kalmadan oluşturulacaktır.

DİN İLİM UZLAŞMASI: Gelecekte, ilim ile dinin çatışması giderilecek, din ilmin getirdiği gerçekleri benimseyerek onları halka kabul ettirecek ve halkı onlara uyduracaktır. İlim adamlarının ihtilaf ettikleri yerlerde değişik dinler kendi anlayışlarına uygun olan görüşleri seçeceklerdir. İlim adamlarının ittifakla kabul ettikleri oydaşma /icma'lara bütün dinler ve herkes uyacaktır.

DİN DİN UZLAŞMASI: Dinler arasındaki çatışmalar da önlenecek, dinler arası savaşlara dayanan tarihi gelenek terk edilecek, savaşlar, bir din veya dinler adına değil de, din hürriyeti için yapılacaktır. Dinler arasında diyalog başlatılacak ve dinler siyasîlerin oyuncağı olmaktan çıkarılarak hastalık tedavi edilecektir.

DİN EKONOMİ UZLAŞMASI: İşçilik sisteminden ortaklık sistemine geçilmesi, sermaye birikiminin iştirak suretiyle oluşturulması ve faiz yerine alternatif olarak selem sisteminin getirilmesiyle din ve ekonomi arasında çatışma kalkacaktır. Faiz veresiyedeki ve gecikmedeki para fazlalığı, selem ise siparişten dolayı önceki ödemededen yapılan tenzilat olduğundan, toplum içinde faizin ortaya çıkardığı dengesizlikler kalkacak, sermayenin değerlendirildiği ve birikiminin sağlandığı alternatif görüşlerle çatışmaya gerek kalmayacaktır.

DİN SİYASET UZLAŞMASI: Dinlere gruplaşma ve toplum içinde denetim fonksiyonu verilecek, ancak gruplaşma çoğunluk sistemi yerine, nisbî temsile göre gerçekleşecektir. Esasen bu sistem sadece din ile siyaset arasındaki çatışmayı gidermek için değil, diğer sosyal kurumlar olan ilmi, siyasî ve iktisadî teşekküllerin nisbî temsil sistemi esasına göre kuvvetler dengesi içinde dayanışmasını da ifade edecektir. Gelecekte, sosyal kurumların her birinin sosyal hayat içinde örgütlenebilmesi ve değişik gruplar oluşturulabilmesi sağlanacaktır.

DİPNOTLAR

(1) Başgil, A. F., Din ve Lâiklik, İstanbul 1979, s. 29-30; Adıvar, A. A., Tarih Boyunca İlim ve Din, İstanbul 1969, s. 36; Ben-Amittay, 25; ünlü sosyolog Durkheim başlangıçta dinin egemen olduğunu kabul eder. 'Tarihte çok önemli yeri olan, halkların her zaman yaşamak için gerekli enerjiyi buldukları din gibi düşünce sistemlerinin, bir yanılsama olması kabul edilemez. Bugün hukukun, ahlâkın, bilimsel düşüncenin dinden doğduğu, uzun süre ondan ayırt edilemedikleri ve onun düşünce biçiminin etkisinde kaldıkları kabul edilmektedir. Nasıl olur da boş hayaller insan bilincini bu kadar güçlü ve kalıcı olarak biçimlendirebilir?', bak: Durkheim, E., Les Formes Elementaires de la Vie Religieuse, 1912, zik: Aron, R., Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, (çev. K. Alemdar), İstanbul 1989, s. 246.

(2) Kösemihal, N. Ş., Sosyoloji Tarihi, İstanbul 1956, s. 105 ve dev.

(3) Kösemihal, 141 ve dev.

(4) Başgil, duygu ile inanmayı iki ayrı meleke olarak ele almakla ve inanma melekelerini sırf insana özgü kabul etmektedir.. Biz inancı duygunun bir işlevi olarak kabul ediyor ve ikisini bir arada mütalaa ediyoruz, bak: Başgil, Din..., 68; Adıvar, 35

(5) Dinler genelde iki esas üzerinde durur. Birincisi, tanrı veya tanrılara inanma, ikincisi ise yaptıklarından dolayı hesaba çekilmedir. Tenasüh ilkesini savunan dinler geri dönüşü insanın dünyadaki hareketlerine göre belirler. Semavi dinlerde bu tek Tanrı inancı ve ahiret inancı olarak özetlenebilir.

(6) Dinin fonksiyonu, din adamlarından çok sosyologlar tarafından denetim olarak belirlenmiştir. Bak: Dönmezer, S., Sosyoloji, Ankara 1984, s. 241; Toprak, B., Türkiye'de Dinin Denetim İşlevi, (eds. E. Kalaycıoğlu- A. Y. Sarıbay) Türk Siyasal Hayatının Gelişimi, İstanbul 1986, s. 359 ve dev.

(6a) Kur'an Ahzab 33/48

(6b) Bize göre bu sorunun cevabı şudur: Kitap ve sünnete dayalı yeni içtihatlarla oluşmuş icmalarla kurulacaktır. Kitap

denilince, başta Kuran olmak üzere bütün yazılı metinler Tevrat, Zebur ve incil de dahil semavî kitaplardır. Hatta semavî olmasa bile hakkı üstün tutan her yazılı metindir. Sünnet ise peygamberlerin bu kitapları uygulamalarıdır. Böyle bir metod, bize kitapları doğru anlama imkânını verir. Hatta hakkı üstün tutan diğer uygulamalar da bu konuda birer kaynak teşkil eder. Bütün bunları, pek tabiidir ki, aklımızla değerlendirip ilim yoluyla yorumlamak zorundayız. Peygamberler vahye dayanarak yorumluyordu. Bizlere artık vahiy gelmeyeceğine göre, bizim yapacağımız yorumlar ancak ilme dayalı olabilir. Artık vahyin yerini ilim, vahyin yorumlanmasını ise ilim adamları ve ilmî metodlar almalıdır. Bu arada herkes kendi anlayışına göre katkıda bulunabilir ve sonuçta herkes kendi içtihadına göre hareket eder. İchtihatların birleşmesi ile konsensuslar- icmalar doğar ve böylece din ile ilim arasındaki köprü kurulur ve insanlığa hizmet gelişir. Biz bu yeni anlayışa giderken, hak uygarlığını ibrahim peygamberden başlatarak Hz. Muhammed'e kadar gelen bir oluşum kabul ediyor ve peygamberler arasında fark görmüyoruz. Çin ve Hint gibi diğer ülkelerin de peygamberleri vardı ve onlar da hak uygarlıklarının oluşmasına katkılarda bulunmuşlardır. Yeni uygarlık şu veya bu dine mensup olanların veya falan veya filan kavmin çocuklarının değil, "hakkın üstünlüğü ilkesi"ni benimseyen ve icma ile içtihadı esas kabul edenlerin kuracakları beşerî bir uygarlık olacaktır. Her dileyene açıktır. Peygamber olmadığı için merkezî bir yeri de yoktur.

(6c) Başgil, Din.....75 ve dev.; Özek, Ç., Devlet ve Din, İstanbul Tarihsiz, 8

(7) Bu konuda Durkheim ve Comte'un yaklaşımları üzerinde durulabilir. Bu konuda ayrıntı ve değerlendirmeler için bak: Aron, 60-66,24 ve dev.; Freyer, İL, içtimâî Nazariyeler Tarihi, Ankara 1968, s. 47,132 ve dev.; Ayrıca bak: (1) nolu dipnot.

(8) Rousseau, J. J., Toplum Sözleşmesi, (çev. V. Günyol), İstanbul 1982, s. 147.

(9) Zikreden için bak: Freyer, İL, içtimâî Nazariyeler Tarihi, (çev. T. Çağatay) Ankara 1968; Aron, R., Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, (çev. K. Alemdar) Ankara 1989, s. 60.

(10) Kuran, XXI, 51-67; VI, 76-80; Adıvar, 44; Mcncill, 24.

(11) Adıvar, 49; "Geniş bir perspektif içinde bakıldığında bilimin uzun ve çetin gelişmesinde dört aşamayı ayırt etmek mümkündür: (1) Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarına rastlayan ampirik bilgi toplama aşaması...", Bak: Yıldırım, C., Bilim Tarihi, İstanbul 1983, s. 14; Şenel, A., Siyasal Düşünceler Tarihi, Ankara 1986, s. 107-108.

(12) İlmin ilk uygarlıklarda gelişmesi ve ayrıntı için bak: Sayılı, A., Mısırlılarda ve Mazopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp, Ankara 1982, s. 1 ve dev.

(13) Tevrat, Çıkış 2011-17,22-26

(14) Bakara, 2/83; On emir ve ayrıntı için bak: İbni Kesir, (Kasas) 11, s. 99

(15) Şenel, Siyasal..., 108 ve dev.

(16) Mcneill ,W. H., Dünya Tarihi, (çev. A. Şenel), İstanbul 1985, s. 17; Hz. Süleyman'ın Saba ülkesi ile temas kurması ilişkileri için bak: Kur'an Nemi, 27120-42; Süleyman döneminin üretim ve teknoloji üstünlükleri için bak: Sebe', 34/13.

(17) Kuran, Sâd, 38/36-38; Hz. Davud'un çelik teknolojisi ile ilgili bilgisi hakkında bak: Kur'an, Sebe', 34/10

(18) Din ekonomisi etkisi konusunda bak: Weber, M., Sosyoloji Yazıları, Dünya Dinlerinin Sosyal Sosyolojisi, (çev. T. Parla), İstanbul 1986, s. 227 ve dev.

(19) İncil, Matta, XX/21

(20) Her evrensel mesaj getiren peygamberin etrafında ya peygamber veya o nitelikte yardımcıları olmuş ve bu kimseler peygamberlerin getirdiği öğretiyi insanlara yaymaya devam etmişlerdir. Hz. Musa'nın yanında Hz. Harun, Hz. Davud'un oğlu Hz. Süleyman ve Hz. İsa'nın 12 arkadaşı (havariler), Hz. Muhammed'in arkadaşları (sahabe veya ashab) bunun tipik örnekleridir. Havarilerin Hz. İsa'nın yardımcıları olduğu hakkında bak: Kur'an, Alımlran, 3/52; Saffat, 61114.

(21) "Hristiyanlık ve Karanlık Devir" ile ilgili olarak bak: Adıvar, 98 ve dev.

(22) Semavî dinler ve özellikle İslâmiyet bu peygamberlere "büyük peygamberler /ulül-azm" adını verir.

(23) "Şimdi ise beni gönderene gidiyorum. Ve sizden kimse: nereye gidiyorsun diye bana sormuyor. Fakat size bu şeyleri söylediğim için yüreğinizi keder doldurdu. Bununla beraber ben size

hakikati söylüyorum. Benim gitmem sizin için hayırlıdır, çünkü gitmezsem tesellici (gönülleri ümitle dolduracak kişi) gelmez. Fakat gidersem onu size gönderirim. Ve o geldiği zaman günah için, salah için ve hüküm için dünyayı ilzam edecektir", Yuhanna, XVI, 5-9; "Meryem oğlu İsa, "Ey İsrail Oğulları ben size Allah'ın bir elçisiyim, benden önce gelen Tevrat'ı onaylamak ve benden sonra gelecek ismi Ahmet olan bir peygamberi müjdelemek üzere..", Kur'an, 61/6

(24) Kur'an, 5/3

(25) "Sana Kitabı kendisinden önce gelenleri onaylamak üzere indirdi. Daha önce de bütün insanlara hidayet olmak üzere Tevrat ve İncil'i de indirmişti. Ayrıca Furkan (icma-içtihad)i da indirdi" Kur'an, 3/3-4; Kur'an, 46/9; Bak: Hatemi, H., İnsan Hakları Öğretisi, İstanbul 1988, s. 203.

(26) Kur'an, 34/28; Kur'an, 21/107

(27) Kur'an, 2/2; Kur'an, 18/39

(28) Kur'an, 33/40

(29) Kur'an, 55/1-3

(30) Kur'an, 2/286

(31) Kur'an, 23/3

(32) Kur'an, 2/256

(33) Kur'an, 21/193

(34) Kur'an, 2/193-194 [35]

Kur'an, 6/115 '(36)"Matta,
5/39-42

(37) Hz. Muhammed'in Medine Dönemi ile dini alanda önemli bir özgürlüğün başladığını görüyoruz. Bu hususta Ali Himmet Berki ile Osman Keskiöğlünün "Hz. Muhammet ve Hayatı, (Ankara 1960, s. 202-212) isimli eserinde aynı kanıyı taşıyan ifadelerini aktarmak istiyoruz. "„Büyük İslâm Peygamberi Medine'ye hicret ettikten sonra müslümanlığın kolayca ve sür'atle intişarı sağlanmış oldu. Eski sıkıntılı ve korkulu günler arkada kalmış, akidelerinden dolayı insanlara işkence yapan müşriklerin eza ve cefa veren ellerin uzanamayacağı Medine'de, hürriyet ve emniyet havası içinde sakin ve tatlı bir hayat başlamıştı. İnsan

için en aziz şey "hürriyet"tir. Medine'de işte bu vardı. Herkes istediği gibi inanmakta, istediği surette Allah'ına ibadet etmekte serbestti. Vicdan ve akide hürriyeti sayesinde İslâmiyet nuru etrafa saçılıyordu. Müslüman olanlar, akide ve kanaatlerinden dolayı takip edilmiyordu. Kimseyi akide ve imanından dolayı zorlamak yoktu. İslâmiyet, Medine'de bu hürriyeti daha ziyade tesis ve temine çalışmıştır. İnsanlığa hürriyet sağlanmıştır. * Dinde zorlama yoktur * âyeti kerimesi bu hususta en parlak bir delildir. Yahudiler ve Hristiyanlar, Müslümanlar gibi akide hürriyetine sahiptiler. Yapılan andlaşmalarda bu hususlar açık olarak tasrih edilmiştir....İslâm'da harp, hürriyeti müdafaa, tecavüzü önlemek için bir zaruret olarak kabul edilmiştir....Bu konuda şu ayetlere bakın: *Kendilerine savaş açıldığı için zulme uğramaları sebebiyle cihada izin verildi* (Kur'an, 22/39). *Fitnedin (din hürriyetini tehdit eden her zülüm ve ezadan) eser kalmayınca kadar onlarla savaşın, tâ ki din yalnız Allah için ola* (Kur'an, 8/39). Demek ki, harp fitneyi izale için yapılıyor. Bu ayet-i kerimenin sonundaki 'Din mahza Allah için olsun'kaydına dikkat buyurulsun. Bu harbin din hürriyetini sağlamak için olduğunu ne güzel açıklıyor. Dini, şunun bunun elinde alet olmaktan kurtarıp sırf Allah için kılıyor. İslâmiyet kimsenin akide ve reyinden dolayı rencide edilmesini hoş görmez. Vicdan ve akide hürriyetini sağlamıştır. Ayetler bu hususta çok açıktır....O zaman Medine'de yaşayan halk şunlardı: 1- Muhacirlerin ve Ensar'ın teşkil ettiği müslüman ahali, 2- Evs ve Hazrec kabilesinden henüz müşrik olanlar, Yahudiler 'ANDLAŞMA SURETİ' Kureyşe ve Medineye mensup olup müminler ve müslümanlar ve onlara katışanlar, onlarla birlikte savaşanlar ayrı bir ümmet teşkil ederler. ..Yahudilere gelince: Onlara yardım edilir. Onlar da müsavi muameleye tabi olup zulme uğramazlar. Müslümanların sulhu birdir.....işbu andlaşmaya karşı gelenlere, birlikte karşı konulur. ...Gerçi bu andlaşma ilk önce müslümanlar arasında yapılmıştı. ..fakat içinde onlara ait (diğer kabilelere) hükümler mevcuttu. Çok geçmeden onlar da Peygamberle benzer andlaşmalar yaptılar ve andlaşma hükümleri içine girdiler..bu andlaşma o günkü aleme göre

çok mühim ve yeni bir şeydi. Arabistan ufuklarında bu yeni sesin akisleri çok derin olmuş ve insanlık bu sese hayran kalmıştır."

(38) İslâm devletlerinin dinde baskı yapmadıklarına ilişkin bak: "İslâmın çok hızlı yayılmasındaki sırrı ortaya çıkaran ikinci nokta onun 'açıklık' ve 'toleransdır.", Garaudy, R., İslâm'ın Va' dettikleri, (çev. N. Uzel), İstanbul 1983, s. 45-46; Feyzioğlu, T., Atatürk Yolu, Akılcı, Bilimci, Gerçekçi Yol, Ankara 1987, s. 14.

(39) Özek, Ç., Devlet ve Din, İstanbul, s. 46 ve dev.

(40) "A. Comte sosyolojisinin son safhası pozitif ilmin rehberliği ile insanî bir din yaratmak hususuna hasrolunmuştur. Bu eser 'İnsanlık Dinini tesis eden sosyoloji traktatı veya pozitif siyaset sistemi (Système de politique positive, ou traité de sociologie instituant la religion de l'humanité)' adıyla 1851 ve 1854 yıllarında dört cilt olarak intişar etmiştir.", zık: Freyer, 55.

(41) Ayrıntı için bak: Başgil, 18 ve dev.

(42) Genelde dinin bütün düzeni kapsadığı üzerinde görüşler teokratik niteliktedir. Ancak burada islâmiyet ile diğer dinler arasındaki farklılığı belirtmek gerekir. İslâmiyeti değerlendiren yazarlar önemli bir hataya düşmektedirler, islâmiyet semavî dinlerden sonuncusu olarak gelmiş ve din ve düzenin tamamlandığını ve arlık peygamber gelmeyeceğini bildirmiştir. Bu şekli ile İslâmiyet, ilmin ilmî kural ve kriterlerle, siyasetin siyasî usullerle ve ekonominin de kendi kanunları ile işleyeceğini kabul etmektedir. Bu bakımdan İslâmiyet genel hayat akışı içinde ayrı bir kriter yerine kendi getirdiklerinin ilâhî oluşu ile değil ,bu kriterlerle hareket edilmesini istemektedir. Ancak içtihat kapısının kapandığı veya yeni içtihat yapılmasına gerek olmadığını söyleyen din adamları veya alimler İslâmiyetin bu yönünü kavrayamadıklarından çağın gerisinde kalmışlardır. Yazılarında ilmî kriterleri anlatsalar veya siyasî gelişmelerle ilgili görüşler de getirsesler, ekonomi ile ilgili açıklamalar da yapsalar, hepsine din niteliği takmaktadırlar ki, bu açıklama şekli ile, olmadığı halde, adeta teokratik bir devleti savunmaktadırlar.

(43) "Gerçekten din olgusu niteliği başka da olsa, varlığı

tartışılmaz bir gerçektir... Din de bir ideoloji olarak, toplum yaşamında etkin olmakta, siyasal tutum ve davranışlara yol açmakta, toplum kültürünün oluşumunda temel öğelerden biri olarak gözükmektedir.". Bak: Mardin, Ş., Din ve İdeoloji, Ankara 1969, s. 16; Özek, 636.

(44) Örneğin Doğu bloku ülkelerinde dinin bir vicdan işi olduğu ve toplum hayatından tamamen dışlandığı görülür. Diğer taraftan, her ne kadar yazılı anayasaları tamamen Batılı etkiyi taşıyorsa da İran dinî bir toplum düzeni oluşturma çabası içine girmiştir. Diğer taraftan Batılı ülkelerin çoğunda dinin toplum içinde bir işlevi olduğu genelde kabul görmektedir. Ayrıntı için bak: Başgil, 17-18.

(45) Adıvar, 35; Aksi görüş bak: Başgil, Din..., 75-76.

(46) Tütengil, C.O., Az Gelişmenin Sosyolojisi, İstanbul 1984, s. 14.

(47) Lâiklikle ilgili ayrıntı için bak: Başgil, A. F., Din ve Lâiklik, İstanbul 1979; Feyzioğlu, T., Türk İnkılâbının Temel Taşı: Lâiklik, Atatürk Yolu, Ankara 1987, 171-225; Özek, Devlet ve Din, İstanbul Tarihsiz; Arsal, S. M., Teokratik Devlet ve Lâik Devlet, İstanbul 1940; Daver, B., Türkiye Cumhuriyetinde Lâiklik, Ankara 1955.

V- İLMÎ AŞAMALAR:
TARİHÇE - GÜNÜMÜZ - EKSTRAPOLASYON

A-GENELOLARAK

1) KAVRAM

İnsanı diğer canlılardan ayıran birçok farklılıklar vardır. Ancak bunlardan en önemlisi beynindeki fonksiyonel farklılıktır. İnsan, bu sayede düşünebilmekte ve düşündüklerini diğer canlılarda bulunmayan beynindeki bellek (hafıza) bölümüne atabilmektedir. Düşünme, delillerden hükümler çıkarmadır, delil, geçmişte olmuş bütün hadiselerdir; hüküm ise, gelecekte olacakları bilebilmektir (1).

İnsan bu özelliğini belleğine borçludur. Geçmişte olanlar belleğine alınıp saklanmakta, sonra benzer olayların yenileneceği var sayımı ile gelecek bilinebilmektedir. Burada iki âlem ortaya çıkmaktadır: Bunlardan biri, dış âlemdir, insan beynine geçmişte etki etmiştir. Diğeri de beyin içi âlemidir ki, gelecekte dışarıya etki edecektir. Bu iç âlem, adeta bir haritaya benzemektedir. Haritada bazan nasıl yanlış çizimler yapılabilirse beyinde de yanlışlıklar olabilir. Esasen düşünme, doğru ile yanlış ayırt eden bir mekanizma demektir. Herkes düşündüğüne göre, herkesin kafasında bir harita var demektir. İşte, bizim beynimizdeki harita ile diğer beyinlerdeki haritaları karşılaştırıp uygunluk sağlama keyfiyetine ilim diyoruz.

2) İLİM- DİN İLİŞKİSİ

İlim de tıpkı din gibi ferdin konusudur. Sosyal düzen ilmin verilerinden yararlanır. İlim esasen ferdin beynindedir. İlimle elde edilen sonuçlar bir oluŖa dönüşür. Sosyal yapıyı kurar ve düzen haline gelir.

İnsanın fizikî âlem ile sosyal hayat içindeki ilişkilerinde neyi, nasıl ve neleri yapması gerektiğini öğreten iki sosyal kurum vardır: Din ile ilim. Esasen bu iki sosyal kurumun fonksiyonları birbirine yakındır. Başlangıçta din, sosyal düzeni hakimiyeti altına almış, insanlar ilimle değil, din ile hareket etmişlerdir. Günümüzde ise, insanların, dinden çok ilmin emrine girdikleri söylenebilir.

İnsanın doğru bilgiye sahip olabilmesi, bilgisini başkalarının bilgileri ile karşılaştırması ve ondan sonra değerlendirebilmesi ile mümkündür. Ne var ki, başkalarının bilgilerinin doğruluğu da kuşkuludur. Öyleyse bilgilerin insan aklıyla doğrulanması gerekir. Böylece iki kaynak birleşince ilim ortaya çıkar. Başkalarının söylediklerine "naklî" deliller, kendi bulduklarına da "aklî" deliller denilir (2).

Başlangıçta, daha çok naklî deliller ile yetinen insanlık, kendi gelişmesine paralel olarak aklî delillere yönelmiştir. Naklî deliller daha çok dinin, aklî deliller ise daha çok ilmin dayanağıdır. Bunların her ikisine uyması durumunda doğru veya hak dinler; bunlarda bir çelişkinin olması halinde ise yanlış veya batıl dinler ortaya çıkmış olur (3).

Tarihte, hak dinler kadar batıl dinler de gelmiştir ve bunlar bugün de varlıklarını sürdürmektedir. Hak dinler tek gerçeğe dayanan, yani ilim ile uygunluk içinde olan dinlerdir. Batıl dinler ise ilim ile çelişen dinlerdir. Bir insanın tanrılığına, dün olduğu gibi bugün de inanılmakta ve söyledikleri, uyulması gereken deliller olarak kabul edilmektedir. Bu batıl inanıştır. Halbuki ilmin verilerinin doğruluğuna inanmak ve onun peşinden gitmek hak dindir (4). Burada belirtilmesi gerekir ki, ilim kendi varlığını ortaya

koyup, daha önce dinin yaptıklarını üstlenirken, din de hiçbir şekilde asıl fonksiyonunu yitirmiş değildir. Daha önce hak din ile batıl dinin birbirinden ayrılması zordu. Çünkü bu ayrılığı gösterecek ilim yoktu, gelişmemişti. Oysa bugün ilim vardır ve hangi dinin hak, hangi dinin batıl olduğu kolayca ortaya konabilir. Bu böyle olmakla beraber, ilmin insanı iyi ve doğru yola tek başına götürmeye yeterli olduğu da söylenemez. Örneğin, sigara içmenin zararlı olduğunu bilmek ilimdir. Ancak onu içmemek için bu bilgi yeterli değildir. Sigara içen nice doktor vardır. İşte, insana ilmin zararlı dediğini yaptırmayan ama zor kullanmadan inandıran din; bu zararlı işleri yasaklayarak zorla yaptırmayan ise düzendir (5).

Buradan şu sonuca varılabilir: İlim, gerçeği araştıran ve bulan, insanlığın gelişme düzeyini ve gelişme hedeflerini gösteren temel sosyal bir kurumdur. İlimin ortaya koyduğu verilerin halk tarafından benimsenebilmesi için dinlere ihtiyaç vardır. Halk, din yoluyla ilmin verilerini uygulamayı tercih eder. Çünkü iyilik ölçüsü olarak dini kabul eder. Böylece dinler sayesinde halk, ilmin verilerini uygulamaya başlar. Dolayısıyla fert, iyi ve doğru bir fert olur.

Dinlerin öğretileriyle fertler tarafından yapılan iyi işler zamanla düzene dönüşür. Düzen de bazı fiillerin yapılıp yapılmamasını, emirler ve yasaklar zincirini oluşturan yasalarla gerektiğinde müeyyide kullanarak gerçekleştirir. Esasen bu üç sosyal kurumun metodları birbirinden tamamen farklıdır. İlim "şüphe" den yola çıkarak gerçekleri araştırır ve tartışarak ortaya koyar. Din ilmin getirdiği gerçekleri, halka, tartışmadan götürür, zorlamadan inandırır ve sevdirebilir. Düzen ise ilmin getirdiği, dinin benimsediği gerçeklere uymaya zorlar. İlimde tartışma var, zorlama yoktur. Dinde tartışma yok inandırma vardır. Düzende ise müeyyide yani zorlama vardır. İşte, farklı metod ve sistemlerin uygulandığı bu kurumların birbirlerinden ayrılımları zorunludur. **Ekonomide de sosyal yapıdan farklı olarak, fayda - zarar vardır ki, bu, rıza şartını gerektirir. Rıza şartının varlığı, zorlamanın uygulanamayacağı anlamına gelir (6).**

3) İLİM ADAMI

Bir sosyal kurum olarak ilmin, daha yakından tanınabilmesi için, ilim adamlarının din adamlarından farklı niteliklerinin ve bunların izledikleri çalışma metodlarının, ortaya konulması gerekir.

İlim adamının ilk niteliği, başlangıçta kendisini en bilgisiz kabul ederek herkesi dinlemesi ve herkesten bir şeyler öğrenmek istemesidir. Buna göre, ilim adamı için hiçbir şey önceden doğru veya yanlış değildir. Herkesin söylediği doğru ya da yanlış olabilir. Bunun başka bir ifadesi, hiçbir görüş peşinen ne kabul, ne de reddedilir. İlim adamının görevi her sözü ve görüşü dinlemek ve değerlendirmektir.

İkinci olarak, ilim adamı kendisini herkesle bir görür ve tartışmaya başlar. Öne sürülen düşüncelere kendi düşüncesi kadar önem verir. Topladığı bilgileri değerlendirmek için, herkesle görüş alışverişinde bulunurken, kendisini de diğerlerinin seviyesinde kabul eder. Sonunda karar aşamasına gelindiğinde, ilim adamı kendisini dünyanın en bilgili insanı olarak kabul eder. Bilgisinin herkesin bilgisinden üstün olduğuna inandığı içindir ki, artık kendi görüşünü var gücüyle savunur.

İlim adamı için asıl zor durum bundan sonra başlar. Bulduğu yeni gerçek insanların batıl inanışlarını sarsabilir, çıkarıcıların menfaatlerini zedeleyebilir, yöneticilerin otoritelerine ters gelebilir. Toplum tarafından her yeniliğe karşı tepki gösterme doğal olduğundan, muhtelif kesimlerden baskılar gelmeye başlar. İlim adamı bu baskılara göğüs gerebilmelidir. Çünkü yapılan bu baskılar, insanları zamanla ilim adamının söyledikleri üzerinde durmaya yöneltir. Artık, saldıranların da aklı ermeğe başlar. Herkes, kendi inançlarını, kazançlarını ve sosyal yapılarını bu ilmin verilerine göre ayarlamaya başlar ve böylece keşfedilenler toplumun da malı haline gelmiş olur. Sosyal değişme ve gelişme yani inkılâp dediğimiz şey budur. Bütün bu değişme ve gelişmeler meydana gelirken, çoğu kez, o ilim adamı hayatta bile değildir (7). Ama oto-

ritesi doğmuştur. Bundan sonra bu ilim adamının getirdikleri eskince, yeni ilim adamı için, benzer konular sınama aracı olacaktır.

Baştan "ben biliyorum" diyenler, sonra "ben bunlarla tartışmam, benden bilgilidir" diyenler; "başkalarının kendisinden fazla bildiğini sanıp kendisine tam güvenemeyenler", sonunda "ilmin verilerini savunmada her türlü çileye dayanamıyanlar", gerçek bir ilim adamı olamazlar.

İlim adamlarının bu nitelikleri ve çalışma metodları sayesinde insanlık, ilmi bakımdan gelişebilmiş ve bugünkü düzeye gelebilmiştir. Bundan sonra da gelişmeye devam edecektir. Bu nitelik ve metodlar ilim adamlarını din adamlarından ayırır. Esasen bu metod halkın içinden gelişmekle beraber, halk için değildir (8). Halka ilim değil, din ulaşabilir.

B- TARİHÇE

1) GENEL OLARAK

İnsan çalışıp kazanan ve kazandığı ile yaşayan bir varlıktır. Yaşamak için çalışması ve çalışması için de yaşaması gerekir. Kendi varlığını sürdürebilmek ve düzen içinde fonksiyonunu ifa edebilmek için, bütün varlıklar bu ilkeye tabidir. Atomlar ve hücreler hatta kuantumlar bile bu sistemin dışında değildir. İnsan için çalışma, fonksiyonlarını ifa etme, yaşama ise var olma anlamlarına gelmektedir.

Tarihte birçok ekonomik, sosyal ve siyasal dönemler yaşanmıştır. İlimin yeni çağların doğuşunda her zaman aktif rol oynadığı bilinmektedir. Genellikle ekonomik aşamalara paralel olarak gelişen ilmin, ekonomik değişimleri faz farkı ile izlediği söylenebilir. Bunun anlamı şudur: Ekonomik değişme ilmi değişmeye, ilmi değişme de ekonomik değişmeye neden olmuştur. Toplayıcılık dönemini yaşarken ilmin olmadığı söylenebilir. Çünkü bilgiler görenek yoluyla öğreniliyordu. Bir öğretim kurumu bulunmuyordu. Bu dönemin ne zaman başladığı kesin olarak ortaya ko-

nulamamakta, sadece tahminler yapılmaktadır. Ancak on binlerle ifade edilmesi gerektiği ise kesin olarak bilinmektedir. Sonra avcılık dönemine geçilmiştir. Bu değişme, ilimde öğretim - tedris metodunu getirmiştir. Öğretim metodu insanı çobanlık dönemine ulaştırmıştır. Çobanlık dönemi bittikten sonra çiftçilik dönemine geçilmiş, bu ise ilimde tartışma dönemini başlatmıştır. Tartışma dönemi mübadele dönemini getirmiş ve geliştirmiştir. Mübadele döneminden sonra tüccar mübadelesi dönemi başlamış ve bu deney dönemine götürmüştür. Deney dönemi işçilik sistemini getirmiştir. Şimdi ekonomi ortaklık dönemine gitmektedir. Gidişin ilmi bakımdan yeni bir aşamaya doğru olduğu tahmin edilebilir. Rakamlar ekonomik gelişmenin geometrik diziyle ifade edilebilecek bir hızla meydana geldiğini, ilmin de onu izleyerek veya paralel hızla geliştiğini göstermektedir (9). Bak: Şekil. 4

2) GÖRENEK (TAKLİT) AŞAMASI

Bütün canlıların eğitim sistemi, küçüklerin büyükleri görerek taklit etmeleri esasına dayanır. Meyva toplayarak geçinen ilk insanlar üretimi ve tüketimi ailece birlikte yaparlardı. Çocuklar, anneler, babalar ve yaşlılar birlikte ormana gider ve orada karınlarını doyururlardı. Ağaç dallarını kırar veya koparır, üstüne meyvalarını koyarak sürükleyip dallardan yaptıkları çardaklara getirirlerdi. Çocuklarla anne babalar tüm hayat boyunca birlikte idiler. Küçükler büyüklerin ne yaptıklarına baka baka öğrenirler ve bizzat iş yapılırken eğitilirlerdi. Ayrıca bir öğretim ve öğrenim sistemi bulunmuyordu (10).

Sosyal eğitim de aynı idi. Dini ibadetler hep birlikte bütün aile fertlerinin katılımıyla icra ediliyor ve burada herkese doğumundan ölümüne kadar tüm davranışları bir bakıma öğretilmiş oluyordu, insanın temizliğinden giyimine, oturmasına, birlikte hareket etmesine, bir işe katılmasına, bir işten ayrılmasına kadar her şey hep burada bir dini vecibe olarak öğretiliyordu (11). Bugünkü dans ve müzik, bu ibadetlerin bir artışı ve devamıdır.

Bu tür eğitimde gelişme çok zordur. Çünkü anne ve babala-

rın buldukları ve geliştirdikleri bilgi ve teknikler çocuklara geçerken, kısmen de olsa unutulabilmektedir. Bu nedenle uzun seneler statik bir gelişme içinde kalmıştır (12). Bu çağ insanları bize delil bırakamadılar. Çünkü bunların kullandıkları araçlar genellikle ağaçtan yapılmış olduğundan kolaylıkla çürüyüp yok olmuştur.

Görenek eğitimi usta ve çırak arasında günümüze kadar gelmiştir. Usta, kesinlikle çırağına bir şey tarif etmez, hatta bazı şeyleri göstermez. Çocuk zekâsıyla kaparsa ona peştemal sarıp ehliyet verir. Bunu yapamayan hep çırak kalır. Böylece statik bir meslek sürüp gider.

3) DERS VERME (TEDRİS) AŞAMASI

İnsanlar toplayıcılık aşamasından avcılık aşamasına geçince iş bölümü ve uzmanlaşma doğdu ve artık kadınlar ev işlerine başladılar. Avlanma erkekler tarafından yapılıyordu. Çünkü o günkü avlanma araçları ile hayvanları yakalamak boğazlamak çok zor ve tehlikeli idi (13). Bu dönemde etoburlara ortak olan insan diğer yırtıcı hayvanlarla da boğuşmaya başlamıştır.

Bunların avlanma silahları taş ve sopadan ibaretti. Ağaçların kabuk liflerinden yaptıkları kementler ve zamanla öğrenilen ok ve yay insanı bu hayvanlara yeterli derecede üstün kılmıyordu. Hayvanlar ile insanlar arasındaki çetin mücadele sürüp gidiyordu. İşte bu dönemlerde gençleri avcılığa alıştırıp yetiştirmek için öğrenim devresi başlamıştır. Mağara duvarlarında, kumlar üzerinde veya topraklarda çizilen resimlerle avlanacak hayvanlar ve çeşitleri gösteriliyordu. Bu bir taraftan avcılık için gerekli yardımı sağlarken diğer taraftan ilmin ilerlemesine sebep olmuştur. Bu tedris, insanları düşünmeye, araştırmaya sürüklemiş, hayvanların huy ve yapılarını öğretmiştir. Böylece bu hayvanlardaki ehlileşme yeteneğinin keşfine ve yeni çağın başlamasına neden olmuştur. Çobanlık dönemine geçilmiş, böyle bir geçiş için tedris sistemi yeterli olmuştur. Avcılık aşamasına geçildiğinde, çocuklar avlanmaya fiilen katılamamışlardır. Ava gidecek yaşa geldiklerinde birden katılma

da tehlike teşkil ediyordu, işte bu dönemde çocuklara av dersleri verilmeye başlanmış, bu derslerden büyükler de yararlanmıştı.

Toplayıcılık döneminde insanları bir araya getiren mabetlerdeki ayinler, halka, bir bakıma göreneğe uymalarını öğretiyordu. Bugün hâlâ toplu ibadetler bu işlevi belli ölçüde yerine getirmektedir, insan böylece topluluk içinde nasıl yaşayacağını görerek ve yaparak öğreniyordu. Sonraları ise buna dersler eklendi. Bilenler, dersleri anlatmaya başladılar.

Bugünkü okul, tiyatro ve gösterilerin başlangıcı olan ilk dönemlerde mağaraların duvarlarına büyük resimler çiziliyor ve yağmurlu günlerde bu resimlerle avlar tanıtılıyordu. Bu dönemin özelliği tartışmanın olmayışındır. Görenekte konuşma yoktu. Ders verme döneminde ise hoca konuşur, halk dinler; kabul eder veya etmezdi. Ancak kimse bir soru soramazdı. Bugün tarikatlar bu sistemi benimsemişlerdir. Dinî eğitim böyle verilmektedir. Okullar, hatta üniversiteler bile bu sistemi uygulamaktadır (14).

4) TARTIŞMA AŞAMASI

Çevredeki otlaklar yetersiz kalmaya başlayınca, insanlar ders vermenin verdiği etki ve katkı ile çiftçilik aşamasına geçtiler. Tarlaları ekmek ve sulamak suretiyle bol yiyecek ve tahıl elde etmeğe başladılar. Yerleşik hayata geçilmesinde değişik görenek ve geleneğe sahip kişilerin bir araya gelerek komşuluk ilişkileri kurulmasında çiftçilik faaliyetlerinin büyük rolü olmuştur. Toprak mülkiyetinin ortaya çıkması ve site hayatının kurulması bu dönemdedir. Böylece insanlar, kavga yerine barış içinde yaşamayı tercih etmeye başladılar. Değişik aile ve kabile kültürleri bunları karşılıklı tartışmaya götürdü. Bu tartışma sayesinde yavaş yavaş ortak kültür doğmaya ve kavimler oluşmaya başladı, devletler kuruldu ve ilimde yepyeni bir döneme geçildi.

Yerleşik dönem aynı zamanda büyük toprak sahipliğinin oluştuğu ve kölelik kurumunun geliştiği bir aşamadır. Toplumdaki bu sınıflaşma efendilerin boş vakitlerini ortaya çıkardı. Bu dönem kumar, içki ve benzeri iptilâların da kaynağı olduğu gibi, il-

min gelişmesi için boş vakitlerin ortaya çıktığı, astronomi, matematik ve felsefe gibi ilimlerin gelişmeye başladığı bir dönemdir. Pazar mübadelesi de bu tartışma döneminde ilmin ve dinin etkileriyle teşekkül etmeye başladı. İnsanlar yerleşik uygarlığa geçip devlet aşamasına geçince birçok ihtisas alanı doğup gelişme gösterdiğinden, ders verme sistemi de yetersiz hale gelmeye başlamış, halkın takip edemediği ilimler ortaya çıkmıştır. Derslerin yanında ortak ders kitapları telif edilmiş ve tartışma sistemi gelişme göstermiştir. Yani, daha önceleri nakle dayanan ve sadece kişi tarafından değerlendirilen akli deliller yerine, ortak akıl ve kritiğin geliştiği ve ilmi ekollerin kurulduğu bir döneme gelinmiştir.

Mezopotamya'da başlayan bu metot, Eski Yunan'da zirveye ulaşmıştır. Tüm dünyanın açıklanmasında ve felsefe ilminin meydana gelmesinde etkili olan mantık ilmi böyle geliştirilmiş, insanlık nakil yoluyla elde ettiği bilgilerini aklın denetiminden geçirmeye başlamıştır (15). Bu devrin özelliği, tartışmanın (kritiğin) henüz sadece nazarı olmasıydı. İyi kötü hakkında görüşler ileri sürülüyor ancak bunları doğrulayan bir kurum bulunmuyordu. Halk yine görenek ve ders usulü ile çalışıp yaşıyordu (16).

5) DENEME AŞAMASI

Tartışma aşamasında daha çok fikirler ileri sürülüyor ve herkes ilimleri kendisine göre uyguluyordu. Oysa tüccar mübadelesi adını verdiğimiz ticarî faaliyetlerin yoğunlaşıp serbest rekabetin ortaya çıkmasından önce, tarlada fazla üretim yapan fazla zengin oluyordu, ancak komşusunun tarlasını alamıyordu. Oysa ticaret döneminde işini bilen tüccarın kendisi zengin olmakla kalmıyor, rakip tüccarı da devre dışı bırakabiliyordu. Ticarî faaliyetler sürekli seyahat ve ulaşımı gerektiriyordu. Gerek çölde gerekse denizde yapılan seyahatler, yıldızların, ay ve güneşin hareketlerini bilmeyi gerektiriyor, bu aşamada astronomi ve matematik ilimleri geliyordu.

Herkes öğrendiklerini yaşıyor, bildiklerini deniyor, sonuç alıyor veya alamıyordu. İnsanoğlu bu yeteneğini diğer sahalarda da kullanmaya başlamıştır. Seyahatta her gördüğünü kendisi de yapmaya kalkışmış ve böylece denemelerle öğrenme aşamasına geçilmiştir. Bu arada özellikle hukuk, ilmi tanımları zorunlu hale getirmiş, ölçme ve tartma sistemi doğmuş, böylece hayat, hesap sistemi içine girmiştir.

Ticaretin ilmi gelişmelere bir diğer katkısı da toplumları birbirleriyle temasa geçirmesidir. Böylece çeşitli toplumlardaki bilgiler birbirleriyle karşılaşmış ve mukayese imkânı bulunmuştur. Teorik felsefi çalışmalar yanında pratik sonuçlar gözlenmeye ve "ilim amel içindir" denilmeye başlanmıştır. Hz. Muhammet, "amelsiz ilimden Allah'a sığınım" diyerek inançları da pratik ilme yöneltmiştir (17).

Daha önce ilim yalnız kesin sonuçları getirdiği halde bu dönemde kesin olmayan sonuçlar da ilmi kabul edilmeye ve ilmin içinde düşünölmeye başlandı ve buna "amelî ilim" dendi. Daha önceki kesin akıl verileri terk edildi ve bunun yerine, "bize göre doğru" sistemi olan "içtihat" kurumu tedvin edildi. İçtihat kurumu, kişinin her zaman hata yapabileceği, hatasından dolayı sorumlu tutulamayacağı, insanın doğruyu bilmekle değil, doğruyu aramakla ve yanlış da olsa doğru bildiğini yapmakla yükümlü kıldığı esasına dayanıyordu. Bu kurum ile adeta amel ilmin önüne geçmiş, böylece herkes içlihatlarına göre amel etmek durumunda kalmıştır (18).

İçtihat kurumunun dayandığı esaslar, ilimde yeni bir metodun gelişmesine neden olmuştur ki, buna "tümevanm" metodu denmektedir. Bu metot, "tümdengelim" yanında yer almış ve küllî kurulların çıkarılmasında önemli bir rol oynamıştır. Böylece kesin olmayan ama pratikte çok faydalı bir metot doğmuş oldu. Önceleri müslömanlar tarafından "dil" de ve "hukuk"ta uygulanan bu metot (19), daha sonraları Batı'lılar tarafından sanayi alanına uygulanmıştır. Çağımızda baş döndürücü bir hızla gelişme gösteren bilgisayar ve uzay araştırmaları bu metodun kullanılmasının bir sonucu olarak değeriendirilmelidir (20).

Bu devrin önemi, söylenenlerin denenerek doğrulanmasındadır. Söz gelimi, insanın 224 kemiğinin var olduğu iddiasının doğruluğu, sayarak tahkik edilmektedir. Böylece ilmin yalnız akıl yoluyla değil, amel yoluyla doğrulanması imkân dahiline girmiş oldu.

Bugün yaşamakta olduğumuz aşama bu devredir. Deney dönemi birçok ilmî sonuçlar doğurmuştur. Günümüzdeki teknolojik gelişme sağlanmıştır. Ancak, şimdi iktisadî bakımdan ortaklık dönemine giderken ilimde de sorunlar ortaya çıkmaya ve ilim, özellikle sosyal bilimler alanında çözümler getirmede yetersiz kalmaya başlamıştır. Kapitalizmin rekabeti içinde veya aşırı devletçiliğin veya sosyalizmin baskısı altında ilmin verilerinden halk artık yararlanamaz hale gelmiştir. Yeni bir ilmî aşamanın gelmek üzere olduğu da söylenebilir. İlmî gelişmenin gidişi hakkında tahminlerde bulunmadan önce günümüzde karşılaşılan sorunlar ve nedenleri üzerinde durmak gerekir.

C- SORUNLAR - NEDENLER - ÇATIŞMALAR

1) SORUNLAR

a) GENEL OLARAK

İnsanlar başlangıçta görenek yoluyla öğrenmişler, avcılık dönemine geçildikten sonra, çocukları eğitmeden ava götürmek mümkün olmadığından, bilgilerini tedrisat yoluyla gelecek nesle aktarmaya başlamışlardır. Çiftçilik döneminde yerleşik uygarlık oluşmuş ve kölelik düzeni gelişmiştir. Üst sınıf boş vakitlerini ilimle geçirmeye başlamış, karşılıklı tartışma dönemi doğmuştur. Sanayi devrimiyle ilim pratiğe yönelmiş ve deneme dönemi başlamıştır. Deneylerle kontrol edilebilirliği, ilmin tartışılmaz zaferini ortaya çıkarmıştır. Ancak bu pratiklik, ilmin, ilim olmaktan çıkarak, adeta bir sanat haline gelmesine ve kâinatı tüm olarak kavrama ve insanlığın gitmesi gereken ideali belirleme özelliğinin kaybolmasına neden olmuştur. Bu durum ilmin karşılaştığı en büyük

hastalık olarak kabul edilebilir. Günümüzde ilmin insanlığın karşılaştığı sorunlara ancak parça parça çareler getirebilmesi, tüm insanlığın mutluluğu için formüller geliştirememesi ve insanlığın kuşkularını giderecek genel çözümleri ortaya koyamamasının nedeninin bu olduğu söylenebilir. Yakın zamana kadar ilim hakim ve diğer kurumlar ilmin emrinde iken bugün ilim parçalanmış ve diğer kurumların, özellikle siyaset ve ekonominin kontrolüne girmiş, bu kurumların amaçları istikametinde çalışır hale gelmiştir. Bu durum nasıl ortaya çıkmıştır? Şimdi bunları, kısaca analiz etmek istiyoruz.

b) İLMİN DAĞINIKLIĞI

Günümüzde üniversiteler, fakülteler, kürsüler birbirlerinden habersiz kendi sahalarında ilim üretmeye, sorunlarını lokal olarak çözmeye çalışmaktadırlar. Bir derenin kenarında inceleme yapan ilim adamı o derenin mevsim akışlarını, getirdiği maddeleri, yaşayan balık ve diğer canlıları, sıcaklığını, hızını, debisini çok iyi tespit edebilmektedir. Bu dereden gerek sulama gerek enerji olarak yararlanabilmeyi bilmektedir. Ne var ki, o derenin kaynaklarını, yatağını, vadisini, o kaynakları besleyen yağmurları, denizleri, o kâinatın var oluşunu, var olan kâinatın nereye gittiğini ve nihayet bu kâinattan yararlanan insanı, kâinat ve insanı var edeni bilmemektedir. Bu hal sonuçta, sorunu çözmekten çok adeta ağrıyı dindirmek için hastaya verilen uyuşturucuya benzemekte, ağrı dindirilebilmekte, ancak hastalığın yaptığı tahrifat önlenememektedir.

c) İLİMLERİN BİRBİRİNDEN KOPUKLUĞU

Günümüzde ilim okullarda ve üniversitelerde hayat şartlarından uzak bir şekilde tedris edilmektedir. Öğrenilenler uygulanmamakta, kişiler hayatta kendi bilgileriyle yaşamaya devam etmektedirler. Dolayısıyla ilimden kısmen ve belli alanlarda yararlanılmakta, bir bütün halinde ve herkes tarafından yararlanılması

mümkün olamamaktadır. Bu nedenle teori ile pratik birbiriyle uyum halinde bulunmamaktadır. Bu durum, uygulayanların cehaleti kadar ilmin hayattaki problemleri çözemeyişinden de ileri gelmektedir. Hatta birçok sahada tahsil yapmamış kimseler geçici nitelikte de olsa, daha fazla başarılı olabilmektedir. Asıl kalıcı ve şümüllü başarının ilme dayandırılan uygulamadaki başarılar olması gerektiği halde, ortaya çıkan bu durumun neden ve sonuçlarını çok iyi analiz etmemiz gerekir.

d) İLİMDE GİZLİLİK VE KAPALILIK

Önceki bölümlerde belirttiğimiz gibi, ilim tüm görüş ve düşüncelerin ortaya konması ve tartışılması sonucu ortaya çıkar. Birtakım görüş ve düşüncelerin göz ardı edilmesi, itilmesi veya yasaklanması halinde ilim değil, ancak malumat elde edilebilir. Halbuki, ilmî tartışmaların önce sistem içinde aksiyomlara dayanılarak, sonra da sistemler arası mukayese ve değerlendirmeler yapılarak yürütülmesi gerekir. Ancak günümüzde bunun yeterli düzeyde yapıldığı söylenemez.

e) İLİMDE ÇIKARCILIK

Günümüzde ilim geçinme aracı, ilim adamları da ilimleriyle geçinen memurlar veya işçiler olarak kabul edilmektedir. Böylece ilim kisvesi altında sermayenin veya otoritenin sözcülüğü ve propagandası yapılmaktadır. Bu durum ilmî metot ve düşüncenin yok olması ve ilim adamının da kişiliğinin ezilmesi için yeterli bir neden teşkil etmektedir. İlimin bugünkü insanlığın sorunlarına çare bulamayışının önemli nedenlerinden biri de budur. Örneğindoktorlar, insanları sağlığa kavuşturmak için değil, insanları nasıl hasta edip onlardan kazanç temin edebileceklerini planlamaktadırlar. Avukatlar, insanlar arasında çıkabilecek nizaları düşünmektedirler. Mühendisler sağlam bir üretim yerine, sürümü çoğaltmak için sakat bir makineyi nasıl yapacaklarını planlamaktadırlar. Beşeriyetin buluşları savaşa, doğum kontrolüne yönelik

olup, üretime, açığı önlemeye ve daha fazla çoğalıp yaşamaya yönelik değildir.

f) ALTERNATİFSİZLİK

Günümüzde bütün üniversiteler, birbirlerini kopye eden, farklı sistemler ve görüşler getirmeden tedrisat yapan kuruluşlar haline gelmiştir. Rejimler ilmi kurumlardan çok, sokaklarda yapılan tartışmalar veya silahlar bazında konuşulmaktadır. Bu durum ilmin duraklamasına ve çökmesine neden olmaktadır. Karşı düşünceleri ve buluşları öğrenemeyenler ve hatta duyamayanlar, söylenenleri ve kendi bildiklerini mutlak hakikat zannettiklerinden, bilgilerinin noksanlığından bile haberdar değildirler.

Bütün bu sorunlara ve hastalıklara rağmen ilim asıl gücünü ve sağlamlığını korumaktadır. Bugünkü uygarlığı oluşturan ilim, geleceğin dünyasını da kuracaktır, insanlık tarihi, islâmiyet ve Batı uygarlığı ortaklaşa insanlığı ilmen bugünkü seviyeye ulaştırmıştır. Bunların kurdukları uygarlıklar çökmüş veya çökecek olabilir. Ancak geliştirdikleri ilimler yeni uygarlıkların oluşturulmasında yeterli olacaktır.

2) NEDENLER

a) YAŞLANMA

Uygarlıklar da tıpkı canlılar gibi yaşlanır. Yaşlanma ile ilim de kendini yenileyememeye başlar ve fonksiyonu azalır. Mevcut sorunların bir kısmının da yaşlanma olayından kaynaklandığı söylenebilir. Tarihte hiçbir uygarlık bu hastalığa çare bulamamış, ancak yeni oluşlarla ve başka uygarlıklarla hayat devam edebilmiştir. Batı uygarlığının yaşlandığı hususunda görüşler ileri sürülmeye başlanmıştır. Bununla beraber yaşlı insanın tedavisinde yaşlılık ilacı yerine, yaşlılıktan gelmiş olsa bile çıkan araza göre ilaç verilir. Bu itibarla biz yine de hastalıkların diğer nedenlerini ortaya koymak istiyoruz.

Tıbben sabittir ki, her canlı daha doğup gelişirken kendi yaşlılık hastalığını da bünyesinde taşır ve ileri yaşlarda bunlar tezahür eder. Yaşlılık ve ölüm anormal bir şey olmaktan çok, hayatın kaçınılmaz ve doğal bir sonucudur. Tedavi yaşlıyı rahatlatır ve belki ömrünü biraz uzatabilir. Ancak hiçbir zaman gençleştirilmesi ve ölümünün önlenmesi mümkün değildir. Biyolojik bir kanun olan bu ilkeyi sosyal bilimcilerin kabul etmeleri ve sosyal hayata bilerek uygulamaları gerekir.

b) İLİMDE DAĞINIKLIĞIN NEDENİ

Ameli hareketler , bilindiği gibi, lokal özellikler taşır. Bir yerdeki sorunlar, o yerin şartlarına göre çözülür ve o çözüm ancak orada sonuç verir. Fakat lokal çözümün çevreyi bozabilme ihtimali vardır. Bu nedenle pratik çözümler geçicidir. Uzmanlaşmanın artması, sorunların ve bu sorunlarla ilgili çözümlerin bir bütün olarak ele alınıp incelenmesini engellemekte, örneğin çevre ile ahenkli çözümler üretilmemektedir. İlim dalları ve hatta konuları arasında bir çatışma ve dağınıklık meydana gelmiştir. Herkes kendi kapısını süpürmekte ama süprüntüleri komşuların kapısına bırakmaktadır. Bunun sonucu olarak, bugün ilimler bünyelerinde yapıcılık kadar yıkıcılık unsurlarını da içermektedir. Günümüzde insanlığın karşılaştığı çevre sorunları ve dünya savaşları hep ilmin dağınıklığından doğan cinayetler olarak kabul edilebilir. Faizin sermaye terakümüne götüreceği, dolayısıyla ekonomik gelişmelerin olacağını belirleyen ekonomi ilmi, sermayenin tekellerde toplanmasının sosyal dengesizliklere ve ekonomik patlamalara neden olacağını söyleyen sosyolojinin buluşlarından habersizdir.

c) İLİMDE KOPUKLUĞUN NEDENİ

Çağımızda ilim sadece öğrencilik yolu ile ve gençlik dönemlerinde tahsil edilmekte ve gençler eğitim dönemlerinde pra-

tik yapamamaktadırlar. Öğretim üyeleri de teorik olarak yetiştiklerinden pratiğe yönelik bir öğretim yaptırılmamaktadırlar. Bu durumda hayata atılan kimse, elde ettiği ilimden pratikte yeterince yararlanmaktan mahrum olmaktadır. Tahsil yapamamış olup çırak usulü pratikten yetişenler ise tahsilli olanlardan daha başarılı olabilmektedirler. Tahsilliler, ilmin pratiğe intikalinde çok büyük engellerle karşılaşmaktadırlar. Teknik dışındaki ilim, fonksiyonunu büyük ölçüde yitirdiğinden, tüm sosyal ve ekonomik sorunlar el yordamı ile halledilebilir durumdadır. Bu öğretim sistemi içinde bundan daha büyük bir sonucun elde edilmesi zor görünmektedir. Siyaset bilimini hiç okumamış bir doktor veya mühendis siyasette başarılı olabilmektedir. Nedeni de gayet basittir. Bu mesleklere mensup olanlar siyasî bakımdan doğruyu bilmedikleri gibi yanlış da bilmediklerinden, sezileriyle hareket ederek karar vermekte ve bir yol bulabilmektedirler.

d) İLİMDE KAPALILIĞIN NEDENİ

İlim, kendisine her an bir şeyler ilave edilmesi halinde varlığını sürdürebilir. Ezberlemekle ilmin yaşaması mümkün değildir. Çünkü ilim, havada giden uçak gibidir ve sürekli hareket halinde olması gerekir. Uçağın durması düşmesi demektir. Program ve kitaplarıyla, tek tip öğretimle, merkezî kararlar ve yönetimlerle yapılan ilim, adeta mumyalanmış ceset gibidir. Bu mumyalamanın kapitalist ve sosyalist teorisyenler ve uygulamacılar tarafından yapıldığı söylenebilir. Bu kimseler, ilmi kapalı tutmak suretiyle, sömürü amaçlarını sürdürmekte, yeni buluşların başlarına dert açmaması için ekonomik veya siyasî baskılarla ilmi dondurmak istemektedirler. Bunların amaçlarına hizmet edecek bazı pratik çözümlerin dışında, adeta ilim diye bir şey kalmamış gibidir. Örneğin, henüz güçlü bir iktisadî ve siyasî düzen kurulamamıştır. İlimin böyle bir düzenin kurulmasında aciz kaldığını düşünmek mümkün değildir.

e) İLMÎ ÇIKARCILIĞIN NEDENİ

Hakkın üstünlüğü yerine kuvvetin üstünlüğünü esas alan bir uygarlık içinde, herkes kuvvetli olmak için çaba sarfetmek zorundadır. Bu kuvvetlilik çıkar paralelliği yerine, çıkar çatışmasını getirmiştir. Halbuki ilmin, belli zümre ve kişilerin çıkarları yerine, tüm beşeriyetin çıkarlarına uygun sonuçlar getirmesi gerekir. İlim, kâinatı ve beşeriyeti öğrenmedir; kâinat ve beşeriyet yok olma değil, var olma kanunlarına dayanır. Çıkar çatışması durumunda herkes kendi çıkar istikametinde ilim yapar. İktidarı ve gücü ellerinde bulunduran siyasîler ile sermayedarlar ise ilim adamlarını kendi çıkarlarına göre çalıştırır. Günümüzde ilim adamlarının bunların hakimi değil, adeta mahkûmu durumunda olduklarını söylemek mübalağa değildir. Halbuki ilmin mahkûm değil hakim olması gerekir. Bu çelişki ilimdeki hastalıkların başlıca kaynağı olmaktadır.

f) ALTERNATİFSİZLİĞİN NEDENİ

İlimde çok küçük bir bilginin bile doğurduğu büyük sonuçlar vardır. Bugün, Batılılar, tarihlerini kendilerine göre yazmakta ve her türlü bilgiyi kendilerine göre üretmekte ve bu suretle sömürülerini sürekli kılmaktadırlar. Halbuki tarihte hakka dayanan Doğu uygarlıklarında vardır ve bu uygarlıklar insanlığa büyük hizmetlerde bulunmuştur. Örneğin, İslâm uygarlığı geliştirdiği ilimleri makro düzeyde, genel olarak ahlâkî ve hukukî sorunları çözmede kullanmış ve bunun için usulü fıkıh ilmini geliştirmiştir. Batı ise ilmi mevzii problemleri çözmede kullanmış, teknolojik sorunları ileri seviyede çözmüştür. Bu uygarlıklar anlaşıp birbirleri ile dayanışacaklarına ve birbirlerinden yararlanacaklarına bin yıldır savaşmaktadırlar. Bunun sonucu her ikisi de tek ayak üzerinde sendelemekte ve sıçramakta, ancak hiçbirisi yürüyebilme ve alternatif üretebilme gücünü gösterememektedir.

3) ÇATIŞMALAR

a) İLİM - DİN ÇATIŞMASI

SORUN: Bugün ilim pratiğe yönelik lokal çözümler ararken, dinler genele yönelik çözümleri ileri sürmektedir. İlimin genel çözüme yönelmemesi, dinin mevzii çözümlerinin de artık geçersiz hale gelmesi nedenleriyle bu iki kurum arasında bir çatışmadır sürüp gitmektedir. Bu, dinleri halk nazarında küçük düşürmekte, diğer taraftan ilimden de halk yeterince yararlanamamaktadır. İlim dinî sahalara girmemekte, dinler ise ilmin verilerini inkâr ederek hakka karşı çıkmaktadırlar.

NEDEN: İlim adamları mevzii çalışmalar ile mahalli meselelerini pratik olarak çözmüşlerdir. Bu durum kendilerine büyük güven getirmiştir. Bunun sonucu olarak çevrelerine bakma, kâinatı ve topluluğu genel olarak öğrenme ihtiyacını hissetmedikleri gibi, adeta bunlardan habersizdirler. Bilmedikleri şeyleri inkâr etmekte, maddî bakımdan ölçülmesi mümkün olmayan dinî ve ahlâkî öğretileri küçümsemekte ve sonuçta din adamlarının düşmanlığını kazanmaktadırlar. Oysa mahalli ve mevzii çözümler yanında, kapsamlı ve bütün kâinatı ve beşeriyeti kapsıyan bir görüşe sahip olsalar, dinlerin de en az ilim kadar gerçeklere sahip bulunduğunu bilebilecekler, eksikliklerini dinin yardımı ile giderebilecekler ve dinlerdeki kusur ve eksikliklerin giderilmesinde yardımcı olabileceklerdir.

b) İLİM - HAYAT ÇATIŞMASI

SORUN: Halk ilmi öğrenememekte, öğrendiğini de uygulayamamaktadır. İlimin verileri yeterli tatmini sağlayamadığından, insanlar okuduklarından çok gördüklerini yaşamayı tercih etmektedirler. İlim halkın istediği istikamette değil, belli çıkar çevrelerinin menfaatlerine hizmet edecek şekilde gelişme göstermiştir. Halkın inancı ve yaşayışı ile çelişki içinde olan ilim, onun

dostu değil adeta düşmanı haline gelmiştir. Yönetimde görev almak için diploma aranmakta, diploma almak için tahsil gerekmede, tahsil için konulan engeller aşılamayınca da ilme düşman olunmaktadır.

NEDEN: İnsanların yeme ve içmeleri belli bir zaman ve mekâna özgü değildir. Doğumundan ölümüne kadar muhtaç oldukları şeyler vardır. Din ve ilim de böyledir. Belli yaşlarda ve belli yerlerde üretilse bile tüm hayat boyunca onlardan beslenmek gerekir. Bu nedenledir ki, insanların öğrencisiyle öğretmeniyle, ilmi hayat içinde öğrenmeleri gerekir. Oysa şimdi adeta Eski Yunan'da olduğu gibi, ilim bir zihin cimnastiği gibi düşünülmekte ve öğretim ona göre yapılmaktadır. İlim hocaların bir geçim kaynağı olmaktan ileri gidememektedir.

c) İLİM - DÜZEN ÇATIŞMASI

SORUN: İnsan bir şeyi bildiğinde, onu gerek yazı gerekse söz şeklinde ifade etmeden duramaz. Bu nedenle, ilim ne kadar baskı altında olursa olsun, her dönemde gerçekleri söyleyen ilim adamları çıkmıştır. Gerçekte ilim adamının gücü yoktur; ancak ilmin her zaman gücü vardır. Bundan dolayı yöneticiler ilim adamlarından her zaman korkmuşlar, buna karşılık sorumsuz ilim adamları da yönetimi her zaman sıkıntıya sokmuşlardır. Günümüzde ise yönetim üniversitelere hakimdir. Ancak üniversiteler de ortaya koydukları gerçeklerle yönetimi ve düzeni sarsabilmektedir. Bu içten çekişme huzurlu hayatı ve gelişmeyi önlemektedir.

NEDEN: Çoğunluğa dayalı seçim sistemlerinde herkes seçmek ve seçilmek hakkına sahiptir. Seçilenler de çoğunluk sistemi ile seçilmektedirler. Ya sermayenin veya askerin veya gücün baskısı altında iktidar olunmaktadır. Bu durum oyların alınabilmesi için ilmin verileri dışına çıkma zarureti doğurmaktadır. Örneğin muhalefettekiler hakikati söylemekte, iktidardakiler ise buna aldırnamaktadırlar. Bu da ilim- düzen çatışmasını getirmektedir. İlimin konularına çoğunluk esasına göre seçim mekanizması gir-

memelidir. Parmak hesabı ile çıkarılacak kanunlarla erkeklere doğum yaptırılmaz.

D- İLİMDE ARAÇ SORUNU: DİL VE MATEMATİK

1) GENEL OLARAK

KRİTER: İlmî gelişmeler ve gidiş üzerinde durmanın ön şartı ilmin araçlarını belirlemekle mümkündür. İlmin kriteri, "doğru -yanlış"tır ve ilim bu kriterleri uygularken "dil" ve "matematik" gibi araçlar kullanır. Bu araçlar insanı diğer canlılardan ayıran ve onun doğa içindeki egemenliğini sağlayan, şimdiye kadar gerçekleştirdiği gelişmelerde olduğu gibi bundan sonraki gelişmelerde de kullanabileceği araçlardır. Esasen bu iki aracın kullanılmadığı bir sosyal yapı ve düzenden söz açmak mümkün değildir.

İLİM - DİL İLİŞKİSİ: Nasıl ki, Türkiye denildiğinde tek bir ülkeyi anlar, daha sonra onu illere, ilçelere, bucaklara ayırır ve onları farklı varlıklarmış gibi kavırsak, kâinat da esasen bir bütünlük arz eden tek bir varlıktır. Bütün bu kavramlar önce zihnimizde oluşmakta, adeta parça parça ayrı varlıklar haline getirilmekte ve bu parçalara birer ad verilmektedir. Bütün bunlar insanın dili üretebilme yeteneğinden meydana gelmektedir. Öyleyse ilim demek, dil demektir ve ilim ancak dil ile gelişebilir. Bundan dolayıdır ki, ilmin gidişi ile ilgili tahminlerde bulunmadan önce dil üzerinde açıklamalarda bulunmak gerekmektedir.

DİL: İnsan, konuşan bir varlıktır. Diğer canlıların hatta nebatların bile anlaşma araçları vardır. Ağaçlar salgıladıkları kokularla veya köklerinin salgıladıkları maddelerle anlaşır. Balıkların, kuşların, böceklerin ses veya şekille anlaştıkları, kendilerine özgü kelimelerinin bulunduğu bilinmektedir. İnsanlar ise diğer canlılardan ayrı olarak ses grupları ile anlaşır ki, biz buna konuşma demekteyiz.

KONUŞMA DİLİ: İnsanlar, konuşma dilinde varlıklara birer ad verirler. Ancak insanların kullandıkları bu kelimeler, ad olarak verildikleri varlıkların sınırlarını belirlemezler. Örneğin, Uludağ deyince bir dağ anlaşılır. Ancak bunun başlama ve bitme yeri belirsizdir. İstanbul denildiğinde de aynı durum söz konusudur. Hatta kuş, böcek, su gibi kelimelerde de benzer belirsizlik vardır. Göz veya kulak derken sınırları kapalıdır. Böyle bir anlaşma aracı sadece insanlara özgüdür.

Varlıkların sınır ve kapsamı belirsiz olduğu için sözleri değişik şekilde kullanmak ve anlamak imkânı vardır. Dolayısıyla karşılıklı anlaşmalarda ortak konular ortaya çıktığı gibi, herkes için farklı anlamların çıkması da doğaldır. Varlık değişince dilin anlamı da kendiliğinden değişir ve dilde ayrıca bir değişiklik yapmak gerekmez. Devlet denildiğinde, Osmanlıların anladıkları ile bizim anladığımız farklı şeyler olmakla birlikte, ortak bir devlet anlayışının olduğu da inkâr edilemez.

Manisa, İzmir ve Uşak sözcüklerinin konuşma dilinde anlamları vardır. Ancak isimlerinin kullanılması ile bunların ne kadar toprağı olduğu ve ne kadar nüfus barındırdığı, yılda kaç ton buğday ürettiği veya kaç ton şeker tükettiği bilinemez. Çünkü bu kelimelerle hangi yerlerin bu kentin sınırları içine girdiği ifade edilemez. Bunlar arasında nisbî muhakemeler yapılması her zaman mümkündür ve "Manisa izmir'e Uşak'tan daha yakındır", "Manisa Uşak'tan büyüktür" gibi cümleler söylenebilir.

MANTIK DİLİ: Eğer bir dil ile riyazi ve mantıkî olarak düşünmek istiyorsak, konuşma dilindeki belirsiz varlıkların sınırlarını çizerek tanımlarını yapmak zorundayız demektir. Uludağ'ın, İzmir'in, gözün, kuşun tanımlarını yapıp hangi yer veya varlıkların bu kelimelerin kapsamı içine girdiğini kesin olarak belirlememiz gerekir.

Mantık dili varlıkları tanımlayıp kapsamını belirttiği için sayı olarak bütün değerleri belirtme imkânı doğar ve kesin hesaplar yapılabilir. Böylece milyarlarca kilometre uzaklıktaki varlıkların özelliklerinin tespiti, uzay yolculuklarının ve söz gelimi bir başka

gezegen ile Türkiye arasındaki görüşmelerin yapılabilmesi imkân dahiline girebilir.

Konuşma dili canlı olup değişen şartlara kendiliğinden uyduğu halde mantık dili donuktur. Dışarıdaki değişikliklere kendiliğinden uyum göstermez. Manisa şehri büyüdükçe konuşma dilindeki Manisa da büyür. Ancak şehrin sınırı daha önce belirlenmiş ise şehir büyüdüğü halde mantık dilindeki Manisa büyümaz ve bir takım yerler Manisa kelimesinin kapsamı dışında kalır.

İLİM DİLİ: Konuşma dili yaşamayı ve sanatı oluşturduğu halde ilmi oluşturmada yeterli değildir. Elde edilen bilgiler dağınık ve yığın halinde bulunduklarından, bunlara ilim değil marifet veya kültür tabir edilir. Oysa mantık dili tanım, muhakeme ve deneylerin sağlanmasıyla bir takım hesaba gelir sistematik bilgileri ortaya koyar ki buna ilim denir. Artık kâinat bununla daha iyi bilinir hale gelir.

İlim dili sayesinde sosyal ve ekonomik düzenler oluşturulur. Teknoloji gelişir ve hukuk sistemleri doğar. İlim dili olmadan her hangi bir hukukî düzenin kurulması mümkün değildir. Sözleşmeler ilim dili ile yapılır. Kanunlar ilim dili ile yazılır. Tanıklar ilim dili ile dinlenir. Kararlar ilim diliyle verilir. Demek ki, dilin mantık diline dönüştürülmesi ilmi, ilim de uygarlığı doğuracaktır.

DİL - UYGARLIK İLİŞKİSİ: Tarih boyunca olduğu gibi, yeni uygarlıklar, birtakım yeni varlıkları, kurumları ve kavramları üretir. Böylece ilk önce kendisini doğuran çevreden tamamen farklı yeni bir çevre oluşturur. Konuşma dili bu yeni çevreye kendiliğinden uyar ve hayat sürüp gider.

Uygarlık yeni çevreyi oluşturup konuşma dili de yeni çevreye göre değiştiği ve geliştiği halde, mantık dili yapısı gereği yeniliklere uyamaz ve hayattan kopar, ilmiği de kaybolur. Çünkü mantık dili mevcut olan çevremizi değil tarih olmuş çevre ve düşüncüyü bize getirir. Yani, konuşma dilinin kendisi yenilik yapamaz, fakat yeniliklere uyarken; mantık dili yeniliklerin oluşturul-

masına önemli katkılarda bulunur, ancak kendisi yeniliklere uyamaz. Bir başka açıdan bakıldığında gerek konuşma gerekse mantık dilinin eksik ve üstün taraflarının bulunduğu görülecektir.

Bir konuşma dilini esas alıp onu mantık diline çevirdiğimizde, o dil içinde ilim oluşmaya, belli bir zaman sonrasında ise ilim uygarlığı meydana getirmeye başlar. Böylece yapılan tanımlar, gerçekleştirilen plan ve projeler ve bunların uygulaması yeni uygarlığı en yüksek seviyeye çıkarır. Yeni uygarlık yeni çevre oluşturur ve mantık dili işlemez hale geldiğinden, yeni ilmî gelişmeler gerçekleştirilemez olur. Mevcut ilim ile hayatın sürdürülmesine devam edilir, ancak bu, uygarlığın duraklama dönemidir. Bir müddet sonra eski mantığa dayanan ilim de ihtiyaçlara cevap veremez hale gelir ve halk yine eskisi gibi yaşamaya dönmek zorunda kalır. Bu uygarlığın çökme dönemini ifade eder. Bu tıpkı genç bir hücrenin veya canlının gelişerek büyümesine ve bu büyümenin ona yaşlanmayı da getirmesine benzer. Çünkü yaşlanma büyümenin sonucudur ve küçülerek gençleşmek mümkün değildir. Şehirden köy hayatına dönüş mümkün olmadığı gibi apartmanda yaşayanların mağaralarda hayatlarını sürdüreceklerini düşünmek de doğru değildir. Yaşlı bir uygarlığı gençleştirmek mümkün değildir. Yani her uygarlık için çöküş doğaldır.

Eski uygarlığı eski mantık dili içinde yaşatma çabası yanında yeni uygarlığın oluşması için, yeni mantık dilini geliştirmek ve buna göre çağın kavramlarını tanımlamak ve gidiş hakkında tahminlerde bulunmak gerekir. Çünkü Batı uygarlığı zirveyi aşmış olup çöküşe doğru gitmektedir ve Batı'da gelişmiş ilimler özellikle sosyal sorunları çözmekte yetersiz kalmaktadır.

2) DİL VE MATEMATİK İLİMLERİ

a) DİL İLİMLERİ

Dil insan kadar eski olmakla beraber dil üzerindeki araştırmalar yenilere dayanır. Ancak dilin bir ilim olarak incelenmesine "Arapça" ile başlandığı söylenebilir (21). Henüz ilim düzeyine

erişmemiş olmakla birlikte, diğer diller üzerinde de benzer çalışmalar yapılmıştır. Hicrî üçüncü yüzyıldan bu yana Arapça'yı ele alan ilim adamları, onu sekiz ilim (ulûm-u semâniye) olarak tedvin etmişlerdir. Bunlar, ses ilmi/ tecvîd, kelime ilmi/lugat, çekim ilmi/ sarf, cümle ilmi/nahiv, mânâ ilmi/meaning, dil üretme ilmi/beyan, dilde etkileme ilmi/bediiyyat/belagat ve telif etme'dir(Tablo. 8).

TABLO 8.) Dil ilimleri (ulûm-u semâniye)

DİL	
1) <u>SES İLMİ</u>	<u>TECVÎT</u>
2) <u>KELİME İLMİ</u>	<u>LÜGAT</u>
3) <u>ÇEKİM İLMİ</u>	<u>SARF</u>
4) <u>CÜMLE İLMİ</u>	<u>NAHİV</u>

5) <u>MANA İLMİ</u>	<u>MEÂNİ</u>
6) <u>DİL ÜRETME İLMİ</u>	<u>BEYAN</u>
7) <u>EDEBİYAT İLMİ</u>	<u>BEDİİYYAT</u>
8) <u>BİRLEŞTİRME İLMİ</u>	<u>TELİF -MANTIK</u>

TABLO 8'İN AÇIKLAMASI: Bu ilimler Arapça'da "Usul-û Fıkıh" içinde ortaya konulmuş ve Arapça dünya dilleri arasında seçkin bir yer tutmuştur. Bu ilimlerin etkisi ile hukuk ilmi ve usulü gelişmiştir. Henüz bu tür çalışmaların yapılmadığı diğer diller üzerinde de yapılabilecek araştırmalar vardır. Biz, sorunu dile hasretmemek için bu ilimleri, dipnotta vermeyi uygun görüyoruz (22).

b) MATEMATİK

Dil bize varlıkları tanıtır ve aralarındaki nitel ilişkileri tanımlar. Mantık ilmi, dili ilmî hale sokar ve bir ilim dili oluşturur. Ancak varlıkların kendileri kadar, sayıları da önemlidir ve ilim sa-

yıyı da varlık kadar değerlendirir. Bu nedenledir ki, matematik ilminin de dil kadar eski olduğu söylenebilir. Bununla beraber, elimizdeki belgeler, matematiğin yerleşik uygarlığın doğduğu Mezopotamya'da başladığını göstermektedir. Günümüzde matematik öyle bir seviyeye ulaşmıştır ki, adeta matematiğin kullanılmadığı ilim, ilim olarak kabul edilmez hale gelmiştir.

Tablo. 9.) Dil ve matematik ilişkisi

İLMİN ARAÇLARI	
#1-DİL	#2-MATEMATİK
1)SES	1)BİRİM
2) KELİME	2)SAYILAR
3) ÇEKİM	3)İŞLEMLER
4) CÜMLE	4)DENKLEMLER
5) MANA	5)ANALİZ
6) BENZETME	6)MATRİS
7) EDEBİYAT	7)İSTATİSTİK
8) TE'LİF	8)PROGRAMLAMA

TABLO 9'UN AÇIKLAMASI: Dilde olduğu gibi matematik ilminin de sekiz kolu vardır ve bunlar dilde oluşmuş sekiz ilme karşılık olarak ortaya çıkmıştır. Sese karşılık matematikte birimler, kelimelere karşılık sayılar, çekime karşılık işlemler, cümlelere karşılık eşitlikler, mânâlara karşılık değişmeler, dil üretimine karşılık matematiğin üretilmesi, güzelliğe karşılık istatistik, telife karşılık programlama yer alır. Bu ilimlerin kısa ayrıntıları dipnottan izlenebilir (23)..

DEĞERLENDİRME; Dil ve matematik bir paranın iki yüzü gibi ayrılmaz iki parçadır. Ancak bu iki ilim arasıpozitif ilimler ve teknolojik alanlarda kurulan ilişki sosyal bilimlerde

kurulmuş değildir veya kurulmuş olsa bile yeterli değildir. Doğru uygarlıklarında, özellikle Arapça'da, dilin sekiz ilmi oluşmuş ancak matematiğin ilk dört ilmi tedvin edilebilmiştir. Batıda ise matematiğin sekiz ilmi gelişmiş ancak dilin ilk dört ilmi tedvin edilebilmiştir. Bu nedenledir ki, bu devirlerin ilmi henüz meyvalarını tam olarak verememiştir. Doğuda teknolojik ilimler, Batıda sosyal ilimler değerlendirilememiştir. Bundan sonra ancak bu iki ilim yani, matematik ve dil ilimlerinin özellikle sosyal bilimler alanında birlikte tedris edilmesi halinde insanlık sosyal sorunlarını çözebilecek ve yeni dünya bunların üzerinde kurulabilecektir.

E- GİDİŞ VE EKSTRAPOLASYON 1) GENEL OLARAK

TARİHÇENİN DEĞERLENDİRİLMESİ: Buraya kadar ilmin tarihi gelişmesi, günümüzde karşılaştığı sorunlar ve nedenleri ile diğer sosyal kurumlarla çatışması üzerinde durulmuştur. Bu konuda ilim adamları daha çok münferit çalışmalar yapmışlar, bu tür çalışmaların sentezi sonucunda oluşmuş ilimler ile günümüze gelinmiştir. Ancak bundan sonra bir bilgisayarın veya makinanın münferit üretilmesi hiçbir zaman düşünülemeyeceğinden, ilimde de ortaklaşa hareket etme ve işbirliği ile sistemleşme gerekli hale gelecektir. İlmi yeni ilkelere, yeni temellere dayandırmak zorunda kalınacaktır. Tarihten gelmiş ve üst üste yığılarak oluşmuş bugünkü aşama içinde, bütün bunları yeniden değerlendirmemiz gerekmektedir. Bizden öncekilerin buluşları bizim için malzemedir ve bu malzemelerin, yeni yapılanmaya göre değerlendirilmesi gerekir. Şimdi, gelecek hakkında muhtemel gelişmeler üzerinde tahminlerde bulunmaya ve var sayımları belirlemeye geçmeden önce, ilmî gelişmeleri bir tablo halinde göstermek istiyoruz (Tablo. 10) (Şekil. 4 s. 248).

<u>Tablo.10.) İlmî aşamalar</u>		
1) GÖRENEK	EHLİYET YOK	TOPLAYICILIK/ <u>AVCILIK</u>
2) TEDRİS	İCAZET	ÇOBANLIK / <u>ÇİFTÇİLİK</u>
3) TARTIŞMA	EKOLLER	PAZAR/ <u>TÜCCAR</u>
4)DENEY	DİPLOMA	İŞÇİLİK
EKSTRAPOLASYON:		
5) SİSTEMLEŞME	TEMİNATLI EHLİYET	ORTAKLIK

TABLO 10'NUN AÇIKLAMASI: Tabloda, ilmî gelişmelerin en fazla etkilendiği kurum ekonomi olduğu için, bu iki kurum birlikte gösterilmiştir. İlmî gelişmeler ile ekonomik gelişmeler arasında belirgin bir paralellik izlenebilir. Görenek, insanların ilk öğrenme biçimidir. Avlanma iş bölümü ve uzmanlaşmayı gerektirmiş, insanlar bunun için öğretme, ders verme sistemini geliştirmişlerdir. Öğretmen ve icazet kavram ve kurumları oluşmaya başlamıştır. İnsanların yerleşik hayata geçmeleri ekolleri ortaya çıkarmış ve tartışma aşaması başlamıştır. Tartışma pazar ve tüccar mübadelesi aşamalarının metodu olmuştur. Daha sonra emeğin iktisadî faktör olarak değer kazanması işçilik dönemini, o da ilimde deneme metodunu geliştirmiştir. Deney döneminde teknokrat sınıfın ortaya çıkması ile uzmanlaşmalar diplomaya bağlanmaya başlamıştır. Daha önce iktisadî aşamaları anlatırken yeni iktisadî aşamanın ortaklık dönemi olduğunu belirtmiştik. Bu dönemi ilmî bakımdan da yeni bir aşamanın işaretçisi olarak değerlendiriyoruz. Gelecekteki bu aşamayı sistematik dönem olarak adlandırıyor ve var sayımlarını belirlemek istiyoruz.

2) SİSTEMATİK DÖNEM

a) GENEL OLARAK

KAVRAM: Eskiden kentler, gelişi güzel oluşurdu. Biri, bir su kenarında ev yapar, sonra ona bir komşu gelir, derken bir köy oluşur, zamanla büyür, kasaba ve kent olurdu. Yerleşim yerinin

büyümesine paralel olarak ihtiyaçlar ortaya çıkar ve büyür; yol, kanalizasyon, okul, mabet gibi ihtiyaç ve sorunlar zamanla ve ihtiyaç çıktıkça çözüldü. Buna gelişme yoluyla oluşum adı verilir. İnsanlık tarihinde gelişme gösteren kurumların, böyle meydana geldiği söylenebilir. İlim kurumu dahi böyle oluşmuştur. Bir şey bulundu, eklendi sonra başka bir şey bulunarak birleştirildi, düzenlendi ve ilim haline geldi.

Halbuki günümüzde kentlerin kurulması böyle olmamaktadır. Birçok mühendis, mimar, haritacı, sosyolog, meteoroloji uzmanı bir araya geliyor, ihtiyaç ve imkânları tespit ediyor, kent planı hazırlanıyor, bütün ihtiyaçlar baştan belirleniyor, böylece yepyeni bir kent ortaya çıkıyor. Bu usule, ilmî kentleşme adını veriyoruz. Bir kent için düşünebildiğimiz bu oluşumu, bir uçak, bir bilgisayar için de tasarlayabiliriz. Ancak bir bilgisayarın, ilmî olmayan bir metotla ve rastgele oluşup kendiliğinden ortaya çıkması artık tasavvur bile edilemez.

Gelecekte ilim, ilim adamlarının münferit çalışmaları ile değil, örgütlü ekollerin çalışma sistemleri ile bir bütün teşkil edecektir.

b) İLMİN GENELLİĞİ VE UZMANLAŞMA

Günümüzde eğitim ve öğretimde uzmanlaşma ilk okuldan başlamakta, üniversiteye gelindiğinde ayrılma iyice ortaya çıkmakta, olaylara bütün olarak bakabilme yeteneği kaybolmaktadır. Halbuki ilim, olaylara bütün içinde bakma olup, bir olayı meydana getiren tüm etkileri ortaya koymaktır. Bir dereден akan suyu kullanıp değirmenin kurulduğunu gören ilim adamı, güneş lekelerinin veya galakside nova patlamasının veya Atatürk barajının veya Çernobil atom santralının bu yere etkisini, burada yapılan bir işlemin de bütün bunlara etkisini inceleyen kimsedir. Dolayısıyla ilimde uzmanlaşma değil de bütünleşme önem taşır. Uzmanlaşma ancak ilmin uygulamasında olur. Bu denge, ilimdeki dağınıklığı ortadan kaldırabilir.

Bu nedenle, gelecekte ilim adamları, genel ilimler üzerinde

öğrenim yapacaklardır. Ancak, pratik eğitim ise bir konuda olacak, ilim adamları bu uzmanlığı bir meslekî kuruluşta gerçekleştireceklerdir. Doğal olarak mesleğini kendisi seçecektir. Okulda genel akışkanlar formülünü öğrenecek, ama bunu isteyen istediği yerde, örneğin elektrikte, sulara, seslerde, mallarda, kanda uygulayacak veya bu yerlere uygulamayı kliniklerde veya atölyelerde öğrenecektir. Bunları üniversiteler değil meslekî kuruluşlar, fabrika ve hastanelerde öğretecektir. Herkes hem çalışacak, geçimini sağlayacak, hem de tahsiline devam edecektir. İlim adamının ayrıca maaşı olmayacak, çalıştığı yerde ehliyeti yüksek olduğundan ücreti fazla olacak, az çalışmakla geçinebilecektir. Böylece ilim ile hayat arasındaki kopukluk kalkacaktır.

Gelecekte, herkes her şeyi öğrenmeyecek, kişiler kendilerine bir konu seçip diledikleri alanda uzmanlaşacaklardır. Buna, bütün halk katılacaktır. Örneğin, biri bir nebat seçebilecek, ömrünün sonuna kadar onu öğrenmeye çalışabilecek, kimin hangi konuda çalıştığı envantere geçecek ve onunla ilgili hususta bilgi isteyen onu bulabilecektir. Bir envanter merkezi- bilgi bankası oluşturulacak, bir şeyi öğrenmek isteyen merkeze başvuracak, merkez de bileni gösterecektir. Hemen her konuda böyle konu paylaşması yapılacak, gökteki yıldızlardan, kanunların maddelerine kadar iş bölümü sağlanacaktır. Bilgisayarlarla bu tespit çok daha kolay hale gelecektir.

c) İLMÎ TEŞKİLATLANMA -İLMÎ SOSYAL GRUPLAR

ca) GENEL OLARAK

Gelecekte ilim, örgütlü bir yapıya kavuşacaktır. İlim insandaki fikir yeteneğinin sosyalleşmesi kabul edilecek ve bu yeteneğin özgür kullanılabilmesi için örgütlenme de doğal ve devredilemez bir hak olarak sayılacak ve hatta gruplaşma gerekli kabul edilecektir. İnsanlar ilmi sosyal gruplar içinde dayanışma ile örgütlenebileceklerdir. Bunlara vakıf statüsü ile gelirler sağlanacak, bu

vakıf gelirleri, ekollere öğretmen ve öğrenci sayısı ile orantılı olarak bölüştürülecektir. İlmî dayanışma grupları arasında bir hizmet yarısı kurulacak, ilimde kapalılık kalkacaktır. Öğretim ekoller yoluyla yapılacak, değişik görüşler ortaya çıkacaktır. Birliği sağlamak için, sınavlar ortak yapılacak, bölünme ve ayrılmaların önüne geçilecektir.

cb) İLMİN ÖLÇÜLEBİLMESİ -EHLİYET KAVRAMI

cba) KAVRAM

İlim, artık oluşma safhasını geçmiş, olgunlaşma dönemine girmiştir. İlmî sistemleşebilmesi için önce onun birimleri bulunmalı, ölçülebilmeli, tartışılmalıdır. Ancak böyle bir sistemleşme sonucunda ilmin de pazarı kurulabilecektir. Pazarı kurulabilen bir şey de üretilip tüketilebilecek demektir. Ekonomik kuruluşların birimi fiyat ve ücrettir. Sosyal kuruluşların da birimi belki sonunda fiyat ve ücrete dayanacaktır. Ne var ki, bunların fiyat ve ücretlerinin tespiti fayda teorisi ile mümkün değildir. İlim üzerinde de çok iyi sınıflandırma gerekecektir.

İlim "ehliyet"le ölçülür. İlk insanlar görenek olarak ilmi alırken, bazı kişilerin başarıları onları taklit edenleri çoğaltıyordu. Böylece dinî ve siyasî liderler ortaya çıkıyor, kişinin etrafında bir grup oluşuyordu. Daha sonraları tedris dönemi başlayınca hocaların seçilmesi durumu ortaya çıktı. Böylece topluluğun bilgili kabul ettiği kimseler, çocuklara öğretmen olmaya başladılar. Bu kimseler büyüklere de vaiz oldular. Böylece ilim bir nevi meslek olma durumuna girdi. Bu dönemde tartışma olmadığı için henüz ekoller oluşmamıştı. Tartışmalar başlayınca "ekol"ler ortaya çıktı. Artık belli gruplar birleşerek birlikte tedris ediyorlar ve öğrenciler de bu ekollerden birine katılıyordu. Ekoller kendi öğretmenlerine diploma vermediler, ancak onları talebelere üstat konumuna girdiler. Deneme safhasında ilim pratik hale dönüştürüldü ve ilim adanamları dereceler ile ifade edilmeye başlandı. Bilmiyorsanız sorunuz ilkesi, yani "içtihat" ilkesi getirildi. Bir başka deyişle, kişi

araştıracak ve ondan sonra iş yapacaktı. Bilmiyorsa bilene soracak; bilenin kim olduğuna da kendisi karar verecekti.

Bu derecelenmede ilim adamları kitaplar yazdılar ve bunları okutmaya başladılar. Ancak kitabı okutma yetkisi kitap yazarın "icazet"ine bağlandı. Örneğin, Buhârî bir kitap yazdı ve bunu kendisi tedris etti. Ancak onu başkasının tedris etmesi için Buhârî'nin icazet vermesi şartı getirildi. İcazet vize, yani okutma izni demektir. İşte böyle icazetli - vizeli olanlardan halk okumayı tercih etti. Böylece bir "ehliyet" sistemi gelişti. Sonra bu icâzetler birleştirildi ve diploma şekline dönüştü. Bütün ilimlerin icazetini alan ilim adamlarına "ders-i âm" dendi. Halk bunları taklit etti. Bu arada devlet de böyle diplomalı olanları istihdam etmeye başladı. Bugün artık ilk, orta, yüksek okul ve doktora diplomalarını veren okullar vardır. Bunlar uluslararası geçerlilik kazanmış durumdadır.

cbb) EHLİYET TEMİNATI VE EKOLLEŞME

Bu gelişmelerden gelecekte de yararlanılacak, ancak ehliyet sahiplerinin işlerinin ve görüşlerinin "teminatlı/ güvenceli" olması hususu eklenecektir. Ehliyetliye bu teminatı bağlı bulunduğu ilmî grubu, yani ekolü verecektir. Yani, bir kimse bir ekole katılıp, o ekolün otoriterlerine göre işi yaptığı halde bir zarar çıkarsa, tazminat mensubu bulunduğu ekol tarafından karşılanacaktır. Ekol mensupları aralarında bu zararı paylaşıp ödeyeceklerdir. Yai ilmî dayanışma ortaklığı (ekolü) içinde bu halledilecektir. Herkes bağlandığı görüş ve yapılan işte güven içinde hareket edecek, ancak sonunda kendisi tek başına sorumlu tutulmayacaktır.

Her kurumda denge kriterlerine uyulacaktır. Ekol diploma verirse mensupları artacak, mensupları arttıkça genel bütçeden o kadar fazla tahsisat alacaktır. Ne var ki, ehliyetli olmayanlara diploma verirse yapacağı ilmî hatalardan ekol sorumlu olacağı için bilmeyene ehliyet veremeyecek, böylece denge sağlanmış olacaktır.

cbc) EHLİYETİN DERECELERİ

KAVRAM: Uzunluğu ölçmekte kullandığımız metre birimi ile her şeyi ölçmemiz mümkün değildir. Örneğin, ışık şiddetini ölçen bir birimimiz yoktur. Ancak bu tür büyüklüklerin kıyaslanarak ölçülmesi mümkündür. Söz gelimi, şu daha kırmızıdır, diyebiliriz. Bir başka ifade ile bu tür büyüklüklerde ancak sıralama birim olabilmektedir. Bir kimsenin şu kadar âlim olduğunu söyleyebilmemiz mümkün değildir. Ancak bu kimse, şu kimseden daha fazla âlimdir, demek her zaman mümkündür. Hatta bu hususta kişi, kendisini bile başkalarına kıyasla çok kolay takdir edebilmekte ve daha bilgili olanları üstat olarak seçebilmektedir. Esasen ekollerin doğması böyle olmuştur.

Sistemleşme döneminde, ilimde ehliyetin dereceleri olacaktır.

1- Üstün ehliyetliler: Bunlar, kendi görüşleriyle hareket edecekler, başkalarının görüşlerine uymayacaklar, ekol kurucuları ve devam ettiricileri olarak kabul edileceklerdir. 2- Yüksek ehliyetliler: Bunlar, başkalarının görüşlerine uyabilecekler, kendileri de içtihat yapıp değişiklikte bulunabileceklerdir. Uygulama sistemlerini bunlar kuracaklardır. 3- Orta ehliyetliler: Bunlar kurulmuş sistemleri uygulayacaklardır. Kendileri içtihat yapmayacaklar, bağlı bulundukları ekolün görüşüne uymak zorunda olacaklardır. 4- İlk ehliyetliler: Bunlar, sözlü olarak aldıkları bilgi ve izinle kendi başlarına iş yapabilecek ve iş verebileceklerdir. Ancak bunların bir orta ehliyetlinin mesuliyetinde iş yapmaları gerekecek ve onun dayanışma ortaklığında (ekolünde) olacaklardır. 5- Temel ehliyetliler: Bunlar, kendi başlarına bir işe başlayamayacaklar, kendilerine bir iş gösterildikten sonra, artık o işi kendi başlarına sürdürebileceklerdir. 6- Başlangıç ehliyetliler: Bunlar ancak bir başkasının nezaretinde iş yapabileceklerdir. Ayrıca, belirtilen bu ehliyetler teminatlı olacaktır.

Bir toplumdaki ehliyet oranı ihtiyaca göre sıralanacak ve ehliyetler belli sayıda verilecektir. Örneğin, ülkenin ortalama on bin doktora ihtiyacı varsa, tıp fakültelerinin bu ihtiyacın iki katı kadar mezun edebilecekleri kontenjanları bulunacak, mezun

olanlar arasından da doktorluğu en iyi yapabilecek kimseler halkın bağlanmasına / tercih etmesine göre seçilecek ve onlara doktor denilecektir. Böylece halkın denetimi sağlanmış olacak ve sadece fakülteyi bitirmek ehliyet için yeterli kabul edilmeyecektir. Bunun sonucunda halka hizmet eden doktorlar iş bulabilecekler ve denge de sağlanmış olacaktır.

Ehliyetin derecelenmesi ile ilim ölçülebilir, tartılabilir, pazarı ve piyasası kurulabilir hale gelecektir. Kişilerin üretimdeki payları veya hizmetteki ücretleri bu ehliyet sistemine dayalı olarak oluşturulacak, emeklilik işlemleri ve kredi istihkakları meslekî derecelerine göre yapılacaktır.

cbd) ÖZERKLİK

Gelecekte ehliyetli olan kimsenin artık o hizmeti görmesi için başka bir otoriteden izin alması gerekmeyecektir. Kendisine doktorluk ehliyeti tevcih edilen kimse doktorluğu yapacaktır. Kimlerin doktorluk yapacağını ise halk belirleyecektir. Yani diploma verme devletten ama kendisine hizmetliyi seçme halktan olacaktır.

Gelecekte bir diğer kriter şu olacaktır Eğer bir hizmet ekonomik değilse, bir başka deyişle, sonunda mala dönüşmüyorsa bu tür hizmetler halka karşılıksız sunulacaktır. Sosyal hizmetlerin hiçbirisi bir bedel karşılığı olmayacaktır. Kişi kendi hizmetlisini kendisi seçecek, ancak ücretini kendisi ödemeyecektir. Örneğin, sağlık hizmetleri, tapu kayıt hizmetleri, muhasebe hizmetleri böyle yapılacaktır.

Hizmetlilere ücretleri ortak bütçeden ödenecek, bu hizmetlerinin karşılığı olmayacaktır. Ancak doktorlar hastayı tedavi ettikleri için değil, kişilerin sağlığını korudukları için, avukatlar davayı takip ettikleri için değil, kişilerin hukukunu korudukları için kendilerine maaş verilecektir. Hasta sayısı kadar değil, kendisini sağlık müşaviri seçen kişiler sayısınca bu paydan yararlanacaklardır.

Seçme bütün vatandaşların her kademede hakkı olacaktır.

Ancak seçilmek için bucaklarda orta, illerde yüksek, devlette üstün ehliyetli olma şartı getirilecektir. İlim adamı olabilme yolu herkese açık tutulacaktır. Ancak yönetim keyfi değil ilmi hale getirilecektir.

d) İLMİN DİĞER SOSYAL KURUMLARLA İLİŞKİSİ

da) İLMİN DEVLET İÇİNDEKİ FONKSİYONU

KAVRAM: Doğal hukuk öğretilerinde, haklar kanunlarla değil doğa kanunları ile belirlenir. Yasama, doğal ve sosyal kanunları bulup ortaya koyma işlemidir. Bu tespiti de ancak ilim adamları yapabilir. Pozitif Hukuk öğretilerinde ise kanunlar anlaşmalarla oluşur. Burada da anlaşmaları mantık diline dökmek yine ilmin görevidir. Öyleyse pozitif hukukta da ilim adamlarının son söz söyleme hakları vardır.

Gelecekte ulusal iradeyi ilim adamları ortaya çıkaracaklardır. Böylece düzen ile ilim arasındaki çatışma ortadan kalkacak ve ilim kurumu düzen içinde gerçek fonksiyonunu ve yerini almış olacaktır. Hem doğal hukuk hem de müspet hukuk öğretilerine göre kanunları bulma veya yapma işi ilme ait olduğundan "yasama" fonksiyonu bu kuruma ait olacaktır. Bugünkünün tersine, bu görev siyasîlerin elinden alınacak, dokunulmazlık statüsü kanunları ortaya koyucu niteliğinden dolayı ilim adamlarına verilecektir. Böylece ilim adamlarının özerkliği ve dokunulmazlığı gerçek yerini bulacaktır. Siyasîlerin görevi yasa yapma değil, ülke içinde bu yasalara dayalı olarak adaleti sağlama ve koruma olacaktır.

db) İLİM İKTİSAT İLİŞKİSİ

İlim adamları kamuya ait yasama faaliyetini sürdürürken genel hizmetler içinde yer alan öğretim, istatistik, sözleşmeler, hakemlik ve plan ve proje yapımında yöneticilik ve kontrol hizmetleri gibi kamu işlerini de yapabileceklerdir. Böylece bu işletmelerde pratiklerini yapmış ve üretimden ayrıca pay almış olacak-

lardır. Bu suretle geçimlerini el emeği alın teriyle kazanacak, ilmi ise karşılıksız yapacaklardır. Buradan gelmiş olan genel hizmet payının yarısı ortak fonda toplanacak ve öğrenci sayısı nispetinde bölüşülecektir. Bu, ilim ile hayat arasındaki çatışmayı tamamen ortadan kaldıracaktır.

dc) İLİM - DİN İLİŞKİSİ

Gelecekte din ile ilmin fonksiyonları ayrı ve net olarak belirleneceğinden, bu iki kurum arasındaki çatışma sona erecek, her biri kendi fonksiyonunu yerine getirecektir. Bir taraftan, din adamlarının ilmi ehliyet sahibi olmaları istenirken, diğer taraftan ilim adamlarının da din adamları tarafından ahlaken tezkiye edilmeleri sistemi kurulacaktır. Bu işbirliği ilim adamlarının ilmi, beşeriyetin ve kâinatın zararına kullanmalarını önleyecektir. İlmî faydalı ilme çevirecektir. Bu din adamlarının tezkiyesi de teminatlı olacaktır. Sosyal düzen içinde başarı ile kontrol edilecektir. Din ile ilim arasındaki çatışma ortadan kalkacak, bunun yerine ilim ve din kurumları kendi alanlarında ve birbiriyle dayanışma içinde tüm beşeriyetin mutluluğu için hizmet verecektir. Dinsizlik de yeter sayıda cemaat oluşturduğu taktirde, bir din olarak kabul edilecek ve bu dine mensup olan ilim adamları, yine bu dinin kurucuları veya temsilcileri tarafından tezkiye edilecektir.

e) DİĞER ÖNERİLER

ea) SINAV SİSTEMİ

Gelecekte öğretim sistemi ile sınav sistemi birbirinden ayrılacaktır. Öğretimi ekoller yapacak, bu ekoller programlarıyla, her şeyleriyle tamamen bağımsız olacaklardır. Ders programlarına karışılmayacaktır. Dinlere devletin karışmaması gibi, ilmi ekollere de karışılmayacaktır. Ehliyetler ise ortak yapılan sınavlar sonucunda devlet tarafından verilecektir.

Böylece yeni "geliştirilecek sistemlerle uzlaşmış bir ilim or-

taya çıkacaktır. Bunların başında test sınavları gelecektir. Test sınavlarını bilgisayarlar okuyacak, sınavlarda ferdî etkiler kalkacaktır. Sorular ekoller tarafından hazırlanacak, her ekol gücü oranında soru sorabilecektir. Böylece okullar/ ekoller/ üniversiteler arası rekabet kendiliğinden oluşacaktır.

eb) ORTAK GÖRÜŞLER - OYDAŞMA- KONSENSÜS

Sınavlardaki başarılar, bütün ekollerin konu ve görüşlerini bilmeye dayanacaktır. Ekoller arasında birbirlerinin bilgi ve görüşlerini bilme zorunluluğu, ilimdeki birliği sağlayacak ve koruyacaktır. Ayrıca ortak görüş/oydaşma (konsensus-icma) ile sabit olanlar ortaya konulup buna göre ortak metinler hazırlanacaktır.

İlim adamları için, sıralama sistemleri geliştirilecek, sıralayanların da takdir dereceleri oluşturulacaktır. Sonra, ekollere mensup olanların getirdikleri vergi, aldıkları cezalar ekole ayrılacak, kadro tahsisatında etkili hale getirilecektir. Özetle, bir taraftan ilmin özerkliği tanınırken diğer taraftan da ilimde birlik sağlanacaktır.

ec) METİNLER

Bütün ilimlerde ilim adamlarının oydaşmayla kabul ettikleri hususlar toplanacak ve bu gerçekler tartışmaya gerek kalmadan tedris edilecektir. Bir ilmin konularını delilleriyle tartışıp ortaya koyan ortak metinler hazırlanacak ve araştırmacılar bu ilmin tartışmalı olan metinlerinden alıntılar yapacaklardır. Bunun dışında her konu bütün delilleriyle ortaya konulacak, araştırma kitapları yayınlanacaktır. Bu araştırmalara dayanılarak yeni araştırmalar yapılabilecektir.

Ekoller tarafından pratik el kitapları hazırlanacak ve uygulama bu el kitaplarına göre yapılacaktır. Bu el kitapları ekollerin aynı zamanda teminath görüşleri kabul edilecek, bu suretle ilim pratiğe de dönüşmüş olacaktır.

ed) İLMİN YAYGINLAŞTIRILMASI

İlim ilerledikçe işler makinelere, hesaplar da bilgisayarlara yaptırılacaktır. Artık insanlar daha çok ilimle uğraşabileceklerdir. Her insan ilimden nasibini alacaktır. Aristo, felsefenin yapılması için kölelerin çalışması gerektiğini söyler. Kölelerin yerini makineler alacak, felsefe yapmak için herkesin bol bol vakti olacaktır.

DİPNOTLAR

(1) İlim delillerden hüküm çıkarmadır. Bu konuda Usulü Fıkıh üzerinde durulmalıdır. Bu, İslâmiyette içtihat olarak ele alınır. Deliller, yazılı, uygulamalı olmak üzere iki temele dayanır. Yazılı metinlerden ve uygulamadan hüküm çıkarma içtihat olarak tanımlanır ve icma ise içtihatlardaki ortak noktalar, oydaşılan hususlar olarak karşımıza çıkar. Ayrıntı için bak: Sava, Paşa, islâm Nazariyatı Hakkında Bir Etüd, I, (Çev: B. Arıkan) Ankara, 1955, s.21-22, 43-49.

(2) Naklî ve aklî delil ayırımı üzerinde durulabilir. İnsanın tarih içindeki bugüne kadar oluşan bütün bilgileri naklî delildir. Bu nedenle nakli deliller olmadan insanlar hemen hiçbir şey keşfedemezler. Yazı, dil, oluşturulan bütün sosyal kurumlar bu nakil içinde değer kazanır. Diğer canlılarda naklî ilmi sağlayacak bellek bulunmadığı için, onlarda her hangi bir gelişme söz konusu olamaz. Dolayısıyla naklî delil insanı insan yapan ve hatta belli ölçüde ve yerine göre akıldan da fazla öneme sahip bir delil olarak kabul edilebilir. Aklî delilin önemi ise şuradadır: Bütün naklî deliller ancak akıl ile bir şey ifade edebilir. Neticede bu iki delil olmadan insanın bilgileri bir bütün olarak değerlendirilemez.

(3) Hak din- batıl din ayırımı genelde hemen her dinin ileri sürebileceği bir var sayımdır. Hemen her din kendisini hak olarak kabul eder. Bu durumda, hak ile batıl dinleri ayırmada kriter getirilmesi gereği ortaya çıkar. Bize göre bu ancak ilmi kriter olabilir. Bu tür kriterlerin geliştirilmesi insanların batıl olan dinlerin peşinden gitmesini engelleyebileceği gibi din adamlarını da kendi dinlerini aklî hale getirmeleri için gayret içine sokar. Böylece her din ilim ile bağdaşır bir özellik kazanmaya başlar veya çekilir. Ancak burada ilmin sadece kriter getirmesi, değişikliği ise din adamlarına bırakması ve dinlere karışmaması üzerinde ayrıca durulmalıdır. Aksi davranış ilmin din haline gelmesidir.

, (4) Bu konuda Batılı düşünürlerden A. Comte üzerinde durulabilir. Sosyolojinin kurucularından sayılan bu bilim adamı pozitivizm adını taşıyan yeni bir ilim dininin ileri sürücülerinden

olmuştur. Ayrıntı için bak: Aron, R., Sosyoljik Düşüncenin Evreleri, (çev. K. Alemdar) Ankara 1989 s. 62; Freyer, 55; Pozitivizmin tenkidi hakkında bak: Adivar, 430-432.

(5) Hukuk düzeni ve devlet "müeyyide" ile tanımlanır. Esasen her sosyal kurumun ve olayın müeyyidesi vardır, örneğin, dinin müeyyidesi günah, ekonominin müeyyidesi zarar ve ilmin müeyyidesi ise yanlışlıklardır. Bu müeyyideler en az hukukî müeyyideler kadar etkilidir. Ancak hukukî müeyyidelerde bütün toplum öngörülen karşılığı vermede ortak bir yasa veya sözleşme oluşturmuşlardır. Müeyyide kavramı için bak: Aral, V., Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine, İstanbul 1975, s. 68.

(6) Ekonomik ilişkilerde en önemli unsur rıza olarak ele alınabilir. Özellikle anlaşma esasına dayanan akitlerde ekonomik sonuçlar bu şart ile geçerlilik kazanır, örneğin Borçlar Kanunu m.1 andlaşmaları rıza ile tanımlar.

(7) İlmin halk için olmaması, halkın ilmin sonuçlarından yararlanamayacağı anlamına gelmez. Ancak halkın bütün bu ilmi çalışmaları yapması ve onlara katılması da düşünülemez. Onun için halkın ilmi bakımdan derecelenmesi, diploma sahibi olması ve ancak uzmanlık isteyen işlerin bu kimselere yaptırılması gerekir. Ayrıca ilim mesai isteyen bir özellik de taşır.

(8) Tarihte isim yapmış ilim adamlarının hemen hepsinin başından bu tür olaylar geçmiştir. Ayrıca ilim adamı olup yokluk ve sefalet içinde olmayan ve toplum tarafından dışlanmayan kimse yok gibidir. Örneğin, Sokrates, Ebu Hanife, K. Marx, C. Darwin bunlar arasında sayılabilir. Bak: Adivar, Tarih Boyunca İlim ve Din, İstanbul 1969 s.141

(9) Tarihi devrelerin kesin rakamları bilinmemekte, ancak bu konuda değişik tahminler yapılmaktadır. Biz burada ileri sürülen bu tarihleri yaklaşık sonuçlar vermesi ve hesaplama ve tahminlerde kolaylık getirmesi nedenleriyle geometrik dizilere ve logaritmik açıklamalara dayandırdık. İnsanlık tarihinin bilgi bakımından en karanlık dönemlerini ifade eden bu devreler var sayımlarla ortaya konulmaktadır.

(10) Şenel, A., Siyasal Düşünceler Tarihi, Ankara 1986 s. 8,

26; Yıldırım, C, Bilim Tarihi, İstanbul 1983 s. 13

(11) Rousseau, Toplums. 147

(12) Şenel, Siyasal.....16

(13) Şenel, Siyasal.....9-10

(14) Bugün hemen hemen milli eğitime bağlı bütün okullar ile üniversitelerde egemen olan öğretim sistemi budur. Diğer ülkelerde de benzeri aşama yaşanmış olmakla birlikte, ülkemizde henüz tartışma dönemine geçilebilmiş değildir. İlim merkezleri adeta dinî kurumlar gibi hareket etmektedir.

(15) Ekollerin doğması oldukça eski dönemlere kadar gi der. Mezopotamya, Eski Yunan ve İslâm uygarlığı dönemlerinde ekoller gelişmiş ve insanlık rekabet içinde tartışmayı öğrenmiştir. Yıldırım, 18

(16) Tartışmaların teoriden uygulamaya geçişi hukuk alanında İslâm uygarlığı, sanayi ve teknik alanda ise Batı uygarlığı döneminde olmuştur.

(17) "Yapmayacaklarınızı niçin söylüyorsunuz" ayeti ve "ilmi ile âmîl olma" deyişi bunun açık örnekleridir. Kuran, Sâf 61/2

(18) Zannî galip kavramı ve içtihat için bak: Karaman, H., İslâm Hukukunda İctihad Ankara 1971; Sava Paşa, II, 13

(19) Usulü Fıkıh ve içtihat metodu "tümevarım" metodundan başka bir şey değildir. Dil ve hukuk alanında İslâm uygarlığında geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Bu konuda ayrıntı için bak Sava Paşa, II, 354 ve dev.

(20) Batı deneme yanılma ile "tümevarım" metodunu sanayi ve tekniğe uygulamıştır. Özellikle pozitif bilimlerde bu metodun uygulanması büyük keşiflere neden olmuştur.

(21) Bu sekiz ilim eski medrese sisteminin esasını oluştururdu.

(22) Dil ile ilgili sekiz ilim üzerinde kısaca da olsa durmada fayda görüyoruz. Bu ilimler sekiz çeşit olarak sadece Arapça'da yapılabilmektedir. Diğer dillerin bu ilimlerden yararlanarak dillerini ilim dili haline getirebilmeleri mümkün olabilir. Biz, olayı Türkçe açısından değerlendirerek açıklamalarımızı ona göre

yapmak istiyoruz. (Ayrıntı için bak: Molla Hüsrev, Mirat-ul-Usûl, Tarihsiz).

SES İLMİ: Ağzımızdan çıkan seslerin çıkış ve değişimlerini inceler. Değişik dillerde biraz farklı olan sesler ağzımızdan çıkmakta ve çıkış yerlerine göre mânâlar kazanmaktadır. Diğer canlılardan farklı olarak insan bu sesleri çıkaracak şekilde yaratılmıştır.

Sesler değişik uluslarda biraz farklı çıkmakla beraber genel olarak birbirine benzeyen sesler kullanılmaktadır. Ancak seslerde birleşme, ayrılma, değişme, düşme ve eklenme gibi bir takım özellikler vardır. Bunların incelenmesi halinde kelimeler arasındaki akrabalıklar kolaylıkla bulunabilir. Örneğin Arapça'daki emîrulma Batı dillerinde amiral olmuştur. Çünkü dilin ahengi bunu gerektirmektedir, işte ses ilmi/ tecvit bir dilin bulunduğu sesleri inceleyen ilimdir.

KELİME İLMİ: Aynı sesleri kullanan değişik uluslar aynı sesleri farklı anlamda kullandılar. Örneğin, İngilizlerin head dedikleri şeye Türkler baş dediler. Böylece farklı diller oluştu. Hangi seslerin neyi gösterdiğini belirleyen ilme kelime ilmi denildi ve lugatlar oluşturularak ortaya konuldu.

Değişik dillerdeki kelimelerin muhtevaları farklıdır. Anadolu'yu her ulus ayrı ayrı bölebilir. Bu taktirde iki dil arasında kelimeler birbirine tekabül etmez. Tercüme, edilmeleri de imkânsız hale gelir. Ancak ilim dilinde durum böyle değildir.

İlim dilinde kelimelerin gösterdiği şeylerin sınırları belirtilmiştir. Su deyince kimyada bilinir. Artık İngilizin Water'ından farksızdır. Halbuki Water belki buzu içine alır da Türkçe'deki suda buz yoktur, yağmur yoktur. Su eridi denemez. Su yağdı da denemez.

İşte ilim adamları, bir taraftan kelimelerin avam mânâlarını belirlerken, diğer taraftan da kelimelerin ilim dilindeki anlamlarını ortaya koydular. İlme doğru ilerlemeye başladılar. Bu tanımlar olmadan ilmin yapılamıyacağı açıktır.

ÇEKİM İLMİ: Varlıklar değişiktir. Tek unsurlu varlıklar olduğu gibi, çok unsurlu varlıklar da vardır. Diğer taraftan var-

lıkların özellikleri vardır. İşte dillerde, varlıklar arasındaki bu benzerlikler, benzer kelimelerle belirtilmektedir. Kelimeler varlıkları tanımlar. Ancak varlıklar arasında mevcut ilişkiler, kelime çekimleriyle belirlenir. Göz ile gözlük arasında böyle bir ilişki vardır.

Çekim (sarf) ilmi denen bu ilmin halk arasındaki kullanımı ile ilim dilindeki kullanımı farklıdır. Kuşlar denilince, halk çok kuşu anlar. Ancak ilim böyle belirsiz bir şeyi tanımlanmış kabul etmez. Asgari iki kuş der. İşte, ilim adamları bu çekim kaidelerini belirlemişlerdir. Aynı zamanda kelimelerin ilmî mânâlarını tespit etmişlerdir.

CÜMLE İLMİ: Hem kelime hem de çekim ilmi varlıkları ayrı ayrı belirler. Ancak bunlar arasında kurulması istenen ilişkiyi ortaya koymaz. Bunun için kelimeler yanyana getirilir ve cümle yapılır. Bu cümle o iki varlık arasındaki ilişkiyi de belirler. Dünya yuvarlaktır, derken, dünya ile yuvarlaklık arasındaki bağı belirtmiş oluruz.

Her dilde cümle yapıları vardır. Bunlar birbirine benzer. Ne var ki, ilmî bakımdan bunları eş kabul etmek mümkün değildir. Cümleler daha çok olayları belirtirler. Zaman-mekân ve kapsam ortaya çıkar. Belirlilik belirsizlik ortaya çıkar, bunların ilmen tanımlanması ile ilim dili kurulur.

Dillerdeki bu dört ilim bugün bilinmektedir. Ancak henüz ilim dili haline gelmemiş diller vardır. Bu dillerde ilmî tanımlar yapılmamıştır. Konuşma dilidir; yazı dilidir. Ancak ilim dili değildir.

MÂNÂ İLMİ: Dil bir araçtır. Bir mânâyı anlatmak için kullanılır. Örneğin, elinizdeki bıçağı tanımak yeterli değildir; onun kullanım biçimini de bilmeniz gerekir. İşte dideki cümlelerin, ne zaman ve nasıl kullanılacağı da ilmen tespit edilmiştir. Buna mânâ ilmi/meani denilmektedir,

Örneğin, size, Ankara'dan ne zaman geldiğiniz sorulduğunda, ben Ankara'dan dün geldim dersiniz; dün nereden geldiğiniz sorulduğunda, Ankara'dan geldim dersiniz. Yani cevapta asıl istenen kelimeyi fiile yaklaştırırız. İşte gereği gibi konuşma

ilmine meani denir. Şüphesiz bu kullanışların da ilmî bakımdan farklı kesin anlamları olacaktır.

ÜRETME İLMİ: Dil geçmişte bilinenleri ortaya koyar. Hayvanlar gibi tekamül etmez varlıklar olsaydık, geçmişteki dilimiz yeterli olurdu. Arılar hareketle, kuşlar seslerle konuşurlar. Ne var ki, bunlar belki milyonlarca yıldır hep aynı cümleleri söylerler. Halbuki, insan tekamül etmektedir, gelişmektedir. Yeni bilgiler edinmekte, yeni varlıkları tanımlamaktadır. Öyleyse yeni kelimeler ve cümlelerin üretilmesi söz konusudur, işte buna beyan veya dil üretme ilmi diyoruz.

Yeni dil eski kelimelerin yeni anlamda kullanılmasıyla ürer. Mecaz ve kinaye yollarıyla biz yeni kavramları anlatırız. Karşı taraf bunu anlar. Sonra kullana kullana kelime yeni kavram haline gelir. Bütün bunları inceleyen ilme beyan ilmi adı verilmiştir.

Demek ki, bir taraftan kelimeler zamanla değişe değişe başka türlü söylenmekte, diğer taraftan söylenmesi değişmese bile zamanla mânâları değişmektedir. Bu sebeptendir ki, dilde, özellikle kelimeler, doğar, yaşar ve yaşanır; kullanılmaz hale gelir.

Başlangıçta bütün dillerin tek dil olduğu bilinmektedir. Sonra değişe değişe bugünkü çeşitli diller doğmuştur. Dildeki bu mânâ değişimleri de ilmen ele alınmış, böylece ilmi buluşların, dile nasıl getirileceği tespit edilmiştir.

EDEBİYAT İLMİ **7** **GÜZEL İFADE İLMİ:** Söylediğiniz sözü karşı tarafın dinlemesi, sonra da anlaması için, hem dinlemesini hem de dinledikten sonra anlamasını temin edecek şekilde konuşup yazmanız gerekir. Bunun için bir ilme, bir sanata ihtiyaç vardır. İşte gramerciler bunu da ele almışlar ve bir dilde, istenen güzelliği, akıcılığı ve tatlılığı belirlemeye çalışmışlardır.

TELİF İLMİ: Bir cümle veya bir konuşma tek başına bir şey ifade etmez. Örneğin, kâinat tek oluştur ve bir bütün içinde ahenklidir. Aynen bunun gibi sözlerde de çelişki olmamalı, tüm sistem ortaya konmalıdır. Hasılı bir cümle söylemek, bir eser meydana getirmek, bir kitap yazmak için de dil ilmine ihtiyacımız

vardır.

Telif ilmi bugün parça parça gelişmiştir. Her ilim kendi metotlarını, sistemini koymuştur. Roman, tiyatro, fıkra, tarih hep kendi metotlarını kendileri bulmuşlardır. Ancak henüz Batıda, bunun bir ilim olarak bütün konular için tedvini ele alınmamıştır.

İşte dil üzerinde bu çalışmalar yapıldıktan sonradır ki, ilim dili veya dilleri ortaya çıkmıştır. Bundan sonra ilimler süratle gelişmeye başlamıştır.

(23) Yukarıda dil için sayılan ilimlerin benzeri, matematik ilimleri için de geçerlidir. Ancak bu defa konunun geliştiği uygarlık başlangıç ve denklemlere (cebir) kadar İslâm uygarlığı olmakla birlikte, daha sonraları Batı uygarlığı olmuştur. Batı, matematikte Arap rakamlarını aldıktan sonra büyük gelişmeler yapabilmıştır. Bu sekiz ilim şunlardır:

BİRİMLER İLMİ: Sayacağımız nesnelerin birimlerini belirleme ilmidir. Bu sanıldığı gibi basit değildir. Vücudumuzun sıcaklığı ve soğukluğu ilk yaradılışından beri bilinmektedir. Ancak birim tanımlanmadığı için ancak son yıllarda matematiğin ve ilmin konusu olabilmıştır. Sıcaklık birim ile tanımlanmasaydı termometre icat edilmeyecek ve buna bağlı her türlü teknik araç, örneğin, bugünkü motorlar olmayacaktı.

Üzülmeyi ve sevinmeyi bildiğimiz halde birimini bilmiyoruz. Dolayısıyla bunlar ilmin konusu dışındadır. İnsanlar arasında mübadele, fiyat ve ücret birimleriyle doğmuştur. Bir konuda birimi bulmak demek, o konuyu ilmin kontrolü altına almak demektir.

Başlangıçta değişik varlıkların birimleri ayrı ayrı idi. Ancak zamanla varlıklar tanınmış, birimler arasında irtibat kurulmuş ve birimler de birbirine bağlanmıştır. Ayrıca matematik de kendi birimlerini tanımaya başlamıştır.

SAYILAR İLMİ: Sayılar, birimlerin çoğalması ile elde edilen miktarı belirler. Tam sayılar, kesirli sayılar, negatif sayılar, hayalî (irrasyonel) sayılar bir bütün oluşturur. İnsanlar saymaya parmaklarıyla başladılar. Bundan dolayı onluk sistem gelişti.

Şimdi bilgisayarların bulunmasıyla ikili sistem de onlu sistem kadar önem kazandı.

İŞLEMLER İLMİ: Saymanın kolaylaştırılmış şekline işlem diyoruz. Toplama, iki sayının birleştirilmiş şeklidir. Çarpma, toplamaların kısaca yapılmasıdır. Bu sayede çok sayıdaki işler azaltılmıştır.

Toplama, çıkarma, çarpma, bölme, üst alma, kök alma gibi ana işlemlerin dışında logaritma, trigonometrik hesap gibi sayısız işlemler tanımlanmakta ve gerekli yerlerde kullanılmaktadır.

EŞİTLİKLER İLMİ (CEBİR): Dildeki cümlelere tekabül eder. Eşitliklerde sayıların yerine harfler konur. İşlemler harfler üzerinde yapılır. Bilinmeyenden bilinen bulunur. Bu suretle bilinmeyen miktarlar bilinenler haline sokulur. Cebir ilmi, Mezopotamya'da başlamış ancak asıl gelişmesi İslâm Uygarlığı döneminde olmuştur. Cebirin özelliği birimleri tespit edilemeyen miktarlar üzerinde de hesap yapma imkânı sağlamasıdır. Cebirin temeli ise dengedir. Bir terazinin iki kefesine aynı şeyi koyup çıkarmakla dengenin değişmeyeceği esasına dayanmaktadır.

DEĞİŞMELER İLMİ (ANALİZ): Birinin değişmesiyle diğerinin nasıl değiştiğini ele alır. Örneğin, çekilen tel uzar. Ancak ne nispette uzar; bunu, ele alıp inceler. Türev ve integral, ilmin bize getirdiği imkânlar olan sonsuz küçük ve sonsuz büyük mefhumları tanıtmıştır. Cebirde sıfır vardı. Ancak bu sıfırın mânâsı ancak değişmeler ilmi ile tam olarak ilmen tanımlanabilmiştir. İki varlık bazan dururken etki etmezler. Ancak birinin hareketi diğerini etkiler. İşte bundan dolayıdır ki, değişmelerin ayrıca ele alınıp incelenmesi için ilme ihtiyaç olmuş ve böylece Analiz ilmi doğmuştur.

ÜRETMELER İLMİ: Yeni matematiğin oluşturulmasıdır. Tam sayılardan sonra kesirli sayılar, ondan sonra negatif sayılar doğdu. Yetmedi ve imajiner (hayali) sayılar icat edildi. Aynı şekilde toplama çıkarma ve çarpmanın yanında yeni işlemler tanımlandı. İlim ilerledikçe hep yeni matematiğe ihtiyaç duyulmuş ve böylece yeni disiplinler üretilmiştir.

Yeni matematik sayıların yazılış yerlerinde mânâlar kazanmaktadır. Çokluklar arasındaki benzerlik ve değişmeler ele alınmaktadır. Matris denilen bir birimler topluluğu ve işlemler ortaya konmaktadır. (1 2 4) bir iki dört sayılarından oluşan bir örneği ele alalım. Başta yazılan yüzler basamağını ve yüz'ü, ortada yazılan on'lar basamağını ve iki onu ve sonundaki ise birler basamağını ve sadece dördü ifade eder. Bu bize yerine göre değerlendirme sistemini getirir ve çok kolaylık sağlar. Bir kimsenin diyelim, sınıfı, yaşı, boyu, ağırlığı bir matrisle ifade edilmiş olsun: 008 031166 080'den oluşan bu sayılar grubunu, yani matrisi ni sekizinci sınıfta, 31 yaşında, 166 boyunda ve 80 kilo ağırlığındadır, şeklinde okuyabiliriz. Böylece kendi matematiğimizi kurmuş oluruz.

İSTATİSTİK İLMİ (İHTİMALLER HESABI): Eskiden güzelliğin birimi bulunamamıştı. Oysa şimdi güzellik, matemalikle tanınabilmektedir. Bu, sapma olarak ölçülebilir. Diyelim ki, bir yol en güzel olsun; ondan uzaklaşmaların matematiği vardır. Orta değer en güzel kabul edilir.

Estetik matematiği, bozulma ile bulunmuştur. Herşey kendiliğinden bozulur. Halbuki canlılar estetiğe doğru gider. İnsan da estetiği geliştiren bir varlıktır. Daha önceki matematik sadece kesin sonuçları ortaya koyuyordu. Oysa istatistik, ihtimaliyat matematiğini geliştirmiştir. İçtihatla olduğu gibi kesin olmayan sayılar da matematiğin içine girmiştir.

PROGRAM İLMİ: Bilgisayarlardan önce matematik ayrı ayrı hesaplar şeklinde idi. Bilgisayar bize toptan düşünmeyi ve bir sistem içinde hesaplar yapmayı öğretti. Bilgisayarlar birbirine bağlandı. Programlar programları üretti ve birlik doğmaya başladı. Artık hem matematik hem de dil son şeklini almaya başladı.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

I- DEĞERLENDİRME

A- GENELOLARAK

Bu çalışmada toplumsal sözleşme niteliği taşıyan bir anayasada yer alması gereken sosyal kurumların tarihi seyri, "anayasa bilimi" açısından incelenmiştir.

Toplumsal sözleşmeye dayanan devletin yapısını, siyasî, iktisadî, dinî ve ilmî kurumlar oluşturmaktadır. Bu çalışmada temel sosyal kurumlardan her biri tarihi dönemleriyle ele alınmış, günümüzde bulundukları aşama tespit edilmiş, karşılaştıkları sorunlarla bu sorunların nedenleri üzerinde durulmuş ve ekstrapolasyon yöntemi ile gidişleri hakkında tahminler yapılmıştır.

B- SİYASÎ GELİŞMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Siyasî gelişmeler, biri "hak"ı üstün tutan ve "haklı"yı güçlü sayan, diğeri de "güç"ü üstün tutan ve "güçlü"yü haklı kabul eden uygarlıklara bağlı olarak incelenmiştir. Bu incelemede, Mezopotamya, İbranî, Hıristiyanlık ve İslâmiyetin birinci grupta; Mısır, Yunan, Roma-Bizans ve Batı'nın ise ikinci grupta yer aldığı tespit edilmiştir. Diğer uygarlıklar, bu uygarlıkların türevleri kabul edildiğinden, üzerlerinde durulmamıştır.

Sözü edilen uygarlıkların, ne denli güçlü ve egemen olurlarsa olsunlar, ortalama biner yıl yaşadıkları ve zirve dönemlerindeyken yerlerini doğan yeni uygarlıklara bıraktıkları saptanmıştır. İçinde yaşadığımız Batı uygarlığında, çözümlenemeyen so-

runların ortaya çıkması, bu sorunların giderek artması ve uygarlığın kendisini yenileyememesi çöküşe doğru gidildiğini göstermektedir. Bu durum karşısında insanlık, yeni arayışlara yönelme, karşılaşılan sorunların gerçek nedenlerini bularak alternatifler üretme ve yeni bir uygarlığı oluşturma güçlüklerini yaşamaktadır. İleri sürülecek alternatiflerin doğru seçilebilmesi için, tarihi gelişme ve değişimin bilinmesi ve var sayımların ona göre tespit edilmesi gerekmektedir.

Buna göre siyasî bakımdan geleceğin var sayımları olarak şu hususlar ileri sürülmüştür: 1- Yeni uygarlık ve bu uygarlığa göre oluşacak ulusal devletler toplumsal sözleşmelerini hazırlarken, gücün haklı olduğu var sayımı yerine hakkın güçlü olduğu var sayımına dayanacaklardır. 2- Sosyal değişme, devrim ve savaş sonuçlarını doğuran zor ve baskı yöntemleri yerine, "sosyal kanunların gereği olan "uzlaşma" ile vuku bulacaktır. 3- Bu iki var sayım ışığında oluşacak siyasî hayatta; a- Toplumu oluşturan sosyal kurumlar, siyasî kurumlarla sınırlandırılmayıp, diğer kurumları da içine alan bir "sosyal denge"ye dayanacaktır, b- Siyasî birimlerin yerinden, ekonomik birimlerin merkezden yönetilmesi esas alınarak, merkezî yönetim ile yerinden yönetim arasındaki denge kurulacaktır. c- Toplumsal sözleşme, ortak noktaların bulunması ilkesine uygun olarak "konsensus"a, yani "oydaşma"ya dayanacaktır, d- Çokluk esasına göre gruplaşacak olan siyasî partilerin mensupları arasındaki ilişkiler sisteminde, grup içindeki sorumluluk, üyelik yerine "ortaklık" esasına göre belirlenecek, ortaklar arasında "dayanışma" ilkesi getirilecek, her grup, ortağına ilgili olduğu konuda "teminat - güvence" verecek ve arka çıkacaktır, e-Kamu hizmetleri, atanan memurlar yerine, seçilen "serbest ehliyetli görevliler"ce yürütülecek ve böylece kamusal hizmetler memurların tekelinden çıkarılacaktır. Serbest ehliyetli görevliler, bu hizmetleri "vakıf statüsünde ancak gruplaşarak yürüteceklerdir, f- Soruşturmada Orta Çağ Kanonik hukuk sisteminin kalıntısı olan ve daha çok baskı rejimlerinin uygulaması niteliğini taşıyan tahkik sistemi terk edilerek, yerine demokratik olan "itham" sistemi kabul edilecektir, g- Yönetimde çift başlılık terk edilerek, "baş-

kanlık" sistemi geliştirilecektir, h- Vatandaşlık ve siyasî birimlere mensubiyet seçimi "iradî" olacak, kişilerin, birimlerinden, vatandaşlık da dahil, ayrılması kolaylaştırılacak, buna karşılık da başkanların, kişileri mağdur etmemek şartıyla, "sürgün" yetkisi olacaktır.

C- İKTİSADÎ GELİŞMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İnsanlık, iktisadî bakımdan, toplayıcılık, avcılık, çobanlık, çiftçilik, pazar mübadelesi, aracılı mübadele ve işçilik olmak üzere yedi safha geçirmiştir, içinde yaşadığımız dönem, emek mübadelesi, yani işçilik aşamasıdır, insanlar artan sorunları çözmek için yeni üretim teknikleri bulmuşlar ve her yeni aşamada bir öncekine oranla daha fazla ihtiyacı karşılar hale gelmişlerdir.

İşçilik döneminde, özellikle iktisadî alanda, artan sorunların doğurduğu ihtiyaçlar karşılanamadığından, insanlık, yeni arayışlar içine girmiştir. İktisadî bakımdan, yeni aşamanın "ortaklık" olacağı tahmin edilmiş, bu sistemin dayanacağı var sayımlar üzerinde durularak, iktisadî kurumlar bu açıdan değerlendirilmiştir.

Ortaklık ekonomisinin dayanacağı varsayımlar: 1- Çıkar çatışması yerine "çıkar paralelliği" 2- "Fırsat ve imkân eşitliği", 3- "Nimet - külfet eşitliği", 4- "Mikroda serbestlik makroda planlama yoluyla müdahale" olarak belirlenmiştir.

Ortaklık ekonomisinin iktisadî kurumları şöyle sıralanabilir 1- Kamu sektörü ile özel sektör arasında, birinde yer alanın, diğerinde yer almamasına dayanan "kesin ayırım", 2- Karşılıksız para çıkarılmasının önlenmesi için "malı temsil eden senet" sisteminin kabulü, 3- İktisadî bölüşümde hasılanın anlaşmalarla paylaşılmasına dayalı "ortaklık" sistemi, 4- Devletin vergiyi genel hizmet karşılığı alması ve vergi oranlarının anayasada belirlenerek hükümetlerin bu konudaki yetkilerinin sınırlandırılması, 5- Kredinin devlet, tekeline alınması ve önce "emek faktörüne kredi" verilmesi, 6- Veresiye, borçlanma ve faiz sistemi; yerine, sipariş, ön ödeme ve ön ödemeden dolayı indirim yapılması.

D- DİNÎ GELİŞMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İnsanlık, dinî bakımdan belirli aşamalar geçirmiştir. Bunlar dinlerin topluma egemen olduğu "yönetici" dinler dönemi, dinlerin topluma yol gösterdiği "yönlendirici" dinler dönemi, "düzen" dini ve "lâiklik" dönemi olmak üzere üçe ayrılarak incelenmiştir. Yönlendirici dinler döneminde peygamberler, getirdikleri kitaplar ve yaptıkları uygulamalarla sosyal kurumların ortaya çıkmasını sağlamışlar ve dinî düzenden, sosyal dengeye dayalı düzene geçişin önderliğini yapmışlardır. Felsefeciler peygamberlerin getirdiği sosyal kurumların teorik açıklamasını yaparak katkıda bulunmuşlardır.

Üçüncü dönem, dinin düzen olarak yaşanarak "yer aldığı" ve sosyal hayattan "soyutlandığı" olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İslâmiyetle din sosyal bir kurum ve fonksiyon olarak kabul edilirken, Batı'da gelişen lâiklikle, dinler devlet dışında bırakılarak, önce devlet hayatından soyutlanmış; bunun bir sonucu olarak, tutucu ve çatışmacı nitelikler kazanan dinler, daha sonra sadece vicdanlarda bırakılmak istenmiştir. Buna karşılık materyalizm bu boşluğu doldurma mücadelesine girişmiş, bilim alanında pozitivizm adı ile yeni dinler üretilmiş ancak dar bir çerçevede kalmıştır.

Gelecekte din, sosyal bir kurum olarak varlığını sürdüreceği gibi, sosyal kontrol - denetim fonksiyonunu üstlenecektir. Dinin eski dönemlerde olduğu gibi, topluma egemen olması kabul edilmeyecek, ancak dinler vicdanlara itilerek toplum dışı da bırakılmayacaktır. Dinlerle ilim arasında köprü kurulacak, dinler hurafe ve masallar yerine ilmin kesin doğrularına dayanarak insanların / inançlarını besleyecektir.

E- İLMÎ GELİŞMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İnsanlık ilmî bakımdan görenek, tedris, tartışma ve deney aşamalarını geçirmiştir. Günümüzde yaşanan deneme aşamasından sistemleşme aşamasına geçişin sancıları yaşanmaktadır. Kar-

şılaşılın sorunların yeterince çözümlenemeyişi bu geçişin bir işaretçisi olarak kabul edilebilir.

İlmin dayandığı var sayımlar: 1- İlim, gelecekte ferdî çalışmalardan çıkarak sistemleşecektir. Sistemleşmenin ön şartı olarak, "dil" ve "matematik" başta olmak üzere, genel ilimlerin öğrenilmesi programlanacak, "uzmanlaşma" ise meslekî alan ve kuruluşlara bırakılacaktır. İlimlerin "ortak dil"i oluşturulacak, farklı alanlarda çalışan ilim adamları birbirlerini anlayacaklardır. 2-İlmî kuruluşlar, "gruplaşma" ve "ekolleşme" sistemine göre teşkilatlanacak ve ilmî gruplara her kademede halkın katılımı sağlanacaktır. 3- İlmin ölçülmesinde "ehliyet" esas alınacak, ehliyetin dereceleri olacak ve teşkilatlanmada bu derecelenmeden yararlanılacaktır. 4- Ehliyetler ilmî gruplar tarafından "teminat - güvence" ye bağlanacak, ekolleşmeden ve ilmin uygulanmasından doğan zararlar bu kuruluşların mensupları tarafından dayanışma usulü ile tazmin edilecektir. 5- İlim adamının özerkliği,düşüncelerinin dokunulmazlığı sağlanacak, "yasama" fonksiyonunu bu kurum üstlenecektir. 6- Tek tip eğitim ve öğretim sistemi kaldırılacak, bunun yerine toplumda birliği sağlamak için merkezî sınav sistemleri geliştirilecek, ekoller bu sınavdaki başarılarına göre değerlendirilecektir.

F- GENEL DEĞERLENDİRME

Toplumu oluşturan kurumlar arasında iş bölümü ve denge sağlanması için "Yasama" "yürütme" ve "yargı"ya bir dördüncü kuvvet olarak "denetleme" eklenecektir. Bu kuvvetler sosyal kurumlar açısından yeniden tanımlanacak ve her birine bu fonksiyonlardan biri düşecektir. Bu dağılım, 1- İlme "yasama", 2- İktisada "yürütme", 3- İdare ve siyasete "yargı (geniş manada kaza)" ve 4- Dine "denetleme" verme şeklinde olacaktır. Böylece dört meclisli bir parlamento gerçekleşecek ve başkan bunlar arasında

dengeyi sağlayan hakem rolü oynayacaktır.

Burada sadece tarihi seyri anlatılan sosyal kurumların teorik temelleri ikinci kitapta ele alınacaktır.

İnsanlar, ilk yaşama şekli olan "doğal dönem"de bile belli bir disiplini içindedirler. Bu disipline dayalı düzen, toplumsal değişme ve evrim sonucu "toplumsal sözleşme"ye dönüşmüştür. Bu dönüştürün ilk basamağında devlet kurulmuş, yerleşik hayatla birlikte uygarlıklar dönemi başlamıştır. Uygarlıkların etkisiyle devletin yapısı gelişerek günümüze gelinmiştir. Bu gelişmede devletin etkisi giderek artmış ve günümüzün toplumsal yaşamında devletin girmedığı ve etkisinin olmadığı alan kalmamıştır. Devletin gelişmesi, yapısını oluşturan kurumların gelişmesini de etkilemiştir. Devlet yapısını oluşturan temel sosyal kurumlar, ilk dönemler dahil, hep bulunmuş ve hâlen de varlıklarını tüm etkileriyle devam ettirmektedir. Devlet ve yapısını oluşturan kurumların gelişmesi ve değişmesini etkileyen nedenlerin başında ihtiyaçlar gelir, insanlar bütün bu kurumları ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla geliştirmişler, her yeni dönem, bir önceki döneme oranla daha fazla sorunu çözerek daha fazla ihtiyacı karşılamıştır. Toplumsal yapıda değişikliğe neden olan etkenler, yeni dönemlere ad vermiş ve tarihin dönemlere ayrılarak incelenmesi ilim adamları tarafından kabul görmüştür. Bu kitapta toplum ve onu oluşturan sosyal kurumların incelenmesinde de bu yöntemden çok yararlanılmıştır.

Çalışmamızda, anayasaların iki şekilde hazırlandığı görülmüştür. Biri gücün belirlediği veya hazırladığı anayasalardır: İlk-

tidara gelen güç, kendi anlayışına göre hazırlattığı anayasa ve yasaları adeta diktte ettirerek hukuk devletini bu anlayışla tesis etmektedir. Yürürlükte bulunan anayasaların büyük çoğunluğunun böyle yapılmış olduğu söylenebilir. Ülkemizde 1838 Tanzimat Fermanı, 1856 İshalat Fermanı, 1876 ve 1909 Anayasaları ve anayasa niteliğindeki belgeler ile 1921 Anayasası dışında kalan 1924, 1961, 1971 ve 1982 Anayasaları, güce dayalı diktte ettirilen anlayışın bir ürünü olarak kabul edilebilir. Diğeri ise, hak esas alınıp uzlaşmaya dayanarak meydana getirilen anayasalardır: Mezopotamya'da sitelerin saldırılara karşı kendi iradeleriyle birleşerek devleti oluşturması; Hz. Muhammed'in Medine site devletini kurarken Arap kabilelerini uzlaştırması; Bismark'ın Almanya'yı birleştirirken gümrük birliği anlaşmasına dayanması; Türkiye devletinin kuruluşunu hazırlayan 1921 Anayasası ve Avrupa Topluluğu'nun -kuvveti üstün tutan düzenlemeleri ve ulusların egemenliklerini devretmelerini öngören maddeleri hariç- statüsü bu anlayışın ürünleri olarak değerlendirilebilir.

Bu kabul ve değerlendirmelerden, güce dayalı ve diktte ettirilen anayasaların meşru olmadığı, hatta yenilik getirmediği ve topluma katkısının olmadığı anlamı çıkarılamaz. Nitekim Fransız ve Sovyet devrimlerinin anayasaları güce dayalı olduğu halde, biri yurttaş haklarını, diğeri de ekonomik ve sosyal hakları gündeme getirmiştir. Türk anayasasında, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü ilkelerine dayanılmış, hakkın üstün tutulması ilkesine göre de insan hak ve hürriyetlerine yer verilmiştir. Ancak güce dayanıldığından, getirilen kurumlarda bu ilkeler tam olarak gerçekleştirilememiştir. Hükümler büyük ölçüde anayasa metinlerinde yazılı kalmıştır. Hiçbir anayasa işkenceyi meşru görmezken, işkence sona ermemiştir.

Anayasa biliminin gelişmesi ile anayasalar ilmi çalışmaları ilim adamları tarafından bir mimarî proje gibi ortaya konulmalı ve halk tarafından uygulama projesi ile gerçekleştirilmelidir. Bu şekilde üretilecek alternatif anayasaların hayali olmaması için, tarihi gelişmelerin uzantısı olarak ele alınması, ister gücü isterse

hakkı esas alsın, görüşlere açık olması gerekir.

Buna göre kapitalist görüşü, sosyalist görüşü ve karma görüşü esas alan gücü üstün tutan metinler ve hakkı üstün tutan uzlaşmacı görüşlere göre hazırlanan metinler üzerinde çalışılarak ortak noktalar - konsensuslar ortaya çıkarılmalıdır.

Her ilim adamı bu sistemlerden birini ele alabilir, var sayımlara göre bütün düşünceleri sonuna kadar götürebilir. Bunun için ele aldığı sistemi benimsemiş olması gerekmez, sorunların sistem içinde ele alınıp çözümlerin gösterilmesi yeterlidir. Çünkü, ilim adamı sistemi ortaya koyar ve çözümleri gösterir ve bu sistemlerin hepsi birer çözüm getirir, hepsi çalışabilir. İçlerinden hangisinin tercih edileceği ise siyasîlerle halkın kabul edeceği bir iştir. Anayasa bu farklı görüşler arasında uzlaşarak ortaya çıkarılan konsensuslardan meydana geldiği takdirde, herkesin kabulü ve rızasını kazanmış olacağından, herkesi bağlayabilme gücünü kazanabilir ve süreklilik sağlanabilir.

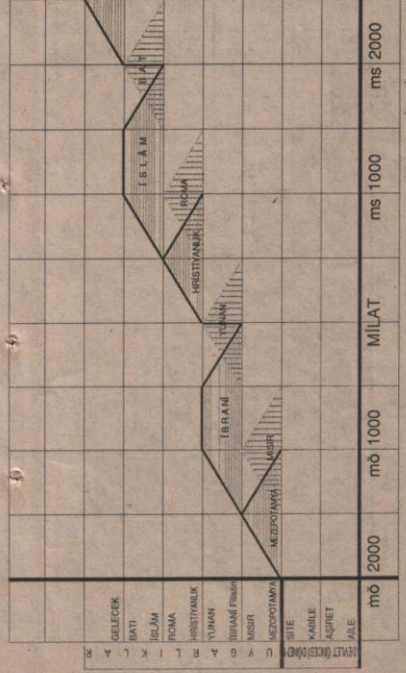
Buraya kadar anlatılanların pratik bir değer taşıyabilmesi için yapılması öngörülen önerilerimizi şöyle sıralıyabiliriz.

1. İlim adamları değişik görüşler açısından sistemleri ifade eden metinler hazırlamalı, bu metinlerin yorumları yapılarak uygulama şekilleri ve sonuçları yine kendileri tarafından tespit edilmelidir.
2. Siyasî partiler ilim adamları tarafından hazırlanmış bu metinlerden diledikleri birini benimsemeli ve böylece halka değişik siyasî sistemlere dayalı alternatifler sunulmalıdır.
3. Halk bu partilerden, dolayısıyla sistemlerden istediğine oy vermeli ve mecliste değişik görüşlerin güçleri ortaya çıkmalıdır.
4. Meclis, şimdilik partilerin aldığı oy oranıyla temsil edildiğinden, siyasî güçler tarafından desteklenmek üzere ilim adamlarından oluşan bir anayasa komisyonu kurulmalıdır.
5. Bu anayasa komisyonu görüşlerin ortak noktaları olan konsensusları ve uzlaşmaları esas alan bir anayasa metni hazırlamalı, konsensusa ve uzlaşmaya dayanmayan kısımlara bu metinde yer verilmemelidir.

6. Hazırlanacak bu metin, meclisin en az üçte ikisiyle kabul edildiği takdirde, halka sunulmalı, kabul edilmezse yeni bir ilmî komisyon oluşturulmalı ve yeni bir metin hazırlatılmalıdır.

7. Meclisin kabul ettiği anayasa halk oyuna sunulduğunda en az üçte iki çoğunlukla kabul edildiği takdirde yürürlüğe girmeli, edilmezse komisyon yeniden teşkil edilmelidir.

Çalışmamızda eleştirdiğimiz çoğunluk sistemini burada önermemiz, uzlaşmaya geçiş şartlarını kolaylaştırmak içindir. Bu sistem metnin hazırlanmasında değil, sadece halk oyuna dayanan yürürlük şartıyla sınırlı olarak ileri sürülmektedir.

Şekil I SİYASİ AŞAMALAR

KAPALI EKONOMİ		TÜKETİM MÜLKİYETİ		ÜRETİM MÜLKİYETİ		EMEK MÜBADELESİ		MAL MÜBADELESİ																						
		32000 000 m629		16000 500 m613		8000 500 m65		4000 500 m6		2000 1500 ms		1000 500 ms1		500 ms2		250														

Şekil 2 İKTİSADİ AŞAMALAR

İLİM DÜZEN	MS 2000 DENGELİ	MS 1000 DÜZENİ	MİLLAT DİNLERİ	MS 1000 DÜZENİ	YÖNLENDİRİCİ DİNLER	2000 YÖNLENDİRİCİ DİNLER	YÖNETİCİ DİNLER
İLİM DÜZEN							
SİYASİ DÜZEN							
İKTİSADİ DÜZEN							
DİNİ DÜZEN							
BİLİMSEL AHLAK							
SİYASİ AHLAK							
İŞ AHLAKI							
KİŞİ AHLAKI-VİCDAN							

Şekil 3 DİNİ AŞAMALAR

SİSTEMATİK	32000 000 m2	16000 500 m2	8000 500 m2	4000 500 m2	2000 1500 m2	1000 500 m2	500 500 m2	250 500 m2
GÖRNEK								
TEDRİS								
TARTIŞMA								
DENEME								
SİSTEMATİK								

Şekil 4 İLMİ AŞAMALAR

SOSYAL KURUMLARIN KRONOLOJİSİ
ÜZERİNE BİR YAKLAŞIM *

İKTİSADİ AŞAMALAR

- M.Ö. 60.000 İnsanın başlangıcı,
Meyva toplayarak yaşıyor,
Taş ve sopa kullanıyor,
Kendisini savunma durumunda bulunuyor.
- M.Ö. 30.000 Yeryüzüne yayılıyor,
Avlanarak yaşamaya başlıyor,
Taş ve sopadan araç yapıyor,
Saldırıya geçiyor.
- M.Ö. 15.000 Yer yüzünü bölüşüyor,
Hayvan sütü içiyor,
Hayvan gücünden yararlanıyor,
Üretici olmaya başlıyor.
- M.Ö. 7.500 Toprağa yerleşiyor, taşınmaz mülkiyeti doğuyor,
Tahıl.....üretimine.....geçiyor,
Toprağı sürmeyi ve sulamayı başarıyor,
Yer yüzünü imar ediyor,
- M.Ö. 3.500 Mübadele başlıyor,
Madenî para kullanmaya başlıyor,
İş bölümü gelişiyor,
Borçlanma- Kredi Kurumu doğuyor.
- M.S. 500 Aracı mübadelesi başlıyor,
Uluslararası yollar oluşuyor,
Altı para doğuyor,
Büyük şehirler kuruluyor.

M.S. 1.500 İşçilik dönemi başlıyor,
Kapitalizm doğuyor,
Sanayi İnkılâbı meydana geliyor,
Kağıt para bulunuyor.

M.S. 2.000 Ortaklık dönemi oluşuyor,

Kredi hukuku oluşuyor,

Genel hizmet sektörü oluşuyor,

Mal senedi doğuyor.

SİYASÎ AŞAMALAR

M.Ö. 60.000 Familya - aile hayatı başlıyor,
Ailede ortak üretim var,
Cezanın temeli sürgün,
Sabah toplantıları yapılıyor.
M.Ö. 30.000 Grup - aşiret hayatı kuruluyor,
Aile ve aşirette iş bölümü başlıyor,
Cezada kan davası uygulanıyor,
Akşam toplantıları yapılıyor.
M.Ö. 15.000 Klan - kabile hayatı başlıyor,
Yönetici sınıf doğuyor,
Nöbetleşme, bir tür askerlik başlıyor,
Öğle toplantıları da yapılıyor.
M.Ö. 7.500 Kasaba - site dönemi başlıyor,
Site - göçebe ayırımı yapılıyor,
Kölelik kurum olarak doğuyor,
Köyler kuruluyor.

M.Ö. 3500	Siteler yaygınlaşıyor, Yerleşik uygarlık başlıyor, Yazı kullanılmaya başlıyor, Siteler surlarla çevriliyor.
M.Ö. 2.000	Siteler birliği ile devlet oluşuyor, Dinî Yönetim rasyonel hale getiriliyor, Kölelik kurumu yaygınlaşıyor, Tarih dönemleri başlıyor.
M.Ö. 1500	Mezopotomya uygarlığı zirvede, Mısır doğuyor, İbranî uygarlığı doğuyor, Krallıklar başlıyor, Kanunlar çıkarılıyor.
M.Ö. 1.000	Mezopotamyâ uygarlığı çöküyor, İbranî uygarlığı duraklama dönemine giriyor, Mısır uygarlığı çöküyor Greko-Romen başlıyor, Yunan demokrasisi oluşuyor. Ticarî koloniler kuruluyor.
M.Ö. 500	İbranî uygarlığı çökmeye başlıyor, Mısır uygarlığı çöküyor Greko-Romen başlıyor, Yunan demokrasisi oluşuyor, Ticarî koloniler kuruluyor.
MİLAT 000	İbranî uygarlığı çöküyor, Hristiyanlık doğuyor, Greko Romen uygarlığı zirvede, İmparatorluklar oluşuyor
M.S. 500	İslâm Uygarlığı doğuyor Hristiyanlık resmî din haline geliyor, Din savaşları başlıyor, Dinî devlet terk ediliyor.

?

- M.S. 1.000 İslâm uygarlığı duraklama dönemine giriyor,
Doğu Roma - Bizans uygarlığı zirvede,
Din adına ideolojik savaşlar başlıyor,
Yer yüzüne monoteizm egemen oluyor.
- M.S. 1.500 İslâm uygarlığı zirvede,
Bizansın sonu, Batı uygarlığı doğuyor,
Bürokrasi doğuyor,
Sömürgecilik oluşuyor.
- M.S. 2.000 Batı uygarlığı zirvede,
Yeni hakka dayalı bir uygarlık başlıyor.
Ortak pazarlar kuruluyor.
Sosyal dayanışma ortaklıkları oluşuyor.

DİNÎ AŞAMALAR

- M.Ö. 60.000 Topluluklara din tamamen egemen,
İnsanlarda Tanrı ve ölüm sonrası hayata inanç var,
Topluluk başkanları aynı zamanda din adamı,
Günlük ayinler başlıyor.
- M.Ö. 30.000 Farklı diller ve tanrı isimleri oluşuyor,
Politeizm doğuyor,
Siyasî güç de dinî güce ortak olmaya başlıyor,
Kabile ve kavim dinleri başlıyor.
- M.Ö. 2.000 İlim dinden ayrılıyor,
İlim dinler arasında hakem olmaya başlıyor,
Monoteizm yaygınlaşmaya başlıyor,
Semavî din - İbrahim dini doğuyor.

- M.Ö. 1.500 Siyaset dinden ayrılıyor,
Tevrat toplumsal sözleşmeyi oluşturuyor,
Şeriat - hukuk düzeni ortaya çıkıyor,
Semavî din bir kavme uygulanıyor.
- M.Ö. 1.000 Ekonomi dinden ayrılıyor,
Uluslararası hukuk doğuyor,
Sosyal devlet oluşuyor,
Semavî din dünyaya duyuruluyor. ■
- MİLAD 000 Semavî din beşerî ahlâkı getiriyor,
Din düzenden ayrılıyor,
Dinde zorlama kaldırılıyor,
Bütün beşeriyete hitap ediliyor.
- M.S. 500 Tek metin Kur'an getiriliyor,
Peygamberlik sona eriyor,
İcma ve içtihat kurumları doğuyor,
Dinler arasında uzlaşma sağlanıyor,
Din adamları dışında dengeli devletler kuruluyor.
- M.S. 1.500 Dinsiz bir uygarlık oluşturuluyor,
Din düzen dışı bırakılıyor,
Dinî ahlâk ferdî ahlâka indirgeniyor,
Din vicdanlarla sınırlı hale getiriliyor.
- M.S. 2.000 Din ahlâkî din olacak, ilmî, meslekî ve siyasî
kurumlarla denge içinde yaşayacak,
Bütün dinler toplum içinde gruplaşarak dinî
dayanışma ortaklıkları kurulacak,
Ahlakî, meclis devlet içinde denetleme görevi yüklenecek,
Ahlâkî ehliyeti ve teminatı dinî kuruluşlar verecek.

İLMÎ AŞAMALAR

M.Ö. 60.000	İnsanın bilgi birikimi yok ancak düşünce gücüne sahip, Görenek yoluyla öğreniyor, Toplu ibadetler tüm eğitimi sağlıyor, Konuşma dili oluşuyor, mantık dili bilinmiyor,
M.Ö. 30.000	İnsanlar tedrisata başlıyorlar. Resimden yararlanıyorlar, benzetmeyi öğreniyorlar, Tanımlar ve kurallar oluşmaya başlıyor, İlmî derecelenmenin temelleri atılıyor.
M.Ö. 2.000	İnsanlar tartışmaya başlıyorlar, Ekoller oluşuyor ve ilim doğuyor, Yazılı metinler ortaya çıkıyor, Tümünden gelim yöntemi oluşuyor.
M . S. 500	Tümevarım yöntemi geliştiriliyor, İnsanlar denemeye başlıyorlar, İlim felsefeden ayrılıyor, İlimler dallanıyor ve birlik bozuluyor.
M S . 2.000	Bütün ilimlerin analog olduğu ortaya çıkacak, Ortak bir ilim dili oluşturulacak. Bütün ilimlerde aynı kelimeler kullanılacak, farklı ama benzer şeyler anlaşılacak, İlim teminatlı olacak ve dayanışma ortaklıkları kurulacak, İlmî sınıflaşma dışında düzende bir sınıflaşma olmayacak, İlim uygarlığa yön verecek. Dinler ilmin kesin sonuçlarına dayanacak.

UYGARLIKLAR TARİHİ

M.Ö. 60.000 İnsanın başlangıcı,
Meyva toplayarak yaşıyor,
Taş ve sopa kullanıyor.
Kendisini savunma durumunda bulunuyor.

Familya - aile hayatı başlıyor,
Ailede ortak üretim var.
Cezanın temeli sürgün.
Sabah toplantıları yapılıyor.

Topluluklara din tamamen egemen,
İnsanlarda Tanrı ve ölüm sonrası hayata inanç var,
Topluluk başkanları aynı zamanda din adamı,
Günlük ayinler başlıyor.

İnsanın bilgi birikimi yok
ancak düşünce gücüne sahip,
Görenek yoluyla öğreniyor,
Toplu ibaretler tüm eğitimi sağlıyor,
Konuşma dili oluşuyor, mantık dili bilinmiyor,

M.Ö. 30.000 Yer yüzüne yayılıyor,
Avlanarak yaşamaya başlıyor,
Taş ve sopadan araç yapıyor,
Saldırıya geçiyor.

Grup - aşiret hayatı kuruluyor,
Aile ve aşirette iş bölümü başlıyor.
Cezada kan davası uygulanıyor,
Akşam toplantıları yapılıyor.

Farklı diller ve tanrı isimleri oluşuyor,
Politeizm doğuyor,
Siyasî güç de dinî güce ortak olmaya başlıyor,
Kabile ve kavim dinleri başlıyor.

insanlar tedrisata başlıyorlar,
Resimden yararlanıyorlar,
benzetmeyi öğreniyorlar.
Tanımlar ve kurallar oluşmaya başlıyor,
ilmî derecelenmenin temelleri atılıyor.

M.Ö. 15.000 Yer yüzünü bölüşüyor,
Hayvan sütü içiyor,
Hayvan gücünden yararlanıyor,
Üretici olmaya başlıyor.

Klan - kabile hayatı başlıyor,
Yönetici sınıf doğuyor,
Nöbetleşme, bir tür askerlik başlıyor,
öğle toplantıları da yapılıyor.

M.Ö. 7.500 Toprağa yerleşiyor, taşınmaz mülkiyeti doğuyor,
Tahıl üretimine geçiyor,
Toprağı sürmeyi ve sulamayı başarıyor,
Yer yüzünü imar ediyor,

Kasaba - site dönemi başlıyor,
Site - göçebe ayırımı yapılıyor,
Kölelik kurum olarak doğuyor,
Köyler kuruluyor.

M.Ö. 3.500 Mübadele başlıyor,

Madenî para kullanmaya başlıyor,
İş bölümü gelişiyor,
Borçlanma- Kredi Kurumu doğuyor.

Siteler yaygınlaşıyor, Yerleşik uygarlık
başlıyor. Yazı kullanılmaya başlıyor. Siteler
surlarla çevriliyor.

M.Ö. 1.000 Ekonomi dinden ayrılıyor,
Uluslararası hukuk doğuyor,
Sosyal devlet oluşuyor,
Semavî din dünyaya duyuruluyor.

M.Ö. 2.000 Siteler birliği ile devlet oluşuyor, Dinî Yönetim rasyonel
hale getiriliyor, Kölelik kurumu yaygınlaşıyor, Tarih
dönemleri başlıyor.

İlim dinden ayrılıyor,
İlim dinler arasında hakem olmaya başlıyor, Monoteizm
yaygınlaşmaya başlıyor, Semavî din - İbrahim dini
doğuyor.

İnsanlar tartışmaya başlıyorlar, Ekoller oluşuyor ve ilim
doğuyor, Yazılı metinler ortaya çıkıyor, Tümden gelim
yöntemi oluşuyor.

M.Ö. 1.500 Mezopotomya uygarlığı zirvede, Mısır doğuyor, İbrani
uygarlığı doğuyor, Krallıklar başlıyor. Kanunlar
çıkarılıyor.

Siyaset dinden ayrıyor, Tevrat toplumsal sözleşmeyi oluşturuyor, Şeriat - hukuk düzeni ortaya çıkıyor, Semavî din bir kavme uygulanıyor.

M.Ö. 500 İbranî uygarlığı çökmeye başlıyor,
Mısır uygarlığı çöküyor Greko-Romen başlıyor, Yunan
demokrasisi oluşuyor, Ticarî koloniler kuruluyor.

MİLAT 000 İbranî uygarlığı çöküyor, Hristiyanlık doğuyor, Greko Romen
uygarlığı zirvede, imparatorluklar oluşuyor.

Semavî din beşerî ahlâkı getiriyor, Din düzenden ayrıyor,
Dinde zorlama kaldırılıyor, Bütün beşeriyete hitap ediliyor.

M.S. 500 Aracı mübadelesi başlıyor, Uluslararası
yollar oluşuyor, Altın para doğuyor,
Büyük şehirler kuruluyor.

İslâm Uygarlığı doğuyor Hristiyanlık resmî din haline
geliyor, Din savaşları başlıyor, Dinî devlet terk ediliyor.

Tek metin Kur'an getiriliyor,
Peygamberlik sona eriyor,
İcma ve içtihat kurumları doğuyor,

Dinler arasında uzlaşma sağlanıyor, Din adamları dışında dengeli devletler kuruluyor.

Tümevarım yöntemi geliştiriliyor, insanlar denemeye başlıyorlar, ilim felsefeden ayrılıyor, ilimler dallanıyor ve birlik bozuluyor.

M.S. 1.000 İslâm uygarlığı duraklama dönemine giriyor, Doğu Roma - Bizans uygarlığı zirvede, Din adına ideolojik savaşlar başlıyor, Yer yüzüne monoteizm egemen oluyor.

M.S. 1.500 İşçilik dönemi başlıyor, Kapitalizm doğuyor, Sanayi İnkılâbı meydana geliyor, Kağıt para bulunuyor.

İslâm uygarlığı zirvede,
Bizansın sonu, Batı uygarlığı doğuyor,
Bürokrasi doğuyor,
Sömürgecilik oluşuyor.

Dinsiz bir uygarlık oluşturuluyor, Din düzen dışı bırakılıyor, Dinî ahlâk ferdî ahlâka indirgeniyor, Din vicdanlarla sınırlı hale getiriliyor.

M.S. 2.000 Ortaklık dönemi oluşuyor, Kredi hukuku oluşuyor, Genel hizmet sektörü oluşuyor, Mal senedi doğuyor.

Batı uygarlığı zirvede,
Yeni hakka dayalı bir uygarlık başlıyor,
Ortak pazarlar kuruluyor.
Sosyal dayanışma ortaklıkları oluşuyor.

Din ahlâkî din olacak, ilmî, meslekî
ve siyasî kurumlarla denge içinde yaşayacak,
Bütün dinler toplum içinde gruplaşarak
dinî dayanışma ortaklıktan kurulacak,
Ahlakî meclis devlet içinde
denetleme görevi yüklenecek,
Ahlâkî ehliyeti ve teminatı
dinî kuruluşlar verecek.

Bütün ilimlerin analog olduğu ortaya çıkacak.
Ortak bir ilim dili oluşturulacak.
Bütün ilimlere aynı kelimeler kullanılacak,
farklı ama benzer şeyler anlaşılacak,
İlim teminatlı olacak ve dayanışma
ortaklıkları kurulacak,
İlmî sınıflaşma dışında düzende
bir sınıflaşma olmayacak.
İlim uygarlığa yön verecek.
Dinler ilmin kesin sonuçlarına dayanacak.

*** insanın başlangıcı konusunda 30.000 yıl ile 100.000 yıl arasında farklı tarihler ileri sürülmektedir. Bütün bu tarihler tahminlere dayanmakta olup şu anki bilgiler kesin bir başlangıcın verilmesine yeterli değildir. Kronolojide tarihsel adımlar en az 500 yıl olarak gösterilmiştir..**

**** Uygarlığı iktisadî, siyasî, dinîve ilmî sosyal kuramların belirlediği var sayılarak böyle bir ortak tarihleme cihetine gidilmiştir.**

260

KAYNAKÇA

- ADALI, Sacid, Daha İyi Hizmet Görme Açısından Katılnalı Yönetim, İstanbul 1986
- ADIVAR, A. Adnan, Tarih Boyunca İlim ve Din, İstanbul 1969
- AKBAY, Muvaffak, Umumi Amme Hukuku Dersleri, AÜHF. Yay., Ankara 1958
- AKÇALI, Nazif; Çağdaş Siyasi Rejimler, izmir 1989
- AKDEMİR, Süleyman, Ceza Hukukunda Mağdurun Korunması, A.B.A.M. Yay., izmir 1988
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, Eski Anayasa Hukukumuz ve İslâm Anayasası, İstanbul 1989
- AKIN, F.İlhan, Temel Hak ve Özgürlükler, İstanbul 1971
- AKKAYA, Şahin - Hasgür, İ. İbrahim, Uygulamalı İstatistik, İzmir 1989
- ALDIKAÇTI, Orhan, Anayasa Hukukunun Gelişmesi ve 1961Anayasası, Timaş Yay., İstanbul 1978
- ANDREW, J., NORDHAUS .W. D., eds., The Share Economy: A Symposium, Published by the Journal of Comperative Ecomonics, X 1986
- ARAL, Vecdi, Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine, İstanbul 1975
- ARASLI, Oya, Adaylık Kavramı ve Türkiye'de Milletvekilliği Adaylığı (doktora tezi) AÜHF, Ankara 1972
- ARON, Raymond, Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, (çev. K.Alemdar) Bilgi Yay. Ankara 1989
- ARSAL, S. Maksudi, Teokratik Devlet ve Lâik Devlet, İstanbul 1940
- ARSLAN, Süleyman, Türkiye'de ve İngiltere'de Merkezi idarenin Mahalli idareler Üzerindeki Denetimi, Ankara iktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yay., Ankara 1978
- ATEŞ, Toktamış, Demokrasi, Kavram -Tarihi Süreç- İlkeler, İstanbul 1976

- BABY, John, Ekonomi Politigin Temel Prensipleri, (cev. Ç. Karakaya), İstanbul 1975
- BARTHOLD, W., İslâm Medeniyeti Tarihi (cev. M.F. Köprülü), Ankara 1963
- BAŞGİL, Ali Fuat, Esas Teşkilat Hukuku, İstanbul 1960
- BAŞGİL, Ali Fuat, Din ve Lâiklik, Yağmur Yay., İstanbul 1979
- BELGESAY, M. R., Kur'an Hükümleri ve Modern Hukuk, İstanbul 1963
- BEN - AMITTAY, J., Siyasal Düşünceler Tarihi, (cev. M.A.Kı-ıçbay -1. Köker), Ankara 1983
- BERKİ, A. Hikmet - KESKİÖĞLU, Osman, Hz.Muhammed ve Hayatı, Ankara 1960
- CHILDE, Gordon, Tarihte Neler Oldu (cev. M. Tuncay - A. Şenel), İstanbul 1983
- CLARK C, - HASSVEL, M., The Economics, of Subsistance Agricultura, London 1970
- COMMONS, J. R., Instutional Ecomonics, American Economic Review Supplement, March 1936
- ÇAĞLAR, Bakır, Anayasa Bilimi Bir Çalışma Taslağı, BFS Yay., İstanbul 1989
- ÇAM, Esat, Siyaset Bilimine Giriş, İstanbul 1981
- DAL, Kemal, Anayasa Hukuku (Temel ilkeler) Ankara, tkt. ve Tic. ilimler Akd. Yay, Ankara 1979
- DAL, Kemal, Türk Esas Teşkilatı Hukuku, Ankara, 1986
- DAUPHIN, M., Bankacılık Tarihi, (cev. A. Akıncılar), İstanbul 1969
- DA VER, Bülent, Türkiye Cumhuriyetinde Lâiklik, Ankara 1955
- DAVISSON, W. I., -HARPER, J. E., European Economic History and The Ancient World, I, New York 1972
- DEL VECCHIO, G., Hukuk Felsefesi Dersleri (cev. S. Erman), İstanbul 1952
- DOMÍNGUEZ, Jorge I. -HUNTINGTON, Samuel P., Siyasal Gelişme (cev. E.Özbudun) S. Yay., Ankara 1985

- DONAY, Süheyl, İnsan Hakları Açısından Sanığın Hakları,
İÜHF Yay., İstanbul 1982
- DÖNMEZER, Sulhi, Sosyoloji, Savaş Yay., Ankara 1984 DUHM, Dieter,
Kapitalizmde Korku, (çev. S. Sölcün), KalemYay., Ankara 1987
- DURKHEIM, Emile, Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları (çev.
C.B.Akal) B/F/S Yay., 1985
- DUVERGER, Maurice, Seçimle Gelen Krallar, (çev. N. Erkurt),
Kelebek Yay., İstanbul 1986
- DUVERGER, Maurice, Siyaset Sosyolojisi (çev. S.Tekeli) Varlık Yay., İstanbul,
Tarihsiz
- DUVERGER, Maurice, Siyasi Partiler, Bilgi Yay., (çev. E. Özbu-
dun), Ankara 1986
- EBU UBEYD, Kasım b. Sellâm, Kitâbul-Emval, (çev. C. Saylık), İstanbul 1981
- EBU YUSUF, Kilabü'l-Haraç, (çev. A. Özek), İstanbul 1970
- EKİN, Nusret, Gelişen Ülkelerde ve Türkiye'de işsizlik, İstanbul 1971
- EREM, Faruk, Ceza Usulü Hukuku, Ankara 1978
- EREN, E., Yönetim Psikolojisi, İstanbul 1979
- ERGİL, Doğu, İdeoloji, S Yay., Ankara 1986
- ERGİL, Doğu, 100 Soruda Sosyoloji El kitabı, İstanbul 1973
- ERGÜN, Doğan, Sosyoloji ve Tarih, İstanbul 1982
- ERKAN, Hüsnü, Sosyal Piyasa Ekonomisi, İzmir 1987
- ERKAN, Hüsnü - ERKAN, Canan, Ekonomide Sosyal Demokrat
Alternatif, Altın Kitaplar Yay., İstanbul 1989
- EROĞLU, Hamza, Devletler Umumi Hukuku, Ankara 1984
- ERSOY, Arif, İktisadi Müesseseseleşme Tarihi, İktisadi kalkınmanın Tarihi
Seyri, ABAM Yay., İzmir 1986
- ERSOY, Arif, İktisadi Düşünceler Tarihi, İzmir 1986
- ERTOP, K. - YETKİN, C., Sosyo Ekonomik Temelleriyle Siyasal
Düşünceler Tarihi, I, Aralık 1985
- FEYZİOĞLU, Turan, Türk İnkılâbının Temel Taşı: Lâiklik Atatürk Yolu,
Ankara 1987
- FRANKFORT, Henri, Uygarlığın Doğuşu (Çev. A. Şenel), V

Yay, Ankara 1989

FREYER, Hans, Din Sosyolojisi (çev. T. Kulpsuz) Ankara, tarihsiz

FREYER, Hans, İctimai Nazariyeler Tarihi, A.Ü. Yay., Ankara 1968

FRIEDMAN, M. & FRIEDMAN, R., Free to Choose, London 1980

GARAUDY Roger, İslâm'ın Va'dettikleri, (çev. Nezih Uzel), İstanbul 1983

GARÇON, M., Ceza Hukuku, (çev. Dönmezer - Şensoy) İHFM. C.X, 1945

GERAY, Cevat - YAVUZ, Fehmi, -KELEŞ, Ruşen, Şehircilik, Sorunlar, Uygulama ve Politika, Ankara 1973

GOLOĞLU, Mahmut, Halifelik Ne İdi, Nasıl Alındı, Niçin Kaldırıldı, Goloğlu Yay., Ankara 1973

GÖKER, L., Matematik Tarihi ve Türk İslâm Matematikçilerinin Yeri, Ankara 1981

GÖZE, Ayferi, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yay., İstanbul 1986

GÖZE, Ayferi, Liberal Marxist Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri, İstanbul 1977

GUÉNON, René, Doğu ve Batı (çev. F. Arslan), İstanbul 1980

GUÉNON, René, Modern Dünyanın Bunalımı (çev. N. Avcı), İstanbul 1979

GÜNALTAI, Şemsettin, Türk Tarihinin ilk Devirlerinden Yakın Şark Elam ve Mezopotamya, Ankara 1987

GÜNEŞ, Taner, Parlamenter Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi, İstanbul 1954

HAMİDULLAH, Muhammed, Rasulullah Muhammed (çev. S.Tuğ) İstanbul 1973

HAMİDULLAH, Muhammed, İslâm Peygamberi (çev. Said Mutlu), İstanbul 1973

HARPER, J. E., -DAVISSON, V. I., European Economic History and The Ancient World, I, New York 1972

HASGÜR, I. İbrahim, AKAYA, Şahin, Uygulamalı İstatistik, İz-

mir 1989

HASWELL, M., -CLARK, C, The Economics of Subsistence
Agricultura, London 1970

HEATON, H, Economic History of Europe, New York 1948

HUNKE, S, Avrupa Üzerine Doğan İslâm Güneşi, (çev. S. Sezgin), İstanbul
1972

HUNTINGTON, S.P., - DOMÍNGUEZ, J. I, Siyasal Gelişme(çev. E. Özbudun),
Ankara 1985

İbni HALDUN, Mukaddime, (çev. S.Uludağ), İstanbul 1983

İbni HALDUN, Mukaddime, (çev. Z.K.Ugan), MEB Yay., İstanbul 1986

İbni KESİR, Kasas'ul-Enbiya, II, (tahkiki Abdülkadir Ahmet),1982 Beyrut,
Tarihsiz

İSBİR, G. Eyüp, Şehirleşme ve Meseleleri, Ankara 1986

KARAGÜLLE, Hira, Senetlerin Tedavülü ve Fiyatlandırılması,

Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli, İSAV Yay., İstanbul 1987

KARAGÜLLE, Süleyman,(ed.) Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli, İSAV Yay.,
İstanbul 1987

KARAGÜLLE, Süleyman, Para, Kaynak Yay, İzmir 1976

KARAMAN, Hayrettin, İslâm Hukukunda İctihad, Diyanet İşi. Baş. Yay,
Ankara 1975

KARAMUSTAFAOĞLU, Tuncer, Bir Anayasa Yasağının Hikayesi, AÜHFD,
Ankara 1978

KARATEPE, Şükrü, Osmanlı Siyasi Kurumları, İşaret Yay., İstanbul 1989

KALAYCIOĞLU, Ersin- SARIBAY, A. Yaşar, (eds.), Çağdaş Siyasal Bilim Teori
Olgu ve Süreçler, Beta Yay., İstanbul 1984

KELEŞ, Ruşen - GERAY, Cevat, - YAVUZ, Fehmi, Şehircilik, Sorunlar,
Uygulama ve Politika, Ankara 1973

KEYNES, J. M., The General Theory of Employment, Interest & Money, New
York 1936

KILIÇ, Süleyman, Bina ve Fabrika İnşasının Senetle Kredilendirilmesi,
Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli, İSAV Yay., İstan-

- bul 1987
- KIŞLALI, A. Taner, Siyaset Bilimi, AÜBYYO, Yay., Ankara 1987
- KONGAR, Emre, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye
Gerçeği, Bilgi Yay., Ankara 1979
- KÖKLÜ, Aziz, İktisada Giriş, Ankara 1968
- KÖSEMİHAL, Nurettin Ş., Sosyoloji Tarihi, 1 ÜEF Yay., İstanbul
1956
- KUNTER, Nurullah, Muhakeme Hukuku Ceza Muhakemesi Hukuku, İstanbul
1986
- KUYUCUKLU, Nazif, İktisadi Olaylar Tarihi, İstanbul 1982
- KUZU, Burhan, Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat, İstanbul 1986
s.56-57
- KUZU, Burhan, Türk Anayasa Hukukunda Kanun Hükmünde Karamameler,
İstanbul, 1985
- LEAKEY, L. S. B., İnsanın Ataları (çev. G. Arsebük), Ankara 1971
- LJPHART, Arend., Çağdaş Demokrasiler Yirmibir Ülkede Ço-ğunlukçu ve
Oydaşmacı Yönetim örüntüleri, (çev. E. Öz-budun, E. Onulduran),
TDV ve SID Ortak Yay., Ankara 1986
- LIPSET, S. Martin, Siyasal İnsan, (çev. M. Tuncay), Teori Yay., Ankara 1986
- LIPSON, Leslie, Demokratik Uygarlık (çev. H. Gülalp - T. Al-kan), ankara 1984
- LIPSON, Leslie, Politika Biliminin Temel Sorunları (çev. T.
Ka-ramustafaoğlu), Birlik Yay., Ankara 1986
- MARDİN, Şerif, ideoloji, Turhan Kitabevi Yay., Ankara 1982
- MARDİN, Şerif, Din ve ideoloji, Ankara 1969
- MCNEILL, H., William, Dünya Tarihi (çev. A. Şenel), Sistem Ofset Mat. Yay.
İstanbul 1985
- MOLLA HÜSREV, Mir'atü'l Usul, istanbul, Tarihsiz
- MORGAN, C. T., Psikolojiye Giriş, (çev. H. Anı ve 16 Arkadaşı), Ankara 1989
- EN-NEBHAN, MJaruk, islâm Anayasa ve İdare Hukukunun

- Genel Esasları, (çev. S. Armağan), Sönmez Yay.- İstanbul 1980
- NOMER, Ergin, Vatandaşlık Hukuku Dersleri, İÜHF Yay., İstanbul 1985
- NORDHAUS, W. D., Introduction to the Share Economy, In Nordhaus and John 1986
- NORDHAUS, W. D. & ANDREW, J., eds, The Share Economy: A Symposium, Published by the Journal of Comperative Economics, X 1986
- NORDHAUS, W.D., Can The Share Economy Conquer Stagflation, The Quarterly Journal Of Economics February 1988
- OKANDAN, Recai, G., Umumî Hukuk Tarihi Dersleri, İ.Ü. Yay., İstanbul 1951
- OKTAY, Cemil, Yükselen İstemler Karşısında Türk Siyasal Sistemi ve Kamu Bürokrasisi, İ.Ü. Yay., İstanbul 1983
- OPPENHEIMER, F., Devlet, (çev. A.Şenel- Y.Sabuncu), Ankara 1984
- ÖZBUDUN, Ergun, Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katilma, Ankara, 1985
- ÖZBUDUN, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yay., Ankara 1989
- ÖZANKAYA, Özer, Toplumbilime Giriş, AÜSBF Yay., Ankara 1977
- ÖZEK, Çetin, Devlet ve Din, Ada Yay., İstanbul, Tarihsiz
- PARMAKSIZOĞLU, İ., -ÇAĞLAYAN Y., Genel Tarih, I, Eski Çağlar ve Türk Tarihinin İlk Dönemleri, Ankara 1976
- PECK, M. J., Is Japan Really a Share Economy, In Nordhaus and John 1986
- PEKİN, Tevfik, Ekonomiye Giriş, İzmir 1978
- POPPER, Karl, Açık Toplum ve Düşmanları I, n, (çev. H. Rızate-pe), T.S.I.D. Yay., İstanbul 1989
- REVEL, J. Francois, Demokrasi Çıkmazı, (çev. N. Erkurt), İstanbul 1987
- RIBARD, A., İnsanlığın Tarihi, (çev. E. Başar, Ş. Yalçın, H. Bek-tay), İstanbul 1983

- RITTER, Karl, Dünya Ziraat Tarihi, (çev. K. Köylü), Ankara 1962
- RODINSON, Maxime, Hz. Muhammed, (çev. A. Tokatlı) İstanbul 1968
- ROGERS, L. B., ADAMS, B., BROWN, V., Story of Nations,
New York 1956
- ROSTOW, W. W., İktisadî Gelişmenin Merhaleleri, Ankara
1966
- ROUSSEAU, J., Jacques, insanlardaki Eşitsizliğin Kaynağı, (çev.
R.N. İleri), Say Yay., İstanbul 1986
- ROUSSEAU, J., Jacques, Toplum Sözleşmesi, (çev. V. Günyol)
İdav Yay. İstanbul 1982
- RUSSEL, Bertand, Bilimin Toplumsal İşlevi
(çev. E. ESENÇAY),
İstanbul, Tarihsiz
- SABINE, George, Siyasal Düşünceler Tarihi, I, II, III, (çev. H Rı-
zatepe - A.Öktem - Ö. Ozankaya), Ankara 1964
- SAMUELSON, Paul A., İktisat, (çev. D. Demirgil), İstanbul
1973
- SANUS, B. Z., Para Ekonomisi, I, İstanbul, 1960
- SAVA PAŞA, İslâm Nazariyatı Hakkında Bir Etüt, I, II, (çev. B.
Ankan), Ankara 1955-1956
- SAVAŞ, Vural F., Anayasal İktisat, Beta Yay., İstanbul 1989
- SARTORI, Giovanni, Demokrasi Kuramı (çev. D. Baykal), Ankara Tarihsiz
- SAYI, Ali, Faiz ve Faizin Tarihi Gelişimi, Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli, İSAV
Yay., İstanbul 1987
- SAYILI, Aydın, Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve
Tıp, TTK Yay., Ankara 1982
- SCHWARZ, A. B., Roma Hukuk Dersleri, (çev. T. Rado), İstanbul 1956
- SMITH, A., Milletlerin Zenginliği, (çev. H. Derin), İstanbul 1956
- SOYSAL, Mümtaz, Anayasa'ya Giriş, Ankara 1969
- SPENGLER, Oswald, Batının Çöküşü, I, (çev. Giovanni Scogna-millo), İstanbul
1978

- ŞENEL, Alaeddin, ilkel Topluluktan Uygar Topluma, Birey ve Toplum Yay., Ankara 1985
- ŞENEL, Alaeddin, Siyasi Düşünceler Tarihi, Teori Yay., Ankara 1986
- TABERÎ (İbnî CERİR), Tarihi'l - Umem ve'l- Mülük, I, (tahkikli Muhammed Ebu'l - Fazl ibrahim) Beyrut Tarihsiz.
- TALAŞ, C, Ekonomik Sistemler, Ankara 1969 TAŞDEMIROĞLU, E., Pratik Hesap, izmir 1974
- TEKELİOĞLU, S. Mehmet, Senetlerin Karşılıkları ve Teminatı, Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli, İSAV Yay., İstanbul 1987
- TEKİR, Sabri, Faizsiz Sistemde Kredileşme ve Kredi Müessesesi, Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli, İSAV Yay., İstanbul 1987
- TEZİÇ, Erdoğan, Anayasa Hukuku, Beta Yay., İstanbul 1986
- TİMUR, Hüseyin, İktisadi Düşünceler Tarihi, izmir 1964
- TOPRAK, Binnaz, Türkiye'de Dinin Denetim işlevi, Türk Siyasal Hayatının Gelişimi, (eds. E. Kalaycıoğlu - A. Y. Sanbay), Beta Yay., İstanbul 1986
- TOYNBEE, Arnold, A., a Study of History, I, London 1956
- TOYNBEE, Arnold, Medeniyet Yargılanıyor, (çev. U. Uyan), işaret Yay., İstanbul 1988
- TUNAYA, T. Zafer, Medeniyetin Bekleme Odasında, Bağlam Yay., İstanbul 1989
- TUNAYA, T. Zafer, Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, İÜ Yay., İstanbul 1980
- TURAN, Şerafettin, Türk Kültür Tarihi, Bilgi Yay., Ankara 1990
- TÜTENGİL, C. Orhan, Az Gelişmenin Sosyolojisi, Belge Yay., İstanbul 1984
- UMUR, Ziya, Roma Hukuku, İÜ Yay., İstanbul 1982
- ÜLKEN, Yüksel, 20. Yüzyılda Dünya Ekonomisi, Günümüzün İktisadi Sorunları ve Başlıca Tahlil Aletleri, İstanbul 1974
- ÜSKÜL, Zafer, Siyaset ve Asker, AFA Yay., İstanbul 1989

- VEBLEN, T., The Theory of The Leisure Class, Boston, 1973
- WEITZMAN, M., The Share Economy, Cambridge 1984
- WEBER, Max, Sosyoloji Yazıları, Dünya Dinlerinin Sosyal Sosyolojisi, (çev. T. Parla), İstanbul 1986
- WELSH, G., Kısa Dünya Tarihi, İstanbul 1972
- YALVAÇ, K., - TOSUN, M., Sümer, Babil Assur Kanunları ve Am mî Saduka Fermanı, Ankara 1975
- YAVUZ, Fehmi, Türk Mahalli İdarelerinin Yeniden Düzenlenmesi Üzerinde Bir Araştırma, Ankara 1966
- YAVUZ, Fehmi, -KELEŞ, Ruşen, -GERAY, Cevat, Şehircilik, Sorunlar-Uygulama ve Politika, Ankara 1973
- YAVUZER, M. Salih, Yeni Bir Faizsiz Banka Modelinde Senet Çıkarılması, Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli, İSAV Yay., İstanbul 1987
- YILDIRIM, Cemal, Bilim Tarihi, Remzi Yay., İstanbul 1983
- ZAİM, Sabahaddin, Çalışma Ekonomisi, İÜ Yay., İstanbul 1977
- ZEYTİNOĞLU, Erol, İktisat Tarihi, İstanbul 1976

DİZİN

A

Adalet, **65**, 69, 73, 99

Ahlâk - ahlâkı, 23, 98, 160, **166-167**, 176-178, 203, 253

Aile, 40, 47, **81, 106, 113**, 250-255

Alternatif, 57, 76, **99, 200, 203**

Anarşi, **62, 70**

Anayasa, **22, 24**, 29-34, 39, 92-101, 106, 146, 241, 243,

Anayasa bilimi, **21-24**, 29-32, 235, 242

Anayasa Hukuku, **21**, 32-33, 92-99, 101, 146

Anayasal İktisat, **30**

Aracı - Aracılı, 69-74, **116**, 237, 249

Aron, (R.), **33**, 42-43, 101

Arşiret, **47-48**, 81, 106-107, 250, 255

Ateizm, **60**, 169, 178

Avcılık, **106-110**, 237

B

Banka, 121, 128, **145**

Başkanlık, 48, 75, **86**

Batı (Uygarlığı), 26-28, 33, 50-52, **55**, 77-78, **89-94**, 160, 177,
196, 230, 235

Bizans, **52-54**, 235, 252, 259

Bilim - bilimsel, **24**, 21-42, 95, 98-100, 236, 242

Borsa, **141**

271

Bölüşüm, 103,109-110,**142-143**,237
Bucak, 71,**80-81**,86,206,220
Bürokrasi - bürokratik, 50,**55**, 56-63,68-76,98,101,252,259
C, Ç ,

Comte,(A), **28-30**,162-163,181,185,224
Çatışma, 54, 56,**74**,98-100,**130**,138,143, 172-175,204,237,
Çıkar çatışması, **130**,137-138,153,203
Çıkar paralelliği, 130,**138**,203,237
Çiftlik, **111**,237
Çobanlık, **110**,237
Çoğunluk, **98**,179,205,244

D

Dayanışma - dayanışma ortaklıkları, 65, **83-85**,**109**, 137, 144,
175, 177-179,218,221
Davut (Hz.), 166
Demokrasi - demokratiklik, 27,51,69,76,**82**, 84,94,98-101
Denetleme, 70,79,**177**,239,253,260
Deneme - deney, **195-196**,213,216
Ders verme, **193**, 213
Descartes, (R.), 27
Devlet, 30-32,38-78, **48**,82-87,121-124,138-140,143,146,217, 221
Devrim, **27-28**,74,236,242
Dil, **206,209**,211,252-256,
Din - dinî, 30-44, **157-160**,216-225
Doğu (uygarlıkları), 26,**49**, 52,77,90, 130,151,160,172,203
Durkheim, (E.), **27**,28,43
Duverger, (M.), **26**, 33
Düşünce - düşünme, 21,27,30,**39**,225,254
Düzen, **37-40**,50-67,254,258-260

E

Egemenlik, **29-30**, 52-55, 242

Ehliyet - ehliyeti, 69, **215-218**

Ekol - ekoller - ekolleşme, 55, 195, **217**, 218-222

Ekonomi - ekonomik, 45, **103,106**, 129, 134-136, 236, 253

Emek, 62, **93,106**, 117-119, 129, 141-144, 237

Enflasyon, 72, **121-125**, 131-132

Ekstrapolasyon, **28-29**, 34, 41, 45-46, 134, 158, 174, 188, 213, 235

F

Faiz, **121**, 126-129, 136, 144, 237

Familia, **47**, 48

Faşizim, 38

Ferdiyetçilik, 158

Fırsat ve imkân eşitliği, **138**, 237

Fikir - fikrî, **38-39**, 56, 76, 215

G

Gelecek, **28**, 29, 217-222

Genel hizmet, **143-144**, 220, 237, 250, 259

Gidiş, **28**, 41, 46, 57, 206, 235,

Görenek, **192**, 213, 238, 254

Grev, **120,127**

Grup - gruplar - gruplaşma, **26**, 45, 47, 57, 70, 83

Güç - gücü - güçlü, **26,49**, 59-63, 66-69, 82, 162, 235, 243

Güvenlik, 37, 53, **128**

H

Hak, 17, 21, **26,36,49**, 67, 120, 128, 157-160, 178, 215, 242

Hak ve Hürriyetler, **17**, 21, 23, 36, 242

Hakimiyet, **52**, 61, 159, 167, 188,
Hakem, **86**, 166, 252, 257
Halk, **51**, 56, 68, 204, 215
Hristiyanlık, **52**, 49-55, 160, 172, 182, 235, 251, 258
His, **38**, 39, 204
Hukuk düzeni, **21**, 61, 63, 225, 257
Hukukun üstünlüğü, **27**, 86, 242

İ

İbrahim (Hz.), 53, **164**, 167
İcma, 178- 183, **222**, 224
İçtihat, 50, **55**, 69, 99, 168, 178, 196, 198
İdeoloji - ideolojik, **24-27**, 55, 77, 169, 252, 259
İhtilâl, **127**, 159
İhtiyaç, 37, **55**, 70, 104, 214
İktisat- iktisadî, 30, 75, 79, **103-106**, 114, 121, 129-136, 197, 202,
213, 235, 237
İktisadî Faktörler, **142-143**, 213
İlim - ilmi, 30, 39-40, 139, 145, 160, **187-188**, 203-208
İncil, **161**, 175, 181
İnkılâp - inkılabı, **27-28**, 93
İnterpolasyon, 28
İrade, **38-39**, 220, 242
İsa (Hz.), 53, **166**
İslâm - İslâmiyet, 54-55, 77, **167**, 251
İsraf, 124
İstatistik, **28-29**, 220, **232**
İsyân, **56**, 68, 74
İşbölümü, 109
İşçilik, **117-119**, 134-137, 237
İşkence, **63-64, 72**, 242
İşsizlik, 124
İtham sistemi, **86**, 145

K

Kabile, **47-48**, 50, 53, 250, 252
Kapitalizm - kapitalist, 59, 71, 95, 114, **122-123**, 259
Kâr, 116, 120, **136**
Karma görüş, 52, **122-123**, 243
Kavim - kavmi, **174-175**, 252, 256
Kilise, **55**, 92, 18, 163, 167
Kollektif, **47-50**, 114
Konsensüs, **82-84**, 178, 181, 222, 236, 243
Kuram, 22, **24-26**, 88, 94
Kur'an, 54, 92, 99, **161**, 226, 253, 258
Kurum, **37-38**, 56, 103-104, 258, 260
Kuvvetler dengesi, 79
Kültür, **22**, 66, 89, 208

L

Lâik - lâiklik, 162, **169**, 171, 238, 261
Liberalizm - liberal - liberalist, **25-26**, 79, 122,
Lokavt, **120**, 143

M, N

Mafya, **63**, 70, 96
Mahalle, **80-81**
Makro, 31, 83, **139**, 203, 237
Marx, (K.), **28-29**, 100, **136**, 225
Matematik, 28, 29, 89, **210-211**, 230, 239.
Memur, 49, 68, 72, **85**, 236
Merkez yönetim, **49**, 67, **80-82**, 98, 236
Mevzuat, **51**, **61-62**, 69, 85
Mezopotamya, **48-51**, 77, 89, 226, 231
Mısır, **48-51**, 77, 89, 90, 235, 251
Mikro, **139**, 140, 137

Model, 24-25, **79**, 81-82
Muhammed (Hz.), 53-54, 92, **167**, 169, 174, 181-186
Monoteizm, **30**, 252, 258
Musa (Hz.), 51-53, **165**, 167, 182
Mübadele, 62, **110-116**, 213, 230, 249, 258
Müdahale, 70, 81, 123, **140**
Müeyyide, **23**, 75, 102, 110
Mülkiyet, 47-50, 110-113, 135, **148**, 166, 249, 256
Nimet - külfet, 76, 116, **139**
0, 0

On Emir, 90, **91**, 51
Organ (devlet), 21, **23**, 59, 66, 87, 122
Ortaklık, 84, **136-137, 153-154**, 179, 213, 250-254
Otorite, 23, **55**, 62, 73, 110
Oydaşma, 22, 55, **82-84**, 178, 179,
Özerklik - zerkliğı, 82, **219**
P, R

Para, **72**, 108, 115-117, 121-125, 249-251
Pazar, **66**, 82, 106, 113-117, 114, 213, 260,
Peygamber, 51, 53, 92, **160-161**, 238, 254
Pilot (uygulama), **31**, 79
Piyasa, **100**, 106, 114-122
Planlama, 140
Politeizm, **30**, 252, 256
Pozitivizm - Pozitivist, 30, **169**, 178, 224, 226
Psikoloji, **38-39**, 43
Reform, 27, **55**, 101
Rejim, **22**, 56, 66, 126
Roma - (Roma-Bizans), 27, 50, **52**, 235, 252
Rousseau, (J. J.), **28**, 148, 162, 181, 226
Rönesans, **27**, 55

S

- Sanayi inkılâbı (devrimi), **55**,93,118,
Savaş, **59-67**, 76-77, 118, 236,251
Semen (para), 71,**108**, 110-118, 148
Senet, 126,**141-144**, 155,203
Sermaye - sermayedar, 59, 67, 71, 75, 117-124, **129-144**, 199, 201
Sigorta, 125,**128**
Silah - silahlanma, **60**,62,67,68,112, 118
Sistem - sistematik, **31**, 62-76, 50-56,80, 151-161,205
Sistemleşme, **43**,206,208, 213
Site, **47-48**,50-51,250, 252
Siyasî - siyasal, **21**,37-40,45-46,166,202
Siyasî dengesizlik, **58**,66
Siyasî gruplar (partiler), **70**, 74-76,83-84,
Soruşturma, **57**,64,73, 86,97,236
Sosyal bilim, **24-26**, 32
Sosyal değişme, **17**, 28,37,47,88,130,236
Sosyal dengesizlik, **58**,66
Sosyal disiplin, 37-47,42
Sosyal evrim, **37**,**47**, 88
Sosyal güvenlik, **60**,62,128
Sosyal kontrol bak: Denetleme, **70**,79, 87,175,238
Sosyal kurum, **17**,22, 30-31,37-39,239-240
Sosyal sözleşme, **37**,48, 77, 83
Sosyalizm - sosyalist, **58**,74-79,95, 122-123, 137,191
Sosyoloji - sosyolog, **25**, 26, 33, 37-43,66, 88, 102, 224,
Sömürü, **33**,58-59,66, 127-128,203
Süleyman (Hz.), **166**,182
- ## T
- Tahkik (sistemi), **45**,64, 73,97, 236
Taklit, **192**,216-217

Tartışma, **22**, 24,29,99-101, 194,226,238
Tedris, **193**, 254,256,216
Tekel - tekelleşme, **61**, 75, 121, 125, 128-133, 136-140, 146, 236
Teminat, **145**, 175-177, 217-218,236
Tepki, **22**,24, 32, 53
Tevrat, **51-52**, 90-91,161,254, 257
Ticaret - ticarî, **52**, 77, 116-117
Toplayıcılık, **107**,237
Toplum - topluluk, **17**,22, 25,37,88,91,94,97, 100, 103,104, 122,238
Toplumsal sözleşme, **29-31**, 37,40,235, 254,257
Totaliter, **23**, 38,82
Tüccar, **56**,60, 114-116, 128,213
Tüketim, **24**,40,48, 103,105
Tümdengelim, 196
Tümevarım, **196**,226,254, 259

U , Ü

Ulus, **39**, 52,59,68, 79,217,220
Uygarlık, **33**, 37, 47, 130, 136, 160-161, 182, 197, 200, 230, 235
Uzlaşma, **48**, 56,63, 236, 242
Uzman - uzmanlaşma, **40**, 55,73, 213-214
Ülke, **39**,58,61,63,218,220
Ünsiyet, **38**,39
Üretim, **40**, 105, 220,237

V, W, Y, Z

Vakıf, **85**,143,215-216
Var sayım, **22**,41,79, 80,83,130,136-139, 161,175, 187, 224, 225
Vatandaş, **53**, 60-62, 75,87,237,219

278

Dr. Süleyman Akdemir Bursa'da doğdu. 1975 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi. 1985 yılında "Ceza Hukukunda Mağdurun Korunması" isimli teziyle "hukuk doktoru" unvanını kazandı. 1976-1978 yılları arasında Çalışma Bakanlığında iş müfettişi olarak görev yaptı. 1978 yılında Ege Üniversitesi İktisat Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümüne asistan olarak girdi ve halen Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü Hukuk Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda öğretim üyesi olarak görev yapıyor.

Ülkemizde ortalama on yılda bir yapılan ihtilâl veya darbelerden sonra ya yeni bir anayasa hazırlanmakta, ya da mevcut anayasalar büyük ölçüde değiştirilmektedir. Bu yapılırken, siyasî buhranın kaynağının anayasa olduğu öne sürülerek, fatura eski anayasaya çıkarılmakta ve hazırlanan yeni metne kurtarıcı gözüyle bakılmaktadır. Anayasa tartışmalarının en önemli nedeni, yapılan anayasaların, toplumun değişik kesimlerinin üzerinde ittifak ettikleri konsensus-oydaşma metni olmamasıdır. Böyle olunca kitleler tarafından benimsenmediğinden, rejimleşme şansını elde edememektedir. Bir anayasa, günümüzün ve geleceğin en güzel metni de olsa, toplumu meydana getirici sosyal kurumları, şartları ile belirlemiyor, toplumda yaşayan insanlar tarafından anlaşılacak benimsenmiyor ve sahip çıkılmıyorsa, sadece yazılıp yürürlüğe konulmakla toplumsal dengeyi sağlayamayacaktır.

Anayasaları ya güç belirler ya da hak. Gücün belirlediği veya hazırlattığı anayasalarda iktidara gelen güç, kendi anlayışına göre hazırlattığı anayasa ve yasaları adeta dikte ettirerek hukuk devletini bu anlayışla tesis etmektedir. Yürürlükte bulunan anayasaların büyük çoğunluğunun böyle yapılmış olduğu söylenebilir. Hakkın belirlediği anayasalar ise toplumu meydana getiren farklı gruplar arasındaki uzlaşmalara göre hazırlanmaktadır. Mezopotamya'da, sitelerin saldırılara karşı kendi iradeleriyle birleşerek devleti oluşturması; Hz. Muhammed'in Medine site devletini kurarken Arap kabilelerini uzlaştırması; Bismark'ın Almanya'yı birleştirirken gümrük birliği anlaşmasına dayanması; Türkiye devletinin kuruluşunu hazırlayan 1921 Anayasası ve Avrupa Topluluğunun —gücü hakka üstün tutan düzenlemeleri ve ulusların egemenliklerini devretmeleri hariç— statüsü bu anlayışın ürünleri olarak değerlendirilebilir.

işaret